

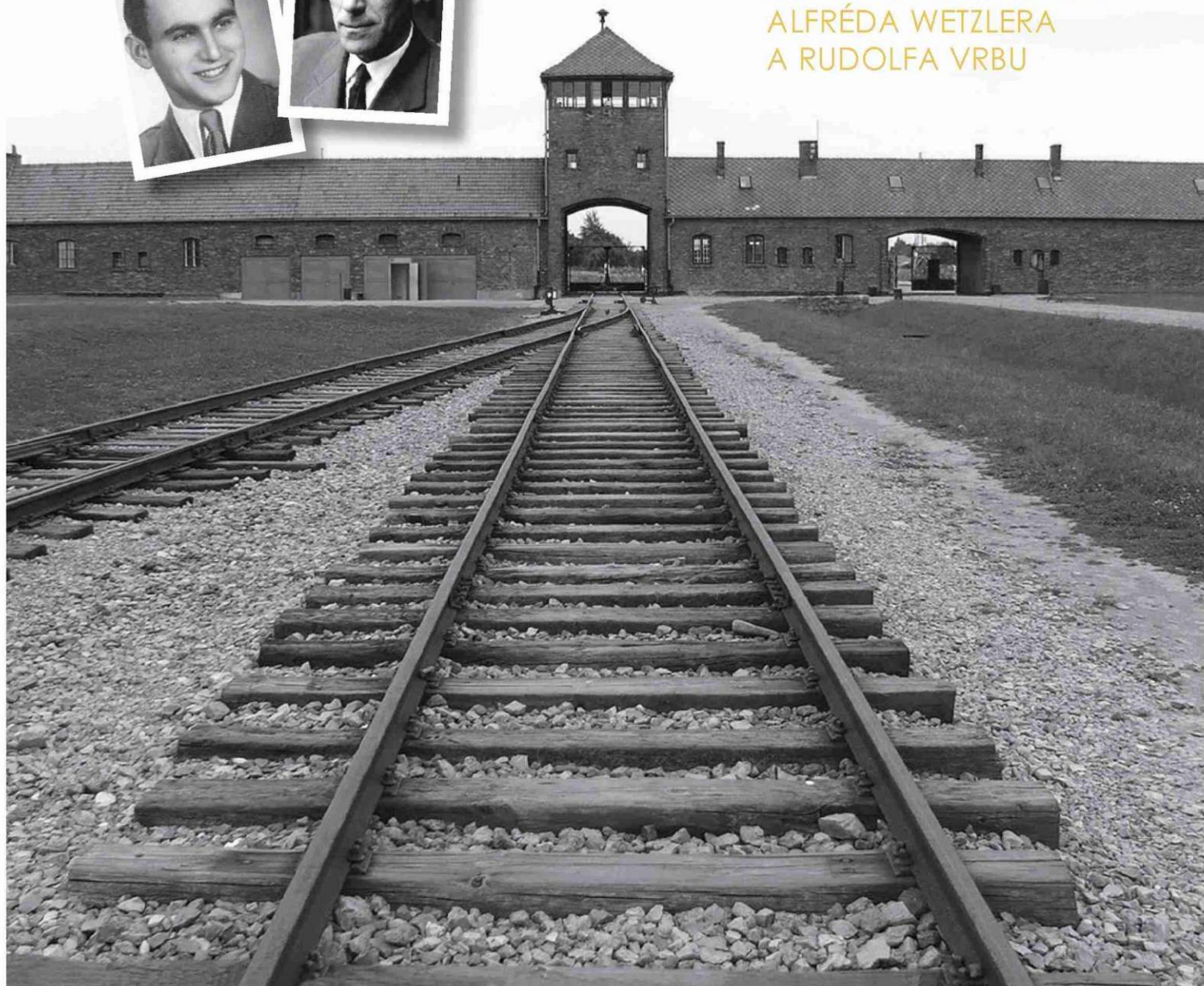
Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník X 2 • 2014 cena 2,99 €

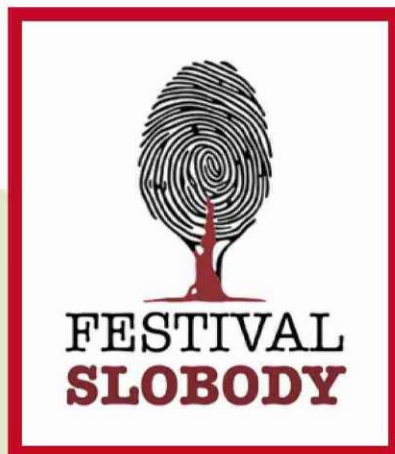
70 ROKOV OD VYDANIA
OSVIENČIMSKEJ SPRÁVY
ALFRÉDA WETZLERA
A RUDOLFA VRBU

ŠPORTOVÍ FUNKCIONÁRI A ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ

ONDREJ KÁČER – NORMALIZÁTOR CIRKVI

NÁLET NA PREŠOV PRED VIANOCAMI 1944

FESTIVAL SLOBODY

FESTIVAL SLOBODY

Ústav pamäti národa pozýva všetkých záujemcov na Festival Slobody, ktorý sa uskutoční v Bratislave v dňoch 12. – 16. novembra 2014.

V poradí IV. ročník festivalu prinesie množstvo zaujímavých filmov, diskusií, divadelné predstavenie, či oceňovanie osobností, ktoré sa podieľali na boji proti totalite. Festival Slobody sa tento rok rozšíri aj do regiónov ako jednodňová filmová prehliadka, spojená s diskusiami, výstavami a iným zaujímavým programom. Koncom novembra sa bude konať v mestách Nitra, Ružomberok a Košice.

Bližšie informácie na:
www.festivalslobody.sk

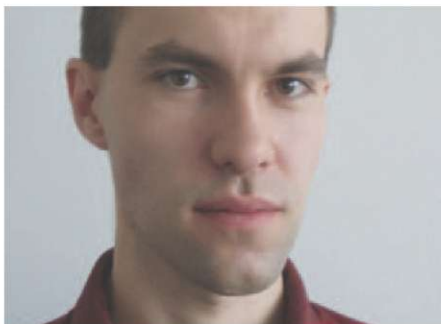
Odborný časopis **Securitas Imperii** je zaměřen na české respektive československé i zahraniční dějiny období 1938 až 1989, zejména na různé aspekty totalitarismu.

Čtyřicáté číslo je zaměřeno na problematiku dělnických protestů a nepokojů ve státech tzv. sovětského bloku ve středoevropském regionu. Jednotlivé tematické texty se věnují událostem souvisejícím s československou měnovou reformou v roce 1953 (Pavel Marek, Milan Bárta, Jiří Petráš, Petr Blažek), maďarskému povstání v roce 1956 (Jan Adamec), zásahu proti dělníkům v polském Gdaňsku v prosinci 1970 (Sławomir Cenckiewicz) a povstání v Německé demokratické republice v roce 1953 (Hubertus Knabe). Komentované dokumenty připravené gruzínskými archiváři přináší informace o odezvě na vstup sovětských vojsk do Československa v roce 1968 v Gruzínské SSR a protestu disidenta Revaze Cincadzeho. V čísle lze dále nalézt rozhovor Jana Cholinského s polským historikem Sławomirem Cenckiewiczem (Sověťizace Polska, Západ a princip legalismu), diskusní příspěvky, recenze, anotace a zprávy.

Vydává pololetně Ústav pro studium totalitních režimů České republiky.

Distribuce v síti vybraných knihkupectví; objednávky: www.kosmas.cz; možnost zakoupení též v knihovně Jána Langoše při ÚSTR ČR (<http://www.ustrcr.cz/cs/knihovna-jana-langose>); cena 90,- Kč.

Podrobné informace: <http://www.ustrcr.cz/cs/securitas-imperii>

Pavol Jakubčín
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

o niekoľko mesiacov uplynie 25 rokov od novembrových udalostí, ktoré sú spojené so zánikom totalitného komunistického režimu v Československu. Pri takýchto príležitostiach sa v masmédiách zvyknú objavovať rôzne prieskumy verejnej mienky poukazujúce na to, aké percento obyvateľov je spokojné či nespokojné s vývojom spoločnosti po Novembri 1989. V posledných rokoch možno z prieskumov vidieť, že pomerne veľké percento ľudí spomína na obdobie pred rokom 1989 s akousi nostalgiou. Mnohí ľudia pritom právom poukazujú na skutočnosť, že sa žilo pokojnejšie, v medziľudských vzťahoch bolo menej závidy a nenávisť. (Pri takomto spomínaní sa však často opomína fakt, že nenávisť bola hojne zastúpená v rozhodnutiach a opatreniach štátnej moci a jej inštitúcií, namierených voči „nepohodlným“ skupinám obyvateľstva, či voči tým, ktorí so štátnou ideológiou nesúhlasili.) Do určitej miery teda možno predpokladať, že časť ľudí, nespokojných s vývojom po roku 1989, nesmúti ani tak za komunistickým režimom ako politickým systémom, ale skôr za úrovňou medziľudských vzťahov v spoločnosti. Je preto pravdepodobné, že na pocitoch nostalgie má svoj podiel aj morálna kríza, v ktorej sa dnes spoločnosť nachádza.

Jeden z popredných aktivistov Novembra 1989, zakladajúci člen Koordinačného centra Verejnosti proti násiliu, Ladislav Snopko, sa nedávno v istom rozhovore vyjadroval práve k spomenutej nespokojnosti s vývojom po Novembri 1989. V tejto súvislosti sa vyslovil, že za najväčší problém, prítomný v dnešnej spoločnosti, považuje takmer neobmedzený materializmus, túžbu ľudí mať sa za každú cenu materiálne lepšie, mať sa lepšie ako susedia, mať sa lepšie než väčšina ľudí. Z toho pramení aj závidosť, ak má niekto materiálne viac než iný. Tieto túžby sú dnes akoby umelo podporované neobmedzeným marketingom a reklamou. Podľa Snopka „dnes je marketing tak ďaleko a bezbreho dominantný v myšliach ľudí, že s tým treba niečo robiť. Je tu masívne masírovanie občanov, masívne masírovanie smerom k typu hodnôt len materiálneho charakteru, ktoré robí z ľudí bezbranné bábkky, z toho duchovného hľadiska. Ľudia sú neistí, nestabilní, myslia si, že zmysel života je len v tom, niečo mať...“ Podľa neho však chyba netkvie v samotnej Nežnej revolúcii a v spôsobe, akým sa uskutočnila, ale v tom, že ľudia žijúci v socializme neboli vôbec pripravení na taký agresívny marketing. Chybou, ktorú podľa Snopka urobili oni, aktéri Nežnej revolúcie, bolo, že podcenili dôležitosť výchovy ľudí k tomu, čo so sebou prináša demokratická spoločnosť. „Zanedbali sme vzťah k školstvu, vzdelávaniu, vôbec k systému vzdelávania prichádzajúcich generácií. Nechali sme to na ten trhový mechanizmus, ktorý síce zabezpečí úspešné konzumné fungovanie spoločnosti, ale vôbec nezabezpečí úspešné duchovné fungovanie spoločnosti, skôr naopak.“ Určitým východiskom z tejto situácie a celkovo aj z morálnej krízy spoločnosti, by podľa Snopka mohlo byť aktívne spoločenské vystupovanie a angažovanie sa ľudí, ktorí majú jasný hodnotový rebríček s pevne ukotvenými mravnými hodnotami. Takíto ľudia dokážu svojím osobným príkladom inšpirovať mnohých ďalších.

Zdá sa, akoby nedávne – uplynulé storočie, s totalitnými režimami šíriacimi nenávisť voči „nepohodlným“ občanom a s množstvom perzekúcií nevinných ľudí, akoby práve tie desaťročia prinášali omnoho viac situácií, v ktorých mohla u ľudí vyniknúť čistota charakteru a mravné hodnoty. Príbehy a osudy ľudí, ktorí aj napriek hrozbe straty práce, materiálneho či duchovného dobra, slobody, domova alebo dokonca toho najcennejšieho, života, konali morálne čisto, zásadovo a uchovali si svoje náboženské, národné či občianske povedomie, môžu byť taktiež inšpiráciou pre dnešnú dobu a spoločnosť. Práve časopis *Pamäť národa* prináša často, okrem iných zaujímavých štúdií, článkov a príspevkov, aj málo známe osudy a životopisné črty ľudí, ktorých životy ponúkajú podnety na zamyslenie a impulzy na konanie aj v dnešných dňoch.

ŠTÚDIE

- 3** Ján Grexa
Športoví funkcionári v rukách Štátnej bezpečnosti

- 34** Jozef Haľko
Ondrej Káčer – normalizátor Cirkvi

DOKUMENTY

- 43** Tomáš Klubert
Správa o bezpečnostných pomeroch na Slovensku

- 48** Branislav Kinčok
Žiadosti Gustáva Husáka o prešetrenie jeho prípadu a rehabilitáciu spísané počas výkonu trestu (1954 – 1960)

SVEDECTVO

- 62** Ľudovít Petraško
Stalinove sviečky nad mestom. Nálet na Prešov pred Vianocami 1944 očami pamätníkov

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

- 79** František Neupauer
**„Naša generácia neverila socializmu s ľudskou tvárou, očakávali sme partizánsku vojnu.“
Rozhovor s filmovým vedcom Martinom Cielom**

- 90** RECENZIE

- 94** ÚPN INTERNE

- 100** SPOMÍNANIE

Pamäť národa

2 • 2014
ročník X
vychádza 4×ročne

VYDÁVA
Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA
Šéfredaktor
Mgr. Branislav Kinčok
Redaktori
Mgr. František Neupauer, PhD.
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA
Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Mgr. Pavol Jakubčín, PhD.
Beáta Katrebová-Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA
Mgr. Adam Vanko

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ
Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE
Vstupná brána do koncentračného tábora Osvienčim-Birkenau. Vľavo fotografia R. Vrbu, vpravo A. Wetzlera.
(Zdroj: Internet)

Objednávky časopisu zasielajte na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2014
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
18. 9. 2014

ŠPORTOVÍ FUNKCIONÁRI V RUKÁCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI¹

JÁN GREXA

Ak platí známe konštatovanie, že stokrát opakovaná lož sa stáva pravdou, opak neplatí – stokrát opakovaná pravda sa nestáva lžou. Takže stýkrát opakovaná pravda – že o tajných spolupracovníkoch ŠtB sa zachovala len časť spisov, zápisov nie vždy hodnoverných, pričom hlavní vinníci nielenže zostávajú nepotrestaní, ale mnohí si užívajú na výslní spoločenského života zostáva smutnou pravdou. Navyše hrozí nebezpečenstvo, že často opakovaná pravda unavuje, takže býva odsúvaná na zabúdanie.

Takže: načo sa zaoberať fragmentmi útržkovitej pravdy? Niektoré hlasy (a nielen trafených husí) idú ešte ďalej – že netreba nielen pamätať (s alibistickým krédom – *ved' čo bolo, bolo*), ale netreba ani ústav, ktorý má pamätanie na neblahé časy v popise práce; preto Ústav pamäti národa (ÚPN) treba zrušiť.

Lenže nezaujím o veci nadosobné býva cestou do pekla. Nemožno si nespomenúť na známy citát nemeckého pastora Martina Niemöllera: *„V Nemecku prišli nacisti po komunistov a ja som sa neozval, pretože som nebol komunista. Potom prišli po Židov a ja som sa neozval, pretože som nebol Žid. Potom prišli po odborárov a neozval som sa, lebo som nebol odborár. Potom prišli po katolíkov, ale ja som bol protestant, takže som sa neozval. Potom prišli po mňa... Ale v tom čase už nebolo nikoho, kto by sa kvôli niekomu ozval.“*

Radi zabúdame, alebo je nám to jedno, že v minulom komunistickom režime sa všemocná strana nestarala o človeka, ale do človeka, expandovala do jeho najhlbšieho súkromia a príkazmi, čo občan „v celospoločenskom záujme“ musí a čo nesmie, čím mu totálne devastovala morálnu integritu. Žiadala však aj presný opak zabúdania, selektívnu pamäť: pamätať si

Otvárací ceremoniál OH v Londýne v roku 1948 (Zdroj: Internet)

presne, čo sledovaný objekt povedal, čo urobil a samozrejme, nezabudnúť podať o tom všetkom správu štátnej bezpečnosti.

Pri poukazovaní na praktiky komunistickej Štátnej bezpečnosti (ďalej aj ŠtB) a skutky jej tajných spolupracovníkov autorovi príspevku nejde o pohon na tých, ktorí pracovníkom ŠtB nedokázali povedať nie a (ne)dobrovoľne

prijali potupnú spoluprácu. Vracat' sa k pôsobeniu ŠtB treba preto, aby sme nezabudli, čo tu bolo, aby sme si vážili, čo tu je, a hlavne, aby sme nedovolili návrat čias vlády jednej strany, ktorá v mene svojho zvráteného chápania ľudskosti presadzovala zásadu človek človeku vlkom, ak nie priamo katom.

Aj neúplné poznatky, ako je to v našom prípade, môžu pomôcť poodhaliť

1 Príspevok nadväzuje na materiál GREXA, J.: Šport v tieni ŠtB. Pamäť národa, roč. 9, 2013, č. 3, s. 53 – 78.

veci, ktoré ovplyvňovali naše dejiny a poznačili náš genotyp. Je nebezpečné zabúdať na časy politických popráv, žalárovania a týrania, vyhánania z domova, na situácie, kedy tisícky ľudí neodôvodnene stratili majetok, postavenie, kedy sa museli kajať ponižujúcou sebakritikou, kedy boli nútení emigrovať do zahraničia, alebo v totalitnej klietke nosiť dve tváre, jednu verejnú a druhú súkromnú.

Pri snahe zabúdať, či byť ľahostajným k neblahej minulosti je oprávnená obava, či nedôjde k reinkarnácii doby minulej, akurát so sofistikovanejšími podobami inštalácie oficiálnej pretvácky, vzájomného špehovania a udávania, či sa opäť nebude za normálne považovať hromadné udávanie a jeho sprievodné znaky: strach, pokrytectvo, pomstychtivosť, závisť.

Ani šport ako významný spoločenský fenomén neunikol bdelému oku Štátnej bezpečnosti. Športoví funkcionári a športovci v komunistickom režime patrili k privilegovanej vrstve, ktorá mohla relatívne slobodne cestovať do kapitalistického zahraničia (ďalej aj KZ). Radoví občania mali takúto možnosť mimoriadne sťaženú, obava z emigrácie a ovplyvňovania nepriateľskou propagandou bola opodstatnená, takže túto problematiku pozorne sledovali najvyššie miesta.

Uvedme aspoň jeden príklad z éry husákovskej normalizácie. Sekretariát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) 31. mája 1977 prerokoval správu o organizovaní zájazdov na Majstrovstvá sveta v ľadovom hokeji vo Viedni, kde hokejisti Československej socialistickej republiky (ČSSR) získali tituly majstrov sveta a Európy.

Vzhľadom na blízkosť Viedne zájazdy zo Slovenska organizovali až tri cestovné kancelárie: Slovakoturist, CKM (Cestovná kancelária mládeže) Bratislava a Tatratur. Číselné údaje

v uvedenom dokumente sa rozchádzajú. Sekretariát ÚV rokoval o materiáli, vzťahujúcom sa len na údaje Slovakoturistu. Ten udáva, že z 338 prihlásených vycestovalo len 276, lebo 6 nešli pre chorobu, 40 nedostali cestovnú doložku a 16 boli vrátení z hraníc (z dôvodu väčšieho množstva valút než dovoľovali predpisy, alebo nespĺňania predpokladov pre úspešný návrat na základe dodatočných [!] zásahov MV SSR). Napriek snahe vedúcich sa nevrátilo 23 osôb.

Ale podľa správy Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (MV SSR) sa cez všetky tri cestovné kancelárie spolu prihlásilo 478 ľudí, z ktorých sa nevrátilo 25 osôb. Na individuálnu turistiku dostalo od krajského odboru pasov a víz povolenie 94 osôb. Dovtedy nebolo zistené, či sa všetci vrátili.

Pritom všetci záujemcovia podstúpili tortúru povolení na vycestovanie, museli to potvrdiť zamestnávateľia, spoločenské organizácie (ROH, SZM, TJ) a možnosť vycestovania prerokovali aj stranické základné organizácie (ZO) KSS na pracoviskách. Na záver bol vypracovaný detailný zoznam utečencov s ich osobnými údajmi, koho z rodinných príslušníkov ponechali doma a ktoré pracovisko či spoločenská organizácia ich odsúhlasili na vycestovanie.² Podľa oficiálnej interpretácie boli členovia výprav vystavení „vyčiňaniu extrémistov v Rakúsku“ – osočovaním ČSSR, vylepovaním etikety s nápisom Charta 77, podstrkovaním novín s protisocialistickým obsahom a podobne.

Preto Sekretariát ÚV KSS vyvodil stanovisko, že zo strany zamestnávateľov a spoločenských organizácií treba venovať výberu oveľa väčšiu pozornosť a ešte viac treba prihliadať na politické a morálne vlastnosti ľudí, ktorí cestujú do kapitalistického zahraničia.³

Výjazdy športových výprav do kapitalistického zahraničia boli pre ŠtB

ideálnou možnosťou prostredníctvom získaných tajných spolupracovníkov (TS) monitorovať aktivity československej emigrácie, narušovať jej činnosť, v predstihu zamedzovať emigrácii a prípadne sa infiltrovať do zahraničných spravodajských služieb.

Na základe doterajšieho (neúplného) štúdia zachovaných dokumentov môžem konštatovať dve významné veci. Nikto z uvádzaných funkcionárov športu sa nestal dobrovoľne tajným spolupracovníkom, k spolupráci bol prakticky donútený apelovaním na socialistickú uvedomelosť alebo na riziká odmietnutia spolupráce, pričom všetci podľa vyjadrenia pracovníkov ŠtB podávali prevažne len všeobecné informácie. Prirodzene, o následkoch podávaných informácií na konkrétne osoby pramene mlčia; aj zdanlivo neškodné informácie mohli byť dôvodom represálií či kádrových postihov.

Tu uvedení vedomí TS zrejme v presvedčení, že nikomu vedome neublížili, nepocítili potrebu prihlásiť sa k svojej „eštebáckej“ minulosti. Isteže, bolo by oveľa lepšie, keby sa po páde komunistického režimu k spolupráci otvorene priznali. Ak tak neurobili, nespáchali nič trestné, je to ich súkromný problém, ten im však netreba závidieť. Tým menej skutočnosť, že počas spolupráce žili v značnom napätí a strese pri plnení špehúnskych úloh, vrátane obavy z prezradenia neželanej spolupráce. V rámci bežných úloh pri každom výjazde do KZ musel agent už pri prekročení hraníc venovať nenápadnú pozornosť spôsobu rozsahu kontroly dokumentov a batožín. Pri podrobnejšom spôsobe kontroly niektorého člena výpravy si mal zapamätať celý rad faktov – meno dotyčného, obsah rozhovorov pri kontrole a popis zúčastnených osôb. V prípade kontaktu člena zájazdu s emigrantom mal rozhovorom zisťovať meno emigranta, jeho vek, zamestnanie, pôvodné bydlisko v ČSSR,

2 Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Sekretariát ÚV KSS (S-ÚV KSS), škatuľa (šk.) číslo (č.) 484. Informatívna správa o organizovaní zájazdov na MS v ľadovom hokeji vo Viedni.

3 Tamže.

ako aj mená a bydliská osôb z ČSSR, s ktorými udržiava styky. V prípade lanárenia cudzou rozviedkou nestačilo iba ponuku odmietnuť (s výnimkou prípadu, kedy sa počítalo s nasadením agentov do cudzích služieb), ale si mal zapamätať aj mená cudzích agentov, ich popis, opis miesta, kde bol vyhľadaný, a samozrejme obsah rozhovoru. Pozornosť mal venovať aj poznávacím značkám áut, najmä v blízkosti budov kasární či polície. Okrem týchto všeobecných úloh mal tajný spolupracovník v písomnej inštrukcii pridelené aj konkrétne jednorazové úlohy, a bývalo ich nemálo.⁴

Okrem tajných spolupracovníkov politicko-policiajné poslanie plnili vedúci výprav, dosadení bezpečnostnými a straníckymi zložkami, tzv. „očká“. Formálne mávali úlohy spojené so zabezpečovaním technického zázemia výpravy, v skutočnosti dohliadali na správanie členov výpravy, sledovali ich rozhovory, prípadné styky s emigrantmi a starali sa o to, aby sa všetci účastníci vrátili do Československa. Následne podávali písomné správy, nie však o športových výkonoch, ale o celom priebehu zájazdu z politicko-bezpečnostného hľadiska. Obyčajne však členom výprav bývalo známe, kto je dosadeným „očkom“, čo znižovalo efektívnosť dozoru. Práve preto sa ŠtB snažila do sledovania a kontroly zapájať osoby mimo podozrenia – agentov, ktorí patrili k normálnym členom výpravy, či už išlo o funkcionárov, športovcov, trénerov, lekárov, rozhodcov alebo novinárov a redaktorov.

ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ AKO ÚDERNÁ PÄŤ STRANY

Komunistická strana Československa (KSČ) hneď po uzurpovaní politickej moci vo februári 1948 postavila telovýchovu a šport do svojich služieb.

Celé hnutie spolitizovala a poverila ho ideovými, budovateľskými a brannými úlohami. Všetky podstatnejšie otázky telovýchovy a športu v celoštátnych reláciách od počiatku prerokúval Sekretariát a Predsedníctvo ÚV KSČ, v reláciách Slovenska (ale v omnoho menšej miere) orgány ÚV KSS. Stranícke orgány dohliadali na plnenie vytyčených cieľov – na masovosť hnutia, uplatňovanie sovietskeho vzoru, forsirovanie ideovej uvedomenosti členstva a jeho pripravenosti na prácu a obranu socialistickej vlasti.

Vytyčovanie úloh, dozor a kontrola, ako aj pravidelné zasahovanie strany však nezaručovalo potrebnú odbornú úroveň, ako konštatuje B. Stloukalová: „*Přes uvedené skutečnosti se nedá říci, že by KSČ systematicky pracovala v oblasti řízení tělovýchovy a mezinárodních styků. Naopak je patrná neujasněnost jakékoliv koncepce, komunistická strana vytyčovala tělovýchově a sportu cíle, s jejichž realizací si nevěděla rady.*“⁵

Do kompetencie oddelenia masových organizácií ÚV KSČ spadali aj medzinárodné športové styky. Samozrejme, strana uprednostňovala kontakty s krajinami sovietskeho bloku, pretože cesty na Západ často viedli k športovej emigrácii a hrozili neželanými kontaktmi s politickými nepriateľmi. Preto všetky výpravy do KZ, vrátane olympijských hier, boli pod prísny dozor nasadených pracovníkov ministerstva vnútra alebo politicky spoľahlivých osôb.

Hoci sa olympijské hry (OH) 1948 v Londýne konali len pár mesiacov po nástupe komunistickej moci, už bol určený aj politický vedúci výpravy František Jeřábek, aby strážil správanie účastníkov výpravy po politickej stránke. „*S ohledem na to, že bylo nutno počítat s tím, že některý člen*

výpravy by měl úmysl se nevrátit zpět do republiky případně chtěl vejít ve styk s emigrací, jednal jsem asi 14 dní před odjezdem na ministerstvu vnitra se s. Dr. Preislerem a žádal jsem jej o vyjádření k politické spolehlivosti členů výpravy podle jejich záznamu... Dr. Preisler vyslovil námitky jen proti Dr. Klingrovi, M. Provazníkovi [predstaviteľia zatiaľ ešte „buržoázneho“ Sokola – pozn. J. G.] a F. Hájkovi.“⁶ Podľa Jeřábekovej správy sa z Londýna nevrátili štyria účastníci,⁷ čo Jeřábek pričítal tomu, že pri výbere účastníkov sa dbalo viac na športovú výkonnosť a nutnosť účasti na kongresoch (kongresy medzinárodných športových zväzov sa často konali počas OH), ako na politický profil.

Preto na ďalšie OH 1952 v Helsinkách konečnú nomináciu športovcov a funkcionárov schvaľoval politický sekretariát ÚV KSČ s ohľadom na kádrový profil členov výpravy. Bol určený ideový vedúci pre spracovanie kádrových materiálov členov výpravy a pre kontrolu využívania ich voľného času. Do dejiska hier cestoval aj delegát ÚV KSČ, traja zástupcovia ministerstva národnej obrany a traja vedúci Armádneho telovýchovného klubu (ATK). Do Helsínk išlo tiež 15 novinárov a reportérov, aby zabezpečili pravdivé spravodajstvo, „*neboť se dá očekávat..., že zpravodajství kapitalistických zemí nebude reprezentantům zemí mírového tábora příznivě nakloněno.*“⁸

B. Stloukalová v publikácii uvádza zaujímavý dokument – rozhovor, ktorý poskytli manželia Zátokovci zahraničnej tlači 4. septembra 1956, pred OH v Melbourne. Správa má názov Sportovec, který je doprovázen policijním orgánem: Zátopek kritisiert. „*Naše dosavadní sportovní organizace nebyla ničím mimořádným, ač jsme*

4 Archív Ústavu paměti národa (ďalej AÚPN), f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB), Agentúrne zväzky, neukončené, reg. č. 28 935. Návrh na vycestovanie TS „FRANCEK“ č. zv. 28 935 do NSR, 10. 6. 1985; Inštrukcia podpísaná 9. 7. 1985.

5 STLOUKALOVÁ, B.: Olympijské hnutí v Československu v letech 1945 až 1989. Hradec Králové 2014, s. 75.

6 Tamže, s. 81.

7 Tamže, s. 83.

8 Tamže, s. 87.

Plagát ZOH v Cortine d'Ampezzo v roku 1956 (Zdroj: Internet)

prohlašovali, že je výtečná. A co je ještě horší, byli jsme nuceni toto prohlašovat... Sportovce doprovázejí policejní orgány, které mají zabránit tomu, aby sportovec navázal ‚nežádoucí‘ styky s cizinci, nebo aby se dokonce rozhodl pro setrvání v svobodném světě... V zahraničí je např. Emil Zátopek povinen před tím, než by řekl byt' i jen několik slov do mikrofonu, požádat vedoucí-

ho československého družstva o jeho povolení... Při zájezdech do zahraničí nemá ani Zátopek ani ostatní členové družstva cestovní pasy u sebe: Tyto jsou stále v rukách funkcionářů, kteří jedou s výpravou.“⁹

O činnosti politických nominantů svedčia aj správy zo zimných olympijských hier (ZOH) v Cortine d'Ampezzo: „... o čemž svědčí po-

hlednice, kterou jsem zadržel a předal soudruhu Polaneckému... Na příklad Zábrodský nesl pozdravný dopis od Tožičky Malečkovi¹⁰ pryč s vědomím ministerstva vnitra. Na tento případ jsme upozornili soudruha Pěničika, pracovníka ministerstva vnitra, který byl ve výpravě a řekl, abychom věc nechali proběhnout. Zábrodský je podle mého názoru mazaný hokejista, třeba jej neustále hlídat, protože má hodně známých v zahraničí... Je vyhledáván novináři, reportéry, které si přes zákaz vodi do pokoje... O Zábrodském podle informací ministerstva vnitra je dostatek materiálu k tomu, aby nebyl v reprezentačním celku. Representant Bubník Václav byl spatřen na ulici s emigrantem Malečkem a Bacílek hovořil s děvčetem, jemuž vyřizoval pozdrav od jejího milého z Kročehlav.“¹¹

Policajná stratégia sa nezmenila ani v nastupujúcom období „Pražskej jari“, ktorá bola pre Štátnu bezpečnosť našťastie krátka.

V období normalizácie sa samozrejme v policajnej línii pokračovalo. Na OH 1972 v Mníchove sekretariát KSC vybral do funkcie olympijského ataše Rudolfa Duška, pracovníka oddelenia spoločenských organizácií ÚV KSC a člena predsedníctva Československého olympijského výboru (ČSOV). Strana sa obávala najmä stykov našich športovcov a turistov s emigrantmi a tzv. revanšistami. Pretože Nemecká spolková republika (NSR) bola najčastejšou cieľovou stanicou čs. emigrantov, bola priamo v olympijskej výprave ustanovená stranická skupina (jej vedúcim bol Karel Pecold, vedúci medzinárodného oddelenia Čs. zväzu telesnej výchovy – ČSZTV) a zväzacka skupina, ktoré mali dozerat' na športovcov. Pripravoval sa aj projekt, ktorý by umožňoval vo väčšej miere vstup špičkových športovcov do strany.¹² ČSZTV uskutočnila dokonca preverky

9 Tamže, s. 94 – 95.

10 Josef Maleček, hokejista, reprezentoval na ZOH 1924, 1928 a 1936, emigroval; Jiří Tožička, hokejista, reprezentoval na ZOH 1928 a 1936, V. Zábrodský bol považovaný za jedného z najlepších čs. hokejistov.

11 STLOUKALOVÁ, B.: Olympijské hnutí v Československu, s. 108 – 109. V. Bubník a S. Bacílek boli mnohonásobní čs. reprezentanti.

12 Tamže, s. 136 – 137.

„Zlaté“ československé mužstvo na MS v hokeji v Štokholme v roku 1949 (Zdroj: Internet)

politickej prípravy, ktoré „potvrdily, že u časti funkcionárov i trenérov je politicko výchovná práca až dosud chápaná resortne a nestala sa nedlňnou súčasťou tréningového procesu. Sportovci se teprve na soustředěních organizovaných ÚV ČSTV setkávají s politicko výchovným působením a pokládají je někdy za zbytečné.“¹³ Do Mnichova boli starostlivo vybraní a preverení aj turisti, ktorí tam cestovali na vlastné náklady.

Prirodzene, stranické orgány nominovali zodpovedných súdruhov pri všetkých zájazdoch do KZ. Napríklad Sekretariát ÚV KSS vydal 6. októbra 1961 súhlas na zájazd futbalistov Slovana Bratislava do USA, Mexika, Kostariky a Kolumbie (17. decembra 1961 – 24. januára 1962). Do vedenia výpravy nominoval Pavla Kukliša: „Z hospodárskeho hľadiska sa predpokladá, že ČSSR zájazdom získa čistý výťažok 15 až 20 tisíc amerických dolárov... Vzhľadom na jeho dĺžku ... nado-

búda dôležitý politický význam. Veľká váha sa prikladá politickej príprave celého kolektívu, ... jeho vystupovaniu a chovaniu sa počas zájazdu a návratu domov. Zo strany Ústredného výboru ČSTV bola vyjadrená požiadavka, aby do vedenia výpravy bol zaradený skúsený politický pracovník, poznajúci problémy ČSTV a menovite telovýchovnej jednoty Slovan Bratislava-Dimitrov. Tento pracovník by počas zájazdu politicky pracoval na výprave a zabezpečil jedliatosť kolektívu, ktorí [chyba v origináli] by splnil svoje povinnosti tiež z politického hľadiska. Oddelenie ÚV KSS z podnetu ÚV ČSTV a s vedomím III. Oddelenia ÚV KSS doporučuje, aby sa tohto zájazdu zúčastnil pracovník II. oddelenia ÚV KSS súdruh Pavel Kukliš.“¹⁴

ŠtB však nezneužívala iba jednotlivcov, ale aj významné športové podujatia. Pre ilustráciu uvedme aspoň dva prípady z ľadového hokeja. V roku 1950 po stupídnom zdôvodnení nedovolila

štátna moc hokejistom Československa cestovať do Londýna na obhájenie titulu majstrov sveta a Európy. Potom príslušníci ŠtB vyprovokovali rozhorčených hráčov k „protištátnym provokáciám“, takže nasledovalo zatýkanie a väznenie hráčov. Po sedemmesačnej vyšetrovacej väzbe nasledoval súdny proces. Jedenásti hráči boli odsúdení spolu na 74 rokov a štyri mesiace.¹⁵ Explicitný je podiel ŠtB na dosadení Husákovho normalizačného vedenia KSC. Dvojnásobné víťazstvo čs. hokejistov nad hokejistami Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR) na majstrovstvách sveta 1969 v Štokholme vyvolalo búrlivé oslavy v Prahe a v iných mestách. Oslavy využila ŠtB – jej provokatéri rozbili výklady sovietskej leteckej spoločnosti Aeroflot, čo mal byť dôkaz neschopnosti „dubčekovského“ vedenia odstraňovať dôsledky „kontrarevolúcie“. Nasledovalo májové zasadnutie KSC, kde bolo zvolené nové vedenie strany na čele

13 Tamže, s. 137.

14 SNA, f. S-ÚV KSS, šk. č. 220. Návrh na vyslanie Pavla Kukliša na zahr. zájazd s futbalistami Slovan Bratislava-Dimitrov.

15 Bližšie pozri: MACKŮ, J.: Zapřené generace. Obětovaní šampióni. Praha 2004.

s Gustávom Husákom. V období tvrdej normalizácie sa mohla ŠtB opäť plne realizovať. Nastala doba osobných previerok, čistiek, priznávania chýb, zatýkania, zatvárania, ale aj udávania, špehovania a vybavovania účtov. Prišlo obdobie emigrácie (vrátane nútenej), občianskej pasivity mlčiacej väčšiny, kedy len hrstka ľudí predstavovala otvorenú opozíciu – a to bol vhodný „materiál“ pre ataky ŠtB.

ŠtB svoju agentúrnu „športovú“ sieť cielene budovala aj z popredných funkcionárov športového hnutia, ktorí pôsobili v domácich alebo v medzinárodných športových organizáciách. Niektorí z funkcionárov sa po novembri 1989 opäť dostali na čelné miesta a je celkom možné, že mohli byť vydieraní až do obdobia, kedy ÚPN zverejnil registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti.

Postup práce ŠtB bol stabilný aj pri športových funkcionároch: vytypovanie osoby, podrobná lustrácia vrátane širšej rodiny (kde sa často našli údajné či skutočné kompromitujúce materiály), overovanie kandidáta „previerkovými“ úlohami, vykonanie viazacieho aktu, poverovanie konkrétnymi úlohami a kontrola ich plnenia v rámci pravidelných schôdzok TS s operatívnym pracovníkom (OP), tiež s riadiacim orgánom (RO) ŠtB. Schôdzky sa konali vo verejných zariadeniach, v prípade dôvery používajúcich agentov v konšpiračnom byte (KB) alebo v prepožičanom byte (PB). Ak ich činnosť nepriniesla pre ŠtB očakávané výsledky, bola spolupráca ukončená a agentúrny zväzok na určité obdobie uložený do archívu, aby sa prípadne mohol opäť použiť.

V tomto príspevku sa zameriame len na vedomých spolupracovníkov ŠtB, na

agentov spomedzi športových funkcionárov. Prvá časť materiálu je venovaná tým, ktorí na svojich postoch skončili ešte v socialistickej ére, v druhej časti funkcionárom, ktorí sa ocitli na čelných pozíciách aj po páde komunistického režimu. Treba podotknúť, že sem patria aj dvaja funkcionári, ktorých spisy sa stratili, takže nemožno posúdiť ich konkrétnu spoluprácu, avšak sú zaregistrovaní ako agenti ŠtB.

Ing. Peter Berčík, (1940) pôsobil v funkcii predsedu Slovenského atletického zväzu (SAZ) v rokoch 1969 – 1970, predsedu Československého atletického zväzu (ČSAZ) v rokoch 1970 – 1972 (ako jediný Slovák v histórii) a prvého podpredsedu ČSAZ v rokoch 1974 – 1983. Po vzniku Slovenskej republiky (SR) bol námestníkom MV SR, pracovníkom sekretariátu Rady vlády SR a sekcie verejnej správy MV SR. Pracoval ako externý vysokoškolský pedagóg a vedecko-výskumný pracovník na Univerzite Mateja Bela v B. Bystrici a na Európskej univerzite v Bratislave. Je autorom odborných kníh a prác v oblasti verejnej správy, publikovaných doma i v zahraničí.¹⁶

Od 30. júla 1965 do 18. apríla 1968 ho ŠtB evidovala ako agenta s krycím menom „PALO“, reg. č. 4665. ŠtB sa k nemu ešte raz vrátila – od 28. júla 1982 bol „PALO“ s novým reg. č. 13 224 vedený ako dôverník až do 6. februára 1986, kedy bol jeho zväzok zničený a karta vybratá z evidencie.¹⁷

Dr. Vladimír Černý (1926) sa po Nežnej revolúcii presadil viac v odbornej oblasti ako riaditeľ vedeckej inštitúcie Psychodiagnostika, s. r. o. v Bratislave i v Brne. Začínal ako plavec, potom 134-krát reprezentoval Československo vo vodnom póle, ale najväčšie úspechy dosiahol v moder-

nom päťboji – získal šesť titulov majstra Československa a vybojoval si tri účasti na majstrovstvách sveta (v roku 1954 na MS v Budapešti obsadil štvrté miesto). Spoluzakladal československý a založil Slovenský päťbojársky zväz. Dvadsať rokov (1968 – 1988) bol členom predsedníctva Medzinárodnej federácie moderného päťboja a biatlonu, v rokoch 1984 – 1988 jej viceprezidentom.¹⁸

Hlavná správa kontrarozviedky v Prahe si Černého zaregistrovala ako dôverníka 10. novembra 1972 pod krycím menom „VLADO“, reg. č. 4478. Čoskoro, 21. augusta 1973, ho „povýšila“ na agenta. Oficiálny dátum ukončenia spolupráce, či uloženia Černého zväzku do archívu nie je v registračnom protokole vyznačený.¹⁹

BÝVALÍ...

Ladislav Brežný (1914)

JUDr. Ladislav Brežný bol čelný funkcionár Slovenského a Československého olympijského výboru a v rokoch 1945 – 1947 vykonával funkciu predsedu vtedajšieho Slovenského hokejového zväzu.

Ako tenisový tréner v roku 1968 legálne vycestoval do NSR (Wuppertal), kde za ním bez povolenia vycestovala manželka Irena s deťmi. Rodina sa usadila vo Švajčiarsku. Za emigráciu boli odsúdení v neprítomnosti za trestný čin opustenia republiky – L. Brežný na 22 mesiacov, manželka na 18 a syn Eduard na 17 mesiacov nepodmienečne v I. nápravno-výchovnej skupine (trest pre dcéru sa v dokumentoch nespomína).²⁰

JUDr. Brežný mohol byť zo strany ŠtB vydierateľný, pretože pochádzal z kategórie tzv. „bývalých ľudí“ (mal

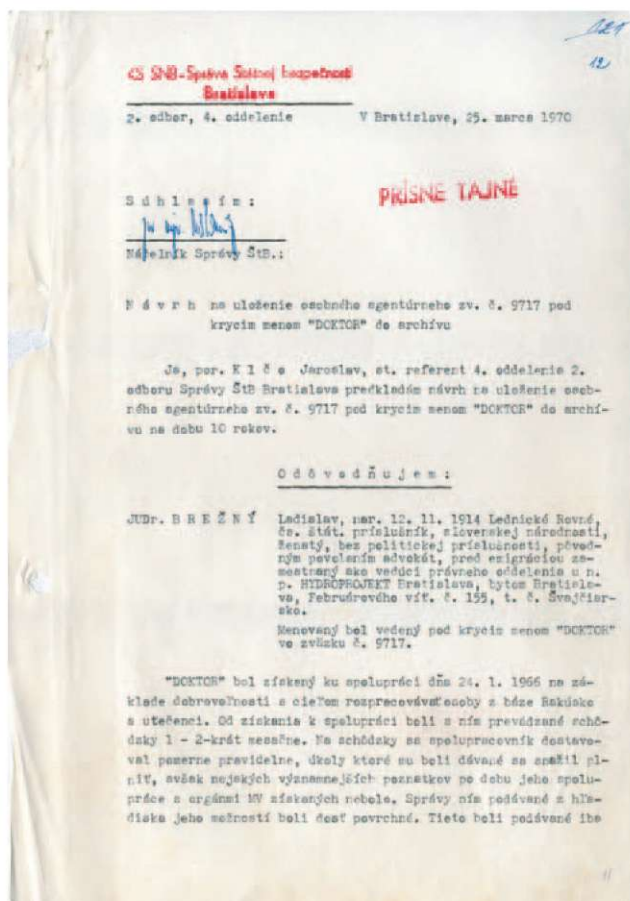
16 HAZUCHA, M.: Láska Rudolfa Holzera. Bratislava 2007, s. 89.

17 Registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti. [Citované 29. apríla 2014]. Dostupný na URL: <http://www.upn.gov.sk/regpro/vysledky_vyhľadavania>

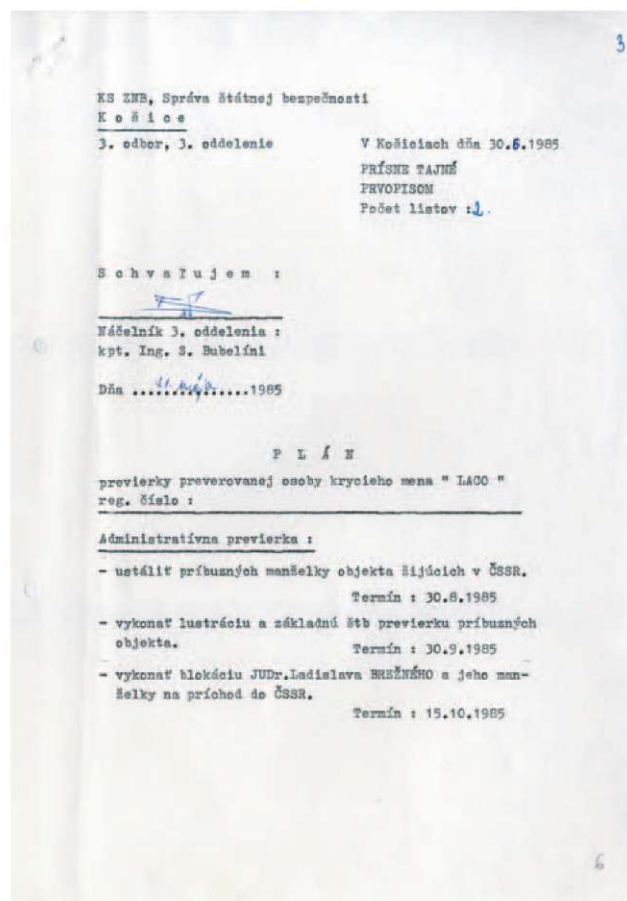
18 <http://www.sme.sk/c/41130/vladimir-cerny-sedemdesiat>

19 Registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti. [Citované 29. apríla 2014]. Dostupný na URL: <http://www.upn.gov.sk/regpro/vysledky_vyhľadavania>

20 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Operatívne zväzky, a. č. OP-11 335. Vyhodnotenie archívnych materiálov čísiel A 25 694, V 9500, vedených na osobu Brežný Ladislav, uložených v archíve ŠEO XII. S-ZNB.

Z návrhu na uloženie osobného agentúrneho zväzku L. Brežného do archívu (Zdroj: AÚPN)

Návrh na previerku rodinných príslušníkov L. Brežného (Zdroj: AÚPN)

buržoázny pôvod) a jeho brat i švager nedovolené opustili republiku. To bol jeden z možných dôvodov, prečo ho ŠtB prinútila k „dobrovoľnej“ spolupráci. Agentúrny zväzok pod krycím menom „DOKTOR“, reg. č. 9717, bol zavedený 23. júla 1965 a evidoval Brežného ako agenta.²¹ Brežný mal pomáhať pri odhalovaní, rozpracovávaní a dokumentovaní protištátnej činnosti. Podobne ako iní agenti podpísal na znak súhlasu so spoluprácou sľub mlčanlivosti a sľub spolupráce. Agentúrny zväzok bol ukončený 29. júna 1970 pod archívnym číslom 3784, teda dva roky po Brežného emigrácii do Švajčiarska.²²

Rozhodnutie o zavedení agentúrneho zväzku „DOKTOR“ padlo „po prostudovaní získaných materiálov [vrátane lustrácie menovaného] ... se zaměřením do problematiky StB Rakousko“ dňa 25. januára 1966. Stržm. Jaroslav Svěchota zdôvodnil, že budúci utečenec „je vhodnou osobou na rozpracovanie osôb z báze Rakúsko a utečenci.“

„Verbovka“ (oficiálny termín ŠtB pre získanie spolupracovníka) sa uskutočnila 24. januára 1966 na oddelení Krajskej správy Ministerstva vnútra (KS MV) v Bratislave za prítomnosti npor. Jaroslava Húsčavu. Brežný spadol pod 4. oddelenie II. odboru, ktoré sa zameriavalo na odhalovanie sprava-

vodajských služieb NSR a Rakúska na čs. území a jeho pracovníci rozpracúvali zahraničných diplomatov, novinárov, študentov, vízových cudzincov, teda aj členov športových delegácií.²³

Brežný vo verbovacím rozhovore „zdelil“ poznatky, ktoré boli overené previerkou a prejavil ochotu plniť zverené úlohy pod podmienkou, že tieto úlohy nenarušia jeho doterajší rodinný život. Po prisľube odznel rozhovor o konkrétnych formách spolupráce pri zachovávaní konšpiračných spôsobov.

Brežný podával zrejme neškodné informácie, o čom svedčí skutočnosť, že 25. marca 1970 náčelník Správy ŠtB

21 Tamže, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-25 694. Rozhodnutie o zavedení agentúrneho zväzku na JUDr. Brežného Ladislava z 25. 1. 1966.

22 Tamže.

23 MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. Bratislava 2012, s. 75.

(menom svojho zástupcu mjr. Vojtecha Mokovinského) súhlasil s návrhom staršieho referenta II. odboru 4. oddelenia por. Jaroslava Klča na uloženie Brežného zväzku do archívu na desať rokov. Podľa odôvodnenia, napriek údajnej Brežného dobrovoľnej spolupráci – „s cieľom rozpracovávať osoby z báze Rakúsko a utečenci“ – sa očakávaná efektívnosť nedostavila. Hoci agent Brežný dochádzal na schôdzky (1 – 2 krát mesačne) „pomerne pravidelne, úkoly, ktoré mu boli dávané, sa snažil plniť, avšak nejakých významnejších poznatkov po dobu jeho spolupráce s orgánmi MV získaných nebolo. Správy nim podávané z hľadiska jeho možností boli dosť povrchné. Tieto boli podávané iba ústnou formou. Na základe jeho poznatkov nedošlo k realizácii žiadnych osôb. Zväčša to boli iba charakteristiky... Keďže sa nejedná o spolupracovníka, ktorý by s ochotou pristupoval k spolupráci a taktiež nie je do takej miery kompromitovaný, že by bolo toto možné proti jeho osobe využiť, navrhujem zväzok menovaného uložiť do archívu na dobu 10 rokov.“

Spoluprácu s tajnou bezpečnosťou ukončil JUDr. Brežný emigráciou. Ani v zahraničí však neprestal byť pre ŠtB zaujímavým objektom. V júli 1985 zaviedlo 3. oddelenie III. odboru (na ochranu socialistickej ekonomiky) KS ZNB Správy ŠtB Košice previerkový spis s krycím menom „LACO“, reg. č. 18 086, po problematike železničná doprava.²⁴ Brežného ŠtB preverovala pre podozrenie zo spáchania trestného činu podľa § 122 Trestného zákona. Cieľom preverovania bolo zistiť, či prejavuje záujem o informácie z oblasti ČSD a o informácie hospodárskeho, služobného a politického charakteru. Návrh na založenie spisu

preverovanej osoby schválil náčelník oddelenia 31. júna 1985.

Následne bol stanovený administratívny plán previerky – „ustáliť príbuzných manželky objektu žijúcich v ČSSR, vykonať lustráciu a základnú ŠtB previerku príbuzných objektu [v rokoch 1983 a 1985], vykonať blokáciu JUDr. L. Brežného a jeho manželky na príchod do ČSSR“ (t. j. aby bol o jeho príchode do Československa informovaný príslušný útvar ŠtB). Agentúrne opatrenia udávali, že TS „FAJČIAR“ reg. č. 9343 (pod týmto reg. číslom je evidovaný agent Karol Krizso, narodený v roku 1933), ktorý sa s Brežným zoznámil na tenisovom turnaji veteránov v Baden Badene, mal s ním udržiavať písomné styky, zisťovať jeho činnosť a záujmy, zistiť, či je v styku so špeciálnymi službami protivníka a osobami z ČSSR (listy, ktoré TS posielal Brežnému, vopred konzultoval s riadiacim orgánom nstrážm. Ladislavom Tresom). Ďalšie styky sa mali zistiť prostredníctvom previerky korešpondencie (spravodajsko-technický úkon „NÁKUP“) a odpočúvania telefónu („PRESTAVBA“).

Spis obsahuje aj materiály staršieho dáta – už od 20. decembra 1983. Ide o vyhodnotenie archívnych materiálov vedených na L. Brežného, uložených v archíve štatisticko-evidenčného odboru XII. správy ZNB. Z ďalších spisov vyplýva, že údaje TS „FAJČIAR“ a STÚ „NÁKUP“ boli vzájomne konfrontované. Podľa STÚ „NÁKUP“ podával jeho kolega pravdivé informácie.²⁵ TS „FAJČIAR“ sa domnieval, že Brežný pracuje ako „typár“ (spolupracovník rozvedky, ktorý pre ňu vyhľadáva budúcich tajných spolupracovníkov). V terminológii ŠtB to bol „agent plniaci typovacie úlohy v oblasti náborovej činnosti pri vyhľadávaní

a rozpracovávaní vhodných osôb pre agentúrnu spoluprácu.“²⁶

Napokon 11. decembra 1985 npor. Ján Hvozda vypracoval návrh na ukončenie previerky preverovanej osoby „LACO“. Nakoľko „neboli získané poznatky o páchaní trestnej činnosti [...] navrhujem previerku JUDr. Brežného ukončiť a spis pozorovanej osoby archivovať po dobu 5 rokov.“ Návrh schválil náčelník III. odboru kpt. Ing. Stanislav Bubelíny.²⁷ Zväzok, ktorý obsahoval 56 listov, bol ukončený ešte v tom istom roku – 23. decembra 1985 pod archívny číslom II 335 a uložený do operatívneho archívu.²⁸ Napriek pomerne pestrému osobnému a písomnému styku TS „FAJČIAR“ s Brežným sa ukázalo, že Brežný neprejavil žiadny záujem o relevantné informácie z dopravnej, hospodárskej a politickej oblasti.

Karol Galba (1921)

JUDr. Karol Galba bol osemnásť rokov neodmysliteľnou súčasťou nielen československého, ale aj európskeho a svetového futbalu. Ako uznávaný medzinárodný rozhodca sa v roku 1968 stal prvým prezidentom oddelenia rozhodcov za Európsku futbalovú federáciu (UEFA). Je zatiaľ jediný slovenský rozhodca, ktorý asistoval pri finálovom zápase na futbalových MS 1966 v Anglicku ako čiarový rozhodca. Rozhodcovskú denníeru si odkrútil na OH 1968 v Mexiku, potom krátko pôsobil v rozhodcovskej komisii UEFA, v časoch normalizácie ho však naše úrady nepúšťali na jej zasadnutia, preto musel funkciu zložiť.

Keby nepristúpil na spoluprácu s ŠtB, zrejme by sa nikdy nedostal do KZ a Slovensko by sa nemohlo hrdiť uznávaným medzinárodným rozhodcom.²⁹ Riziko zákazu písať vonku

24 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Operatívne zväzky, a. č. OP-11 335. Návrh na založenie spisu preverovanej osoby krycie meno „LACO“ po problematike železničnej dopravy z 30. 6. 1985.

25 Tamže. Záznam č. 3/84, Písomný styk čl. emigranta Brežného s TS „FAJČIAROM“ – poznatky, 7. 2. 1984.

26 Tamže. Záznam zo spravodajského vyťaženia TS „FAJČIAR“ r. č. 9 343 po návrate zo Švajčiarska, 6. 7. 1984.

27 Tamže. Návrh na ukončenie previerky osoby v spise PO „LACO“ reg. č. 18 085 a uloženie do archívu ŠEO S-ŠtB, 11. 12. 1985.

28 Tamže.

29 V registroch ŠtB sa ako kandidát tajnej spolupráce a neskôr dôverník ocitol aj náš ďalší medzinárodne uznávaný rozhodca Vojtech Christov (krycie meno „DON“, reg. č. 15 643).

bolo zrejme hlavným dôvodom, prečo podpísal spoluprácu. Potvrďuje to zápis, že Galba „... je v domnienke, že na jeho cesty do zahraničia má vplyv r. o. a len jeho zásluhou že môže cestovať a že v prípade, že by to bolo z našej strany nutné, nedostal by sa do zahraničia.“³⁰

ŠtB Galbu evidovala ako agenta s krycím menom „DALIBOR“, reg. č. 5053. Jeho zväzok obsahuje 75 listov a do archívu ho uložili 19. decembra 1963 pod arch. č. 2172. ŠtB ho získala pre spoluprácu 6. augusta 1959 a pod rozhodnutím je podpísaný starší referent kpt. Lалуha. V ten deň podpísal Galba vlastnoručne písaný sľub: „... z čestných a vlasteneckých pohnútok chcem dobrovoľne spolupracovať s orgánmi ministerstva vnútra pri odhaľovaní triednych nepriateľov.“³¹

Už v nasledujúci deň Galba v Správe o viazaní uviedol údaje o emigrantoch

Vlastnoručne napísaný sľub K. Galbu o spolupráci s ŠtB (Zdroj: AÚPN)

K. Galba (vľavo) nastupuje ako čiarový rozhodca na pamätný finálový duel MS 1966 medzi Anglickom a NSR na štadióne Wembley (Zdroj: Internet)

Jánovi Gregušovi – spolužiakovi a bývalom rozhodcovi Krištofovi Greinerovi, „... ktorý špionážne pracuje proti ČSSR v NSR“³² a Kaindlovi. Podľa pokynov sa emigrantom počas pobytu v zahraničí mal prestať vyhýbať, aby mohol o nich získavať informácie. Podľa zaužívaných zvyklostí dostal obvyklé pokyny ako si v činnosti agenta počínať a ako má postupovať v prípade, že by ho chceli získať cudzia rozviedka. Rozhodnutie o zavedení agentúrneho osobného zväzku padlo 21. augusta 1959 a TS „DALIBOR“ mal byť „zameraný do problematiky ŠtB Nemecko.“³³

Udalosti následne ukázali, že s Galbovou spoluprácou nebola spokojnosť. Vo vyhodnotení z 30. októbra 1962 riadiaci orgán kpt. Štefan Antolčík o ňom píše: „Ako člen strany je na patričnej politickej úrovni, v práci na pracovisku

je dôsledný, menej je dôsledný v spolupráci s orgánmi MV... V súčasnej dobe... v spolupráci ochabuje a zdá sa, že mu je na ťarchu... pri vyťažovaní [pojem pre spravodajský výsluch zameraný na získanie informácií] o jeho stykoch s cudzincami u nás i pri jeho pobytoch v cudzine nie vždy podával konkrétne poznatky o svojich stykoch, hoci inou cestou bolo zistené, že udržiaval čulé styky s cudzincami.“³⁴

ŠtB si samozrejme prostredníctvom iných spolupracovníkov overovala hodnotnosť Galbových informácií. Príslušník ŠtB následne nadobudol dojem, že Galbova malá iniciatíva pramení z obavy, „... že v priebehu spolupráce s orgánmi MV sa do niečoho zapletie a potom nebude mať možnosti chodiť na zahraničné zápasy. Doposiaľ sa ešte nepodarilo RO túto obavu u neho rozptýliť,“ takže „jednalo sa len

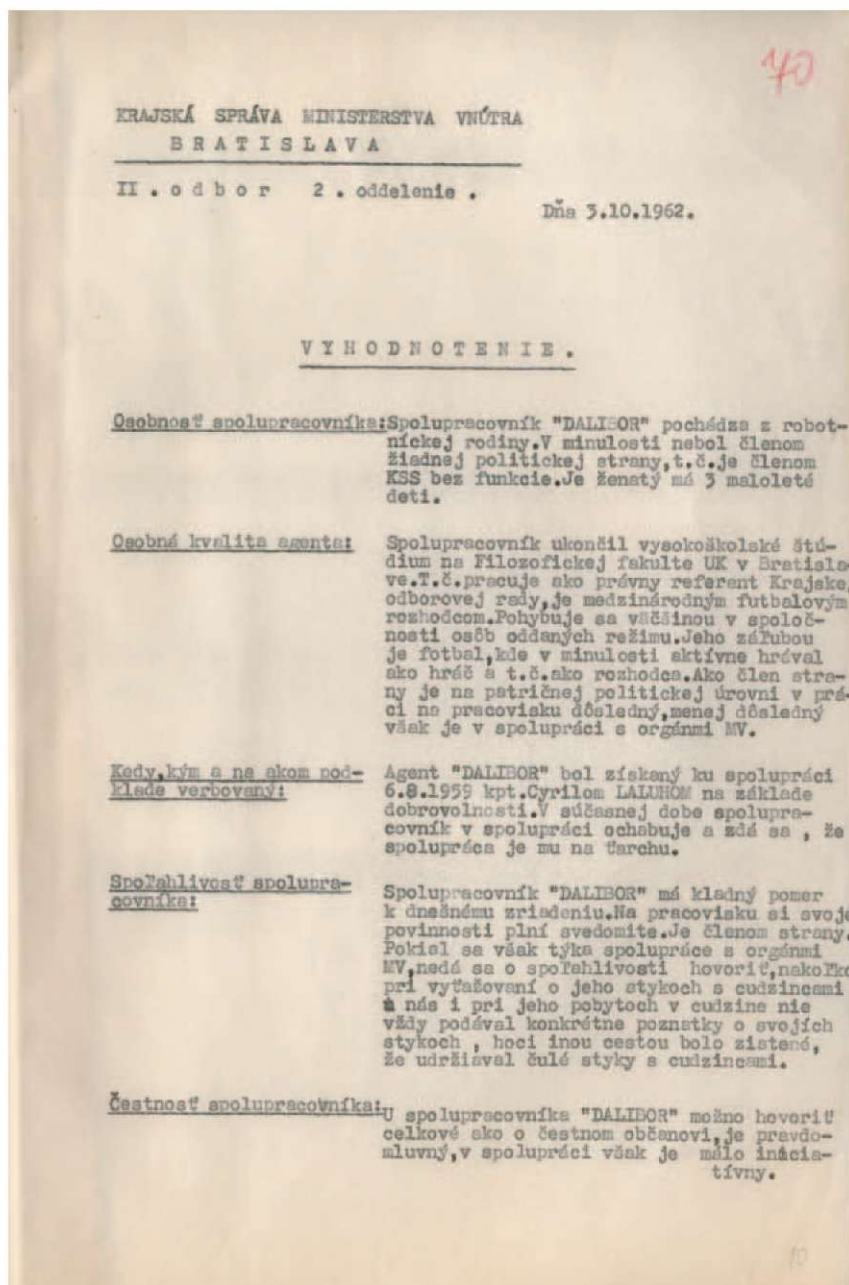
30 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-16 127. Vyhodnotenie z 3. 10. 1962.

31 V zozname osôb, ktoré prechádzajú zväzkom sú uvedení tiež futbalový rozhodca Alojz Obtulovič, športový funkcionár Jozef Vereš, uznávaný futbalový tréner Leopold Šťastný (vyšetrovaný ŠtB v roku 1953), novinár Jozef Múdry (ako agent s krycím menom „VRANOVSKÝ“ sa podieľal na únose Emila Šveca z Rakúska v roku 1962), či hádzanársky tréner Ján Kesckeméthy (evidovaný ako agent s krycím menom „BÉLA“, reg. č. 5400). Pozri: Tamže. Seznam osob nacházejících se v svazku č. 5053.

32 Tamže. Vyhodnotenie z 3. 10. 1962.

33 Tamže. Zpráva o viazaní zo 7. 8. 1959.

34 Tamže. Vyhodnotenie z 3. 10. 1962.

Z hodnotenia TS K. Galbu rok pred ukončením spolupráce (Zdroj: AÚPN)

o správy všeobecné.“ Záporne hodnotil nepravdivé schôdzky a (iba) ústne informácie od Galbu. Aj napriek údajne dobrému vzťahu Galbu k celkovej práci MV, „plne nedáva svoje možnosti k využitiu, aby sa táto i z jeho strany zlepšila... TS nebol odmeňo-

vaný peňažitou ani vecnou odmenou, ako člen strany považuje spoluprácu za vlasteneckú povinnosť, za odmenu považuje možnosť cestovať do zahraničia.“ Riadiaci orgán aj napriek tomu navrhol ponechať Galbu v agentúrnej sieti, vzhľadom na jeho možnosti „kon-

taktovať osoby štátneho záujmu“ a byť v styku „s vizovými cudzincami, ktorí prichádzajú k nám v rámci športových stykov.“³⁵

V dôvodovej správe z decembra 1963 sa nachádza návrh na uloženie Galbovho zväzku do archívu bratislavskej KS MV. Príčinou bola pretrvávajúca nespokojnosť orgánov s nepravdivou spolupracou, pasivita TS „DALIBOR“, ktorý svojho RO začal intenzívnejšie vyhľadávať až potom, keď naňho prišlo anonymné udanie. Galba sa stále obával, že ako rozhodca nebude môcť chodiť do zahraničia.³⁶

Nespokojnosť bola aj s kvalitou kontaktov so zmieneným Krištofom Greinerom, ktorého mala ŠtB rozpracovať ako špióna. Galba dost' neochotne súhlasil s „podstavou“ (podstava – umiestnenie agenta ŠtB do záujmového prostredia s cieľom spravodajskej hry s cudzou spravodajskou službou, jej cieľom bolo dezinformovať cudzie spravodajské služby alebo získať poznatky o ich činnosti a záujmoch) ku Greinerovi. Ten však o kontakty s Galbom nejavil záujem, nepožadoval od neho žiadne informácie, zrejme preto, že Galba ako člen komunistického strany a pracovník Krajskej odborovej rady (KOR) nemal jeho dôveru.

Na tomto základe vznikol návrh na ukončenie spolupráce a zväzku, ktorý mal byť na 5 rokov uložený do archívu KS MV. V poslednej vete sa píše: „Menovaného ďalej používať ako dôvernika najmä pri jeho výjazdoch do kapitalistického zahraničia.“ Správu vypracoval kpt. Antolčík.

V rozhodnutí komisie KS MV zo 4. októbra 1982 čítame, že osobný zväzok TS „DALIBOR“, ktorý obsahuje 75 listov a z ktorého treba 53 listov zničiť, sa má ponechať v archíve do roku 1991.³⁷ Dôvod bol zřejmý: „Z jeho [Galbových] správ nebola realizovaná ani jedna osoba a taktiež neboli prevádzané iné opatrenia. Vzťah k spolupráci RO nemal dobrý.“

35 Tamže.

36 Tamže. Dôvodová správa o uložení osobného agentúrneho zväzku „DALIBOR“ č. 5 053 do archívu KS MV z 19. 12. 1963.

37 Tamže.

František Jarušek (Zdroj: Internet)

František Jarušek (1923)

Ing. František Jarušek je doživotným čestným predsedom Slovenského zväzu vodného póla a spoluzakladateľom Československého amatérskeho plaveckého zväzu (1945). Bol plavcom a vodným pólom Slovenského plaveckého klubu Bratislava a počas vojenskej služby Armádneho telovýchovného klubu Praha. Potom pokračoval ako vodnopólový tréner, funkcionár a medzinárodný rozhodca. Aktívne prispieval k formovaniu pravidiel vodného póla v medzinárodnom meradle a spolupracoval na metódach a systémoch hodnotenia výkonnosti rozhodcov.³⁸

Jaruška rozpracovávala ŠtB v signálnom zväzku od konca marca 1962. V januári 1963 zväzok zničila a začala s prípravami na jeho získanie pre utajenú spoluprácu. V tomto období pracoval v Polygrafických závodoch v Bratislave ako vedúci technického oddelenia. Návrh na verbovku spracoval starší referent 2. oddelenia III. odboru Krajskej správy MV v Bratislave kpt. Ján Kučera. Štatisticko-evidenčné oddelenie po úspešnej verbovke zaevidovalo agentúrny zväzok s krycím menom „PLAVECKÝ“ 2. mája 1963 pod reg. č. 8420. V máji 1967 prevzal agenta Jaruška do riadenia rozviedny

odbor Krajskej správy MV v Bratislave, ktorý zväzok archivoval v októbri 1970. Zachovali sa aj materiály uložené v zväzku spolupracovníka I. správy MV s reg. č. 44 819.

Cieľ verbovky naznačoval naozaj široký záber využitia. Samotnému viazaciemu aktu predchádzalo 8 schôdzok, kde si ŠtB overovala Jaruškove možnosti plniť úlohy „na zahraničie a do bázy telovýchova.“ Zistila, že má možnosti rozpracovať Gizelu Roepelovú, prokuristku firmy Klimsch z NSR, ktorá ju zastupuje v ČSSR, ZSSR a v ostatných socialistických krajinách. Podľa hlásení IV. správy MV Praha mala Roepelová vykonávať v ČSSR nepriateľskú činnosť. Jarušek mal tiež „rozpracovať“ Lukášcha, prokuristu firmy Lintof, rodáka z Brna, ďalej bratov Henovcov – Petra, Reinera a Rietra z Rakúska, ktorí sa už dopustili valutových machinácií. Bratia mali byť využití na podstávku (umiestnenie agenta ŠtB do záujmového prostredia cudzej rozviedky). O podstávke sa uvažovalo aj v prípade emigrantov, bývalého medzinárodného futbalového rozhodcu Greguša (už bola o ňom zmienka v prípade K. Galbu), ako aj na Trediho (?) Kleina. Toho ŠtB považovala za typára nepriateľských rozviedok, ktorý kon-

takuje aj výpravy čs. športovcov vo Viedni. Ďalej mal Jarušek rozpracovať Pavla (zrejme Petra) Kurhajca, čs. reprezentanta v plávaní a v modernom päťboji, o ktorom boli poznatky, že v 1962 prenášal list neznámeho obsahu zo Švédska do ČSSR. Jarušek bol vtedy s Kurhajcom vo Švédsku. Kurhajcov otec, bývalý funkcionár ŠK Bratislava, bol pre ŠtB zaujímavý, pretože údajne patril do kruhov blízkych Jánovi Ďurčanskému³⁹ a Franzovi Karmasinovi, exponentom ľudáckeho režimu. Okrem toho mal Jarušek kontrolovať Ing. Viliama Teplého, čs. reprezentanta v motorových člnoch, ktorý mal styky s firmou König v NSR, ako aj Ladislava Milka Čadu, bývalého poslanca Demokratickej strany, ktorého už mala ŠtB rozpracovaného – bol obvinený pre rozvracanie republiky. Jarušek sa s ním pravidelne stretával na jazere v Senci.

Podľa mienky pracovníkov ŠtB Jarušek mal reálne predpoklady plniť vytypované úlohy orgánov MV, lebo často cestoval do KZ, či už ako športový funkcionár, alebo ako odborník v polygrafickom priemysle. Okrem toho oficiálne prichádzal do styku s vízovými cudzincami (VC) ako aj s inými záujmovými osobami ŠtB.

Pravdivosť Jaruškových prvotných poznatkov bola overená preštudovaním materiálov vyššie uvedených osôb, ako aj z Jaruškoveho signálneho zväzku, čo je zaujímavé, lebo signálny zväzok sa viedol na osoby podozrivé z trestnej činnosti, čiže na potvrdenie alebo vyvrátenie podozrenia.

Ako člena KSČ Jaruška považovali pracovníci ŠtB za spoľahlivého TS. Jeho výhodnosť bola aj v tom, že mal buržoázny pôvod (takže ťažko predpokladať spoluprácu s ŠtB), ovládal cudzie jazyky (nemčinu, francúzštinu, maďarčinu, čiastočne angličtinu), bol všeobecne rozhladený, mal diplomatické vystupovanie a dovtedy disciplinované podával správy. Verbovka bola naplánovaná do konšpiračného bytu „PAMÍR“ a okrem RO Kučeru mal

38 Dostupné na URL: <<http://www.mokralopta.sk/web/index.php?option=>> [Citované 29. apríla 2014].

39 Ján Ďurčanský bol bratom Ferdinanda Ďurčanského, ale možno ide o chybný zápis krstného mena.

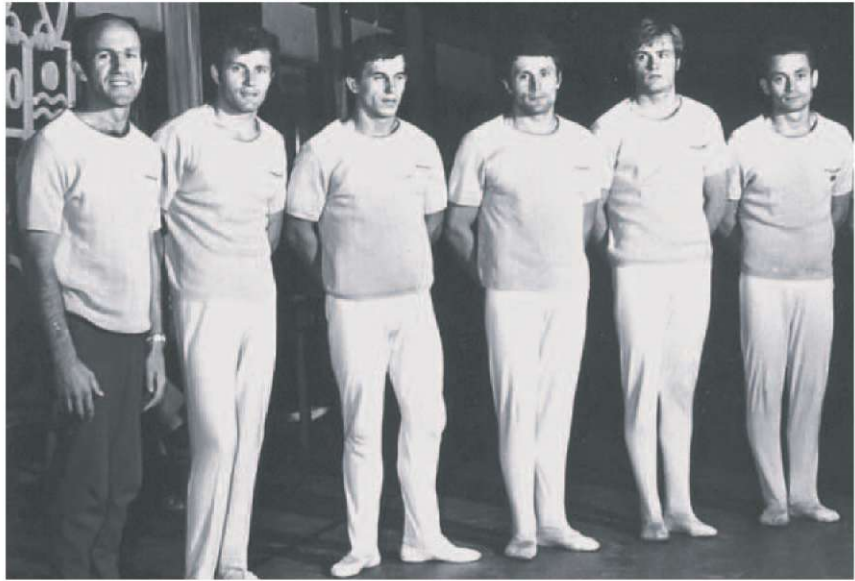
byť prítomný aj náčelník 2. oddelenia III. odboru kpt. Škopec.⁴⁰ Priamy dokument o uskutočnení viazacieho aktu – priebehu verbovky – nie je k dispozícii.

V apríli 1967 prevzal Jaruška (v tom čase odborného asistenta VŠE v Bratislave) do riadenia rozviedneho odboru KS ZNB v Bratislave, ktorý „s menovaným mieni rozpracovať akciu ‚DEKA‘ [možno išlo o krycie meno preverovanej osoby Alexandra Bádovského], kde bude ‚PLAVECKÝ‘ rozpracovávateľom.“ Správu vypracoval referent I. odboru 8. oddelenia nstržm. Elemír Benkovský.⁴¹

Po troch rokoch bol Jaruškov zväzok uložený do archívu KS ZNB v Bratislave.⁴² Z rozhodnutia komisie pre archivovanie spisov sa možno dozvedieť, že jeho osobný zväzok obsahoval v I. časti 123 listov, v II. časti (pracovný zväzok) 27 listov v počte 150 kusov, celkom bolo prikázané zničiť 122 listov. Ďalej sa uvádza: „Menovaný bol získaný k spolupráci ... na základe dobrovoľnosti KSMV Bratislava... Spoluprácu prijal kladne, úkoly plnil dobre, správy podával len ústne. Z jeho podaných správ nebola realizovaná ani jedna osoba a taktiež neboli prevádzané iné opatrenia. Vzťah k spolupráci a RO mal zo začiatku dobrý... Finančná odmena mu nebola poskytnutá. Zväzok do archívu uložila I. správa FMV, pobočka Bratislava a to pre stratu možnosti ďalšej spolupráce.“⁴³

Juraj Kniežo (1945)

Juraj Kniežo ako aktívny športový gymnasta vyštudoval Fakultu telesnej výchovy a športu UK v Bratislave. V roku 1969 nastúpil ako pedagóg na Telovýchovnú školu Slovenského ústredného výboru (SÚV) ČSZTV. Vojenskú službu vykonával v oddiele športovej gymnastiky Dukly Banská

Družstvo Slávia UK Bratislava v roku 1969. Štvrtý zľava Juraj Kniežo (Zdroj: Internet)

Bystrica. V roku 1975 nastúpil na SÚV ČSZTV ako vedúci oddelenia Masového rozvoja telesnej výchovy. Popri tejto funkcii v rokoch 1983 – 1984 bol tiež predsedom Slovenského gymnastického zväzu. Od 1. augusta 1986 štyri roky vykonával funkciu podpredsedu ÚV ČSZTV v Prahe.⁴⁴ Samozrejme, že takáto funkcia si vyžadovala členstvo v KSČ. V rokoch 1985 – 1991 bol tiež členom exekutívy Európskej gymnastikovej únie.

Knieža ŠtB zaregistrovala 27. augusta 1979 pod krycím menom „ONDREJ“, reg. č. 23 509. Spis bol po siedmich rokoch ukončený 8. decembra 1986 pod archívny č. 99 649. Kniežo bol najprv vedený ako kandidát tajnej spolupráce (KTS) pri XII. správe ZNB, ale už 7. decembra 1979 bol preradený na agenta. Jeho spis obsahoval 41 viacstranových položiek.

Po trojmesačnom preverovaní kandidáta viazací akt prebehol 30. novembra 1979 v Kláštornej vinárni v Bratislave. Akt „previedol“ starší

referent II. odboru XII. správy ZNB por. Viliam Danko za prítomnosti staršieho referenta špecialistu II. odboru kpt. Jána Nováka. Ako bývalo pri „verbovke“ zvykom, rozhovor bol najprv zameraný na všeobecné témy, v tomto prípade sa hovorilo o športe a o príprave Československej spartakiády (ČSS'80). Potom prešiel rozhovor na medzinárodnú politiku a údajné snahy západných krajín brzdiť uvoľňovanie medzinárodného napätia. Preto v boji proti nepriateľom musí ŠtB využívať spoluprácu „ľudí morálne a politicky pevných.“ Z tohto aspektu Kniežo – vzhľadom na doterajšie styky – má dôveru ŠtB, ktorá jeho pomoc hodnotí kladne. Na záver pohovoru bol Kniežo vyzvaný, či chce pomáhať „pri kontrole priprav Československej spartakiády 1980 a zisťovaní negatívnych javov, ktoré by mohli narušiť pokojný priebeh tohto podujatia, ako aj pri odhaľovaní trestnej činnosti vnútorného a vonkajšieho nepriateľa a v boji proti silám nepriateľským nášmu zriadeniu.“

40 A ÚPN, f. KS MV Bratislava, Návrh na verbovku, 22. 6. 1963.

41 Tamže, Dôvodová správa k odovzdaniu agenta „PLAVECKÝ“ číslu zväzku 8420 I. odboru KS ZNB, 28. 4. 1967.

42 Tamže, Zdôvodnenie uloženia zväzku, 8. 10. 1970.

43 Tamže, Rozhodnutie z roku 1970, (presne nedatované).

44 Tamže, f. KS ZNB S - ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-99 649. Memorandum z 23. 10. 1979; Dôvodová správa na uloženie tajného spolupracovníka „ONDREJ“ reg. č. 23 509 do archívu z 21. 11. 1986.

Kniežo na znak súhlasu podpísal vyhlásenie o spolupráci a zvolil si krycie meno „ONDREJ“. Obratom dostal prvú úlohu – spracovať správu o stave príprav na ČSS'80 s poukázaním na hlavné nedostatky, ktoré by mohli ohroziť priebeh podujatia.⁴⁵

Podľa Memoranda, podrobného osobného opisu, bol Kniežo v zamestnaní hodnotený kladne, v kolektíve bol obľúbený, uvedomelý, v krízových rokoch 1968/69 zotrval na pozíciách marxizmu-leninizmu. V období rokov 1965 – 1979 často cestoval do KZ, takže ŠtB ho mohla využiť vo viacerých smeroch: „k ochrane a spravodajskej kontrole športových výprav zúčastňujúcich sa podujatí v kapitalistickom zahraničí, k vyhľadávacej činnosti v objekte SÚV ČSZTV v Bratislave, ku kontrole príprav Československej spartakiády 1980 a zisťovaniu negatívnych javov, ktoré by mohli narušiť úspešný priebeh tohto podujatia ako aj ku kontrole činnosti pracovníkov štábu ČSS'80.“⁴⁶ Na konci memoranda je pripísaná poznámka, že jeho kópia bola 4. decembra 1986 zničená, podpísaný kpt. Kováč.⁴⁷

ŠtB spoluprácu s TS „ONDREJ“ hodnotila pozitívne. Spravodajské využitie po problematike „šport“ prebiehalo k spokojnosti orgánov. Kniežo na schôdzky chodil včas a dodržiaval zásady konšpirácie. Podávané správy sa ukázali ako pravdivé. Potvrdili to previerky a kontroly inými TS – „RAČKA“ (Jozef Jedľovský), „KOBZA“ (Jozef Dolinský), „VASIL“ (Vavrinec Slovák), „KOVÁČ“, „SLÁVO“ a „JOZEF“.⁴⁸

Odchod do Prahy oslobodil Knieža od ďalšej spolupráce. Hoci sa pracovníkom ŠtB Kniežo za celé obdobie spolupráce javil ako seriózny človek,

„Vzhladom k tomu, že TS ONDREJ od 1. 8. 1986 vykonáva funkciu podpredsedu ÚV ČSZTV v Prahe, nie je možné pravidelné stretávanie a plnenie úloh, navrhujem uložiť zväzok TS „ONDREJ“ do archívu na doporučenie X. správy ZNB Praha.“ Kpt. František Kováč navrhol uložiť zväzok do archívu na dobu 10 rokov.⁴⁹

Dušan Prieložný (1930)

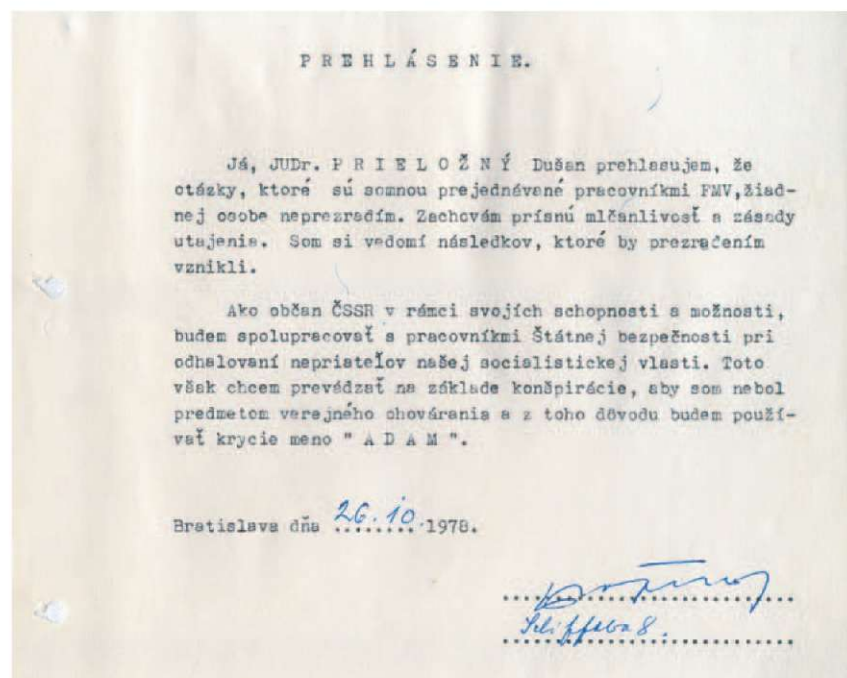
JUDr. Dušan Prieložný vzhľadom na svoje úspešné aktivity vo volejbale športe by asi zostal aj po novembri 1989 na funkcionárskom výslni, nebyť smrteľnej autohavárie pri návrate zo služobnej cesty.

Pôvodne vojak z povolania neskôr diaľkovo vyštudoval Právnickú fakultu UK v Bratislave, od roku 1966 až do svojej tragickej smrti pracoval vo Vý-

skumnom ústave cestovného ruchu, v čase „verbovky“ bol už vo funkcii námestníka generálneho riaditeľa.

Po ukončení aktívnej hráčskej činnosti sa od roku 1957 venoval volejbalu ako rozhodca (od roku 1968 už ako medzinárodný).⁵⁰ Okrem toho bol tiež podpredsedom i predsedom ekonomickej a rozhodcovskej komisie Európskej konfederácie volejbalu (EVF) a podpredsedom Medzinárodnej volejbalovej federácie (FIVB).⁵¹

Na obale Prieložného spisu je uvedené, že ho ŠtB zaregistrovala 2. novembra 1978 pod krycím menom ADAM (reg. č. 13 072). Viazací akt sa uskutočnil len pár dní predtým – 26. októbra. Spis bol ukončený 24. augusta 1989, teda viac ako mesiac po jeho tragickej smrti. V tomto spise bol vedený ako agent, ale spoluprácu začínal ako

„Upísanie duše diabľovi“ v podobe vyhlásenia D. Prieložného (Zdroj: AÚPN)

45 Tamže. Správa o získaní k spolupráci zo 4. 12. 1979.

46 Tamže.

47 Tamže. Memorandum z 23. 10. 1979.

48 Tamže. Vyhodnotenie komplexnej previerky TS „ONDREJ“ reg. číslo 23 509 z 21. 11. 1984.

49 Tamže. Dôvodová správa na uloženie tajného spolupracovníka „ONDREJ“ reg. č. 23 509 do archívu z 21. 11. 1986.

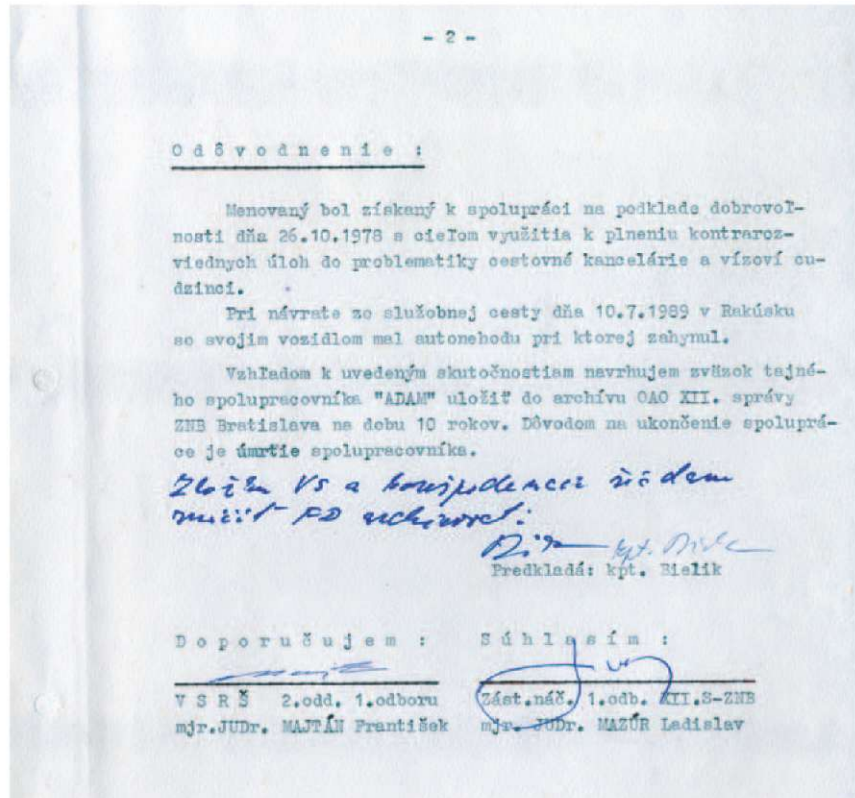
50 LETENAYOVÁ, Z.: Šport a osobnosti, Slovenské múzeum telesnej kultúry SZ 2010, s. 64. Dostupné na URL: <http://muzeumsportu.sk> [Citované 29. apríla 2014].

51 Dostupné na URL: <http://www.sportency.sk/encyclopedia/?q=cont> [Citované 29. apríla 2014].

dôverník. Spis obsahuje zoznam záznamov o kontrole TS Prieložného, ktoré boli pomerne časté.⁵²

Podrobnejšie záznamy o spolupráci v spise chýbajú, jej konkrétne podoby môžeme len odhadovať podľa zoznamu 139 položiek dokumentov. Obsahujú žiaľ skartované údaje – správy o vyťaženi, hodnotenia spolupráce, záznamy o previerke riadiacimi orgánmi a inými tajnými spolupracovníkmi, poznatky zo styku s čs. emigráciou, návrhy na preregistrovanie, plány riadenia Prieložného, obvyklé inštrukcie pred cestami do KZ, nechýbajú ani viaceré návrhy na zakúpenie vecného daru a na finančnú odmenu (čo by malo znamenať ochotnú spoluprácu, hoci v dokumentoch je uvedená poznámka, že Prieložný nedostal žiadnu finančnú odmenu). Zoznam kontaktovaných či vytypovaných osôb, zaujímavých pre ŠtB, (celkom 43) uvádza styk s čs. emigrantom Slavíčkom vo Švédsku, v zozname sú uvedení aj vtedajší známi volejbalisti Zdeněk Rozhold či Bohumil Golian.⁵³

Viazací akt s Prieložným vykonal starší referent 2. oddelenia I. odboru mjr. Július Bajzík, 26. októbra 1978. V Memorande sú uvedené mená ďalších Prieložného operatívnych pracovníkov: npor. Daniš, pplk. Dreisig, nstržm. Trnkus, nstržm. Grnáč, kpt. JUDr. Majtan, npor. Bielik. Zápis z viazacieho aktu prezrádza obvyklú prax overovania vytypovaného tajného spolupracovníka, keď kladne hodnotí dovtedajšiu spoluprácu a jej „výslednosť“.⁵⁴ Z Memoranda totiž vyplýva, že s Prieložným udržiavala ŠtB styk už od 27. októbra 1972, kedy bol zaevidovaný ako dôverník. Vyhlásenie o spolupráci podpísal 26. októbra 1978.⁵⁵ S jeho prácou bola spokojnosť: „Úlohy, ktoré plnil, prerástli rámec pôsobnosti dôverníka

D. Prieložný ukončil spoluprácu s ŠtB za tragických okolností (Zdroj: AÚPN)

[...] Podané poznatky boli preverené, pričom bolo konštatované, že nie sú skreslené a nepravdivé. V prospech jeho osoby neboli doposiaľ prevádzané žiadne intervencie a nebolo zistené, že bol dekonšpirovaný. Previerka menovaného bola prevádzaná cez TS „DUŠAN“ [do úvahy prichádzajú Ľubomír Drahovský alebo Michal Baránik] a „INKA“.⁵⁶ Spomedzi riadkov Memoranda vyplýva aj možnosť vydierania Prieložného. Jeho otec bol v roku 1953 odsúdený na osem rokov väzenia, lebo ako hlavný prednosta finančnej stráže umožnil šiestim osobám emigrovať. K tomuto faktu sa Prieložný nepriznal a tvrdil, že otec rodinu opustil a žije

niekde v Čechách (prítom žil v Bratislave).⁵⁷ V závere Memoranda sa konštatuje, že „ADAM“ môže byť predmetom záujmu cudzích spravodajských služieb, najmä CIA, „ktorá si ho zrejme už niekoľko rokov preveruje a venuje mu neustálu pozornosť. Uvedený predpoklad sa stal východiskom pre súčasnú dôslednú previerku za použitia všetkých dostupných síl a prostriedkov kontrarozviednej práce.“⁵⁸

Pri viazacom akte bola Prieložnému navrhnutá spolupráca na úrovni agenta, ku ktorej sa menovaný „vyjadril kladne“. Zároveň podal „hodnotný poznatok“ o sekretárovi prof. Čerňušáka (predsedovi SÚV ČSZTV) Tiborovi

52 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne väzky, a. č. A-127 905. Záznamy o kontrole väzku (12. 4. 1980, 23. 10. 1980, 26. 1. 1982, 30. 9. 1982, 7. 2. 1984, 14. 2. [?] 1985, [?] 9. 1986, 15. 9. 1987).

53 Tamže.

54 Tamže. Správa o získaní k spolupráci z 31. 10. 1978.

55 Tamže. Prehlásenie.

56 Tamže. Memorandum tajného spolupracovníka ADAM č. zv. 13 072 z 1. 8. 1986.

57 Tamže.

58 Tamže.

Dexovi (asi Rexovi), že sa v roku 1976 (správne má byť 1977) na olympijskom kongrese v Prahe stýkal s francúzskym veľvyslancom. Ďalej podal správu o čs. emigrantovi Jánovi Hutlášovi, ktorý v roku 1964 emigroval do Belgicka. Hodnotí ho však ako seriózneho človeka, ktorý „keď nepomôže, tak nepokazí.“⁵⁹ Prieložný bol poverený konkrétnou úlohou – pri výjazdoch do KZ orientovať sa na osoby z Európskej volejbalovej konfederácie, na čs. emigrantov a na policajných pracovníkov. Správy má podávať písomne i ústne. Ako každý agent dostal kontaktné heslo: „Pozdravuje Vás Paľo z Vajnor,“ odpoveď – „Ďakujem, dlho som ho nevidel.“⁶⁰

O konkrétnom priebehu spolupráce archívne dokumenty nejestvujú, k dispozícii je jedine záverečný spis. Ide o návrh uloženia zväzku do archívu na 10 rokov s odôvodnením, že menovaný zahynul pri autohavárii.⁶¹

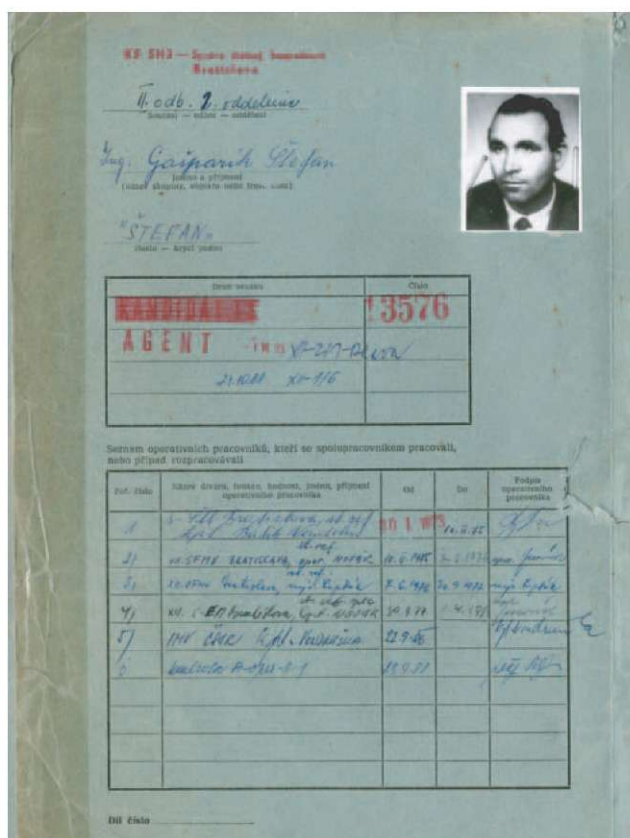
ZNOVU NA VÝSLNÍ

Štefan Gašparík (1921)

Ing. Štefan Gašparík bol v rokoch 1990 – 1993 predsedom Slovenského zväzu telesnej kultúry (SZTK)⁶², najväčšieho občianskeho združenia v športe v nových spoločensko-ekonomických podmienkach. Do obdobia nástupu normalizácie v roku 1969 pracoval v oblasti miestneho hospodárstva

a plánovania na Krajskom národnom výbore v Bratislave a na Plánovacom úrade. Neskôr bol poverený vedením Úradu miestneho hospodárstva v Prahe a funkciou predsedu Ústrednej komisie ľudovej kontroly.

Za svoje verejné vystúpenie proti vstupu spojeneckých vojsk do Československa v roku 1968 bol pozbavený funkcií v štátnej správe, vylúčený z KSČ a potom odvolaný aj z funkcie podpredsedu novo kreovanej Slovenskej telovýchovnej organizácie (STO).⁶³ Ako bývalý aktívny športovec sa venoval organizačným a materiálным otázkam športu. Mal veľký podiel na výstavbe Zimného štadióna Ondreja Nepelu, tenisového areálu na Tehelnom

Obal spisu Š. Gašparíka, ktorý bol v evidencii ŠtB 16 rokov (Zdroj: AÚPN)

SEZNAM OSOB 13576

ve svazku - spisu registrační číslo

Por. číslo	Jméno a příjmení	Data narození	Průběh na straně	Evropská klasifikace dne	Zvoleno dne
1	DUBČEK Alexander	29. 11. 1931	6. 10. 1968		
2	ZARBAEK František	11. 1. 1927	6. 10. 1968		
3	ŠIK Ota		5. 10. 1968		
4	HÁJEK Jiří		5. 10. 1968		
5	LÖBL Eugen		5. 10. 1968		
6	KLASÁK František	30. 8. 1912	22. 10. 1968		
7	ŠMROVSKÝ Josef		5. 10. 1968		
8	KLADÝ Milan		6. 10. 1968		
9	CADOUSKÝ Štefan	15. 10. 1928	11. 10. 1968		
10	Dr. STRHAN Milan	18. 5. 1922	11. 10. 1968		
11	Hrnčíř Karol	19. 2. 1930	11. 10. 1968		

Časť zoznamu osôb, čelných predstaviteľov obrodného procesu z obdobia „Pražskej jari“ 1968, o ktorých mal Š. Gašparík podávať informácie (Zdroj: AÚPN)

59 Tamže. Správa o získaní k spolupráci z 31. 10. 1978.

60 Tamže.

61 Tamže. Návrh na uloženie zväzku TS „ADAM“ č. 13 072 do archívu OAO XII. správy ZNB Bratislava z 18. 9. 1989.

62 Dostupné na URL: <<http://bnm.sk/osobnosti/2002/gasparik/htm>> [Citované 29. apríla 2014].

63 SNA, f. S-ÚV KSS, šk. č. 325. Uznesenie z 54. schôdze Sekretariátu ÚV KSS z 24. 11. 1970.

poli a na ďalších menších športových stavbách na Slovensku. V športových organizáciách vykonával viacero funkcií.

Gašparíkovým špecifikom je skutočnosť, že ho ŠtB evidovala ako nepriateľskú osobu (NO). Využila možnosť získať ho do svojich služieb pod vtedy bežnou zámienkou odčinenia pravicovo oportunistických „hriechov“, aby z neho v roku 1973 najprv urobila kandidáta tajnej spolupráce a od 20. februára 1975 vedomého spolupracovníka – agenta. Jeho spis pod krycím menom „VAJANSKÝ“ alebo „ŠTEFAN“ (reg. č. 13 576), bol zavedený 30. januára 1973, viazací akt sa uskutočnil 2. mája 1973. Pre nedostatočnú aktivitu bola spolupráca s Gašparíkom ukončená 21. septembra 1989, tesne pred pádom komunistického režimu. Spis má archívne č. 128 861.⁶⁴

V spise sú pochopiteľne uvedené mená operatívnych pracovníkov, ktorí Gašparíka viedli. Boli to starší referenti Správy ŠtB Bratislava – kpt. Vendelín Bábik („ktorý pracuje po referáte pravica“), npor. Novák, mjr. Lipták, z Inšpekcie MV ČSSR kpt. Vondruška. Úvodný zoznam dokumentov obsahoval 102 položiek, z toho bolo 98 zničených (4. 12. 1989). V zozname 24 osôb figurujú mená popredných predstaviteľov Pražskej jari na čele s A. Dubčekom.⁶⁵

Dokument z 31. mája 1983 obsahuje správu o získaní Gašparíka pre spoluprácu pod krycím menom „ŠTEFAN“. Viazací akt realizoval kpt. Vendelín Bábik za prítomnosti náčelníka I. oddelenia II. odboru správy ŠtB Bratislava kpt. Ladislava Mikláča. V rozhovore Gašparík uviedol, že napriek vylúčeniu zo strany sa cíti byť komunistom a bude sa snažiť dokázať, že to „myslí s našim zriadením dobre.“ Preto je

„v medziach možností“ ochotný spolupracovať, a možno mu dôverovať: „... preto sa môžeme na neho s dôverou obrátiť“, poznamenal operatívny pracovník kpt. Vendelín Bábik. Gašparík apeloval na opatrnosť, lebo jeho osobu všetci bývalí i terajší významní funkcionári poznajú.⁶⁶

Ďalší dokument obsahuje Memorandum, teraz už pod krycím menom „VAJANSKÝ“. Gašparík po odvolaní z funkcie podpredsedu ÚV STO začal pracovať v juhoslovenskej cestovnej kancelárii INTERTRAD – CK ALOE – ADRIA so sídlom v Bratislave, kde dlhodobo pôsobil. Ako bývalý funkcionár sa stýkal s poprednými predstaviteľmi tzv. pravicového oportunizmu doma i v zahraničí (Dubček, Barbírek, Sádovský, Strhan, Minárik, Zrak, Graca, Ťažký, Trokan, Galuška, Hájek, Šik, Löbl), ktorí boli „aktívne rozpracúvaní v rôznych druhoch operatívnych zväzkov.“ Preto bol cieľ Gašparíkovho zverbovania jasný. Nakoľko požíva dôveru uvedených osôb, má pomáhať „rozpracovať osoby pravicovo oportunistického zamerania, ktoré sú podozrievané z aktívnej činnosti.“⁶⁷

Spolupráca s ŠtB bola síce dlhodobá – pretrvávala až do roku 1988, ale výsledky neboli uspokojivé, o čom svedčí hodnotenie spolupráce za rok 1987.⁶⁸ TS bol v tomto roku „zameraný k objektovi „ESER““ (t. j. A. Dubček) a „OKULA“, ale jeho „plnenie úloh bolo dosť slabé.“ Podľa hodnotiaceho mjr. Mariána Dekana agent vyvinul málo úsilia, podal len 6 agentúrnych správ priemernej hodnoty. Správy podával iba ústne, preto na základe záverov z MV mal byť Gašparíkov spis uložený do archívu. Avšak vzhľadom na akciu „KLIN“ (celoštátna akcia na dezintegráciu opozičného hnutia, v tomto prípade pravicových oportu-

nistov) bol spis ešte zaradený do riešenia aktuálnych úloh. Až potom mal byť spis vyhodnotený a v novembri 1988 spolupráca ukončená.

Záverecnú správu o ukončení spolupráce spracoval a predložil spomínaný mjr. Dekan.⁶⁹ Možno uvažovať, že dôvodom ukončenia nebola len nespokojivá práca agenta, ale aj celkový celospoločenský vývoj v ČSSR a vo svete pred pádom komunizmu v Európe. Záverečnú správu schválil náčelník XII. správy ZNB plk. RSDr. Štefan Homola. Gašparík podával informácie, ktoré dokresľovali činnosť predstaviteľov „nepriateľskej pravice“, bývalých straníckych a štátnych funkcionárov vylúčených z KSČ, predovšetkým m. A. Dubčeka. Avšak hodnota jeho správ „nemá požadovanú úroveň [...] Počas celej spolupráce písanie správ k osobám čs. štátnej príslušnosti odmietal, čo zdôvodňoval svojimi principiálnymi zásadami, z čoho bolo jasné, že sa chce vyhnúť prípadnej konfrontácii ... jeho správy nevyčerpávajú danú problematiku a sú len charakterizujúce bez uvádzania konkrétnych údajov...“ To bol dostatočný dôvod na ukončenie spolupráce. Agentúrny zväzok sa mal archivovať 10 rokov, s čím súhlasil náčelník I. odboru XII. správy ZNB pplk. JUDr. Anton Faťol.⁷⁰

Kamil Haťapka (1932)

Kamil Haťapka sa po novembri 1989 presadil nielen v športe ako predseda Slovenského zväzu cyklistiky (1991 – 1992), ale hlavne vo „vysokej“ politike. Najúspešnejší slovenský tréner cyklistiky sa stal popredným politikom za Slovenskú národnú stranu, poslancom Snemovne národov Federálneho zhromaždenia, po vzniku Slovenskej republiky poslancom jej Národnej rady (NR SR). Bol členom a predsedom

64 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-128 861.

65 Tamže.

66 Tamže. Správa o získaní k spolupráci z 31. 5. 1973.

67 Tamže. Memorandum z 27. 9. 1978.

68 Tamže. Vyhodnotenie TS „VAJANSKÝ“ za rok 1987 a plán riadenia a zameranie TS na rok 1988 zo 14. 3. 1988.

69 Tamže. Záverečná správa o ukončení spolupráce s TS „VAJANSKÝ“ zo 14. 9. 1989.

70 Tamže.

Kamil Haťapka
(Zdroj: Internet)

Prezident SOV František Chmelár
(Zdroj: Internet)

Výboru NR SR pre vzdelanie, vedu, kultúru a šport. V tomto období sa snažil v parlamente presadiť zriadenie ministerstva športu so samostatnou rozpočtovou kapitolou. Politickú dráhu ukončil ako diplomat v Mexiku vo funkcii charge d'affaires.

Ako tréner cyklistickej reprezentácie ČSSR dosiahol celý rad významných úspechov. Trénersky pôsobil aj v Juho-slávii, v Maďarsku a v Mexiku.⁷¹

Prvá časť Haťapkovej správy obsahovala 43 strán, v druhej časti (mapa správ) bolo 42 strán, vo finančnej časti 26 strán, spolu 111 strán.⁷² Spis na krycie meno „ĎAPKA“, reg. č. 9518 (neskôr zmenené na 11 225), bol zavedený 2. apríla 1965, ukončený 9. septembra 1974. Spis bol archivovaný pod arch. č. 6672.

Od počiatku spolupráce so Štátnou bezpečnosťou bol Haťapka vedený ako agent. Ale neskôr jeho riadiaci orgán kpt. Vendelín Bábik, starší referent 1. oddelenia II. odboru správy ŠtB Bratislava podal návrh na preradenie

TS „ĎAPKA“ do siete dôverníkov. Ako agent bol v sieti tajných spolupracovníkov od roku 1965, plnil úlohy v problematike „Šport“, kde podával poznatky informačného charakteru k osobám z oblasti športu. K spolupráci sa podľa vyjadrenia riadiaceho orgánu staval kladne, na schôdzky (konali sa mimo konšpiračného bytu) však chodil nepravidelne pre zaneprázdnenosť, najmä potom, ako sa stal trénerom cyklistov ČSSR. Počas celej doby spolupráce žiadnu odmenu nedostal, a na základe jeho správ nebola realizovaná žiadna osoba.

Dôvod preradenia na dôverníka bol pochopiteľný – vstup Haťapku do KSS. Ako člen vládnucej strany stratil dôveru okolia, ktoré sa kriticky vyjadrovalo na adresu totalitného režimu, čo si ŠtB uvedomovala: „*Keďže TS „ĎAPKA“ stratil možnosť plniť úlohy ako agent po problematike Správy ŠtB, navrhujem zrušiť jeho evidovanie ako agenta a previesť ho do siete dôverníkov, kde bude využívaný po báze šport...*

*Menovaný bude evidovaný v osobnom zväzku 11 225 „EDO“.*⁷³ V ďalšom dokumente je to povedané priamo – Haťapka „*stratil možnosť plnenia úkolov po línii ŠtB ako člen strany.*“ Okrem toho bol vyťažovaný v relatívne menej závažnej problematike „Šport“, „*ktorá nie je aktívne spracovávaná tunajším 2. odborom a preto jeho využitie nie je aktuálne.*“ Návrh znel na uloženie spisu do archívu XII. správy ZNB na dobu 5 rokov.⁷⁴ Príslušná komisia predĺžila dobu „*úložie*“, „*protože jmenovaný nespĺňa podmienky ke skartaci.*“ Konkrétne dôvody nespĺňania podmienok však dokument neuvádza.

František Chmelár (1946)

PhDr. František Chmelár sa v ére socializmu prepracoval až na post podpredsedu jedinej telovýchovnej organizácie SÚV ČSZTV a do roku 1989 zastával viacero funkcií aj v orgánoch Socialistického zväzu mládeže (SZM), v Ústredí vysokoškolského športu a v ČSZTV na federálnej úrovni.⁷⁵ Po revolúcii v rokoch 1991 – 1996 pracoval na Ministerstve školstva SR (MŠ SR) ako riaditeľ odboru a riaditeľ sekcie športu, detí a mládeže. Od roku 1999 zastáva funkciu prezidenta (v minulosti predsedu) SOV.

Agentúrny spis s krycím menom „CHMEL“, neskoršie „FRANCEK“, reg. č. 28 935, na Františka Chmelára založila ŠtB 17. októbra 1983. Dátum ukončenia spolupráce nie je v registračných protokoloch ani v agentúrnom zväzku uvedený, lebo spolupráca prebiehala do posledných dní pred vypuknutím „*Nežnej revolúcie*“. Spočiatku ho evidovali ako kandidáta tajnej spolupráce, v roku 1985 ho zaevidovali ako tajného spolupracovníka – agenta.⁷⁶

Chmelár ako čelný športový funkcionár často cestoval do kapitalistického zahraničia a prichádzal do styku

71 Dostupné na URL: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Kamil_Ha%C5%A5apka > [Citované 29. apríla 2014].

72 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-6672. Rozhodnutie zo 14. 12. 1981.

73 Tamže. Dôvodová správa zo 17. 8. 1972.

74 Tamže. Dôvodová správa z 5. 9. 1974.

75 Presný zoznam početných funkcií je v spisoch uložených vo fonde KS ZNB S-ŠtB Bratislava v AÚPN.

76 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, Agentúrne zväzky, neukončené, reg. č. 28 935.

s osobami, o ktoré sa interesoala ŠtB. Lustrovaním otca sa zistilo jeho členstvo v Hlinkovej mládeži a v HSLS,⁷⁷ ale či to ŠtB použila k nátlaku, nie je známe.

Viazaciemu aktu ako vždy predchádzalo preverovanie formou pridelenia overiteľných úloh – kontrolou vlastnými agentúrnymi prostriedkami a prostredníctvom iných TS, hlavne TS „JANO“ (reg. č. 20 818) a TS „SASA“ (reg. č. 24 989).⁷⁸

Prvý orientačný rozhovor Chmelára s npor. Miroslavom Vicenom (prvým RO) sa uskutočnil koncom júla 1983 pred vycestovaním do Juhoslávie na rodinnú dovolenku.⁷⁹ Chmelár na záver pohovoru prejavil ochotu podať po návrate „poznatky“, takže sa podľa zápisu prejavil ako „osoba vhodná na využitie.“ Po návrate z dovolenky uviedol, že na dovolenke nič podozrivé nezistil.⁸⁰

Po vykonaní lustrácií v septembri 1983 obratom vypracoval npor. Vicen návrh na evidovanie Chmelára ako kandidáta tajnej spolupráce pod krycím menom „CHMEL“.⁸¹ O necelý mesiac bol Chmelár „vyťažný“ k svojej ceste do Rakúska, na ktorej sa zoznámil s emigrantom Janom Kernom. Podľa Chmelára sa Kern, ktorý žil v Nemeckej spolkovej republike, zaujímal o súčasnú politickú situáciu v ČSSR a hovoril o výhodách, ktoré čakajú čs. občanov v prípade emigrácie.⁸²

Podobné poznatky poskytol „CHMEL“ v januári 1984 o emigrantoch Josefovi Capousekovi a Alexandrovi Prokopcovi po návrate zo seminára trénerov vo Villingene (NSR).⁸³ Obidvaja lákali delegátov zo socialis-

Správa z 7.10.84 M. mesta Bratislava a 7.10.84

Součdel: Správa štátnej bezpečnosti	Výtlak č.: 1
Odbor: I. , odd. 2.	Počet listů: 2
Operat. pracovník: kpt. HALÁK	Přílohy: 0
Získal: * rezident, agent, informátor, důvěrník, kandidát, styk, oper. proc., ** cizinec	Rozdělovník:
Č. svazů: 20818 kr. jméno: "JANO"	1. "CHMEL"
Číslo jednací: _____	2. "JANO"
(Pouze při odeslání mimo odbor)	

Bratislava dne **1.10.** 19**84**

PRÍSNE TAJNÉ - TAJNÉ
(po vyplnění)*

ZÁZNAM číslo _____

navazuje na záznam č. _____

Stručně podstatu poznatku:

CHMELÁR František - poznatky k jeho činnosti.

Schůzka konána dne 1.10.1984	Popis, událost se stala dne priebežne
Místo schůzky: _____	Spoluprac. zprávu získal: _____
KB, PB, služební místnost, veřejná místnost, terén	po školování, z vlastní iniciativy, náhodně
Serióznost spolupracovníka: _____	Zpráva se vztahuje: _____
proviňený, je prověřován, neprověř., podezřelý z ne-serióznosti	k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo problematiku, k ohlášením
Pramen zprávy: _____	
Získal spoluprac. (pracovník)	b) přečtením dokumentu
a) rozhovorem s osobou, která	c) byl u popisované události
- se popis. události zúčastnila	d) popis. události se aktivně účastnil
- se o události dočetla	e) náhodně vyslechl

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu
6. Názor operativního pracovníka na zjištěný poznatek

1/ TS "JANO" bol vyťažný k CHMELÁROVI Františkovi na základe skutočnosti, že pracuje ako funkcionár SÚV ČSZTV.

TS "JANO" prichádza do styku s CHMELÁROM na zasadaniach trestnej komisie v ľadovom hokeji, ako aj na iných jednaniach SÚV ČSZTV. Stretávajú sa pomerne často. Po pracovnej stránke hodnotí prameň menovaného ako spoľahlivého funkcionára, ktorý vždy zabezpečí pre nadriadený orgán všetky potrebné materiály. TS "JANO" pracuje ako predseda trestnej komisie v ľadovom hokeji pri SÚV ČSZTV Praha, ktorý je uvedeným nadriadeným orgánom. O CHMELÁROVI vedel povedať, že je členom KSČ, svedomitý pracovník, ktorý má priateľský vzťah k svojmu okoliu.

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) piš na samostatný záznam
* = podtrhni platný údaj
** = rovněž zatrhní týká-li se vředu uvedená kategorie cizího st. přísl.

MV č. skl. 751

Tajní spolupracovníci podliehali kontrole nielen zo strany ŠtB, ale aj ďalších tajných spolupracovníkov, ktorí o „objektoch“ museli podávať „poznatky k ich činnosti“ (Zdroj: AÚPN)

77 Tamže. Záznam zo štetrenia k rodinným príbuzným KTS „CHMEL“ na SÚ IV. oddelenie Praha a SFMV Praha z 9. 9. 1984.

78 V prvom prípade šlo o spolupracovníka Jána Tarabu, získaného 4. 10. 1979, najprv dôverníka, potom kandidáta tajnej spolupráce a napokon agenta. Druhé krycie meno patrí Hermanovi Harmathovi, ktorý bol v evidencii ŠtB od októbra 1980 spočiatku ako preverovaná osoba, potom kandidát tajnej spolupráce a napokon agent. Táto trojica navzájom o sebe „podávala poznatky“, ktoré však vždy pre nich vyzneli pozitívne.

79 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, Agentúrne zväzky, neukončené, reg. č. 28 935. Chmelár František – pohovor pred cestou do Juhoslávie z 29. 7. 1983.

80 Tamže. Chmelár František – spravodajské vyťaženie po návrate z Juhoslávie z 12. 9. 1983.

81 Tamže. Návrh na evidovanie čs. št. príslušníka ako KTS v evidencii ŠEO XII. správy ZNB Bratislava z 28. 9. 1983.

82 Tamže. Kern Ján – št. príslušník NSR – poznatky z 11. 10. 1983.

83 Tamže. Capousek a Prokopec – poznatky zo 6. 1. 1984.

tických krajín do emigrácie. Okrem nich na emigráciu verbovali aj manželia Kubičkovci (manželský pár bývalých čs. gymnastov, ktorí emigrovali po roku 1968).⁸⁴

V septembri 1984 podal Chmelár informáciu o OH v Los Angeles na základe informácií od čs. činovníkov, ktorí sa na hrách legálne zúčastnili ako rozhodcovia, delegáti medzinárodných športových federácií a pod. (ako je známe, ČSSR na pokyn Moskvy účasť na hrách odmietla). Organizátori OH údajne zastrašovali športovcov socialistických krajín pri podávaní lepších výkonov ako pretekári zo západu, alebo im ponúkali 20 000 dolárov za emigráciu (s výnimkou rumunských športovcov, ktorí sa na OH aktívne zúčastnili).⁸⁵

Koncom roku 1984 ŠtB Chmelára hodnotila pozitívne: „Po niekoľkých stykoch bolo zhodnotené, že sa jedná o vhodný typ na využitie... Počas spoločných stretnutí sa prejavil prameň ako seriózny, inteligentný človek, ktorý pozná svoj cieľ... Nebolo zistené, že by sa prameň snažil zatajovať alebo skresľovať niektoré skutočnosti, alebo že by podával nepravdivé poznatky. Na schôdzky dochádza ochotne a včas...“ Takže „... KTS ‚CHMEL‘ má predpoklady a je ochotný byť využívaný pracovníkmi MV. Preto bude získaný ako TS.“⁸⁶

Následný návrh na „viazanie“ Chmelára k spolupráci mu ukladal za cieľ získať prehľad o osobách, ktoré mohli byť využívané špeciálnymi službami

Rakúska a NSR. Išlo o spomínaných emigrantov J. Kerna, J. Capouska a A. Prokopca. Okrem toho mal sledovať čs. občanov, ktorí často cestovali do KZ, prípadne sa stýkali s cudzincami na našom území. Konkrétne to boli pracovníci SÚV ČSZTV, „s ktorým má KTS priateľský vzťah“ – Jozef Žiška, predseda slovenského basketbalového zväzu, Juraj Kniežo, funkcionár slovenského hádzanárskeho (zrejme omyl, asi gymnastického) zväzu, Pavol Kršek, metodik a Ladislav Macko, telovýchovný inštruktor, ktorý v tom čase legálne pôsobil v Rakúsku. ŠtB pravdaže mienila Chmelára počas spolupráce kontrolovať „vhodnými agentúrnymi prostriedkami.“⁸⁷

„Viazací akt“ dňa 28. novembra 1984 vykonali npor. Miroslav Vicen a náčelník 2. oddelenia JUDr. František Pajer. V úvode bolo Chmelárovi vyslovené poďakovanie za celú dovtedajšiu činnosť a ochotu. KTS „CHMEL“ vyhlásil, „že nám bude podávať informácie a súhlasil s pravidelným stykom.“ Potom „bez akýchkoľvek výhrad“ vlastnoručne napísal vyhlásenie o mlčanlivosti a spolupráci. Získané poznatky mal podávať písomne (čo sa málokedy stalo) pod krycím menom „FRANCEK“, ktoré si zvolil sám.⁸⁸

V januári 1985 prevzal spis TS „FRANCEK“ nový RO por. Vladimír Laššák.⁸⁹ Chmelár dostal nové úlohy – získať rozpis ciest svojich kolegov zo SÚV ČSZTV do KZ,⁹⁰ ako aj spraviť všeobecný prehľad o osobách, s ktorými sa stýka, o ich osobných a pova-

hových vlastnostiach, záľubách a pod., „s čím TS súhlasil.“⁹¹

Pri zájazde s mladými hádzanármi do Mníchova sa mal Chmelár zamerať na „starých známych“, Kerna a Capouska, kontrolovať prípadné kontakty členov výpravy s emigrantmi a preveriť adresu bydliska preverovanej osoby „OSKAR“ aj s prípadnou fotodokumentáciou.⁹²

S prácou Chmelára bol RO spokojný a v júli 1985 mu navrhol odmenu 500 Kčs. Chmelár „... sa prejavuje ako seriózny spolupracovník, ktorý si plní zverené mu úlohy. K pracovníkom MV má kladný postoj. Pri plnení úloh často využíva svoj voľný čas a spolupráca nie je udržiavaná z dôvodu nejakých osobných výhod pre TS. V budúcnosti je sa možné na TS spoľahnúť a sú predpoklady, že zverené úlohy si bude plniť včas a v požadovanom rozsahu.“⁹³

Na schôdzke 31. júla 1985 podal Chmelár správu o bydlisku záujmovej osoby ŠtB s krycím menom „OSKAR“, o ktorom sa uvažovalo na prípadnú spoluprácu.⁹⁴ Takisto podal informáciu o emigrantovi Mariánovi Polákovi, ktorý sa snažil ovplyvňovať mladých hádzanárov z Košíc.⁹⁵ Príslušník ŠtB ho ďalej vyťažoval na funkcionárov slovenského športu V. Rovňánka, J. Sukupa (volejbal), A. Mittnausa (mototurizmus) a M. Schellinga (lyžovanie). Pri Schellingovi bola zároveň „... vytvorená vhodná situácia na vyťaženie TS k Harmathovi.“⁹⁶

Potom aktivita Chmelára poklesla, viackrát sa na schôdzky nedostavil

84 Tamže. KTS CHMEL – poznatky o cestách do KZ.

85 Tamže. KTS „CHMEL“ – poznatky k LOH v Los Angeles z 20. 9. 1984.

86 Tamže. Vyhodnotenie zväzku KTS „CHMEL“ č. zv. 28935, 28. 10. 1984.

87 Tamže. Návrh na viazanie k spolupráci, 29. 10. 1984.

88 Tamže. Záznam o získaní k spolupráci z 3. 12. 1984 (schválený náčelníkom Správy ŠtB pplk RSDr. Štefanom Homolom 10. 12. 1984).

89 Tamže. Záznam zo schôdzky.

90 Tamže. Príprava na schôdzku s TS „FRANCEK“ z 21. 3. 1985.

91 Tamže. Záznam zo schôdzky zo 16. 5. 1985.

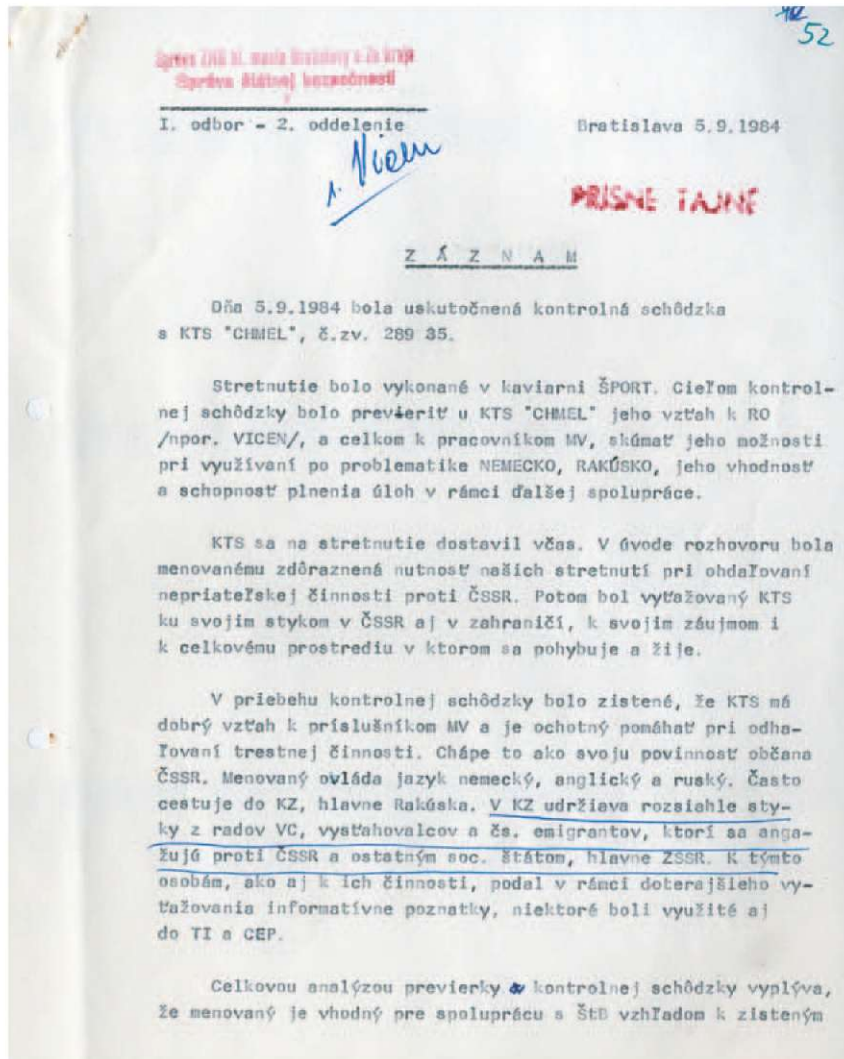
92 Tamže. Návrh na vycestovanie TS „FRANCEK“ do NSR z 10. 6. 1985.

93 Tamže. Návrh na udelenie finančnej odmeny 500 Kčs z 15. 7. 1985.

94 Tamže. Objekt „OSKAR“ – preverovanie adresy v NSR.

95 Tamže. Polák Marián, čl. emigrant žijúci v NSR – ohováranie ČSSR z 2. 8. 1985.

96 Tamže. Príprava na schôdzku s TS „FRANCEK“.

O pravidelných schôdzkach s tajnými spolupracovníkmi viedli riadiace orgány podrobné záznamy (Zdroj: AÚPN)

a príslušník ŠtB preto konštatoval „*náznamy vyhýbania sa spolupráci.*“⁹⁷

Pred organizovaným zájazdom pracovníkov SÚV ČSZTV do Rakúska dostal Chmelár viacero úloh – kontrolovať styky členov zájazdu s osobami v KZ, preveriť vystaňovalkyňu Sýkurovú a zahraničného kandidáta tajnej spolupráce s krycím menom „TETA“

(Marta Öhlert), vyhľadať a zdokumentovať viacere viedenské adresy. Jeho riadiaci orgán kvôli malej aktivite opäť vyslovil nespokojnosť so spoluprácou, Chmelár sa obhajoval pracovnou zaneprázdnenosťou.⁹⁸

Nespokojnosť s Chmelárom vyústila dňa 19. septembra 1986 na podnet RO do podania žiadosti na jednorazovú

blokáciu Chmelára: „*Žiadam blokať menovaného na ODCHOD na OPK [Oddelenie pasovej kontroly] Petržalka s cieľom vyznenia o jeho odchode a vykonania dôslednej osobnej a batožinovej kontroly so zameraním sa na osobné poznámky, adresy, telefónne čísla a pod. Pri nájdení takýchto materiálov žiadam vyhotoviť fotodokumentáciu a menovaného prepustiť k ďalšej ceste.*“ Žiadosť podpísal zástupca náčelníka I. odboru S-ŠtB mjr. JUDr. Miroslav Somorovský⁹⁹. Chmelár napokon na zájazd do Rakúska nešiel.

Na schôdzke v septembri 1986 sa Chmelár zmienil o nelegálnom návrate hokejistu Rudolfa Tajcnára, ale na otázku, či pozná funkcionárov Rakúskeho futbalového zväzu, odpovedal záporne. Prisľúbil však dodať zoznam futbalistov a trénerov zo Zsl. kraja, ktorí pôsobili v Rakúsku a bol predpoklad, že sa s rakúskymi funkcionármi stýkali.¹⁰⁰

V roku 1987 mal TS „FRANCEK“ popri zlepšení dochádzok na plánované schôdzky s RO pridelené viaceré úlohy. Konkrétne zisťovať mená športovcov a trénerov zo Slovenska, pôsobiacich v KZ,¹⁰¹ mal byť vyťažovaný na Zimnej svetovej univerziáde (ZSU) vo Vysokých Tatrách, zisťovať ohlasy na chystanú návštevu Gorbačova (ktorý svojou politikou nekonvenoval čs. vládnucej špičke) v ČSSR,¹⁰² venovať trvalú pozornosť čs. športovcom a trénerom v KZ, ako aj zistiť ohlasy na prípravu I. a 9. mája.¹⁰³

Na schôdzke 17. marca 1987 podal Chmelár správu o emigrantovi v NSR Ivanovi Bražinovi, ktorého evidovala ŠtB ako preverovanú osobu s krycím menom „IVO“, resp. „ODBORNÍK“ (reg. č. 18 308). Chmelár sa s ním stretol počas ZSU. Podľa neho Bražina vychvaloval kapitalistický spôsob života a veril, že v ČSSR dôjde

97 Tamže. Príprava na schôdzku s TS „FRANCEK“ z 26. 1. 1986.

98 Tamže. Návrh na vycestovanie TS „FRANCEK“ do Rakúska z 22. 8. 1986.

99 Tamže. Žiadosť na jednorazovú blokáciu čl. št. príslušníka.

100 Tamže. Záznam zo schôdzky z 23. 9. 1986.

101 Tamže. Príprava na schôdzku z 9. 1. 1987.

102 Tamže. Príprava na schôdzku z 17. 3. 1987.

103 Tamže. Príprava na schôdzku z 10. 4. 1987.

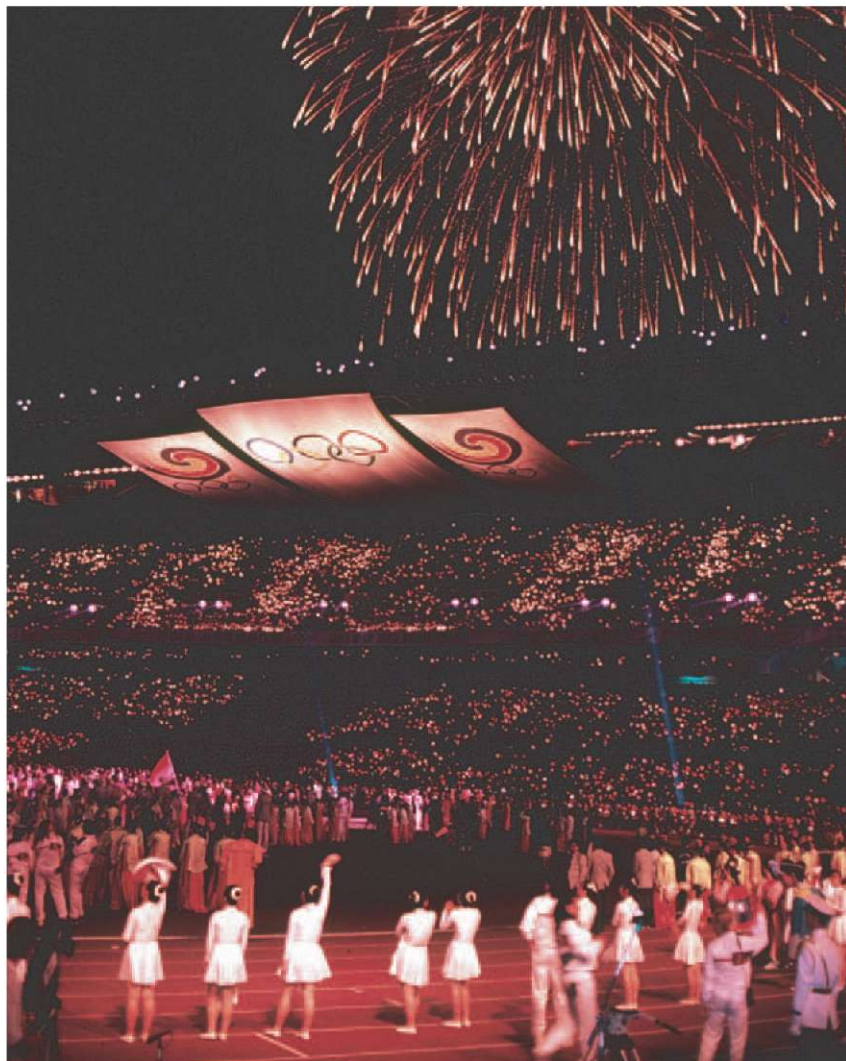
k repríze roku 1968, ale tentoraz pod kuratelou Moskvy. V rozhovore padla zmienka aj o Robertovi Pozornom, ktorý ako legálny vystaňovalec (podobne ako Bražina) často cestuje do ČSSR. Chmelár dostal úlohu spolupracovať pri preverovaní obidvoch zmienených osôb.¹⁰⁴

Na kontrolnej schôdzke v apríli 1987 sa znovu konštatovalo, že v poslednom období „boli zaznamenané niektoré známky nedisciplinovanosti.“ Chmelár podal poznatky z univerziády a prisľúbil zlepšenie disciplíny a aktivity. Z toho vyplynul záver, že „je spôsobilý plniť naše úlohy.“¹⁰⁵ Chmelár tiež podal informácie o Helmutovi Nitschlovi, volejbalovom trénerovi Slovana Viedne, ktorého hodnotil ako dobrého trénera i odborníka.¹⁰⁶

V auguste 1987 Chmelár predložil požadované zoznamy športovcov a trénerov zo Slovenska, ktorí pôsobia v KZ. Ďalej uviedol, že s A. Vencelom sa zatiaľ bližšie nestýkal a že v nasledujúcom roku bude zrejme zvolený za podpredsedu SÚV ČSZTV.¹⁰⁷

Koncom roka Chmelár vyjadril spokojnosť s tým, že budúce schôdzky sa budú odohrávať v konšpiračnom byte a nie na verejných priestranstvách, kde by ho mohli evidovať spolupracovníci a známi.¹⁰⁸

Z hodnotenia Chmelárovej činnosti za rok 1987 vyplýva, že po „báze Rakúsko, NSR“ bude využívaný k „výjazdom“ (vrátane A. Vencela), že sa zdisciplinoval, zlepšil dochádzku na schôdzky a je spoľahlivý spolupracovník. Odovzdané poznatky mali prevažne informačný charakter a priemernú úroveň. V nasledujúcom roku nemalo dôjsť k zmene zamerania agenta, len k zvýšeniu efektívnosti jeho využitia

Záverečný ceremoniál OH 1988 v Soule (Zdroj: Internet)

pri osobách cestujúcich do kapitalistického zahraničia z radov športovcov, kde má TS „prirodzené možnosti“.¹⁰⁹

Vo februári 1988 predložil RO návrh na zavedenie Chmelára do KB „LUCIA“.¹¹⁰ Chmelárovi pribudli aktuálne úlohy – vyťažiť a úkolovať Sudeka, námestníka riaditeľa BEZ a funkcionára TJ Slovan Bratislava, ktorý má dosah na zahraničného kandidáta tajnej spolupráce s krycím menom „FÚZAC“ (Herbert Schraut) a je vytypovaný na jeho previerku.¹¹¹ Chmelár uviedol, že vycestuje na OH 1988 do Soulu ako sekretár vedenia výpravy.¹¹² Podľa pokynov mal na OH kontrolovať kontakty

104 Tamže. Bražina Ivan, emigrant – poznatky z 18. 3. 1987.

105 Tamže. Záznam z kontrolnej schôdzky z 11. 4. 1987.

106 Tamže. Nitschl Helmut – čl. volejbalový tréner v Rakúsku z 13. 4. 1987.

107 Tamže. Záznam zo schôdzky.

108 Tamže. Záznam zo schôdzky z 3. 11. 1987.

109 Tamže. Komplexné vyhodnotenie spolupráce TS „FRANCEK“ za rok 1987 z 21. 12. 1987.

110 Tamže. Návrh na zavedenie TS „FRANCEK“ do konšpiračného bytu „LUCIA“ z 23. 2. 1988.

111 Tamže. Príprava na schôdzku z 1. 8. 1988.

112 Tamže. TS „FRANCEK“ – záznam zo schôdzky z 3. 8. 1988.

členov čs. výpravy s osobami žijúcimi v KZ. Okrem toho dostal tradičné „inštruktážne“ úlohy – o čom môže hovoriť, ako má odmietat' ponuky na spoluprácu so zahraničnými rozviedkami, ako treba zatajovať spoluprácu s ŠtB, ako si všimnat' dôležité javy a pod.¹¹³

Stanovisko k Chmelárovmu výjazdu na OH zaujali aj federálne orgány, konkrétne 5. odbor II. správy ZNB Praha.¹¹⁴ V jej dokumente sa píše: „Návrh na výjezd byl konzultován na 3. odboru II. S SNB (VN), který zajišťuje operativní ochranu čs. olympijské reprezentace na XXIV. letních olympijských hrách 1988 v Soulu... Je nutné TS „FRANCEK“ seznámit s tím, že do organizačního týmu je začleněn operativní pracovník s. LÁLA Zbyněk, který se bude v každém případě obracet na TS i jako člen výpravy. Proto úkolujte TS, aby jste se s. LÁLOU seznámil oficiálně, vycházel mu vstříc při zajišťování podmínek operativní činnosti a působení rozvědek protivníka. Vlastní úkolování a zpřesnění zájmů bude provedeno s LÁLOU na místě konání LOH. V každém případě musí TS zachovat mlčenlivost o postavení operativního pracovníka.“ Prípis podpísal náčelník 5. odboru II. správy ZNB plk. JUDr. Jiří Jíra. Pochopiteľne, že v oficiálnych dokumentoch ČSOV meno Zbyňka Lálu nefiguruje.¹¹⁵

Na schôdzke 2. októbra 1988 v KB „LUCIA“ bol Chmelár pred cestou na OH popri obvyklej inštruktáži zvlášť upozornený, aby menovanému Lálovi vychádzal maximálne v ústrety.¹¹⁶ V záverečnej správe k OH sa konštatuje, že Chmelár sa riadil pokynmi súdruha Lálu, ale nepodal ŠtB zaujímavé poznatky.¹¹⁷

Úvod revolučného roku 1989 sa niesol v znamení vyhodnotenia spolupráce za rok 1988. V ňom sa uvádza, že Chmelára využívala ŠtB po problematike „výjazdárov“, najmä športovcov, že nové spravodajské kontakty nenadviazal, ale napriek tomu „... pristupuje k práci zodpovedne, má kladný vzťah k RO a zverené úlohy si plní.“ V priebehu roka 1988 sa uskutočnilo 10 schôdzok, pričom odovzdával správy preverujúceho i informatívneho charakteru. Zlepšila sa jeho celková informovanosť o osobách, ktoré vycestúvajú do KZ z radov športovcov, trénerov a športových funkcionárov. Chmelár navštevoval KB „LUCIA“ a za svoju činnosť nedostal odmenu. V závere hodnotenia sa konštatuje, že ho možno hodnotiť ako spoľahlivého spolupracovníka, takže je vhodné ponechať ho v agentúrnej sieti, len pri jeho novej funkcii treba zvážiť, či ho z kategórie agent nepreradiť na menej dôležitého dôverníka. TS má byť aj v nasledujúcom roku využívaný po problematike výjazdárov, informovať o osobách cestujúcich do KZ z radov športovcov, trénerov a športových funkcionárov.¹¹⁸

Novým RO Chmelára sa stal starší referent 2. oddelenia I. odboru kpt. Július Ivan, bývalý aktívny športovec, takisto absolvent FTVŠ UK Bratislava. Ivan uviedol, že „z hľadiska dobrých vzťahov medzi TS a novým RO je predpoklad zlepšenia spolupráce, čo by malo mať za následok podávanie kvalitnejších poznatkov ŠtB charakteru zo strany TS.“¹¹⁹ Kpt. Ivan požiadal aj o zmenu KB „LUCIA“, nakoľko vlastnú agentúru obhospodaroval v KB „REGINA“. Chmelára hodnotil ako

spoľahlivého, iniciatívneho, zodpovedného spolupracovníka, ktorý dodržiava zásady konšpirácie.¹²⁰

V poslednom štvrtroku 1989 mal Chmelár služobne vycestovať ešte do Rakúska a do Holandska na kongres Medzinárodnej atletickej amatérskej federácie (IAAF). Plánovalo sa jeho úkolovanie na kontrolu stykov spulcestujúcich s osobami žijúcimi v KZ. Mal tiež získať informácie o hospodárskej situácii v uvedených krajinách a tiež poznatky o viedenskom čašníkovi Ľubošovi Gábelovi.¹²¹ Ďalšiu spoluprácu prerušil november 1989.

Ivan Lichner (1928)

Dr. Ing. Ivan Lichner zotrval na vedúcom mieste slovenského tenisu aj po Nežnej revolúcii. Bol trénerom i rozhodcom a prešiel viacerými funkciami (člen výboru ústrednej sekcie tenisového zväzu ČSZTV, člen komisie rozhodcov tenisovej sekcie ČSZTV, kapitán Čs. tenisovej asociácie, predseda Ústrednej trénerskej rady, predseda trénerskej rady Slovenského tenisového zväzu (STZ), predseda tenisového oddielu Slovana CHZJD Bratislava). Bol tiež koučom Jana Kodeša (vítaza Roland Garros v Paríži 1970, 1971 a Wimbledonu 1973). Ako tréner pôsobil od roku 1981 do 1987 v Rakúsku. Po návrate bol členom predsedníctva čs. i slovenského tenisového zväzu, v roku 1993 sa stal medzinárodným sekretárom STZ. Intenzívne sa venoval aj publikačnej činnosti. Okrem odborných článkov vydal viaceré knižné publikácie.¹²²

Lichnerovo pôsobenie v „buržoáznom športe“ a potom aj v KZ neuniklo pozornosti ŠtB. Zväzok s reg.

113 Tamže. Návrh na vycestovanie TS „FRANCEK“ do Južnej Kórey z 2. 8. 1988.

114 Tamže. Stanovisko k výjezdu TS „FRANCEK“ č. sv. 28 935 do Jižní Koreje z 24. 8. 1988.

115 Kol.: Dokumentace k dějinám českého olympismu, s. 242 – 254.

116 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, neukončené, reg. č. 28 935. Záznam zo schôdzky z 2. 9. 1988.

117 Tamže. Vec: TS „FRANCEK“, reg. č. 28935 – zaslanie záverečnej správy z výjazdu z 25. 10. 1988.

118 Tamže. Vyhodnotenie spolupráce s TS „FRANCEK“ z 15. 1. 1989.

119 Tamže. TS „FRANCEK“, odovzdanie novému RO – informácia z 30. 1. 1989.

120 Tamže. Návrh na zavedenie TS „FRANCEK“ na KB „REGINA“ z 8. 6. 1989.

121 Tamže. Návrh na opakované vycestovanie do KZ do konca roka 1989 z 11. 9. 1989.

122 Dostupné na URL: http://www.stz.sk/soubory/ss7_lichner-pdf [Citované 29. 4. 2014].

č. 13 513, s krycím menom „ZDENO“, naňho zaviedla 10. januára 1973. Zväzok bol dočasne ukončený (23. januára 1974), znovu obnovený (2. marca 1978) a o niekoľko rokov archivovaný (24. novembra 1987) pod arch. č. 4682. Spis obsahoval 41 viaclistových dokumentov, zoznam siedmich osôb, vlastnoručne napísané vyhlásenia o spolupráci (zo 6. apríla 1978 a z 13. júna 1978). Materiály z rokov 1973 – 1974 sa v spise nenachádzajú, len dokumenty po roku 1978.

Lichnerovo Memorandum z roku 1978 uvádza, že pracoval ako vedúci investičného útvaru Západoslovenských vodární a kanalizácií Bratislava, vyštudoval Právnickú fakultu UK v Bratislave i Stavebnú fakultu SVŠT v Bratislave, ovládal nemčinu, angličtinu, francúzštinu i ruštinu. Politicky organizovaný nebol, v rokoch 1968 – 1969 sa „protisocialisticky“ neangažoval. Pracovne bol úspešný, povahovo vyrovnaný, zodpovedný, sebakritický, žil usporiadaným rodinným životom. V Rakúsku mal známeho Othmara Ambrosa, prezidenta Tenisového zväzu v Salzburgu, priatelil sa s generálnym konzulom Rakúska v Bratislave Gerstbergerom. S čs. tenistami precestoval takmer celý svet a vždy sa vrátil, preto si ŠtB možnosť jeho emigrácie nepripúšťala. Naopak, považovala ho za perspektívneho spolupracovníka, ako to zaznamenal jeho riadiaci orgán ppor. Vladimír Kližan.¹²³

Druhý raz bol Lichner na spoluprácu získaný 13. júna 1978 na základe dobrovoľnosti, sám si zvolil krycie meno „ZDENO“. Osobný kontakt ako s kandidátom tajnej spolupráce bol rozvinutý už predtým. Verbovací akt vykonal mjr. Koutný a ppor. Vladimír Kližan. Lichner na stretnutí k svojim 50. narodeninám dostal dar

v sume 181,- Kčs, podal informácie o najbližších rodinných príslušníkoch, potom boli zhodnotené jeho informácie o Georgovi Gerstbergerovi, ktoré dovtedy podal – Lichner dostal úlohu naďalej sa s ním stretávať. Mal ho pozvať k sebe a potom sa dať pozvať na rakúsky generálny konzulát.¹²⁴

Podľa vyhodnotenia roku 1986 bol Lichner na spoluprácu získaný s cieľom „kontrarozviedneho rozpracovania vtedajšieho rakúskeho generálneho konzula v Bratislave Gerstbergera Georga... V rokoch 1973 a 1974 bol využívaný ako dôverník v problematike výjazdov a emigrácie.“¹²⁵ Aj keď Gerstbergerovi bola ukončená akreditácia generálneho konzula, spojená s následným odchodom do Rakúska, spolupráca s Lichnerom ukončená nebola, hoci sa konštatovalo, že cieľ bol v podstate splnený. Od roku 1981 pôsobil Lichner ako tréner v Rakúsku, preto sa počítalo s jeho ďalším využitím. Bol využívaný pri záujmových osobách v rámci akcií „GLOBUS“ (t. j. oporný bod Hainburg) a neskôr aj „JORDÁK“ (styková báza Izrael), ďalej bol „vyťažovaný“ k ohlasom rakúskej verejnosti na politiku Rakúska a bilaterálne vzťahy s ČSSR. Lichnerova schôdzková morálka (schôdzky sa konali v PB „PANAMA“) bola považovaná za veľmi dobrú. V roku 1986 odovzdal Lichner 8 správ informatívneho charakteru, finančne odmenený nebol. Keď v prvom štvrtroku 1987 ukončil pôsobenie v Rakúsku, spolupráca bola ukončená: „Vzhľadom na túto skutočnosť navrhujem TS ponechať v agentúrnej sieti I. odboru XII. S-ZNB Bratislava. O budúcnosti tajnej spolupráce rozhodnúť až po návrate TS ‚ZDENO‘ do ČSSR a ďalšom pracovnom zaradení po zhodnotení jeho budúcich možností plniť úlohy kontrarozviedneho záujmu.“¹²⁶

Lichner podával iba poznatky informatívneho charakteru, takže nedošlo k realizácii žiadnej osoby. Spolupráca bola ukončená „pre stratu možnosti“ bez Lichnerovho vedomia. Zväzok sa mal uložiť do archívu analyticko-informačného a plánovacieho odboru XII. správy ZNB Bratislava na 10 rokov. Návrh predložil pplk. Štefan Svoboda.¹²⁷

Dušan Pašek (1960)

Predstavovať jedného z najlepších slovenských hokejistov Ing. Dušana Paška je prinajmenšom pre strednú a staršiu generáciu športovej verejnosti nosením dreva do lesa.¹²⁸ Ladový hokej začal hrať v BEZ Bratislava, odtiaľ prešiel do mužstva starších žiakov Slovana Bratislava. Nemal ani osemnásť rokov, keď sa predstavil v najvyššej hokejovej súťaži – v československej lige. O dva roky neskôr získal so Slovanom prvý (a pre oddiel jediný) klubový titul majstra ČSSR. Pre Bratislavu sa veľmi rýchlo stal legendou. Urazený mladý center vynikal najmä húževnatosťou, ale mal zároveň rýchlosť, bleskovú reakciu, ťah na bránku. Pašek odohral v lige v dresoch Slovana a Dukly Jihlava 372 zápasov, nastrirel 187 gólov ku ktorým pridal vyše stovky asistencií.

Čoskoro sa stal členom reprezentácie. Najprv hral za ČSSR v roku 1978 na ME juniorov vo Fínsku, za dospelých štartoval na MS v rokoch 1982 – 1987, spolu odohral 196 zápasov a nastrirel 69 gólov. Bol členom tímu majstrov sveta 1985 (v tom roku ukončil aj štúdium na VŠE), na OH 1984 pomohol vybojovať striebornú medailu. V roku 1988 legálne vycestoval do USA, v NHL hral za Minnesota Notrh Stars, po pomerne rýchlom návrate spoza oceána ešte hral v Taliansku, Švajčiarsku a Fínsku.

123 A UPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-29 805. Memorandum z 1. 6. 1978.

124 Tamže. Správa o získaní k spolupráci z 15. 6. 1978.

125 Tamže. Vyhodnotenie tajného spolupracovníka krycieho mena „ZDENO“, č. zv. 13 513 za rok 1986 z 19. 2. 1987.

126 Tamže.

127 Tamže. Návrh na ukončenie spolupráce s tajným spolupracovníkom krycieho mena „ZDENO“, číslo zväzku 13 513 z 12. 10. 1987.

128 Pozri napr. publikáciu LEIKERT, J.: Osobnosti Slovenska, II. diel. Bratislava 2010, s. 232 – 234.

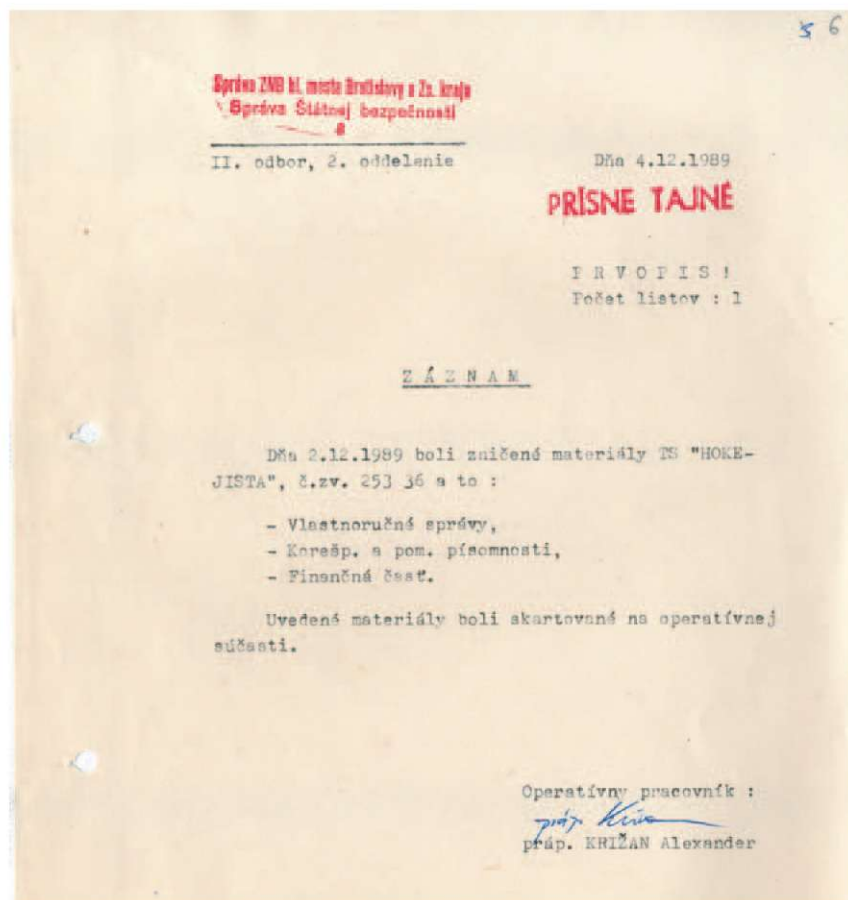
Po ukončení hráčskej činnosti sa stal manažérom i prezidentom Slovana Bratislava, za niekoľko rokov v manažérskej pozícii sa mu podarilo vrátiť klubu prestíž a finančnú istotu. V roku 1997 bol zvolený za prezidenta Slovenského zväzu ľadového hokeja. Jeho cieľ bol jasný: vytiahnuť slovenské mužstvo späť do elity – A skupiny (Slovensko bolo po rozdelení ČSFR zaradené až do C skupiny, v A skupine zostalo Česko ako následnícky štát). Povolal z emigrácie Petra Šťastného i trénera Júliusa Šuplera a krok za krokom budoval slávu slovenskej hokejovej reprezentácie. Dodnes sa presne nevie, prečo spáchal samovraždu a či vôbec o samovraždu išlo. Dôvody, ktoré v rozlúčkových listoch uviedol, boli vágne.¹²⁹

Rovnako rýchlu „kariéru“ absolvoval Pašek aj v ŠtB. Ako preverovaná osoba bol zaregistrovaný 20. februára 1981 pod krycím menom „HOKEJISTA“ (reg. č. 25 336). Po polroku (23. septembra) ho preregistrovali na kandidáta tajnej spolupráce a 23. februára 1982 sa stal agentom.

Jeho zväzok v archíve ÚPN je mimoriadne skromný, možno zásluhou svojvoľných skartácií tesne po novembri 1989. Na základe údajov z Memoranda (1. februára 1982) možno dedukovať, aké zámery s Pašekom mala ŠtB. V spise je hodnotený ako uvedomelý študent VŠE, ktorý „je v linii zásad marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu“ a ktorý „v kolektíve spolužiakov, ako i spoluhráčov je hodno-

Slovenská hokejová legenda Dušan Pašek s kapitánskym C v drese Slovana Bratislava (Zdroj: Internet)

Záznam o zničení materiálov tajného spolupracovníka Dušana Pašeka tesne po Novembri 1989 (Zdroj: AÚPN)

tený ako človek kamarátskej povahy.“ Mal samozrejme styky s osobami, „ktoré sú kontrolované v zmysle metodických pokynov X. Správy ZNB o ochrane čsl. vrcholového športu a čsl. reprezentácie.“¹³⁰ (Existencia tohto útvaru prezrádza opodstatnené obavy z emigrácie vrcholových športovcov, ktorých medzinárodné športové úspechy boli pre režim cennou devízou.) Konkrétne išlo o klubových spoluhráčov – Dáriusa Rusnaka, Jána Jaška a Mariána Bezáka, ako aj hráčov čs. reprezentačného tímu. V zahraničí prichádzali do úvahy manažéri kanadského profesionálneho hokeja Ludvík Katona (čs. emigrant) a Charles Balogh, ako aj trojica bratov Šťastných, Mariána, Petra a Antona, vtedy čerstvých emigrantov. Pašek pri častých zájazdoch reprezentačného družstva ČSSR do zahraničia „má možnosti získať poznatky k situácii v samotnom mužstve, k jednotlivým hráčom ... a ich stykoch s VC ... prípadne ... v smere získavania čsl. hráčov k emigrácii.“ Pašek „do budúcnosti bude vedený k tomu, aby nadväzoval a udržiaval styky s osobami, ktoré majú záujem získať čsl. športovcov k emigrácii do KZ s cieľom poznať ich zámery a konkrétne

129 Dostupné na URL: <<http://www.sme.sk/c/3693500/zlaty-chlapec-dusan-pasek.html>> [Citované 29. 4. 2014].

130 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-131 583. Memorandum z 1. 2. 1982.

záujmy o čsl. hokejistov.“ Bolo tiež dohodnuté heslo pre styk s pracovníkom ŠtB: „Mám pre vás odkaz od trénera Horského, kedy by som vám ho mohol odovzdať?“ Odpoveď – „Aký odkaz mi Horský posielal? Mohli by sme sa stretnúť.“¹³¹ (Ladislav Horský bol úspešným hráčom i trénerom ľadového hokeja, takisto figuruje v záznamoch ŠtB ako preverovaná osoba pod krycím menom „HORAL“, reg. č. 11 320.)

Pašekova evidencia ako tajného spolupracovníka ŠtB bola ukončená 11. decembra 1989 a jeho spis bol uložený do archívu pod číslom 131 583. Obsahuje prázdne tlačivo kontrolného listu, zoznam 4 dokumentov (memorandum, vyhlásenie, záznam, návrh na archiváciu). Titulný list Memoranda udáva, že obsahuje 15 listov, dozvedáme sa aj meno riadiaceho orgánu ppor. Vladimíra Hodála.

Záznam uvádza, že 2. decembra 1989 boli Pašekove materiály zničené – konkrétne vlastnoručné správy, korešpondencia a pomocné písomnosti, finančná časť. Uvedené materiály boli skartované na operatívnej súčasti. Záznam podpísal operatívny pracovník práp. Alexander Križan.¹³² Z toho istého dňa je návrh na archivovanie Pašekovho zväzku na organizačno-analytickom odbore XII. správy ZNB Bratislava.¹³³

Záznam „o predání a převzetí svazku nebo spisu“ zo 17. mája 1988 prezrádza, že Pašekov zväzok obsahoval 182 listov. To nasvedčuje o relatívne intenzívnej (čo automaticky neznamená aj kvalitnej) spolupráci obľúbeného hokejistu s ŠtB. Minimum zachovaných údajov tak robí z Pašekovej spolupráce rovnaké tajomstvo ako jeho smrť.

Čoraz viac ľudí neverí tomu, že išlo o samovraždu, ktorá možno súvisela s jeho spoluprácou s ŠtB. Rozšírený je názor, že takmer celý jeho spis príslušníci ŠtB zničili tesne po Nežnej revolúcii.

Juraj Sinay ako prorektor Technickej univerzity v Košiciach pre vonkajšie vzťahy a marketing (Zdroj: Internet)

Juraj Sinay (1949)

Spracovanie zachovaných dokumentov o Sinayovej spolupráci s ŠtB by postačilo na samostatnú štúdiu, preto sa zameriame len na výber podstatných údajov.

Bývalý akademický reprezentant ČSSR v zjazdovom lyžovaní, potom tréner i čelný funkcionár v lyžiarskom zväze sa po novembri 1989 presadil viac na akademickej než na športovej pôde. Zdobí ho množstvo vedecko-pedagogických titulov, prezrádzajúcich úspešnú a významnú osobnosť, ktorá nazbierala aj medzinárodné ocenenia.

Dr. h. c. mult. prof. Ing. Juraj Sinay, DrSc., absolvent Strojníckej fakulty v Košiciach (1968 – 1973) profesorskú habilitáciu urobil v roku 1990 na Bergischen Universität – GH Wuppertal (NSR). Čestný doktorát mu udelili univerzity v Miskolci, Wuppertale, Užhorode a v Ostrave. V roku 2004 bol ocenený krížom prezidenta Nemecka I. stupňa za zásluhy o rozvoj spolupráce so Spolkovou republikou Nemecko.

V rokoch 2000 – 2007 bol rektorom i prorektorom Technickej univerzity v Košiciach.¹³⁴

Štátna bezpečnosť mala s rozhladeným, jazykovo vybaveným a disciplinovaným spolupracovníkom veľké plány, čomu zodpovedala aj jeho dôsledná príprava a dôkladná kontrola. Podľa Memoranda z roku 1983 mal Sinay kontrolovať zo spravodajského hľadiska partnerské vzťahy Košíc s družobným mestom Wuppertal (NSR). Ako stály tlmočník častých kontaktov miest mal preniknúť k pracovníkom Zastupiteľského úradu NSR (ZÚ) v Prahe a k „vhodným“ osobám v NSR. Pretože Sinaya jeho pracovisko navrhlo na stáž do NSR, dostal tiež za úlohu vytvoriť podmienky na realizáciu tohto pobytu a tam využiť svoje styky na spravodajské prenikanie, hlavne cez jeho dobrého známeho Ernsta A. Zieglera.

Ziegler bol zakladateľ regionálnej nemecko-československej spoločnosti, žurnalista, ľavicovo orientovaný člen Nemeckej sociálnodemokratickej

131 Tamže.

132 Tamže. Záznam zo 4. 12. 1989.

133 Tamže. Návrh na archivovanie zväzku TS „HOKEJISTA“, č. zv. 25 336.

134 Dostupné na URL: <http://www.sjf.tuke.sk/kbakp/zamestnanci/sinay.pdf> [Citované 29. 4. 2014].

VO“ (dôverník JUDr. Štefan Daňo), „KATA“ (dôverník Ing. Katarína Puchá), „RICHARD“ (agent František Šimčák), „LUBA“ (agent Gabriela Krajňáková), „ŽELEZNÍK“ (agent Ing. Milan Alexy), „HRDINA“ a neskor „RADNICA“ (agent Juraj Bolf), „REFERENT“, „ROBERT“ (agent Miloš Somora).

Zároveň bol Sinay preverovaný obvyklými spravodajsko-technickými úkonmi „NÁKUP“ (úlohová previerka korešpondencie), „DIAGRAM“ a „ŠTATISTIKA“ (dlhodobé a krátkodobé odpočúvanie), „ANALÝZA“ (tajná technická prehliadka bytu, resp. pracoviska), „APARÁT“ (skryté pozorovanie a fotografovanie) a „PRESTAVBA“ (telefonické odpočúvanie).

Sinay podával informácie priebežne o mnohých osobách, prípadne s množstvom ľudí nadviazal sľubné kontakty, pre rozsiahlosť uvedieme aspoň tie podstatné. Zo zamestnancov VŠT a SAV Košice to boli František Blažčík, Stanislav Čáni („ROBOT“ ako preverovaná osoba – PO), Lubomír Ondříš („TECHNIK“ ako D a signálny zväzok), František Šimčák („LOTTA/RICHARD“ ako PO, KTS, A), Peter Bigoš („STROJÁR/STAVBÁR“ ako PO, KTS). Informácie podával aj o ďalších spoluobčanoch. Patrí sem už v prípade Chmelára spomínaný H. Harmatha, Vladimír Franko (TS „MAŤO“ ako KTS) a MUDr. Miroslav Orság, lekár športovej výpravy do Francúzska (ktorého ako podozrivého mal Sinay „ustáliť“), JUDr. Vincent Luca, Ing. Milan Ondáš, Ervín Meliš, Ing. Jiroušek, kultúrny atašé ZÚ ČSSR Rožboud, košický funkcionári Paško, Kačmár (tajomník Mestského výboru KSS, informátor [I] a PO, ktorému emigroval syn), Juraj Bolf (asistent primátora Košíc), Juraj Meltzer (pri-

pad „LIPA“), a Ernst Andreas Ziegler („EXPRES“).

Z emigrantov v NSR to boli MUDr. Ivan Dudáš (o. i. lekár sánkarov Nemecka na ZOH 1984), Zdeněk Čáp, Ivan Bražina, vo Švajčiarsku Dr. Arnošt Rolný.

Sinay bol špeciálne poverený sledovať občanov NSR, prevažne pracovníkov Zastupiteľského úradu NSR v Prahe v rámci akcie „PARTNER“: „EBEN“ (Vischermann), „KAŠTAN“, „DUB“, „SMRK“ (Jürgen Gehl), „JÍVA“ (kultúrny radca Wolfgang Scheuer), „HABR“ (tlačový tajomník Johannes Rieger). Správy podal aj o veľvyslancovi Jürgenovi Dieselovi, ďalej Walterovi Schnabelovi, Christianovi Seebodemu. Z okruhu družobného mesta Wuppertal to boli okrem Zieglera („EXPRES“), Danz, Ing. Schwertz, starostka mesta Wohllartová, Salewski, Hamakn, Hillenbachová (pôvodom z ČSSR, pracovníčka radnice), K. Schnörrig, B. Richter, K. Hartmann, H. Jahn, J. Brummel, B. Bierwert, W. Schitmann, J. Rieger, V. Schwanda, H. Strnad.

Samozrejme, štandardne podával tiež informácie o členoch jednotlivých výprav do KZ. Musel pravidelne „plniť úlohy obranného charakteru k členom výpravy, kde pôjde o podchytenie stykov, celkového chovania a činnosti členov výpravy počas zahraničnej cesty.“¹³⁸

Kľúčovou osobou bol spomínaný E. A. Ziegler, ktorý Sinayovi po celý čas vychádzal v ústrety a pomáhal mu v kontaktácii s významnými osobami. Sinay Zieglera hodnotil prevažne kladne, najmä pre jeho ochotu spolupracovať a osobne mu pomáhať. ŠtB však Zieglera viedla v spise „EXPRES“ ako podozrivého spolupracovníka nemeckej tajnej služby. Sinay mal veľmi dobré priateľské vzťahy s Zieglerom

upevňovať, aby získal „možnosť preniknúť do sféry spoločenského života v NSR s cieľom podstaty BND.“¹³⁹ ŠtB nadobudla dojem, že Sinay je Zieglerom sledovaný. Či bol Ziegler skutočne spolupracovníkom špeciálnych služieb, to z dokumentov jednoznačne nevyplýva.

Prvá schôdzka s RO npor. Ivanom Jozefkom bola v marci 1982. Zápis uvádza podrobné životopisné údaje, kladný postoj k invázii 1968/69 s výsledkom, že treba naďalej pokračovať v previerke menovaného ako KTS.¹⁴⁰

Na ďalšej kontrolnej schôdzke sa zúčastnil aj náčelník 2. oddelenia kpt. Štefan Bružeňák. Konštatoval, že KTS má dobrý všeobecný a politický rozhľad, kladný vzťah k socialistickému zriadeniu i ku kontrarozviedke, takže „splňa podmienky pre TS čs. kontrarozviedky a doporučujem jeho získanie do problematiky NSR.“¹⁴¹

Viazací akt bol zrealizovaný v chate VŠT pri Ružinskej priehrade a Sinay dostal prvú konkrétnu úlohu – zistiť súčasný stav rozvoja partnerských vzťahov Wuppertal – Košice.¹⁴²

V máji 1983 bol Sinay preregistrovaný na agenta. Oceňovali jeho schopnosti, pretože „dokáže signalizovať zaujímavé momenty z hľadiska spravodajského.“ Sinay splnil všetky úlohy – prenikal do siete záujmových osôb Zieglerovho okruhu, vybavoval si dlhodobý študijný pobyt a kontroloval činnosť skupín, ktoré cestovali do KZ.¹⁴³

Počas pobytu v NSR mal postupovať tradične, t. j. o pomeroch v ČSSR hovoriť v duchu čs. oznamovacích prostriedkov, vyhýbať sa emigrantom a miestnej polícii, ako aj „ustáliť“ nové osoby z nemeckého prostredia.¹⁴⁴ V roku 1984 prebehlo 14 agentúrnych schôdzok a Sinay podal 13 agentúrnych

138 Tamže. Inštruktáž z 23. 10. 1983.

139 Tamže. KTS „JULO“ – doťaženie k osobe Zieglera z Wuppertalu z 13. 4. 1983.

140 Tamže. SINAY Juraj – previerka na pracovisku z 19. 3. 1982.

141 Tamže. Záznam z vykonania kontrolnej schôdzky s KTS „JULO“ z 18. 1. 1983.

142 Tamže. Návrh na získanie k spolupráci zo 14. 4. 1983.

143 Tamže. Vyhodnotenie tajného spolupracovníka „JULO“, reg. číslo zväzku 13 842 z 22. 5. 1984.

144 Tamže. Inštruktáž z 28. 5. 1984.

správ, o. i. priamo do zväzkov „RYSO“ (Ing. Gabriel Fischer), „EXPRES“ (Ernst Andreas Ziegler), „JAVOR“ (Gabriela Müllerová), „LIPA“ (Juraj Meltzer). Podľa RO si upevňoval dôveru osôb z Wuppertalu, stanovené úlohy plnil podľa pokynov, takže celkove „ide o prevereného a spoľahlivého TS.“ Prejavom dôvery bolo i to, že ďalšie schôdzky sa už uskutočňovali v PB „JANTÁR“.¹⁴⁵

V roku 1985 pred vycestovaním na trojmesačný študijný pobyt do NSR pribudla Sinayovi nová úloha: „Pre prípad kontaktovania TS špeciálnymi službami, čo môže pripadať do úvahy, vzhľadom k spoločenskému postaveniu prameňa v ČSSR bude tento inštruovaný v smere aby prípadnú ponuku prijal ... pričom by vyžadoval záruky svojej bezpečnosti.“¹⁴⁶ Prvýkrát sa mohol vysloviť kriticky o ČSSR a vyslovať obdiv k NSR.¹⁴⁷ Do konca augusta odovzdal 17 agentúrnych správ ohľadne vzťahov miest Košice – Wuppertal a previerok osôb „EBEN“, „EXPRES“ a „MARTIN“ (?).¹⁴⁸

Od 1. apríla 1986 prevzal Sinaya nový operatívny pracovník, npor. Vlastimil Bujňák (neskôr ho riadili – kpt. Milan Fedurco – 1987/88, npor. Kvapil – 1988/89, napokon Hudlický). V roku 1986 ho ŠtB za svedomitú spoluprácu odmenila sumou 1000,- Kčs.¹⁴⁹ Sinay podal 15 hodnotných agentúrnych správ a začali ho pripravovať na

dlhodobý pobyt v NSR. Prerokoval sa „vhodný spôsob jeho podstavy pre rozvednú službu BND na 2. odbore II. správy ZNB Praha. Po vytvorení podmienok pre agenta v tomto smere pripraviť pôdu na styk agenta s pracovníkom 2. odboru II. S-ZNB Praha.“¹⁵⁰

Možnosť „podstavy“ ilustruje aj zápis z kontrolnej schôdzky: „Dokonca môže dôjsť aj k jeho verbovaciemu aktu. V takom prípade agent bude úkolovaný, aby spoluprácu prijal – motivačný stimul agenta finančne prostriedky a prípadná pomoc jeho bratovi, ktorý je v emigrácii a toho času sa má zdržiavať na území Rakúska.“¹⁵¹

V roku 1987 sa mal Sinay naďalej zameriavať na objekty ZÚ NSR, hlavné zameranie malo však spočívať v akcii „PARTNER“ (vzťahy Košice – Wuppertal). Taktiež mal byť pripravovaný na dlhodobý výjazd do NSR „s cieľom jeho podstavy rozvednej služby NSR.“¹⁵² V septembri 1987 padlo druhý raz rozhodnutie o udelení finančnej odmeny vo výške 1000 Kčs.¹⁵³

V roku 1988 prešiel Sinay do agentúry Prahy s príslušným vyhodnotením, v ktorom sa konštatovalo, že spoľahlivý spolupracovník doteraz úspešne plnil úlohy okrajového a previerkového charakteru.¹⁵⁴

V druhom (pražskom) spise dostal agent Sinay ako IS nové reg. č. 49 452 a krycie meno „JULA“. Spis zaevido-

vala ŠtB 14. marca 1988. Obsahoval 148 listov a archivovali ho až 19. marca 1992.¹⁵⁵ Sinaya prevzal do riadenia 26. odbor I. správy ZNB v Prahe. Sinay „osobne poznal jako řídicího orgána npor. KVAPILA, OEČ 196 656 zařazeného na rezidentuře Bonn.“¹⁵⁶

Počas pobytu v NSR mal naďalej nadväzovať nové kontakty, sledovať vnútropolitickú situáciu, hodnotiť vývoj nemeckých vzťahov k ČSSR,¹⁵⁷ vzťahy KSČ k SPD a vzťahy SPD k NDR a Poľsku. Sondovať mal tiež čs. disidentov a ich prípadné „protisocialistické“ využívanie.¹⁵⁸

Vo februári 1989 Sinay podal správu, že zdroje informácií sú v dôsledku zlej atmosféry medzi ČSSR a NSR obmedzené a že vládnuce kruhy v NSR sa na ČSSR pozerajú ako na politicko-ekonomicky neperspektívnu krajinu, zaostávajúcu za vývojom v ZSSR, v Poľsku a v Maďarsku. Preto nejavia záujem o nejaké širšie kontakty.¹⁵⁹

Na marcovej schôdzke podal Sinay informácie o tom, že BND zrejme zintenzívnila sledovaciu činnosť proti pracovníkom ZÚ ČSSR v Bonne, pričom padli mená Blaho (údajne mal pracovať pre čs. kontrarozvedku), Kuběš a Karas.¹⁶⁰ Hneď nasledujúci deň došli z Prahy pokyny pre RO Klapila „k dotěžení poznatků“, lebo môže ísť o provokáciu zo strany BND.¹⁶¹

Hodnotenie Sinaya z polovice mája uvádza, že: „byl proškolen ve smyslu

145 Tamže. Vyhodnotenie tajného spolupracovníka „JULO“, reg. číslo zväzku 13 842 z 13. 12. 1984.

146 Tamže. Návrh na vycestovanie TS „JULO“, reg. č. zväzku 13 842 do NSR z 10. 6. 1985.

147 Tamže. Inštrukcia z 28. 8. 1985.

148 Tamže. Záznam z vykonania kontroly TS „JULO“, reg. č. 13 842 z 2. 9. 1985.

149 Tamže. Návrh na udelenie finančnej odmeny pre TS „JULO“, reg. č. 13 842 z 8. 11. 1986.

150 Tamže.

151 Tamže. Návrh na vycestovanie do NSR TS „JULO“, č. 13 842 zo 16. 3. 1987.

152 Tamže. Zameranie pre TS „JULO“ č. 13 842 na rok 1987 zo 6. 5. 1987.

153 Tamže. Návrh na udelenie finančnej odmeny pre TS „JULO“ reg. číslo 13 842 z 21. 9. 1987.

154 Tamže. Vyhodnotenie TS „JULO“ reg. č. 13 842, pri odovzdaní II. S-ZNB Praha zo 4. 2. 1988.

155 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 49 452/011. Přehled znalostí agentury, typů a styků s operativními orgány.

156 Tamže. Memorandum z 20. 10. 1988.

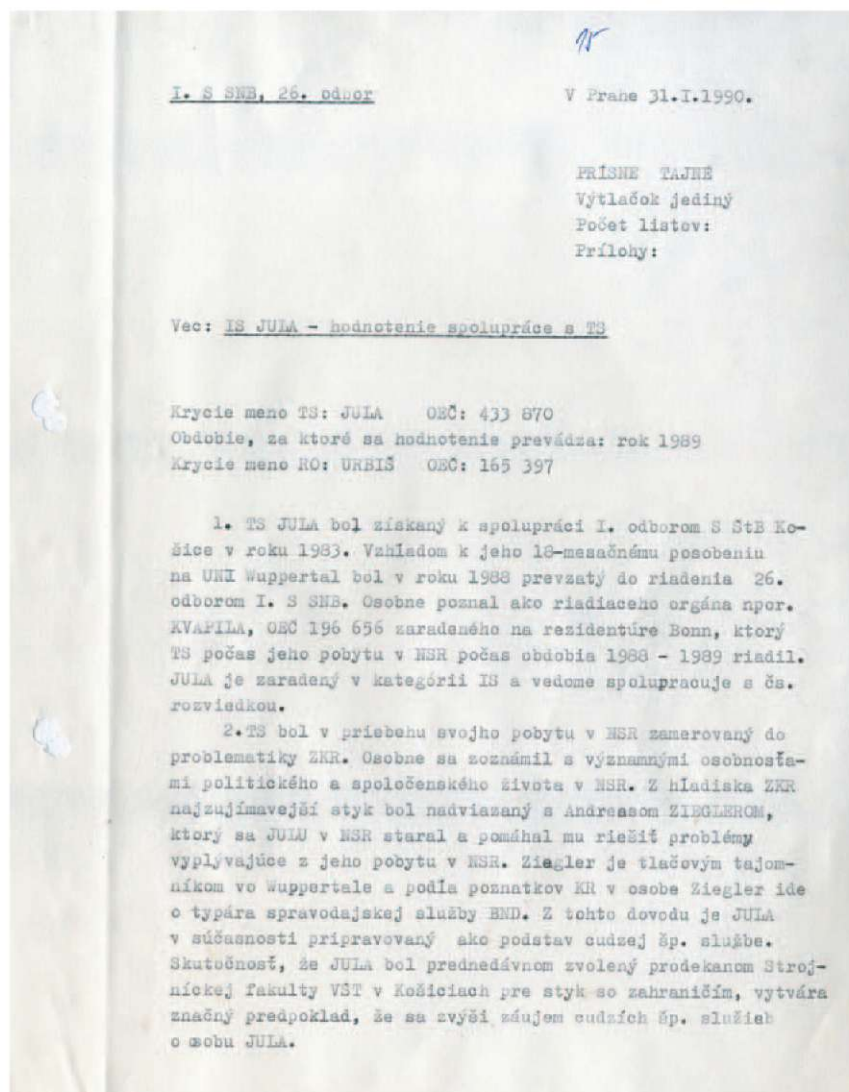
157 Tamže. Příloha k záznamu ze schůzky s IS JULA konané dne 9. 6. 1988.

158 Tamže. Příloha k záznamu ze schůzky konané dne 14. 12. 1988.

159 Tamže. Příloha k záznamu ze schůzky konané 23. 2. 1989.

160 Tamže. Příloha k záznamu ze schůzky konané dne 22. 3. 1989 IS JULA.

161 Tamže. Zásilka BK č. 5/89 – 13, 23. 3. 1989.

„Ponovembrové“ hodnotenie spolupráce s ideovým spolupracovníkom „JULA“ (Zdroj: AÚPN)

zvláštního úkolování ... a rozebrány s ním otázky týkající se jeho možného kontaktu spec. službou nepřítel. V této souvislosti byl IS zaměřen k provádění činností po cestách NSR a pobytu ve Wuppertalu samotném (zpracování plánu klamných akcí).“ Nakolko mal Sinay pôsobiť v NSR aj po ukonče-

ní studijného pobytu ako hosťujúci profesor, javí sa „jako velmi zajímavý pro nepřátelskou spec. službu.“¹⁶² Po ukončení študijného pobytu RO odporučil, „aby i nadále IS i přes krátké přerušeni pobytu v NSR zůstal v řízení rezidentury a nebyl kontaktován svým bývalým ŘO (zajisti centrála).“¹⁶³

Napriek tomu košické pracovisko ŠtB „svojho“ agenta zaúkolovalo 6 úlohami „s cieľom zefektívnenia rozpracovania akcie „EXPRES““ za účelom, „aby zisťoval styky objektu v NSR, ktoré by potvrdzovali, že objekt udržiava kontakty na spravodajskú službu alebo inú bezpečnostnú službu NSR“, o čom informovala 26. odbor I. správy ZNB v Prahe.¹⁶⁴

Ďalšia schôdzka mala symbolický dátum – konala sa 29. novembra 1989, kedy bola v ČSSR zrušená vedúca úloha KSČ. Príloha k záznamu schôdzky uvádza názory Zieglera na Sinayovu činnosť po „nežnej“ revolúcii: aby sa ako neustraník začal výrazne politicky angažovať v intenciách politiky sociálnej demokracie. Podľa Sinaya „došlo poprvé k takovému hľadisku masírovaniu ze strany Zieglera ... trval na svojom stanovisku, že je treba využiť súčasné situácie v ČSSR k demokratickým premenám, ktoré naleznu plnú podporu práve zde v NSR.“¹⁶⁵

Keďže sa medzitým Sinay stal prodekanom pre zahraničné styky na Strojníckej fakulte VŠT v Košiciach, ŠtB očakávala, že záujem o jeho osobu v NSR vzrastie.¹⁶⁶

Ďalšie schôdzky sa odohrávali už v Košiciach. Na schôdzke v januári 1990 (Kvapila nahradil RO Hudlický, krycie meno „URBIŠ“) sa konštatovalo, že u Sinaya nedošlo ani k zmene motivácie, ani náplne práce.¹⁶⁷ Príloha uvádza návrh opatrení, že do 1. apríla 1990 treba Sinaya pripraviť na verbovku zo strany cudzej šp. služby (rukou bola vpísaná poznámka: nebudeme pasívne vyčkávať).¹⁶⁸

Tešne po Nežnej revolúcii sa v rámci reorganizácie družobnej spolupráce zakladal spolok „Košice – Wuppertal“ a Sinay súhlasil, aby do predstavenstva

162 Tamže. IS JULIA – zhodnocení z pohledu vhodnosti pro podstavu BND z 15. 5. 1989.

163 Tamže. Příloha k záznamu ze schůzky s IS JULIA konané 11. 10. 1989.

164 Tamže. f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vec: Zameranie pre TS „JULO“, ktorý má možnosti plnenia úloh k ZIEGLER Ernst Andreasovi z NSR – zaslanie z 24. 10. 1989.

165 Tamže. Poznanky k osobě Zieglera, nedátované.

166 Tamže. IS JULIA – hodnotenie spolupráce s TS z 31. 1. 1990.

167 Tamže. Zápis o schůzce z 24. 1. 1990.

168 Tamže. Příloha zo schůzky s IS JULIA konanej dňa 22. 1. 1990.

spolku boli zaradení ľudia, o ktorých mala ŠtB záujem. Takisto „súhlasil s požiadavkou zaradiť do delegácií, ktoré budú vysielané do NSR, ľudí, na vyslanie ktorých bude mať záujem centrála a náležite ich pripraviť.“ Sinay mal typovať „v báze osôb“, s čím vyslovil súhlas.¹⁶⁹

V novej politickej situácii začal Sinay v spolupráci poľavovať, čo zdôvodnil veľkou časovou zaneprázdnenosťou, lebo bol menovaný za prorektora VŠT. RO však trval na dôslednom pokračovaní spolupráce. Bola vypracovaná podrobná inštrukcia k ďalšiemu pobytu v NSR (obsahovala 12 konkrétnych úloh). Sinay nemal meniť spôsoby svojho správania a mal sa pripraviť na ponuku spolupráce s nemeckou rozviedkou.¹⁷⁰ To je posledný archivovaný záznam Sinayovej schôdzky s jeho riadiacim orgánom.

Anton Zerer (1950)

Anton Zerer je popredný športový novinár, publicista a spisovateľ. Takmer tri desaťročia bol športovým redaktorom denníka Pravda. Je autorom alebo spoluautorom mnohých hodnotných športových publikácií z OH a ZOH, z futbalových MS a ME, autor monografií o osobnostiach slovenského a svetového športu.

Po nežnej revolúcii sa presadil aj ako športový funkcionár. Na valnom zhromaždení Slovenského zväzu vodného slalomu a zjazdu (SZVSZ) ho vo februári 2001 zvolili za nového prezidenta.¹⁷¹ V rokoch 2000 – 2005 pracoval aj v SOV ako jeho hovorca a pracovník pre vzťahy s verejnosťou.

Zererov spis bol registrovaný 30. marca 1979 pod krycím menom „PREŠBURSKÝ“, reg. č. 22 143, dá-

tum ukončenia spisu chýba. Podľa prehľadného záznamu dokumentov bol pripravený plán zamerania Zererovej činnosti aj na rok 1989. Z objemného spisu sa však zachovalo málo. V prehľade zoznamu kontaktovaných osôb figurujú športoví redaktori a publicisti, napr. Pavol Kršák, Michal Kriško, Ivan Ďurišin, Ivan Šajnoha, Eugen Magda, ale aj hokejista Marián Šťastný.

Zerer bol odo dňa registrácie evidovaný ako agent. Samozrejme, ŠtB si ho ako každého tajného spolupracovníka vopred prelustrovala a výsledok zo 4. septembra 1978 prezrádza, že v tom čase pracoval ako športový redaktor Pravdy.¹⁷² ŠtB si u Zerera uviedomovala možnosť častých ciest do KZ a styku s redaktormi týchto krajín, ako aj s VC. Jeho OP bol por. Marián Maličský.¹⁷³

„Verbovka“ sa uskutočnila 29. marca 1979 za asistencie spomínaného RO a náčelníka 2. oddelenia II. odboru XII. správy FMV Jozefa Lackoviča. ŠtB prostredníctvom Zerera chcela poznať názory redaktorov a novinárov na vnútropolitickú i medzinárodnú situáciu, ako aj ich záujmy pred vycestovaním do KZ, ich styky doma i v zahraničí. Zerer prisľúbil vedomú spoluprácu v rámci svojich možností, čo potvrdil vlastnoručným písomným vyhlásením.¹⁷⁴ Neskôr, do júla 1987 „bol obsluhovaný“ mjr. Františkom Kováčom, potom npor. Jánom Ryšom. Pracovníci ŠtB Zererovi dôverovali, lebo od roku 1979 schôdzková činnosť neprebíhala vo verejných zariadeniach, ale bola vykonávaná v konšpiračnom byte „DUNAJ“ v Bratislave na Janáčkovej 4.¹⁷⁵

Ďalšie dokumenty sa v archivovanom spise nenachádzajú, preto urobiť analýzu konkrétnych činností Zererovej spolupráce nie je možné.

ZÁVER

KSČ si od uchopenia moci vo februári 1948 uzurpovala tiež riadenie športového hnutia a dozor nad ním, nakoľko hnutie združovalo početnú časť obyvateľstva. Preto najvyššie stranické orgány vytyčovali pre šport (často nereálne) ciele a dohliadali na ich plnenie. Dôraz sa kládol na masovosť, uplatňovanie sovietskeho vzoru, forsírovanie ideovej uvedomelosti členstva prostredníctvom politicko-vojnovnej práce a v poslednom dvadsiťročí aj na dosahovanie medzinárodných úspechov. Šport preto nemohol uniknúť ani sústavnej pozornosti orgánov Štátnej bezpečnosti. Športoví funkcionári a športovci v komunistickom režime mali na rozdiel od bežných občanov možnosť často cestovať za ostatné drôty do kapitalistického sveta. Ale mnohí zároveň dostávali aj ďalší dar – úlohu podávať informácie „štátno-bezpečnostného záujmu“. Popri športovaní mali aj udávať, čo zväzda k smutnej metafore, že v socializme sa udávanie stalo športom.

Znovu treba zopakovať, že v téme zasahovania ŠtB do oblasti športu sme spracovali iba malú časť zo zostatku zachovaných prameňov (aj to nie vždy úplne hodnoverných, nakoľko ide predovšetkým o zápisy vyhotovené pracovníkmi ŠtB), ktoré sú uložené v Archíve ÚPN. Ale lepšie je o neslávnej kapitole našich dejín vedieť málo ako nevedieť vôbec nič a cudne ju prehliadať. Do dejín športu nepatria len svetlé okamihy slávnych víťazstiev a neodškriepiteľných úspechov, ale aj tienisté stránky, inak by história (aj športová) prestala byť učiteľkou života. Selektovania dejín by sa nemal dopustiť nijaký historik, hoci je to, žiaľ, na Slovensku pomerne časté.

169 Tamže.

170 Tamže. Príloha k záznamu zo schôdzky s TS JULA, konanej dňa 14. 3. 1990.

171 Dostupné na URL: <http://www.sme.sk/c/11730/namiesto-ivana-cierneho-novym-prezidentom-zvazu-vodneho-slalomu-a-zjazdu-anton-zerer.html> [Citované 29. 4. 2014].

172 AÚPN, f.KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, neukončené, reg. č. 22 143. Dokument zo 7. 9. 1978.

173 Tamže. Memorandum z 13. 4. 1979.

174 Tamže. Správa o získaní k spolupráci z 29. 3. 1979.

175 Tamže. Doplnok Memoranda TS „PREŠBURSKÝ“, reg. č. 22 143 z 28. 12. 1987.

Nerobili sme komparáciu so spismi TS z iných oblastí spoločenského, hospodárskeho, akademického či kultúrneho života, aby sme mohli konštatovať, či športová oblasť bola viac alebo menej stigmatizovaná mučivou pečatou ŠtB.

Na základe doterajšieho štúdia môžeme konštatovať, že z uvádzaných funkcionárov športu sa nikto nestal dobrovoľne TS a podľa vyjadrenia pracovníkov ŠtB prakticky všetci podávali iba všeobecné informácie. Z tohto aspektu by sa dalo takmer povedať, že skôr ako o spolupracovníkov ŠtB šlo o jej obeť.

K typickým úlohám „športových“ TS patrilo informovanie o osobách z domáceho športového hnutia, o VC, o čs. emigrantoch, ich stykoch s občanmi ČSSR a ich pôsobení v KZ, ako aj o vybraných športových podujatiach. Pravdaže, dostávali aj individuálne úlohy. Š. Gašparík mal špeciálne sledovať významných predstaviteľov tzv.

„pravcového oportunistu“ v ČSSR na čele s A. Dubčekom. Iba v prípade J. Sinaya išlo predovšetkým o sledovanie cudzincov, o osoby z mimošportového prostredia, ako aj o jeho prípravu na „podstavu“ – pôsobenie vo výzvednej službe.

Dĺžka trvania spolupráce bola u predmetných TS rôzna, pričom kvantita nemusí zodpovedať „kvalite“ spolupráce. Ako TS boli najdlhšie vedení Š. Gašparík (viac ako 16 rokov), J. Sinay (vyše 11 rokov) a A. Zerer (vyše 10 rokov), pričom v jeho prípade chýba doklad o ukončení spolupráce; do vývoja zasiahol November 1989. Podobne neukončenú spoluprácu evidujeme u F. Chmelára, V. Černého, v prípade D. Paška je možná skartácia spisu „načierno“. V prípade D. Prieložného (skoro 10 rokov) spoluprácu ukončila jeho smrteľná havária. Svojsky ukončil spoluprácu L. Brežný – emigráciou, ale aj v zahraničí bol ešte pol roka sledovaný ako preverovaná osoba.

Dôvody ukončenia spolupráce okrem emigrácie a úmrtia boli rôzne: nedôvera sledovaných osôb k TS pre ich členstvo v KSS či v odboroch (K. Haťapka, K. Galba), strata možností ďalšej spolupráce (F. Jarušek, I. Lichner), zmena zamestnania a pobytu (J. Kniežo), málo produktívna spolupráca (Š. Gašparík, K. Galba), pád režimu (F. Chmelár, J. Sinay, A. Zerer).

Prípady J. Sinaya poukazujú na skutočnosť, ktorá evokuje nebezpečný presah do spoločenského vývoja po páde komunistického režimu. Funkcionári a pracovníci ŠtB akoby si neuvedomovali možnosť zrušenia ŠtB v nových politických podmienkach a rutinne pokračovali vo svojej práci. Buď precenili sily systému, ktorému nepokryte slúžili, alebo, čo je horšie, si boli vedomí, že ďalší vývoj budú tak či tak významne ovplyvňovať. Preto ŠtB pokojne pokračovala (a pokračuje?) vo svojich aktivitách aj po „novembrovej búrke“.

Ján Grexa • Sports Functionaries in the Hands of State Security

An example of 12 former and current sports functionaries in Slovakia shows how sports activities were misused by the State Secret Security. Typical tasks of secret collaborators were to inform about persons active in the local sports movement, foreigners from the so-called Western countries, emigrants, their contacts with Czechoslovak citizens and their activities in the capitalistic countries, selected sports events, eventually about preparations to be active in the intelligence service. Although only part of the documents is available and the records are often not reliable, still it is better to know at least something about that undignified period in our history (not the sports history only) as to know nothing at all. In the sports history there are not only great moments of famous victories and indisputable successes, but also weak points. This is not about chasing people who were not able to refuse disgraceful collaboration. Nobody from the given functionaries became an agent voluntarily, and in fact all provided only general information. From this point of view we could even say they were more State Security victims as State Security collaborators.

prof. PhDr. Ján Grexa, PhD. (1941)

Absolvent histórie a slovenského jazyka. Významný slovenský pedagóg, vedec, publicista a humorista. Člen Medzinárodného výboru pre históriu športu a telesnej výchovy. Dlhoročný športový funkcionár, autor viacerých odborných publikácií z oblasti histórie športu a olympijského hnutia na Slovensku. V súčasnosti je individuálnym členom Slovenského olympijského výboru a profesorom na Fakulte športových štúdií na Masarykovej univerzite v Brne.

ONDREJ KÁČER – NORMALIZÁTOR CIRKVI

JOZEF HAĽKO

Keď začiatkom 50. rokov prevzala v Čechách a na Slovensku moc komunistická strana, spôsobilo to aj ideologizáciu kritérií funkčného postupu štátnych zamestnancov, medzi ktorými začali úspešne napredovať osoby bez osobnej kultúry, patričného vzdelania a morálnych zábran. V kombinácii s nadobudnutím osobnej moci nad inými jedincami to nevyhnutne vyústilo do bezprávia páchaného na stovkách nevinných osôb. Konkrétnym príkladom takejto kariéry je kontroverzná postava Ondreja Káčera, ktorého vzostup vyvrcholil v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia na poste prednostu oddelenia katolíckych cirkví na Ministerstve kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Káčerovo pôsobenie vykazuje bizarné paradoxy: nemal maturitu, no uzurpoval si hlavné slovo na zasadaniach fakultnej rady bratislavskej Bohosloveckej fakulty; dvakrát ho prepustili z bezpečnosti, a predsa zastával kľúčový post na ministerstve kultúry; vystúpil z Cirkvi, ktorú však dvanásť rokov tvrdo dozoroval zaštitený Komunistickou stranou, Štátnou bezpečnosťou i Sekretariátom pre veci cirkevné. Kto bol tento muž, výkonná päť komunistickej cirkevnej politiky?

Narodil sa v Hronskom Beňadiku 17. marca 1920 ako druhý zo štyroch synov malorolníka Ondreja Káčera a Anny Káčerovej.¹ Po vychodení osemtriednej ľudovej školy pracoval ako stavebný a neskôr cestný robotník, či ako pomocný robotník na pile firmy Weitammer. Aby sa mohol zamestnať ako poštár, rozhodol sa doplniť si vzdelanie. „V roku 1938“ – uvádza sám Káčer – „urobil som súkromne na meštianskej škole v Novej Bani skúšky z učiva 3. triedy meštianskej školy – známky samé štvorky.“²

Vojnová doba však zmenila Káčerove plány a v roku 1941 ho povolali do slovenskej armády. Po dvojročnej službe v Turčianskom Svätom Martine bol prevelený na východný front. Dostal sa na Krym, potom absolvoval

Ondrej Káčer (Zdroj: ABS)

dobrodružný prechod riekami Dneper a Bug až do rumunskej Besarábie, odtiaľ cez Sedmohradsko do Maďar-

ska, kde ho odzbrojili a poslali kopat zákopy. Začiatkom roku 1945 sa mu podarilo vlakom dostať do Bratislavy, kde sa v jednom byte na Špitálskej ulici skrýval až do príchodu Červenej armády. „Po oslobodení Bratislavy“ – pokračuje Káčer – „... som sa prihlásil do Československej armády u strážneho oddielu v Bratislave...“³

Vtedy vstúpil aj do Komunistickej strany Slovenska, konkrétne dňa 7. júla 1945, keď prihlášku podal priamo bratislavskému Ústrednému výboru.⁴ „Je členom miestnej organizácie KSS“ – písali komunisti vo Svätom Beňadiku – „... kde zastáva funkciu osvetového referenta, ... svojimi prednáškami prispel k oboznámeniu miestnych členov s ideami marxizmu-leninizmu.“⁵ Podľa neskorších hodnotení sa pravidelne zúčastňoval na stranických

1 Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS) Brno-Kanice, fond (f.) Personální spisy příslušníků resortu vnitra, a. č. 68/20. Dotazník Ondreja Káčera zo 6. 9. 1934.

2 Tamže. Vlastnoručný životopis Ondreja Káčera z 28. 9. 1954.

3 Tamže. Vlastnoručný životopis Ondreja Káčera z 21. 12. 1950.

4 Tamže. Dotazník Ondreja Káčera z 12. 10. 1954.

5 Tamže. Prípis Miestnej organizácie KSS v Hronskom Beňadiku Krajinskému veliteľstvu štátnej bezpečnosti z 13. 4. 1949.

schôdzach a straníckych školeniach, na ktorých iniciatívne diskutoval a sám tiež školiť spolustraníkov.⁶

Káčerov vstup medzi komunistov sa kryje s obdobím jeho prijatia do radov príslušníkov bezpečnosti, keďže sa na jar roku 1945 prihlásil do služieb polície. „*Prosím o prijatie*“ – uviedol v prihláške – „*na miesto policajného pomocného strážnika uniformovaného policajného strážneho zboru štátnej policajnej služby.*“⁷ Prijali ho a v rámci služby sa čoskoro stal svedkom dejinných udalostí: v Justičnom paláci strážil uväzneného a súdeného Jozefa Tisa a jeho spoločníkov. „*Vodil som týchto ľudí,*“ – komentuje on sám – „*pre ktorých som bol i ja na východnom fronte, pred Národný súd.*“ To malo neblahé následky na jeho rodinné vzťahy, lebo keď sa v tlači objavil na fotografiách z prípravy procesu, mnohí ho za túto službu kritizovali. „*Koľko som ja dostal z domu listov od neznámych ľudí,*“ – spomína – „*od rodičov a brata.*“ No nepopustil: „*som si povedal, že robím to čestne.*“⁸ Napokon však vážne zlyhal a zo služieb bezpečnosti ho čoskoro prepustili: za opustenie strážneho stanoviska. Podľa príslušného trestného oznámenia Káčer dňa 14. apríla 1946 svojvoľne na celú noc opustil budovu Národného súdu na Michalskej ulici a keď sa ráno vrátil, po hodine zasa na tri hodiny kamsi zmizol. Hoci to obžalovaný celkom

poprel,⁹ bol ku dňu 16. júla 1947 z bezpečnosti prepustený.¹⁰

V službách štátu však Káčer zostal, keďže pracoval s presídlencami z Maďarska v rámci práve prebiehajúcej výmeny obyvateľstva. Od októbra roku 1947 sa zamestnal ako bytový referent na oblastnej osídľovacej úradovni v Leviciach a potom v Šahách.¹¹ V nasledujúcom roku 1948 aj v tomto regióne prebehli pomocou Revolučného odborového hnutia štrajky na podporu „*Vitázneho februára*“ a podľa levickej polície bolo obyvateľstvo nadšené „*novými reformami vnútropolitckej situácie a pre novú vládu Klementa Gottwalda.*“¹² Do tohto nadšenia Káčer vhláňal aj presídlencov z Maďarska, ako sám priznáva v jednom dotazníku z roku 1954: na otázku o účasti na februárových udalostiach roku 1948 odpovedá, že vtedy presídlencov „*zorganizoval k oslavám.*“¹³ Zorganizoval ich aj do komunistických radov, keďže „*priechádzajúci Slováci z Maďarska boli ním priamo zapisovaní do strany KSS.*“¹⁴

Po takýchto ideologicko – manipulatívnych výkonoch niet divu, že ho komunisti v Šahách navrhli do služieb ministerstva vnútra.¹⁵ „*Na návrh OV KSS podal som žiadosť o prijatie do služieb ŠtB, ... bol som prijatý dňom 1. mája 1949 a absolvoval som v Bratislave jednomesačný kurz ŠtB a dňom 2. júna 1949 bol som pridelený na výkon služby u KV ŠtB Prešov.*“¹⁶

Ako je však možné, že ho znovu prijali napriek vylúčeniu z bezpečnosti pred tromi rokmi, keď proti všetkým predpisom zanechal strážne stanovisko? Zdá sa, že existovali motívy dať jeho bývalému zlyhaniu výrazne väčšiu interpretáciu. Zrazu z toho bol iba „*malý poklesok*“ a trest zaň vyplynul „*z nenávisti starých príslušníkov policajných zborov voči mladým príslušníkom, ktorí boli organizovaní v KSS.*“¹⁷ A tak mohol Káčer znovu podpísať prísahu: o „*bezpodmienečnom plnení uložených povinností a rozkazov*“, o oddanosti „*ľudovodemokratickému zriadeniu*“, o ochote brániť ho „*nešetriac svoju krv, ani život*“, brániť aj „*vy-moženosti pracujúceho ľudu, vedeného robotníckou triedou k socializmu.*“ „*Ak poruším slávnostnú prísahu*“ – končí slávnostný sľub – „*nech ma postihne tvrdý trest zákona, všeobecná nenávisť a opovrhnutie pracujúceho ľudu.*“¹⁸ Neskôr písomne vyjadril ochotu pracovať „*pokiaľ mu sily a vedomosti stačia*“ podľa usmernení „*na likvidácii triedneho nepriateľa.*“¹⁹

Triednym nepriateľom bola predovšetkým cirkev, preto bola služba v bezpečnosti nepredstaviteľná bez „*vyrovnania sa*“ s náboženskou otázkou. Káčer sa z cirkvou oficiálne rozíšiel v júli roku 1950, keď príslušnému matričnému úradu oznámil vystúpenie z cirkvi a následne bol zaregistrovaný do Zväzu občanov bez vyznania.²⁰

6 Tamže. Zápisnica napísaná na ÚO KSS pri KV-ŠtB Prešov pri preverovaní súdruha Káčera Ondreja z 21. 8. 1950.

7 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, f. Policajné riaditeľstvo, šk. č. 1846. Prihláška Ondreja Káčera do služieb uniformovaného policajného strážneho zboru z 27. 3. 1945.

8 ABS, f. Personální spisy příslušníků resortu vnitra, a. č. 68/20. Vyjadrenie Ondreja Káčera zo 17. 1. 1957.

9 Tamže. Trestné oznámenie na Ondreja Káčera z 8. 5. 1946.

10 Tamže. Prípís Oblastného veliteľstva NB Hlavnému veliteľstvu v Bratislave z 26. 7. 1947.

11 Tamže. Vlastnoručný životopis Ondreja Káčera z 21. decembra 1950.

12 SNA, f. Poverenictvo vnútra – bezp., šk. č. 5. Situačná správa Oblastného veliteľstva SNB v Leviciach o zmene vo vnútropolitickom zriadení z 5. 3. 1948.

13 ABS, f. Personální spisy příslušníků resortu vnitra, a. č. 68/20. Dotazník Ondreja Káčera z 12. 10. 1954.

14 Tamže. Prípís Miestnej organizácie KSS v Hronskom Beňadiku Krajinskému veliteľstvu štátnej bezpečnosti z 13. 4. 1949.

15 Tamže. Vlastnoručný životopis Ondreja Káčera z 29. 11. 1958.

16 Tamže. Vlastnoručný životopis Ondreja Káčera z 21. 12. 1950.

17 Tamže. Zápisnica z preverovania Ondreja Káčera na Útvarovom oddelení KSS z 1. 9. 1950.

18 Tamže. Prísaha príslušníka Zboru národnej bezpečnosti podpísaná Ondrejom Káčerom 26. 11. 1951.

19 Tamže. Prípís Káčera Správe kádrov ministerstva vnútra zo 14. 2. 1954.

20 Tamže. Opis záznamu o vystúpení z Cirkvi zo 16. 7. 1953.

Tí zisťovali protištátnu činnosť bývalého funkcionára Sociálno-demokratickej strany Jozefa Straku.²⁹ Káčerovi nadriadení vtedy vysoko hodnotili ním vedený odbor, najmä úspešné verbovanie nových agentov, z ktorých on sám troch priamo riadil a pomocou nich získal „správy o prípravách nepriateľa z radov kléru, ktoré sú významné z hľadiska celoštátneho“, za čo bol odmenený sumou tristo korún.³⁰

Bola to posledná odmena, po ktorej nasledovalo nečakané disciplinárne konanie. Už v decembri roku 1956 totiž oznámila Krajská správa Ministerstva vnútra v Banskej Bystrici kádrovému odboru toho istého ministerstva, že sa našiel „závadný kádrový materiál“, a síce prihláška nadporučíka Káčera do Hlinkovej gardy (HG).³¹ Z tejto prihlášky vyplývalo, že Káčer sa dňa 21. decembra 1938 naozaj prihlásil za člena Hlinkovej gardy a v tom istom čase aj do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.³² Zdá sa však, že vtedy sa tým kádrový odbor príliš nezaoberal: podľa rukopisnej poznámky na samotnom udaní ho založili *ad acta*.³³ Ba Káčera ako najlepšieho pracovníka Krajskej správy Ministerstva vnútra v Prešove navrhli do hodnosti kapitána, keď sa aktívne zúčastňoval na všetkých akciách a sám riadil dvoch „kvalitných“ agentov. Káčerovi nadriadení síce vedeli o kompromitujúcich prihláškach do HG a HSLS, no podľa výsledkov šetrenia sa v nich Káčer nikdy neangažoval.³⁴ On sám argumentoval, že si vlastne na nič také ako nejakú prihlášku do HG či HSLS nepamätá, že sa možno jeho podpis na dokumentoch

objavil na uľahčenie jeho prijatia na miestnu poštu, alebo v rámci agitácie proti Maďarom.³⁵

Napriek tomu dňa 21. októbra 1958 východoslovenský Krajský výbor KSS rozhodol Káčera nielen degradovať, ale za zatajovanie členstva v HG a HSLS ho aj stranicky potrestať „verejným pokarhaním“. Padlo tiež rozhodnutie preradiť ho na „úsek práce mimo bezpečnosti“.³⁶

„Vzhľadom na moje prepustenie dostal som sa do finančnej tiesne“ – písal Káčer ministerstvu vnútra v žiadosti o odstupné – „a som odkázaný čisto na môj mesačný príjem, [...] nerobil som si v ničom žiadne zásoby, lebo som sa nikdy neobával budúcnosti, [...] nemám žiadnu odbornosť, musím sa ísť učiť.“ Káčer sa prepustením cítil ukrivdený a dúfal, že „nie je pokladaný za osobu nepriateľskú“, keď „nespáchal nejakú krivdu na robotníckej triede a proti našej strane.“³⁷

Hoci chcel Káčer pôvodne celkom odísť z Prešova a zamestnať sa v Podniku SNP v Žiari nad Hronom,³⁸ napokon na celých trinásť rokov zakotvil na prešovskom Okresnom národnom výbore. Tam po nejakom čase začal pôsobiť na cirkevnom oddelení Odboru školstva a kultúry, kde sa zaoberal najmä napätiami medzi pravoslávnu cirkvou a – mimo zákona postavenou – cirkvou gréckokatolíckou. Mal presný prehľad o pomeroch medzi gréckokatolíckymi a pravoslávnyimi veriacimi v jednotlivých obciach okresu aj o počte a dislokácii „bývalých“ gréckokatolíckych kňazov. V polovici šesťdesiatych rokov Káčer, podpísaný už ako

„cirkevný tajomník“, zhrnul svoje skúsenosti do podrobnej dvanásťstranovej správy. On, ktorý kedysi v službách ŠtB tvrdo potláčal snahy oživiť gréckokatolícku cirkev, teraz musel priznať, že pravoslávna cirkev ani po pätnástich rokoch „nepodchytila“ bývalých gréckokatolíckych veriacich v takom rozsahu, „ako sa snád predpokladalo.“ Lebo z nich jedna časť pravoslávie celkom ignoruje, druhá sa k nemu pridala iba naoko, mnohí chodia radšej do rímskokatolíckych kostolov, alebo „si odbavujú svoje náboženské povinnosti v domoch a po kostoloch.“ „Možno povedať,“ – napísal Káčer doslova – „že náš človek žijúci hlavne na dedine ešte potrebuje cirkev, [...] nepresvedčil sa o nesprávnosti náboženskej ideológie a preto sa im treba postarať o dobré vedenie na tomto úseku z našej strany.“ Kľúčovým konštatovaním citovanej správy je, že veriaci gréckokatolíckej cirkvi sa dožadujú „aby bola povolená a využívajú k tomu rôzne príležitosti.“³⁹

Príležitosť sa naskytla v roku 1968, keď sa nádeje gréckokatolíkov na obnovenie ich cirkvi naplnili. Keď v roku 1970 v rámci normalizačnej čistky vymieňali stranické legitimácie, Káčer pri kádrovom pohovore predstrel svoj stranický záväzok: zamedziť prostredníctvom farnosti nielen konfliktom medzi pravoslávnyimi a gréckokatolíckymi veriacimi, ale aj ich vplyvu na mládež. Káčer potom zvolával predstaviteľov Miestnych národných výborov, aby ich inštruoval: nech si na dedinách všimajú podujatia cirkvi a nedovolia jej prenikanie k ľuďom cez telovýchovné jednoty,

29 AÚPN, f. Sekretariát námestníka MV plk. Jána Zárubu (A9), inv. č. 9. Správa o činnosti KS MV-Prešov v roku 1957.

30 ABS, f. Personální spisy příslušníků resortu vnitra, a. č. 68/20. Služební hodnocení nadporučíka Káčera Ondreja z 30. 10. 1957.

31 Tamže. Pripis Krajskej správy Ministerstva vnútra v Banskej Bystrici kádrovému odboru ministerstva vnútra z 21. 12. 1956.

32 Tamže. Prihláška Ondreja Káčera do Hlinkovej gardy z 21. 12. 1938.

33 Tamže. Pripis Krajskej správy Ministerstva vnútra v Banskej Bystrici kádrovému odboru ministerstva vnútra, rukopisná poznámka z 3. 6. 1957.

34 Tamže. Návrh na povýšenie do hodnosti kapitána nadporučíka Ondreja Káčera z 3. 10. 1958.

35 Tamže. Vyjadrenie Ondreja Káčera zo 17. 1. 1957.

36 Tamže. Pripis Krajskej správy MV v Prešove Správe kádrov ministerstva vnútra v Prahe z 28. 10. 1958.

37 Tamže. Pripis Káčera Správe kádrov ministerstva vnútra z 5. 12. 1958.

38 Tamže. Pripis Káčera Podniku SNP v Žiari nad Hronom z 29. 11. 1958.

39 SNA, f. Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru, šk. č. 168. Káčerova Informatívna správa o pravoslávnej cirkvi v okrese Prešov zo 16. 2. 1965.

hasičské zbory, či jednotné roľnícke družstvá. Okrem toho ako lektor vedeckeho ateizmu na viacerých miestach na dané témy aj prednášal.⁴⁰

Začiatkom normalizačných sedemdesiatych rokov sa Káčerove kompetencie významne rozšírili. Ateizačnú cirkevnú politiku začal aplikovať už nie na okresnej, ale celoštátnej úrovni. Koncom roku 1972 totiž prešiel na ministerstvo kultúry, aby sa na tamojšom Sekretariáte pre veci cirkevné stal „vedúcim oddelenia pre Katolícku cirkev“.⁴¹ Z titulu tejto funkcie mohol nehatene zakročovať v ktorejkoľvek oblasti cirkevného života na Slovensku. Oficiálne formulovaná „náplň práce“ mu priznáva úlohu pripravovať koncepčné materiály vzhľadom na katolícku cirkev, vytvárať kádrové rezervy do kľúčových cirkevných funkcií a viesť ich kádrovú evidenciu. Mal tiež navrhovať udelenie či odňatie štátneho súhlasu pre výkon duchovenskej činnosti. Mohol aktívne usmerňovať ktorúkoľvek cirkevnú inštitúciu: usmerňovať bohoslužobné poriadky, riešiť politické otázky Ústrednej charity a Spolku svätého Vojtecha, dohliadať osobnou účasťou na dekanské i diecézne porady katolíckeho duchovenstva, kontrolovať akékoľvek komisie. Mal pod palcom bohosloveckú fakultu a seminár, redakcie *Katolíckych novín* a *Duchovného pastiera*, rehole, kapituly i mierové hnutie duchovných. Ideovo usmerňoval i vyhodnocoval využitie zahraničných cirkevných stykov.⁴²

V cirkevných kruhoch začali Káčera čoskoro titulovať ako „pána prednostu“. A Káčer sa naozaj staval do

pozície akéhosi „prednostu“ katolíckej cirkvi a jej inštitúcií, nevynímajúc ani samotný Zbor ordinárov. Na jeho zasadaníach sa pravidelne zúčastňoval buď sám, alebo so svojim bezprostredným nadriadeným, riaditeľom sekretariátu Karolom Homolom. Celkom asi tridsaťkrát zasadol ako predĺžená ruka režimu medzi biskupov a ordinárov, ktorým už v prvom roku svojho pôsobenia dal pocítiť, že to on bude ich rozhodnutia povoľovať, meniť či zakazovať. Emblematická bola porada ordinárov zo začiatku novembra roku 1973, na ktorej Káčer figuruje ako rozhodujúca osoba: zamietol požiadavku zvýšiť počet hodín náboženstva a oznámil, že výmera jednej hodiny sa nebude meniť; potvrdil, že na vypomáhanie a zastupovanie kňazov treba vždy žiadať štátny súhlas; stanovil, aby kritériá prijímania kňazských kandidátov ordinári vopred prerokovali s ministerstvom kultúry. Niečo bolo aj povolené: ministerstvo súhlasilo s prekladmi textov krstu a sobáša, aj otázka breviárov bola na federálnej vláde vyriešená priaznivo, a pokiaľ išlo o nové katechizmy, „bude o tom uvažovať“.⁴³ V tomto duchu sa niesli tieto stretnutia ďalších dvanásť rokov Káčerovho pôsobenia. Prierezová analýza príslušných zápisníc prezrádza jeho postoje k bohosloveckej fakulte, k vyučovaniu náboženstva, k rehoľným komunitám.

K rehoľniciam vedel byť Káčer zvlášť neúprosný. Ich rehoľné spoločnosti pokladal za skupiny odsúdené na zánik, keďže ich úlohy na poli školstva a zdravotníctva už prevzal štát. A štát potom dozeral aj na to, aby nevybočili

a nezneužívali svoju moc. Preto Káčer výhradne naliehal, aby rehoľnice podávali žiadosti o štátny súhlas ešte aj pre svoje predstavené a vykazovali – pod hrozbou vyvlastnenia (!) – podrobne svoje majetky, ktoré im aj tak v skutočnosti nepatrili.⁴⁴ Hrozbu tvrdého postupu Káčer dôsledne realizoval. Napríklad rehoľné sestry v bratislavskom seminári dostali okamžitú výpoveď s odôvodnením, že tam prišli pracovať „bez toho, že by sa pýtali“.⁴⁵ No keď sa inokedy pýtali sami ordinári, či môžu doplniť rehoľný dorast, Káčer pochyboval, „či Zbor ordinárov Slovenska je oprávnený riešiť túto otázku“, pričom vraj „mnohé pracoviská nereflektujú na prácu rehoľnic“.⁴⁶ Kontrolu kláštorov si Káčer vymáhal prostredníctvom civilných správcov miesto kňazov, preto odignoroval nesúhlas viacerých ordinárov a prinútil ich prepracovať organizačný a domový priadok Charity.⁴⁷ Keď sa sestry z Trnavy zdráhali prejsť do Cerovej-Lieskovej, Káčer vyhlásil: „budeme ich musieť násilne odviesť.“ Hneval sa aj na sestry v Brehove za to, že „nedovolené vykonávajú zdravotnú službu.“ Trestom, zdá sa, bolo, že slovenským sestričkám z Čiech nedovolil prísť na exercície na Slovensku, keďže vraj „kde pracujú, tam nech si vykonávajú aj duchovné cvičenia“.⁴⁸ Aj nad priebehom samotných duchovných cvičení a obsahom meditácií sa Káčer cítil byť kompetentný. Keď sa ho raz pýtali, či by sa na kňazských exercíciách mohol zúčastniť budúci bohoslovec a rehoľný brat, on rozhodol, že „tam nemajú čo hľadať“.⁴⁹ Inokedy kritizoval, že exer-

40 Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Nitre (ďalej ARKBÚN), f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (ďalej SLOVÚC), šk. č. 51, a. j. 1. Výpis zo Záznamu o výsledku pohovoru pri výmene členských legítimácií KŠČ v roku 1970, nedatované.

41 SNA, f. ÚV KSS – preds., šk. č. 1694. Prehľad o vekovej štruktúre, vzdelaní a dĺžke vykonávanej funkcie tajomníka pre veci cirkevné podľa krajov a okresov v SSR, nedatované.

42 Archív autora. Náplň práce vedúceho oddelenia pre katolícku cirkev, nedatované.

43 ARKBÚN, f. Pozostalosť Jána Pásztor. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov zo 7. 11. 1973.

44 KRIŠTOFOVÁ, K. – BRAJEROVÁ, C. – BUDICKÁ, C. (Eds.): V službách Vykupiteľa. Dejiny Slovenskej Provincie Kongregácie sestier Božského Vykupiteľa. Spišská Nová Ves 2004, s. 225 – 226.

45 ARKBÚN, f. Pozostalosť Jána Pásztor. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov zo 18. 2. 1980.

46 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 26. 9. 1978.

47 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 15. 6. 1976.

48 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 5. – 6. 3. 1974.

49 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 19. 4. 1983.

Číslo: 76

Prihláška do HG

Dkresné velič. HG: Nová Beňa Miestne velič. HG: Sv. Benedik

Priezvisko a meno: Ondrej Káčer

I. OSOBNÉ DATA:			II. VOJENSKÉ DATA:		
1. Bydlisko	miesto a ulica	<u>Sv. Benedik čp. 14.</u>	14. Hodnosť		<u>/.</u>
	okres	<u>Nová Beňa</u>	15. Branný pomer, aktívny či záložný?		<u>/.</u>
2. Narodný	deň, mesiac, rok	<u>17. marca 1920.</u>	16. Kmeňové teleso		<u>/.</u>
	obec	<u>Sv. Benedik</u>	17. Odvodný ročník		<u>/.</u>
	okres	<u>Nová Beňa</u>	18. Domáce dopln. okr. veliteľstvo		<u>/.</u>
3. Príslušný	obec	<u>Sv. Benedik</u>	19. Klasifikácia (A, B, C)		<u>/.</u>
	okres	<u>Nová Beňa</u>	20.		
4. Náboženstvo		<u>r. kat.</u>	21.		
5. Zamestnanie		<u>robotník</u>	22.		
6. Stav (slob., žen.)		<u>slobodný</u>	23.		
7. Počet, pohlavie a vek detí		<u>/.</u>	24.		
8. Školaké vzdelanie		<u>8 roč. ľud. školy</u>	25. Ste za mobiliz. od narukov. oslob.?		<u>/.</u>
9. Znalosť reči		<u>slov.</u>	26. Zvláštne určenie		<u>/.</u>
10. Kedy ste sa prihlásili do HG		<u>15. dec. 1938.</u>	27. Špeciálny voj. výcvik (kurzy)		<u>/.</u>
11. Doterajšie členenie v HG	šbor	<u>/.</u>	28. Koľko cvičení vo zbrani ste vykonalí?		<u>/.</u>
	funkcia	<u>/.</u>			
	hodnosť	<u>/.</u>	29. Zvláštne záznamy		<u>[signature]</u>
12. Máte rovnosť?		<u>nie</u>			
13. Zvláštny výcvik a znalosti		<u>/.</u>			
30. Datum složenia prísahy:					<u>/.</u>

Vypíšte dvojmo – písacím strojom – silnou čiarou ohraničené rubriky nevyplňujte!
Kto sa včas neprihlási do HG, bude písane trestaný! Cena prihlášky 25 hal.

Prihlášky Ondreja Káčera do HG a HSLS

(Zdroj: ABS)

56491

(VYPLNIŤ CITATELNE)

Členské číslo: _____ Obec: sv. Benedik
 (Vypíšte číselný záznam) Okres: Nová Beňa
 Posledná pošta: sv. Benedik

PRIHLÁŠKA ZA ČLENA HLINKOVEJ SLOVENSKEJ ĽUDOVEJ STRANY (STRANY SLOVENSKEJ NÁRODNEJ JEDNOTY)

Meno: Káčer Ondrej ml., povolanie: _____
 Bydlisko (ulica): sv. Benedik
 Miesto narodenia: sv. Benedik, dátum narodenia: 17/III/1920
 Ktoré časopisy strany predpísa: _____

Prístupujem za člena Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (strany slovenskej národnej jednoty). Zaväzujem sa k straneckej disciplíne a podrobujem sa organizačnému a rokovaciemu poriadku strany. Členské budem platiť ročne 60 Kčs. Svoje prípadné vystúpenie zo strany ohlásim písomne miestnej organizácii alebo Generálnemu sekretariátu.

sv. Benedik dňa 27/III 1938

Vyláčený bol: _____
 Prestal byť členom: _____
 Vystúpenie ohlásil: Ondrej Káčer
 (Vlastnoručný podpis)

Prihlásku horecovaného člena postupujeme Generálnemu sekretariátu s tým, že bol miestnou organizáciou prijatý, keďže so slovenského, kresťanského a stranačického stanoviska niet proti jeho prijatiu námietok. Program strany je známy a zaväzuje sa horlivo a verne vykonávať povinnosti dobrého člena a riadne platiť členské.

Dané v sv. Benedik dňa 27/III 1938

János Kámer Peťala
 miestny predseda miestnej organizácie

Jan Špiriák
 miestny tajník

Braťskej miestnej organizácii oznamujeme, že _____
 pod číslom _____ (prístupný) bol(a) do členského zoznamu Generálneho sekretariátu. Na číslor
 toho opätovne členskú legitimáciu.

V Bratislave dňa _____ 1938

citátormi sú zväčša rehoľníci, alebo že meditácie na kňazských rekolekciách sú anony mné.⁵⁰

Anonymné nesmeli zostať ani dianie na bohosloveckej fakulte, ktorú Káčer intenzívne kontroloval vyhlasujúc, že „dozor nad seminárom a fakultou si štát nedá vziať“, ⁵¹ lebo „fakulta je podľa zákona podriadená MK SSR.“⁵² Ba raz v súvislosti s vylúčením bohoslovcov priznal, že táto podriadenosť sa realizuje aj v spolupráci s ministerstvom vnútra, od ktorého

ministerstvo kultúry dostalo pokyn „urobiť takéto opatrenia.“⁵³ A opatrení Káčer zaviedol mnoho, a to už pri samotnom prijímaní klerikov: od fakultnej rady si vynútil uznesenie, že na prijímacích pohovoroch bude vždy zastúpené aj ministerstvo kultúry.⁵⁴ Ako jeho reprezentant Káčer napríklad blokoval prijatie nielen už raz zamietnutých uchádzačov, ale aj absolventov odborných škôl⁵⁵ a ordinárov poučil, aby „neposielali na pohovor do Bratislavy kandidátov, u ktorých nie je

predpoklad na prijatie do seminára.“⁵⁶ Keď v roku 1977 rozoslali neprijatým uchádzačom oznámenia o možnosti podať odvolanie, Káčer vopred interne rozhodol, že „stav je už uzavretý, nedá sa nič robiť.“⁵⁷

Dianie medzi prijatými kandidátmi kňazstva na fakulte a v seminári Káčer ešte bezprostrednejšie manipuloval svojou aktívnou účasťou na zasadaniach fakultnej rady. „Starostlivý dohľad zo strany štátu“ – dôvodil raz na začiatku školského roka – „nie je novotou, to tu

50 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 23. 1. 1974.

51 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 18. 2. 1980.

52 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 16. 3. 1976.

53 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 21. 10. 1975.

54 Tamže. Zápisnica z riadneho zasadania fakultnej rady pri Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte z 22. 6. 1981.

55 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 5. – 6. 3. 1974.

56 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov z 18. 2. 1975.

57 Tamže. Zápisnica z porady biskupov a ordinárov zo 14. 9. 1977.

vždy bolo, odkedy fakulta existuje“⁵⁸ ved’ „štátna správa nemá v úmysle odťahovať bohoslovcov od štúdia, len chce, aby si rozširovali vedomosti, aby poznali aj život vonku mimo seminára.“⁵⁹ A tak Káčer, apostata a lektor marxizmu leninizmu⁶⁰, zasadol v rokoch 1972 až 1984 vedľa predstavených katolíckeho seminára a fakulty celkom asi tridsaťkrát, aby ich uznesenia vetoval, korigoval, varoval pred nimi, či ich blahosklonne chválil. A aby dal najavo, že sa mu nič nevymkne spod kontroly, už na zasadaní dňa 22. mája 1974 si vyžiadal zoznam používaných skrípt a stanovil, že učebné texty musia prechádzať kontrolou ministerstva kultúry.⁶¹ V skutočnosti to bola len jedna z foriem kontroly bohoslovcov – nielen všetkého, čo čítajú, ale aj ako zmýšľajú a s kým sa stýkajú. Káčer žiadal sprísniť evidenciu návštev, aby bohoslovcov nemohli negatívne „ovplyvňovať zvonka“, v záujme čoho bola premiestnená aj vrátnica;⁶² žiadal tiež zmapovať vplyv rehoľníkov, či dokonca existenciu rehoľníkov študujúcich priamo v seminári. Preto naliehal, aby predstavení od každého poslucháča vyžiadali písomné vyhlásenie, že nepatrí do žiadnej rehole.⁶³ „Doporučoval predstaveným fakulty a seminára“ – uvádza o Káčerovi jedna zápisnica – „aby stále upozorňovali bohoslovcov, aby neudržiavali styk s rehoľníkmi a rehoľnicami, ktorí ich môžu negatívne ovplyvňovať.“⁶⁴ „Negatívny vplyv“ Káčer pripisoval aj špirituálovi Imrichovi Polákovi, ktorého žiadal odvolať,⁶⁵ a viacnásobne sa podujal kňazom prednášať, ako majú vlastne vychovávať kandidátov kňaz-

O. Káčer (Zdroj: ABS)

stva. Napríklad počas osláv „Vítazného februára“ na bohosloveckej fakulte v roku 1977 zdôraznil, že cieľom je „vychovať dobrých a statočných kňazov, ktorí budú dobrými občanmi tohto štátu a budú vedieť pozitívne ovplyvňovať ľud“⁶⁶ ved’ sa majú pripraviť „na svoju kňazskú službu v našom socialistickom štáte, [...] aj bohoslovci majú vedieť, čo ich čaká v tomto sekulari-

zovanom svete.“⁶⁷ Tento štýl výchovy nech sa prejaví aj na známokovaní aj podľa občianskych postojov klerika, ved’ mnohí sa nezúčastnili na desiatom jubileu encykliky *Pacem in terris*, iní zasa odmietli spievať na oslavách SNP v Banskej Bystrici. „Aj niektorí laici dávajú akési pokyny poslucháčom a tí potom nerešpektujú rozkazy svojich zákonitých predstavených, vedie to

58 Archív Rímskokatolíckej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej ARKCMBFUK). Zápisnica z valného zhromaždenia CMBF na začiatku školského roka 1976/77 z 12. 10. 1976.

59 Tamže. Zápisnica z pedagogickej konferencie CMBF zo 14. 3. 1978.

60 ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. č. 48, a. j. 2. Zhodnotenie aktivity jednotlivých členov straníckej skupiny Sekretariátu pre veci cirkevné (Ondrej Káčer) z 26. 11. 1982.

61 ARKCMBFUK, Rukopisné poznámky zo zasadania fakultnej rady z 22. 5. 1974.

62 Tamže. Zápisnica z riadneho zasadania fakultnej rady pri Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte z 26. 4. 1982.

63 Tamže. Zápisnica zo zasadania fakultnej rady CMBF zo 17. 6. 1983.

64 Tamže. Zápisnica z fakultnej rady z 25. 11. 1974.

65 Tamže. Zápisnica z riadneho zasadania fakultnej rady pri Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte z 5. 7. 1982.

66 Tamže. Zápisnica zo slávnostnej schôdzy, venovanej 29. výročiu Vítazného februára z 25. 2. 1977.

67 Tamže. Zápisnica z pedagogickej konferencie CMBF zo 14. 3. 1978.

k pretvárke, farizejstvu, a toto treba odstrániť.“⁶⁸

Jediný, kto sa Káčerovmu zasahovaniu do fakultných záležitostí vzoprel, bol veľký kancelár fakulty, trnavský biskup Július Gábriš. Na zasadnutí Zboru ordinárov Slovenska na jeseň roku 1981 Káčerovi vykričal, že ešte aj na prijímacích pohovoroch si uzurpuje hlavné slovo. „Kto je fakultná rada v skutočnosti?“ – pýtal sa Gábriš rozhorčene Káčera, „... je to jediný človek – pán prednosta Káčer! [...] Nemáme kňazov, a vy prijímate, koho chcete a koľko! [...] Fakultná rada vylučuje bohoslovca. Je to fakultná rada? Nie, ste to vy!“

Káčer vtedy zaujal pózu urazeného – „to odmietam, [...] prestaňte urážať!“ – a vyprosil si Gábrišov tón proti svojej osobe. Tvrdil, že platia nejaké predpisy a veď napokon – „rozhodnutie podpísala fakultná rada!“⁶⁹ A podľa neho bol prijatý každý podľa podmienok vládneho nariadenia č. 112/1950 Zb.⁷⁰ Gábriš namietol, že toto vládne nariadenie ho nezaujíma a ani ho neuznáva, lebo záväzná zostáva konštitúcia Sapientia Christiana! Káčera šokovalo, že Gábrišovo spochybnenie nariadenia č. 112/1950 Zb. ostatní prijali „bez komentára“.⁷¹

Gábrišovu razanciu voči Káčerovi vysvetľuje širší kontext ich vzťahu, lebo ako najnežiaducejší slovenský biskup mal s Káčerovou aroganciou dlhodobú skúsenosť. Keď ho napríklad v roku 1980 pozvali do Ríma na Syno-

du o rodine, Káčer ho spolu s generálnym riaditeľom Sekretariátu pre veci cirkevné Karolom Homolom podrobil päťhodinovému zastrašovaciemu pohovoru. Biskupa varovali: štát ho púšťa iba ako člena biskupskej synody, preto nesmie vystupovať ani ako sprostredkovateľ rokovaní štátu s Vatikánom, ani ako predstaviteľ Zboru ordinárov. Nech tiež nekontaktuje ani emigráciu ani novinárov, nech neprijíma záväzky odporujúce našim zákonom či vyžadujúce štátny súhlas.⁷²

Ihneď po návrate zo synody musel Gábriš o nej referovať tým istým súdruhom, ktorí mu teraz vytkli nielen dvojnásobné a nimi neodsúhlasené vystúpenie vo Vatikánskom rozhlase, ale aj jeho príspevok na synode protirečiaci nášmu zákonu o rodine. Nasledovala paľba ďalších Káčerových a Homolových otázok: O čom hovoril s pápežom, čo ho zaujímalo – Pacem in terris, CMBF či rehole? Ako a kde rokoval o tajnej cirkvi a najmä tajne vysvätených biskupoch? Koho informoval o cirkevnej tlači u nás? K akým kontaktom došlo s cirkevnou emigráciou? Aké inštrukcie priniesol z Vatikánu a aké cirkevné hodnosti a komu? Aké sa chystá nastoľovať požiadavky?⁷³

Káčer sa dostal s Gábrišom do konfliktu aj kvôli bohoslovcovi, ktorí sa formou protestnej hladovky postavili proti Mierovému združeniu Pacem in terris. Káčer v záujme odhalenia „vinníkov“ s plným osobným nasadením podnikol všetko, čo bolo v jeho silách. Hladov-

ku kvalifikoval ako nepriateľskú akciu, ktorej iniciátori musia byť potrestaní, opak by vyznel ako podpora. „Štátna sprava nepripustí“ – vyhlásil – „aby sa narušovali záujmy nášho štátu tak, ako sa o to pokúšajú niektorí poslucháči na CMBF.“⁷⁴ Preto následne profesorov, dekana, rektora i ordinárov nútil zistiť prostredníctvom individuálnych rozhovorov, ktorí z klerikov sú organizátormi hladovky.⁷⁵ Keď sa prezvedel o bohosloveckých úvahách protestne odísť zo seminára, Káčer večer telefonicky prikázal rektorovi Petrovičovi preveriť stav v izbách.⁷⁶ Situácia sa mu natoľko vymkla z rúk, že požiadal o pomoc ministerstvo vnútra.⁷⁷ O rok neskôr vyznela priam groteskne Káčerova reakcia na rozhodnutie seminaristov pripomenúť si udalosti jednoduchým mlčaním. Podivné ticho začal Káčer okamžite vyšetrovať a žiadal kvalifikovať ho ako delikt proti seminárskemu poriadku, aj štatútu o bohosloveckých fakultách. Znovu sa pokúsil identifikovať vinníkov, ktorými mali byť okrem zahraničného rozhlasu aj „sily mimo fakulty“, vrátane jedenástich vylúčených. A veľkým vinníkom mal byť aj kardinál Tomášek, podľa ktorého fakultná rada nemala právo na vylúčenie bohoslovcov a vyzval všetkých ordinárov urobiť všetko pre ich návrat.⁷⁸

Keď teda veľký kancelár zaštitil bohoslovcov a oznámil, že odvolania voči trestom bude od 1. januára ako veľký kancelár vybavovať on sám, Káčer jeho kompetencie obišiel dohodou

68 Tamže. Zápisnica z pedagogickej konferencie CMBF zo 7. 10. 1974.

69 ARKBÚN, f. Pozostalosť Jána Pásztor. Zápisnica z riadneho zasadania Zboru ordinárov Slovenska v Bratislave zo 6. 10. 1981.

70 Káčer sa týmto odvolal na tridsať rokov staré vládne nariadenie o bohosloveckých fakultách, podľa ktorého z bohoslovcov majú vyrásť „vlasteneckí kňazi... ktorí budú úprimne podporovať ľud v jeho budovateľskom úsilí.“ Vládne nariadenie č. 112/1950 Zb. zo 14. 7. 1950 o bohosloveckých fakultách. In: Zbierka zákonov ČSR 1950, s. 428.

71 ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. č. 47. Káčerov záznam z vystúpenia biskupa dr. Júliusa Gábriša na zasadnutí Zboru ordinárov Slovenska dňa 6. 10. 1981 v zborovni CMBF zo 7. 10. 1981.

72 Tamže. Záznam napísaný z rozhovoru, ktorý sa uskutočnil dňa 19. augusta 1980 s biskupom Dr. Júliusom Gábrišom, z 21. 8. 1980.

73 Tamže. Rozhovor s biskupom Gábrišom na SPVC MK po jeho návrate zo synody biskupov zo 6. 11. 1980.

74 SNA, f. Ministerstvo kultúry – Sekretariát pre veci cirkevné (ďalej MK-SPVC), šk. č. 7, a. j. BB. Káčerov záznam zo zasadnutia profesorského zboru a vychovávateľov na CMBF v Bratislave z 9. 2. 1981.

75 Tamže, šk. č. 90. Káčerov záznam o hladovke bohoslovcov na CMBF z 21. 10. 1980.

76 Tamže, šk. č. 7, a. j. BB. Káčerov záznam o prijatí bohoslovcov v Trnave z 11. 2. 1981.

77 Tamže, a. j. N. Záznam telefonického oznámenia rektora CMBF Petroviča z 13. 2. 1981.

78 Tamže, šk. č. 90. Záznam z rokovania s predstaviteľmi CMBF v Bratislave 21. 10. 1981.

s funkcionármi fakulty o bezpodmienečnom vylúčení príslušných seminaristov. Vyzýval tlačit' na Gábriša smerom k zmene jeho stanoviska.⁷⁹ A sám tlačil tiež počas ďalšieho výhrazného kolokvia pred odchodom slovenských ordinárov na návštevu „*Ad limina Apostolorum*“ na jar 1982. Počas pohovoru s biskupmi Gábrišom, Jozefom Ferancom z Banskej Bystrice a Jánom Pásztorom z Nitry, v stredu 24. februára 1982, najvyšší predstavitelia komunistickej cirkevnej politiky – s Káčerom ešte šéf pražského Sekretariátu pre veci cirkevné Karel Hruža a jeho rezortný kolega Karol Homola – biskupom naliehavo pripomínali „*stanovisko štátnej správy*“. Nech si uvedomia: Ako občania ČSSR majú „*takto vystupovať všade*“ a vo Vatikáne neprijímať žiadne záväzky „*v rozpore s našimi zákonmi, upravujúcimi vzťah štátu a cirkvi*.“ A pozor na negatívne hodnotenie náboženskej situácie na Slovensku, na možnosť zneužitia novinármi i Vatikánskym rozhlasom: nech sa v ňom radšej pozitívne zmieni o zdravotníctve, sociálnom zabezpečení, školstve, kultúre;

nech aj vatikánskym autoritám otvorene vysvetlia, že medzi nami a Poľskou ľudovou republikou je rozdiel! Preto v súvislosti s tamojšími udalosťami negatívne snahy klerikalistických síl z roka 1968 „*nepripustíme*“! A ešte odkaz samotnému pápežovi o združení *Pacem in terris*: Štát ho bude chrániť, veď jeho aktivisti „*nie sú zlí kňazi*“, nie sú „*rozbijači Katolickej cirkvi*“. Naopak, hnutie „*vytvára dobré vzťahy medzi štátom a cirkvou*.“

Hruža, Homola a Káčer zaútočili aj na Gábriša za jeho názor, že až dve tretiny duchovenstva odmieta *Pacem in terris* a „*bude to ešte horšie*“.⁸⁰ Prečo, dorážali súdruhovia, mierových aktivistov pranieroval vyhlásením, „*kňaz nech je radšej mučeník ako zradca?*“ Biskup vysvetlil, že sa na podujatiach *Pacem in terris* nezúčastňuje „*na príkaz pápeža*“, ktorému v rozhovore „*nie je možné oponovať, tam môže povedať len áno*.“ Veď už to je dost, že svojmu generálnemu vikárovi dovoľuje byť podpredsedom krajského výboru Združenia katolíckych duchovných *Pacem in terris* a sekretárovi Čížikovi tajom-

níkom. A aj tak si myslí, že zhoršenie vzťahov medzi štátom a cirkvou majú na svedomí práve aktivisti *Pacem in terris*!⁸¹

Posledný raz – len niekoľko dní pred odchodom do starobného dôchodku – sa Káčer podujal rozhodovať o veciach cirkvi na zasadaní Zboru ordinárov dňa 28. júna 1984. Zasiahol dvakrát: najprv ordinárom vytkol, že štátnej správe neoznámili pripravované cyrilometodské jubileum v Olomouci, pričom slovenské slávenia povolil s podmienkou vopred dohodnutého programu. Potom si vyhradil právo preskúmať a vyjadriť sa k navrhovanej osobe nového druhého špirituála.⁸²

Dvanásť rokov perzekvoval Ondrej Káčer, zaštitený stranou i tajnou bezpečnosťou, Katolícku cirkev a jej predstaviteľov. Patril medzi najagresívnejších ateizátorov komunistického režimu, medzi najinvazívnejších manipulátorov cirkevných štruktúr. Osobitným spôsobom tak zosobňoval komunistický pohľad na spoločnosť a jednotlivca, komunistické pohrdanie rovnako jeho dôstojnosťou ako i slobodou.

Jozef Hal'ko • Ondrej Káčer – Normalisator of the Church

When the Communist Party took power in the Czech lands and Slovakia over at the beginning of the 50s, it also caused that the criteria for career development of people working in the state administration were ideologised, i.e. people with no personal culture, relevant education and moral scruples started to get higher very successfully. Combined with getting personal power over other individuals it necessarily resulted in injustice against hundreds of innocent people. The controversial person of Ondrej Káčer, whose career culminated in the position of the Head of Catholic Churches Department at the Ministry of Culture of the Slovak Republic in the 70s and 80s is a concrete example of such a kind of career. Káčer's activities show bizarre paradoxes: he did not pass any secondary school leaving exam, but he usurped himself to take the floor and say the decisive word at meetings of the Faculty Council at the Faculty of Theology; he was dismissed twice from the security and yet he got a key position at the Ministry of Culture; he left the Church, which he had been monitoring vehemently for twelve years with the agreement of the Communist Party, State Security and the Secretariat for Church Issues as well.

Mons. prof. ThDr. Jozef Hal'ko, PhD. (1964)

Absolvent bratislavskej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty UK. Štúdium dokončil na Univerzite Svätého Kríža v Ríme. V roku 2012 bol vymenovaný za bratislavského pomocného biskupa. Vo svojej vedeckej činnosti sa venuje problematike cirkevných dejín. Z uvedenej oblasti publikoval desiatky štúdií a monografií.

79 Tamže, šk. č. 7, a. j. BB. Káčerov záznam zo zasadnutia profesorského zboru a vychovávateľov na CMBF v Bratislave z 9. 2. 1981.

80 ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. č. 47, a. j. 5. Káčerov rukopisný záznam zo stretnutia s Gábrišom na CMBF v Bratislave z 13. 1. 1982.

81 ARKBÚN, f. SLOVÚC, šk. č. 48, a. j. 6. Záznam napísaný z rozhovoru s biskupmi Ferancom, Gábrišom a Pásztorom z 24. 2. 1982.

82 ARKBÚN, f. Pozostalost' Jána Pásztor. Zápisnica z riadneho zasadania Zboru ordinárov Slovenska v Bratislave z 28. 6. 1984.

SPRÁVA O BEZPEČNOSTNÝCH POMEROCH NA SLOVENSKU

TOMÁŠ KLUBERT

Počas jesene 1946 vládla na Slovensku napätá atmosféra. Popri dozvukoch druhej svetovej vojny ju vytváral zostrený politický boj medzi demokratickou a komunistickou stranou, hospodárske problémy, ozbrojené incidenty na hraniciach s Poľskom a Maďarskom a v neposlednom rade aj pripravovaný proces s bývalým slovenským prezidentom Dr. Jozefom Tisom. Zaujímavé svedectvo z tohto obdobia prináša správa povereníka vnútra gen. MVDr. Mikuláša Ferjenčíka¹ o bezpečnostných pomeroch na Slovensku, ktorú predniesol v Prahe na zasadaní Predsedníctva vlády 27. novembra 1946.

Správa je rozdelená na dve časti. V prvej gen. Ferjenčík podáva súhrnné informácie o bezpečnostných pomeroch na Slovensku, zatiaľ čo v druhej oboznamuje členov československej vlády s postojmi slovenskej verejnosti k procesu s Dr. Tisom. Správa sa vyznačuje vysokou mierou objektivity, predovšetkým v tých pasážach, ktoré približujú vnútorné pomery v slovenských politických stranách a aktivity ľudáckeho podzemia. Naopak, veľmi zavádzajúce je hodnotenie činnosti príslušníkov Ukrajinskej povstaleckej armády (ďalej UPA), tzv. banderovcov.

Správu gen. Ferjenčíka o bezpečnostných pomeroch na Slovensku uverejňujeme v českom prepise, ktorý bol 2. decembra 1946, čiže v deň začiatku procesu s Dr. Jozefom Tisom a spol., zaslaný Kancelárii prezidenta republiky v Prahe. Text bol ponechaný v pôvodnom znení.² Opravili sme len evidentné preklepy. Originálny dokument je uložený v pražskom Archíve Kanceláre prezidenta republiky pod spisovou značkou T 2861/46.

DOKUMENT

POVERENÍK
VNÚTRA

V Bratislave dňa 2. decembra 1946

Vec: Zpráva o bezpečnostných pomeroch na Slovensku.

Prílohy: 2.

Dôverné !

Kancelária prezidenta republiky

P r a h a Hrad.

Predkladám opis zprávy o bezpečnostných pomeroch na Slovensku v súvislosti s procesom vedeným proti Dr. Tisovi, ktorú som predniesol v Predsedníctve vlády dňa 27. novembra 1946.

P o v e r e n í k :
gen. Ferjenčík³

1 Ferjenčík, Mikuláš MVDr. (1904 – 1988): československý a slovenský dôstojník veterinárnej služby, spoluorganizátor a účastník Slovenského národného povstania (ďalej SNP). V rokoch 1946 – 1948 zastával ako nestraníka funkciu povereníka vnútra. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 emigroval do USA.

2 Podčiarknuté riadky v dokumente sú originálne.

3 Vlastnoručný podpis.

Bezpečnostní poměry na Slovensku.

Bezpečnostní poměry na Slovensku jsou neobyčejně komplikované.

a/ Na severním pohraničí dochází neustále k přechodům a přeпадům lupičských band benderovských, které mají spojení nejvíce na Oravě s našimi a polskými pašeráky a s domácími lidmi. Máme odůvodněné podezření, že pod pláštěkem benderovců se zúčastňuje přeпадů také i polské obyvatelstvo vesnic ba i jednotlivci vojska. Akce ze strany Poláků oproti benderovcům jsou zpravidla neúspěšné, neboť jsou již předem prozrazeny. Naše vojenské jednotky, složené hlavně z vojáků z tohoto exponovaného území jsou nespolehlivé, pašují a stýkají se s benderovci. Nedostatek velitelů a vojenských jednotek.

b/ Jižní maďarské pohraničí. Projevují se důsledky neukončených, nebo neúspěšných jednání o odsunu. Sebevědomí Maďarů značně stoupl a je živěné a nabádané k odporu ze zahraničí pomocí agentů, šeptané i oficiální propagandy. Živí se nadějí, že u nás zůstanou a dostanou všechna menšinová práva z minulosti. V důsledku nábory pracovních sil a dovážení do Čech se bezpečnostní poměry ještě více přiosťřili. V jednom případě došlo i k přestřelce mezi maďarskou a naší pohraničí stráží. Včerejší odsun proběhl v naprostém klidu. Maďaři ochotně nastupovali již do nákladních vozů.⁴

Kromě toho v poslední době došlo také k několika menším ozbrojeným výpravám Maďarů k nám, za účelem lupu. Dosud se, díky včasným zákrokům NB, tyto lupy nezdařili.

c/ Na obou dvou hranicích je spousta ilegálních přeпадů a pašeráctví. Finanční stráž z 80 % nespolehlivá, pašuje také. Bylo by třeba hlídání hranic svěřit NB a FS stáhnout jen na celní přeпадy.⁵

Příčiny ilegálních přeпадů, kromě pašeráctví:

a/ Maďaři se tajně vrací pro své svršky,

b/ Slovinci ze Spíše a Oravy /polské/ utíkají před polským terorem, jmenovitě před benderovskými bandami,⁶

c/ Slovinci z Maďarska, přihlášení k repatriaci přeпадají přes hranice bez vědomí Přesídlovacího úřadu /zjištěných kolem 3.000 přeпадů/⁷

d/ Poláci a Ukrajinci z Polska před benderovci,

e/ Židé z Polska a Maďarska. Košice 500 Židů.

f/ Rozsáhlá zpravodajská činnost cizích agentů, jmenovitě Maďarů a v případech Maďarů projevovala také letákovými akcemi, výtržnostmi menšího rázu a přestřelkami na kolonisty–Slováky.

g/ Neutěšené poměry i mezi slovenským obyvatelstvem. Rozpory mezi demokraty a komunisty, katolíky a evangelíky, nespokojnost státního úřednictva, jmenovitě učitelů, antisemitismus, proces proti Dr. Tisovi, podzemní činnosti vedená zahraniční emigrací, poplašné zprávy o válce, zhoršující se záso-

4 Na základe dekrétu prezidenta republiky z 2. augusta 1945 boli všetky osoby (s výnimkou antifasistov), ktoré sa hlásili k nemeckej a maďarskej národnosti, zbavené čs. štátneho občianstva. Plánovaný odsun maďarského obyvatelstva zo Slovenska sa však vzhľadom na nesúhlas víťazných veľmocí neuskutočnil. Čs. vláda preto pristúpila k tzv. vnútornému riešeniu maďarskej otázky, čiže k nútenému vystahovaniu kolaborantov a ich rodín, do vyprázdnených českých pohraničných oblastí. Oficiálne sa prezentovalo ako nábory pracovních síl do priemyslu a poľnohospodárstva. Touto akciou bolo postihnutých asi 44 000 osôb, medzi ktorými sa ocitlo aj množstvo nevinných ľudí. Bližšie pozri napr. ROHÁR, J.: Benešove dekréty a Slovensko. Dostupné na <http://www.czechfreepress.cz/slovensko/benesove-dekrety-a-slovenski-madari.html>

5 K problematike Finančnej stráže na Slovensku pozri bližšie BENEŠ, J.: Finančná stráž Slovenskej republiky 1939–1945. Dvůr Králové nad Labem 2013.

6 Slovinci, ale aj príslušníci iných národností v skutočnosti utekali z Polska na Slovensko pred terorom smutne známej bandy Józefa Kuraša (1915 – 1947), známeho pod prezývku „OGIEŇ“. K útokom ukrajinských povstalcov na slovenské civilné obyvatelstvo, či už v Poľsku alebo na Slovensku, dochádzalo len výnimočne. Bližšie pozri napr. ANDRÁŠ, M.: Uverejniť celú pravdu, alebo obesiť? Dostupné na <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/4-4-13.htm>

7 Dňa 27. februára 1946 bola medzi československou a maďarskou vládou uzavretá dohoda o výmene obyvatelstva. Z Maďarska do Československa boli presídlení (repatriovaní) len tí Slovinci, ktorí sa dobrovoľne prihlásili. Maďarsko sa však muselo zaviazat, že nad rámec parity prevezme aj osoby obvinené z trestných činov podľa Nariadenia SNR č. 33/1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. Bližšie pozri napr. POPÉLY, A.: Československo-maďarská výmena obyvatelstva a menné zoznamy na presídlenie vybraných Maďarov zo Slovenska. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2009/1/5850/>

bovací situace, skýtají obraz značné rozvrátenosti, ne však jistě tak pokročilé, že by jí nebylo možno, při dobré vůli politických činitelů, čelit.⁸

Vliv a možno říci, že i autorita vlády, SNR, SP a.j. vůbec celého státního aparátu, nechci kritizovat, jen konstatuji, důsledkem stranicko-politických rozporů v těchto vedoucích ustanoveních, které nacházejí nechutnou odezvu v novinách, veřejných projevech, jakož i vlivem nedůsledného a možno říci nejasného vedení, značně poklesla a trvale klesá a ze značné míry je příčinou rozvrátenosti dole, mezi lidem.

Slovensko za povstání jednotné, alespoň pokud jde o základní otázky, t.j. osvobození od Němců a jejich pomahačů, v potrestání viníků a zrádců a v toužebném očekávání osvoboditelských vojsk sovětských a československých, přechází ještě i po osvobození dost jednotně do svazku ČSR. Je srozuměno, ba vítá košický vládní program. Část národa, která nesla břemeno odboje, dává se do budování svobodné vlasti s nadšením a strhuje s sebou také druhou část, která stála stranou jakéhokoliv politického dění. Třetí část, která byla nositelkou autonomismu a později pilířem slovenského státu, byla zastrašena a ze značné, ba převážné části ochotna spolupracovat a dožadující se omilostnění.⁹

Vývojem vnitropolitických událostí, hlavně důsledné nedůsledným prováděním nařízení o trestání zrádců a kolaborantů¹⁰; umístňováním příslušníků odboje, jakož i nekritickým prověřováním a přijímáním zrádců a kolaborantů do státních služeb a také do všech politických stran, vyvolává se nespokojenost skupiny první a vzrůstající sebedůvěra skupiny třetí - ľudáckej -, která se podvrtně vystupňuje v době voleb do ÚNS,¹¹ kde politické strany a to více méně všechny bez rozdílu, ne že je s představiteli této skupiny jednají, ale přímo si jich předcházejí, za účelem získání bývalých ľudáckých hlasů. Po volbách dochází k stále se stupňujícím rozporům mezi stranami. Není se proto možno divit, když přihlédneme k činnosti emigrace, že již za tak krátkou dobu po osvobození, dochází u jednotlivců a skupin z této skupiny bývalých ľudáků k různým projevům, které jsou v rozporu se zákonem na ochranu republiky.

Pokud jde o rozsah tohoto je toto zatím omezené na lepší situované vrstvy úředníků, studentů, vojáků, farářů, živnostníků. Ve většině míst je to vždy pár lidí a to na Oravě, nitriansku, topolčiansku, pišťiansku¹² a bánovecku víc, v ostatních krajích podle náboženské a třídní rozvrstvenosti, méně /v krajích evangelických a průmyslových jen skutečně jednotlivci/.

V celku ačkoliv jeví toto hnutí jisté známky organisovanosti a síťovité rozloženosti, nedá se ještě přesně určit, že by mimo vedení ze zahraničí, bylo vedeno z nějakého centra. Zatím se omezovalo jen na činnost propagační /letáky, šeptaná propaganda, výhrůžné dopisy, rozšiřování falešných a poplašných zpráv/. Při zneškodňování poslední skupiny se přišlo i na stopy ozbrojování a připravování atentátu /dosud ještě nedostatečně ověřené/.

Při takovém stavu nemohu nevyloučiti, že by v průběhu procesu nemohlo dojít k místním nepokojům. Rozšíření těchto nepokojů bylo by možné, kdyby zásahy bezpečnostních orgánů byly opožděné a málo energické. Vypracované přípravy však a výslovný rozkaz směřují na zákroky rychlé a energické. Ozbrojené povstání mám za nepravděpodobné.¹³

- 8 K problematice politických a náboženských pomeroch na Slovensku po druhej svetovej vojne pozri bližšie BARNOVSKÝ, M.: Na ceste k monopolu moci – mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava 1993; LETZ, R.: Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava 1994; BARNOVSKÝ, M. – KODAJOVÁ, D. (zost.): Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období. Bratislava 2006.
- 9 O jednote Slovenska počas Povstania v roku 1944 a všeobecnom nadšení z obnovy Československa by bolo možné s M. Ferjenčíkom úspešne polemizovať, ale táto téma presahuje obsah predloženého dokumentu. O udalostiach v roku 1944 pozri bližšie LACKO, M.: Slovenské národné povstanie 1944. Bratislava 2008. Podrobný rozbor situácie v rokoch 1945 – 1948 nájde čitateľ vo vyššie spomenutých publikáciách.
- 10 Rozumie sa Nariadenie SNR č. 33/1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zrádcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súd-nictva.
- 11 Rozumejú sa československé parlamentné voľby 26. mája 1946.
- 12 Piešťansku.
- 13 Závěry gen. Ferjenčíka sa potvrdili. Nepovolené demonštrácie na podporu Tisa sa ľudáckemu podzemiu podarilo zorganizovať až pred ukončením procesu v marci 1947, predovšetkým na západnom Slovensku. Nemali však masový charakter a štátne orgány ich rýchlo ro-zohнали. Bližšie pozri napr. SYRNÝ, M.: Slovenskí demokrati '44 – '48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948. Banská Bystrica 2010.

Proces s Dr. Tisou.

Vzrušení a rozruch mezi občany na Slovensku kolem procesu s Dr. Tisou je značný a má vzrůstající tendenci.

Projevuje se debatami ve společnosti, ulicích, veřejných místnostech, skoro u všech vrstev obyvatelstva.

Rozšiřuje se mínění a to i u mnohých lidí, známých svým československým smýšlením, ilegálních a odbojových pracovníků, že Tiso bude odsouzen, ale nebude popraven. Konec si představují dost odlišně, jedni, že bude omilostněn a dán do kláštera, jiní tak, že prostě zmizí, umře a pod.

Tento rozruch kolem procesu, t.j. jeho nynější rozsah a rozšířenost je jen způsoben podle mého mínění:

1/ neustálým nynějším odkládáním a oddalováním zahájení procesu,¹⁴

2/ nesrovnalostmi názorů, nebo lépe řečeno politickým nedojednáním procesu v Národní frontě slovenské, pokud jde o osobu předsedy Národního soudu¹⁵, rozsudek, výkon rozsudku, atd., které jsou široké veřejnosti na Slovensku známy a vedou k domněnce, že jsou v některých politických stranách pochybnosti, zda má být odsouzen, ba že je zde přímo snaha a jakási závaznost Tisu osvobodit. Všecko toto poskytuje vzpruhu a naději, hlavně části katolické veřejnosti, že Dr. Tiso odsouzen nebude. Je třeba přitom brát v úvahu, že si na Slovensku mnozí a to i lidé pokrokoví, nedovedou dobře představit, že by kněz mohl být oběšen nebo zastřelen. Je to mimo jiné také první případ tohoto druhu v dějinách Slovenska.

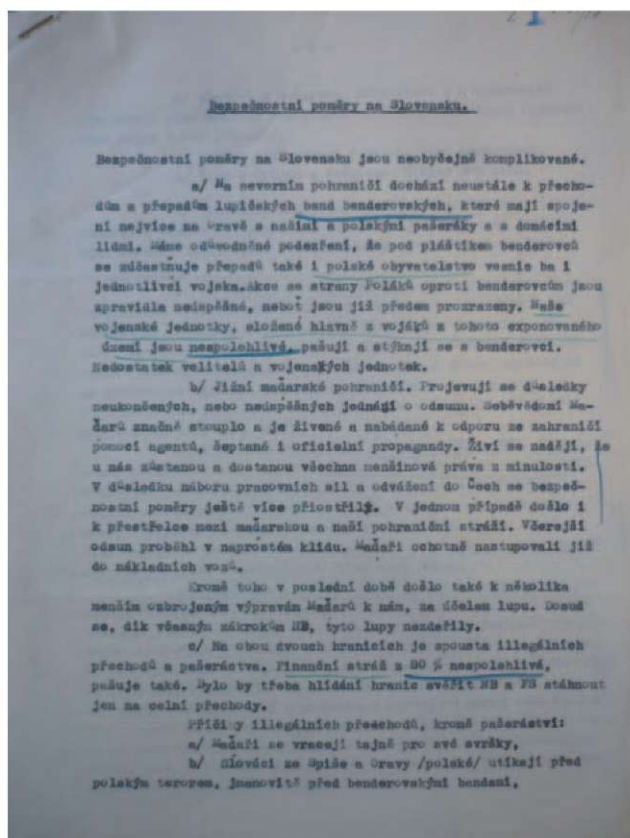
3/ K rozrušení veřejnosti přispívá značnou měrou také před zahájením procesu stále stupňovaná, organizovaná letáková akce, ze značné části řízená zahraniční emigrací, vyzývající k stávkám, demonstracím, protizidovským výtržnostem, ke psaní výhružných dopisů politickým činitelům, k rozšiřování protistátních a protisovských letáků, ke sbírkám a motlodbám ve prospěch Tisy.

4/ Mínění, že Tiso bude osvobozen, zdůrazňuje se také mírnými rozsudky protektorátní vlády a osvobození Dr. Zaťka¹⁶ a Dr. Karvaše¹⁷ v poslední době, o kterých se tvrdí, že to co dělali v prospěch odboje a proti Němcům, dělali se souhlasem Dr. Tisy.

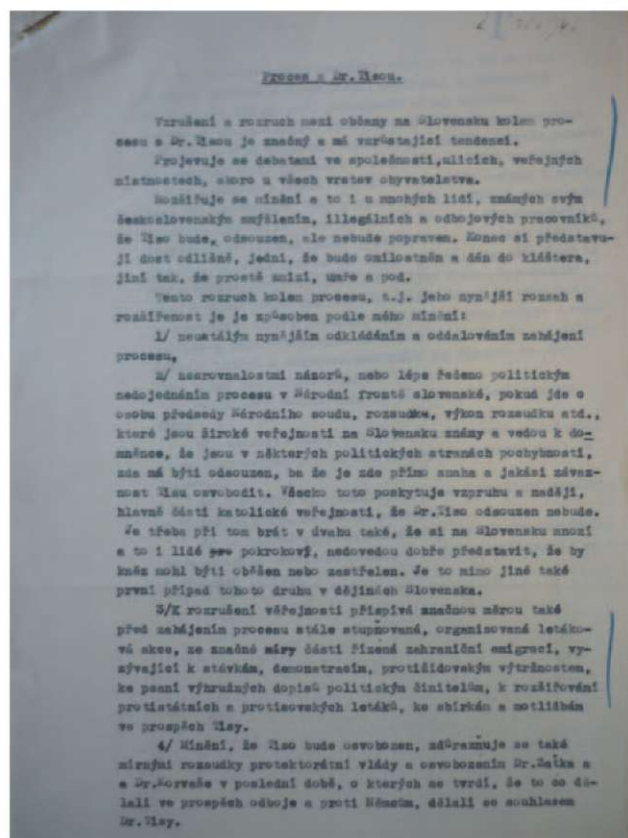
- 14 Komunisti boli presvedčení, že proces s Dr. Tisom vyvolá krízu vo vedení Demokratickej strany a bude mať za následok oslabenie jej voľičskej základne. Vzhľadom na to sa ho snažili maximálne urýchliť. Demokrati však tento úskok prehliadli a podarilo sa im odložiť začiatok procesu až do obdobia po parlamentných voľbách.
- 15 Bol ním JUDr. Igor Daxner (1893 – 1960), účastník SNP a člen KSČ, ktorý sa netajil svojou zaujatosťou voči Dr. Tisovi.
- 16 Zaťko, Peter (1903 – 1978): národohospodár a politik. Poslanec Snemu SR v rokoch 1939 – 1944. Zapojil sa do príprav SNP a bol členom povstaleckej SNR. V rokoch 1958 – 1960 ho režim väznil za údajné podvracanie republiky.
- 17 Karvaš, Imrich (1903 – 1981): právnik, národohospodár, pedagóg a politik. Bol prvým guvernérom Slovenskej národnej banky. Spoločne s P. Zaťkom zabezpečoval prípravu Povstania.

J. Tiso a A. Mach pred Národným súdom v Bratislave v prvý deň procesu (Zdroj: AMSNP)

Titulná strana prvej časti dokumentu (Zdroj: AKPR)

Titulná strana druhej časti dokumentu (Zdroj: AKPR)

Skratky použité v texte:

a.j.	a.jmenovitě	gen.	generál	SP	Sbor povereníkov
ČSR	Československá republika	NB	Národní bezpečnost	ÚNS	Ústavodárni národní shromáždění
FS	Finanční stráž	SNR	Slovenská národní rada		

Tomáš Klubert • Report on the Security Situation in Slovakia

The document contains a transcript of the Report on the security situation in Slovakia presented by MVDr. Mikuláš Ferjenčík, the Slovak Minister of Interior at the meeting of the Czechoslovak Government Presidium on 27 November 1946. In the first part, General Ferjenčík provides comprehensive information on the situation in Slovak-Polish and Slovak-Hungarian border regions, an increase of disputes among the representatives of the leading Slovak political parties (Democrats and Communists), as well as of religious churches (the Catholic and the Evangelical Churches). The second part brings information on the attitudes of the Slovak public on the planned trial with Dr. Jozef Tiso, the former Slovak President.

PhDr. Tomáš Klubert, PhD. (1972)

Je absolventom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor história – filozofia. Vo svojej práci sa venuje najmä vojensko-politickým dejinám obdobia 2. svetovej vojny a povojnovému retribučnému súdnicstvu s predstaviteľmi 1. Slovenskej republiky. K uvedenej problematike publikoval viacero štúdií a odborných prác. Je autorom monografie *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní* (2007). V roku 2010 bol šéfredaktorom časopisu *Pamäť národa*. Pracuje v Ústave pamäti národa.

ŽIADOSTI GUSTÁVA HUSÁKA O PREŠETRENIE JEHO PRÍPADU A REHABILITÁCIU SPÍSANÉ POČAS VÝKONU TRESTU (1954 – 1960)

BRANISLAV KINČOK

Keď 24. apríla 1954 predseda kolégia Najvyššieho súdu v Bratislave Juraj Uhrín vyniesol rozsudok vo vykonštruovanom procese so skupinou tzv. slovenských buržoázných nacionalistov (G. Husák a spol.), začalo sa pre jej členov obdobie výkonu trestu. Z piatich odsúdených dopadol najhoršie G. Husák – hlava celej skupiny, ktorý bol odsúdený na doživotie.¹ Ani po vynesení tohto rozsudku sa nevzdával a odmietal prijať akúkoľvek trestnoprávnu zodpovednosť a vytrvalo sa domáhal revízie svojho prípadu. Prvé kroky v tomto smere podnikol ešte pred samotným konaním procesu.² Na jeho ďalšej snahe nič nezmenil ani fakt, že amnestiou prezidenta republiky Antonína Zápotockého z 9. mája 1955 mu bol doživotný trest zmenený na 25 rokov odňatia slobody.³ Výsledkom jeho snahy tak bolo celkovo päť žiadostí, v ktorých žiadal revíziu svojho prípadu. Z nich sa zachovali len dve – žiadosť z 27. apríla 1956 a 23. septembra 1959.

Výkon trestu začal G. Husák vo väznici na Pankráci, kam bol premiestnený na druhý deň po vynesení rozsudku a zostal tam až do 11. júla 1954. Bol umiestnený v izolácii (samoväzbe) vo zvláštnom oddelení pre odsúdených na trest smrti. Následne ho premiestnili do väznice v Leopoldove a až do 29. apríla 1955 bol umiestnený v samoväzbe vyhradenej pre bývalých politických prominentov. Po mesačnom

pobyte vo väznici na Pankráci (30. apríla – 1. júna 1955), kde bol premiestnený v súvislosti s činnosťou tzv. Barákovej rehabilitačnej komisie⁴, sa opäť ocitol vo väznici v Leopoldove. Tentoraz bol už zaradený do štandardnej cely a mal možnosť pracovať v hale podniku Agrostroj (predtým aj v podniku Konopa) ako plánovač a dispečer.⁵

Z tohto obdobia pochádza jeho prvá (a zároveň aj prvá zachovaná) vlast-

noručne písaná žiadosť o revíziu jeho prípadu, ktorú spísal 27. apríla 1956 a adresoval ju Ústrednému výboru Komunistickej strany Československa (ďalej ÚV KSČ) a jeho I. tajomníkovi A. Novotnému.⁶ Táto žiadosť bola motivovaná a koncipovaná pod vplyvom XX. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (14. – 26. februára 1956), najmä však tajného prejavu Nikitu S. Chruščova, v ktorom odhalil

1 Zvyšní členovia skupiny si vypočuli nasledujúce rozsudky: Ivan Horváth 22 rokov, Daniel Okáli 18 rokov, Ladislav Holdoš 13 rokov a Ladislav Novomeský 10 rokov odňatia slobody. Archív bezpečnostných složek v Prahe (ďalej ABS), fond (f.) Ministerstvo národní bezpečnosti (ďalej MNB), archívna jednotka (a. j.) 62/2 MNB, zväzok (zv.) Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Gustávu Husákovi a společníkům, č. j. B/4–V–1441. Rozsudok nad skupinou G. Husák a spol. z 24. 4. 1954, s. 40.

2 Dňa 18. 3. 1954 vyšetrovatelia umožnili G. Husákovi napísať listy prezidentovi republiky A. Zápotockému a Generálnej prokuratúre, v ktorých upozorňoval na svoje nezákonné vyšetrovanie a absenciu, resp. nedôveryhodnosť dôkazov. Národní archiv České republiky v Prahe (ďalej NA), f. Komise I. – Barákova komisia (ďalej Komise I.), škatuľa (šk.) 35, a. j. 879. Opis sťažnosti G. Husáka na protizákonné spôsoby vyšetrovania adresovaný prezidentovi republiky z 18. 3. 1954.

3 Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže v Leopoldove (ďalej AZVJS), Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Usnesení okresní prokuratury v Prahe z 10. 5. 1955.

4 Politické byro ÚV KSČ na schôdzi 7. 6. 1955 na návrh tejto rehabilitačnej komisie rozhodlo ponechať rozsudok v trestnej veci G. Husák a spol. bez zmeny. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 882. Informačná správa k prípadu G. Husák a spol. zo 7. 12. 1959, s. 1.

5 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Informácia náčelníka NPT Leopoldov o G. Husákovi z 5. 12. 1959.

6 Správa je uložená v Národnom archíve ČR v Prahe. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu z 27. 4. 1956.

Gustáv Husák (Zdroj: NA Praha)

a odsúdil diktátorské praktiky Josifa V. Stalina. G. Husák v nej popisuje udalosti od prvej kritiky svojej osoby, ktorá zaznela v apríli 1950 cez svoje zatknutie vo februári 1951, nezákonné a brutálne vyšetrowanie na zámku Koloděje a vo väznici v Ruzyni až po samotný priebeh vykonštruovaného politického procesu v apríli 1954. Pobytu vo výkone trestu sa venuje len okrajovo. Hlavným cieľom G. Husáka v tejto žiadosti bolo, aby bol rozsudok v jeho prípade zrušený ako protiprávny a zároveň, aby bol zo všetkých obvinení

oslobodený a rehabilitovaný. Rovnako žiadal, aby ÚV KSČ znovu preskúmal jeho vylúčenie zo strany a umožnil mu znova pracovať v jej radoch. Svoju žiadosť podoprel uistením, že „*napriek všetkému, čo som prežil, zostal som neochvejne verným strane a jej marxleninskému učeníu a ničím ani vo väzení som strane neublížil.*“ Snahu G. Husáka o prehodnotenie jeho prípadu mala podporiť aj žiadosť manželky Magdy Husákovovej o milosť, ktorú prezidentovi A. Zápotockému zaslala 29. apríla 1956.⁷ Napriek tomu, že obe žiadosti

boli doručené adresátom, zostali bez akejkoľvek odozvy.

G. Husák sa však nevzdával a v máji 1957 vypracoval rozsiahlu, takmer 60 stranovú správu o metódach práce bezpečnosti a justície (správa sa nezachovala), v ktorej žiadal prešetrenie prípadu a zrušenie rozsudku. Vedenie väznice mu však oznámilo, že text nemohol byť odoslaný, pretože jeho rozsah presahoval povolené štyri strany.⁸ G. Husák tak v júni 1957 spísal stručnejšiu správu, v ktorej žiadal revíziu rozsudku. Táto správa bola 11. júna 1957 odoslaná Generálnej prokuratúre.⁹ Žiaľ ani táto žiadosť sa nezachovala, ale vieme, že opäť zostala bez odozvy.

Dňa 28. marca 1958 bol G. Husák premiestnený do väznice na Pankráci, kde bol v izolácii až do 22. januára 1959. Toto opatrenie súviselo s nariadením ministra vnútra Rudolfa Baráka, ktorý m sa na jednom mieste sústredilo 25 – 30 odsúdených bývalých politických činiteľov. Tí mali pre účely Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) napísať svoje spomienky na predchádzajúcu verejnú činnosť, hlavne z obdobia 1. Slovenskej republiky. G. Husák tu v tomto období vypracoval rozsiahlu štúdiu o prípravách a priebehu Slovenského národného povstania (ďalej SNP).¹⁰ Okrem toho tu využil čas a v lete 1958 zostavil pre bezpečnostné orgány rozsiahlu správu o pomeroch vo väzniciach, v ktorej opäť žiadal o revíziu svojho prípadu (správa sa nezachovala). Tak ako v predchádzajúcich prípadoch, žiadosť zostala bez odozvy.¹¹

Od 23. januára 1959 bol G. Husák opäť premiestnený. Tentoraz do väznice v Ruzyni, kde naďalej zostal v samoväzbe a v izolácii. Aj toto premiestnenie, tak ako predchádzajúce, súviselo s jeho opätovným využívaním pre potreby ŠtB. Počas tunajšieho pobytu napísal svoju v poradí piatu (druhú

7 Tamže. Žiadosť Magdy Husákovovej prezidentovi A. Zápotockému o milosť pre odsúdeného Gustáva Husáka z 29. 4. 1956.

8 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 18.

9 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Sprievodný list NPT č. 1 Leopoldov zaslaný Generálnej prokuratúre 11. 6. 1957.

10 Okrem toho tu pracoval aj ako príležitostný prekladateľ. Tamže. Informácia náčelníka NPT Leopoldov o G. Husákoví z 5. 12. 1959.

11 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 30.

zachovanú) žiadosť o revíziu svojho prípadu – z 23. septembra 1959.¹² Táto, sa na rozdiel od predchádzajúcej, nesie úplne v inom duchu. Jedným z dôvodov mohla byť takmer 19 mesiacov trvajúca izolácia, počas ktorej sa G. Husák ocitol na pokraji svojich psychických síl. Človek, ktorý sa ako jeden z mála nezlomil a vydržal brutálne vyšetrovacie metódy ŠtB, upadol na jeseň roku 1959 do hlbokkej depresie a beznádeje a sám priznal, že sa mu „už nikdy nedostáva síl znášať tento osud.“¹³ Avšak motívom na zmenu formulácií mohla byť aj obyčajná politická kalkulácia v predvečer očakávanej amnestie. V prípade G. Husáka by to nebolo vôbec výnimočné. Keďže videl, že predchádzajúce žiadosti úspech nepriniesli, tak zmenil taktiku i formulácie. V tejto žiadosti sa už nevenoval protizákonnému vyšetrovaniu a vykonštruovanému súdному procesu, keďže predchádzajúce žiadosti vedenie KSC ignorovalo. Sústredil sa na svoj pobyt vo väzení a opis snáh o revíziu svojho prípadu, ktoré dovtedy bezvýsledne vyvíjal. Tentoraz sa snažil dať svojej žiadosti ľudský rozmer a čo bolo hlavné, už striktné netrval na revízii svojho prípadu, ale prosil prezidenta A. Novotného, aby využil „svojho práva amnestičného a odpustili mi zbytok trestu.“ G. Husák napísal túto žiadosť vo

veľmi vhodnom čase, pretože stranícke vedenie už dlhší čas uvažovalo o udelení amnestie pri príležitosti 15. výročia oslobodenia Československa.

Vedenie väznice v Ruzyni zaslalo žiadosť 2. novembra 1959 prostredníctvom Správy nápravných zariadení prezidentskej kancelárii.¹⁴ Nasledujúce dva týždne bola žiadosť u námestníka ministra vnútra Jindřicha Kotala a do kancelárie prezidenta došla až 20. novembra 1959. Ten o žiadosti zatiaľ nerozhodol a celú záležitosť odovzdal na posúdenie Generálnej prokuratúry.¹⁵ Medzitým však došlo k výraznému zmierneniu väzobných podmienok G. Husáka. Už 11. novembra 1959 bol premiestnený do Nápravno-pracovného tábora Mírov, kde bol umiestnený v spoločných ubikáciách a pracoval v dielni podniku MEZ Mohelnice¹⁶, neskôr v dielni podniku Tatra, kde pracoval pri vrtačke.¹⁷ Splnila sa tak aspoň jedna z jeho prosieb a väzenský život mu bol aspoň trochu uľahčený.

Už začiatkom decembra 1959 sa však otvorila aj možnosť Husákovho prepustenia. Generálna prokuratúra 7. decembra 1959 zaslala A. Novotnému svoje vyjadrenie k procesu s G. Husákom a spol. Napriek tomu, že sa stotožnila so závermi tzv. Barákovskej rehabilitačnej komisie a vy-

konanie revízie procesu považovala za nevhodné, naznačila možnosť, že G. Husákovi možno znížiť výšku trestu formou milosti, prípadne podmieneným prepustením po odpykaní polovice trestu (6. augusta 1963).¹⁸ Prezident A. Novotný túto správu spoločne so žiadosťou G. Husáka predložil nasledujúci deň na rokovanie politického byra ÚV KSC, ktoré sa uznieslo, že k záležitosti G. Husáka sa vráti „v rámci uvažovaného politického omilostení u príležitosti 15. výročí osvobození ČSR sovětskou armádou.“¹⁹ Tak sa aj stalo a v apríli 1960 sa jeho meno objavilo v zozname odsúdených, ktorí mali byť prepustení v rámci plánovanej amnestie. Dňa 7. mája 1960 ho premiestnili do väzobnej väznice v Bratislave²⁰ a o tri dni neskôr prepustili na slobodu.²¹

Ani jedna z dvoch zachovaných žiadostí nebola doteraz publikovaná v originálnom znení.²² To je hlavný dôvod prečo sme sa ich rozhodli uverejniť. Ďalším dôvodom je fakt, že oba dokumenty sú jedinečným svedectvom o tom, ako G. Husák prežíval a znášal svoj dlhoročný pobyt vo výkone trestu.

Dokumenty uverejňujeme v pôvodnom znení. Nevykonali sme v nich žiadne zásahy a ponechali sme aj dobový pravopis.

- 12 Archiv Kancelárie presidenta republiky v Prahe (ďalej AKPR), f. Kancelář presidenta republiky (ďalej KPR), signatúra (sign.) PT 103/61 – T3082/59 Gustáv Husák, přešetření v trestní věci. Žiadosť G. Husáka o vyriešenie jeho záležitosti z 23. 9. 1959. Rukou (ceruzkou) písaný koncept žiadosti, takmer na 100% totožný so žiadosťou, ktorá bola zaslaná prezidentovi A. Novotnému, je uložený vo väzenskom spise G. Husáka. AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Žiadosť G. Husáka o vyriešenie jeho záležitosti z 23. 9. 1959. Strojopisný opis tejto žiadosti sa nachádza aj v Národnom archíve ČR v Prahe. NA, f. Politické byro ÚV KSC–02/2 (ďalej 02/2), 1954 – 1962, šk. 241, a. j. 322, bod 14. Dopis Gustáva Husáka.
- 13 G. Husák sa vo februári 1958 počas návštevy príbuzných vo väzení údajne vyjadril, že „on sa už nikdy neoslobodí a vo väzení aj zahynie.“ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. 2250, a. j. 461. Správa o odsúdenom Gustávovi Husákovi z 26. 2. 1958.
- 14 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Predloženie žiadosti G. Husáka z 2. 11. 1959.
- 15 AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61–T3082/59 Gustáv Husák, přešetření v trestní věci.
- 16 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Informácia náčelníka NPT Leopoldov o G. Husákovi z 5. 12. 1959.
- 17 Tamže. Posudok na G. Husáka zo 7. 4. 1960.
- 18 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 882. Informačná správa k prípadu Gustáva Husáka zo 7. 12. 1959, s. 3.
- 19 Tamže, f. 02/2, 1954–1962, šk. 241, a. j. 322, bod 14. Dopis Gustáva Husáka.
- 20 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Eskortní příkaz č. 66 zo 7. 5. 1960.
- 21 Tamže. Hlásenie o zmene odsúdeného Gustáva Husáka.
- 22 Žiadosť z 23. 9. 1959 publikovali historici Karel Kaplan a Pavel Paleček. Ich zdrojom však nebol originál, ale strojopisný opis s chybami v slovenčine, ktorý je uložený v Národnom archíve v Prahe. KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno 2001, s. 233 – 236.

DOKUMENT Č. 1

1956, 27. apríl, Leopoldov. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu, č. j.²³ 6660, ručne písaný originál.

NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu z 27. 4. 1956.

Gustáv Husák, z. č.²⁴ 2790, ÚNZ²⁵ Leopoldov
Žiadosť o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu

Leopoldov, 27. apríla 1956

Ústrednému výboru KSC²⁶
prvému tajomníkovi ÚV KSC²⁷

Praha

Podpísaný Gustáv Husák, narodený 10. I. 1913 v Bratislave, t.[oho] č.[asu] väzeň č.[íslo] 2790 v ÚNZ Leopoldov, obraciam sa ako starý člen strany a býv.[alý] člen ÚV KSC²⁶, ÚV KSS²⁸ a predsedníctva ÚV KSS s prosbou na Ústredný výbor KSC²⁶ o prešetrenie celého môjho prípadu a o moju rehabilitáciu.

Dôvody:

Pochádzam z chudobnej robotníckej a polorolníckej rodiny. Otec pracoval dlhé roky ako robotník a po zraneniach z vojny živil rodinu (8 člennú) ako malý roľník (3 ha pôdy). Brat i sestry i dnes sú robotníkmi. Ja som sa od malička musel živiť sám a len tak sa mi podarilo vyštudovať. Všetky starosti pracujúceho ľudu, biedu, útlak, vykorisťovanie, prežil som na vlastnej koži, a v kruhu najbližších príbuzných.

Po celú dobu svojho uvedomeného života bol som aktívnym príslušníkom komunistického hnutia. Od svojich 16 rokov (od r.[oku] 1929) bol som členom a aktívnym pracovníkom Komsomolu²⁹. Od r.[oku] 1933 bol som riadnym členom KSC²⁶. Za prvej republiky³⁰ stranícky som pracoval hlavne medzi mládežou (ako člen slov.[enského] straníckeho vedenia mládeže) a študentstvom (ako vedúci Kostufry³¹ v Bratislave).³² Za okupácie od začiatku som pracoval v ilegálnych organizáciách strany. Najprv ako člen vedenia ileg.[álnych] organizácií strany v Bratislave³³, neskôr, od r.[oku] 1943 ako člen vedenia KSS³⁴ a zástupca Šmidkeho³⁵. V týchto funkciách plne som sa zúčastnil všetkých príprav slov.[enského]

23 Číslo jednice.

24 Správne by malo byť v. č. – väzeň číslo.

25 Ústav nápravných zariadení.

26 Komunistická strana Československa.

27 Podateľňa ÚV KSC²⁶ túto žiadosť zaregistrovala 25. 5. 1956 a prideliť ju A. Novotnému.

28 Komunistická strana Slovenska.

29 Mládežnícka organizácia KSC²⁶.

30 1. Československá republika.

31 Kostufra – Komunistická študentská frakcia. Vysokoškolské združenie československých komsomolcov a členov KSC²⁶ v rokoch 1922 – 1938.

32 G. Husák dlhodobo pôsobil aj v Spolku socialistických akademikov a Zväze slovenského študentstva.

33 G. Husák bol iba spolupracovníkom prvého rajónneho vedenia v Bratislave, pričom mal na starosti prácu medzi inteligenciou a vysokoškolskými.

34 V. ilegálne vedenie KSS.

35 Karol Šmidke, ústredná postava V. ilegálneho vedenia KSS.

Prezident Antonín Zápotocký (Zdroj: Internet)

Prezident Antonín Novotný (Zdroj: Internet)

národného povstania. Posledný mesiac pred povstaním a na začiatku povstania – v neprítomnosti Šmidkeho – viedol som stranu. Za povstania ako člen Predsedníctva ÚV KSS a SNR³⁶ venoval som všetky sily tomuto veľkému zápasu pracujúceho ľudu s fašizmom. Po oslobodení ma strana poverovala mnohými funkciami (povereník vnútra³⁷, dopravy, techniky³⁸, predseda Sboru povereníkov³⁹, predseda úradu pre cirkevné veci⁴⁰, predseda Sväzu čsl. – sovietsk. priateľstva⁴¹ a pod.[obne]).

Cez celú dobu mojej činnosti v strane a hnutí, teda za 21 rokov, bol som vždy strane verným a bezvýhradne oddaným jej príslušníkom. Čestne a zo všetkých síl som plnil sverené úlohy, či ako radový člen, alebo vyšší funkcionár, či v pokojnejších dobách, alebo v čase ťažkých skúšok a zápasu s fašizmom a inými nepriateľmi strany. Nikdy som nezakolísal v mojom pomere k strane, k Sovietskemu sväzu. Nikdy som nemal žiadne rozpory so stranou, nikdy som vedome stranu nepoškodil. Tisíce pracovníkov strany za tých vyše 20. rokov by mohli o tom vydať svedectvo.

V r.[oku] 1950 bol som odrazu a pre mňa prekvapujúco postavený pod ostrú kritiku za nacionalistickú úchylku. Prekvapený som bol preto, že som bol presvedčený, že vo všetkom – i v národnostnej otázke – som sa vždy držal línie strany. Zaiste boli chyby a nedostatky v mojej práci. Snažil som sa ich odstraňovať, prekonávať. Chyby v nacionálnej otázke boli u mňa konštatované hlavne

36 Slovenská národná rada.

37 Povereníctvo pre veci vnútorné. G. Husák bol na jeho čele od februára do septembra 1945.

38 V skutočnosti G. Husák pôsobil len na čele Povereníctva pre dopravu a verejné práce, a to od septembra 1945 do augusta 1946. Až po jeho odchode z tejto funkcie sa Povereníctvo pre dopravu a verejné práce rozdelilo na Povereníctvo dopravy a Povereníctvo techniky.

39 Predsedom Zboru povereníkov bol G. Husák od augusta 1946 do mája 1950.

40 Slovenský úrad pre veci cirkevné. G. Husák bol na jeho čele od októbra 1949 do apríla 1950.

z obdobia národne – oslobodzovacieho zápasu a prvej doby po oslobodení. Sebekriticky som svoje chyby na najrôznejších stranických fórach⁴² priznal a bol ochotný a odhodlaný strane plne pomáhať v nutnom boji proti burž.[oáznemu] nacionalizmu. IX. sjazd KSS moju sebekritiku prijal. Po sjazde ma strana poverila vedením roľníckeho oddelenia ÚV KSS⁴³, kde som čestne plnil sverenú úlohu až do zatknutia. Chcel som v práci dokázať naprostú vernosť strane napriek kritike a odvolaniu z funkcií.⁴⁴

Dnes je mi však úplne jasné, čo som nevedel v r.[oku] 1950, že kritika za chyby a úchylku bola len prvou stanicou, za ktorou som bol už určený pre väzenie, pošpinenie a vyhlásenie za nepriateľa. Tie isté sily, ktoré pripravovali kritiku a odvolanie z funkcií, dostali ma za 9 mesiacov do väzenia. Celková atmosféra okolo jugoslávskej otázky⁴⁵, Rajka⁴⁶, činnosť Beriu⁴⁷ a vliv toho všetkého u nás, spôsobili umelé a násilné hľadanie úchylkárov a nepriateľov aj tam, kde neboli. Od polovice r.[oku] 1948 dával Slánský⁴⁸ mnohokrát pokyny orgánom OBZ⁴⁹ cez Rajcina⁵⁰, orgánom bezpečnostným i niektorým stranickým funkcionárom, aby zbierali materiál proti mne. V dobe, keď som bol vo vysokých stranických a štátnych funkciách, boli desiatky ľudí vypočúvané bezpeč.[nostnými] orgánmi na mňa (medzi inými uväznení kolaboranti ako Mach⁵¹, ďalej Ursíny⁵² a pod.[obne]). Boli zbierané klebety a fabrikované provokatívne zprávy, škandalizačné vymyslené historky, a to všetko bolo predkladané vedúcim činiteľom strany. Nie chyby a omyly v mojej práci, ale táto metodicky riadená práca hľadania a fabrikovania úchylkárov a z nich velezradcov, rozhodli najprv o kritike a odvolaní z funkcií a potom o uväznení. Na tieto svoje tvrdenia mám úplne konkrétne dôkazy. Tým nemienim nijako zoslabovať vlastné nedostatky a chyby.

Uprostred intenzívnej práce, 6. II. 1951 bol som zaistený orgánmi Min.[isterstva] bezpečnosti.⁵³ Bol som presvedčený, že ide o omyl, alebo nedorozumenie a že sa vec rýchle musí vyjasniť. Ved' moju politickú tvár a činnosť poznali tisíce ľudí, a nikdy som nikomu inému neslúžil ako strane. Napriek tomu, že som bol uväznený ako člen ÚV KSČ, poslanec a funkcionár strany, bolo mi znemožnené hovoriť so zástupcom strany alebo aspoň napísať vedeniu KSČ a bol som plných 39 mesiacov vydaný napospas

- 41 Zväz československo-sovietskeho priateľstva v ČSR. G. Husák bolo iba jeho podpredsedom. Bol predsedom podobnej organizácie – Zväzu priateľov ZSSR na Slovensku. NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály Ministerstva vnútra o Gustávovi Husákoví (ďalej nezaradené materiály MV o G. Husákoví), zv. Dr. Gustáv Husák – záznamy a správy. Životopis G. Husáka z 15. 4. 1950, s. 25.
- 42 G. Husák predniesol ústnu sebakritiku na zasadnutí pléna ÚV KSS 6. a 7. 4. 1950 (bola označená za nedostatočnú a nebola prijatá) a na rokovaní IX. zjazdu KSS 25. 5. 1950. Písomnú sebakritiku predložil na zasadnutí predsedníctva ÚV KSS 15. a 26. apríla 1950.
- 43 O novom pracovnom zaradení G. Husáka rokovalo 3. 6. 1950 predsedníctvo ÚV KSS. SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. 796, a. j. 13. Uznese-
nie a protokol zo zasadnutia predsedníctva ÚV KSS 3. júna 1950, ktoré pojednáva o novom kádrovom zaradení G. Husáka, L. Novomeského
a K. Šmidkeho. O jeho zaradení do funkcie na roľníckom oddelení ÚV KSS rozhodlo predsedníctvo ÚV KSČ 12. 6. 1950. NA, f. Predsedníctvo
ÚV KSČ–02/1 (ďalej 02/1), 1945–1954, šk. 19, a. j. 227. Uznese-
nie predsedníctva ÚV KSČ z 12. 6. 1950 o novom kádrovom zaradení G. Hu-
sáka, L. Novomeského, K. Šmidkeho a V. Clementisa.
- 44 G. Husák bol najskôr odvolaný z funkcie predsedu Zboru povereníkov 2. 5. 1950. Tamže, a. j. 221. Uznese-
nie predsedníctva ÚV KSČ
z 2. 5. 1950 o zmenách v Zbore povereníkov. Na zasadnutí predsedníctva ÚV KSČ 12. 6. 1950 bol odvolaný aj z funkcie predsedu Zväzu
priateľov ZSSR na Slovensku a predsedu Zväzu protifašistických bojovníkov. Tamže, a. j. 227. Uznese-
nie predsedníctva ÚV KSČ z 12. 6. 1950
o novom kádrovom zaradení G. Husáka, L. Novomeského, K. Šmidkeho a V. Clementisa.
- 45 Praktické vylúčenie Juhoslávie zo socialistického bloku na zasadnutí Informbyra v Bukurešti v júni 1948 a označenie Komunistickej strany
Juhoslávie za „agentúru imperializmu“ na zasadnutí Informbyra v Budapešti (16. až 19. 11. 1949) mali výrazný podiel na odštartovaní hľa-
dania „nepriateľa“ vo vnútri KSČ a KSS.
- 46 Na jar roku 1949 maďarské bezpečnostné orgány rozbehli rozsiahle vyšetrovanie proti vysokým stranickým činiteľom. Jeho výsledkom bol
proces proti skupine László Rajk a spol., ktorý sa konal v Budapešti 16. – 24. 9. 1949
- 47 Lavrentij P. Berija, ľudový komisár vnútra a jeden z vykonávateľov Stalinových čistiek. Text je podčiarknutý čiernou ceruzkou neznámou
osobou.
- 48 Rudolf Slánský, generálny tajomník ÚV KSČ. Neskôr ako hlava tzv. protištátneho sprisahaneckého centra odsúdený na smrť a popravený.
- 49 Obranné spravodajstvo.
- 50 Bedřich Reicin, prednosta OBZ a neskôr námestník ministra obrany. V procese s R. Slánskym a spol. odsúdený na smrť a popravený.
- 51 Alexander Mach, minister vnútra v období 1. SR.
- 52 Ján Ursíny, podpredseda Demokratickej strany a podpredseda československej vlády.
- 53 Ministerstvo národnej bezpečnosti. G. Husák bol zatknutý v kancelárii generálneho tajomníka ÚV KSS Štefana Bašťovanského.

zvôli, brutalitám a neslýchanému zachádzaniu vyš.[etrovacích] orgánov bezpečnosti. Celé roky zháňaný a fabrikovaný materiál proti mne bol úbohý, lebo môj život bol životom čestného člena strany. Preto bezpečnostné orgány sústreďovali celý svoj tlak na vynútenie „doznania“. Doznávať som [sa] však nemal k čomu. Preto som za tie 3 a ¼ roka zažil peklo, o akom by som nikdy nebol veril, že je u nás možné.⁵⁴

Najsurovejšie týranie hneď prvých 21 dní v podzemných sklepeniach nejakého zámku⁵⁵, z ktorého ma odviezli s ťažkými omrzlinami, ubitého, k smrti vyčerpaného, utýraného, ešte dnes vo mne vzbudzuje úžas. Tam takmer v bezvedomí ma donútili k podpisu falšovaného protokolu, ktorý bol v úplnom rozpore s mojou výpoveďou.⁵⁶ Na základe tohoto „priznania“ a podobných „priznaní“ tam vyfabrikovaných, bol som verejne vyhlásený za zradcu a nepriateľa a vylúčený zo strany, ktorej som verne celý môj život slúžil.⁵⁷

Len čo som sa trochu zotavil, za pár dní som podpís ako vynútený a protokol ako falšovaný odvolal. Nato kalvária pokračovala, ak možno ešte v ostrejších formách. Celé mesiace trvajúcim týraním ešte dva razy v r.[oku] 1951 ma podobne donútili k podpisu falšovaných „priznaní“ a protokolov.⁵⁸ Po pár dňovom zotavení som vždy tieto ako nepravdivé a násilím vynútené odvolal. Lži som nemohol priznať. Tak som vypil pohár trpkosti za tých skoro 1200 dní a nocí v Ružyni až do dna. Každodenné surovosti, násilnosti, týranie, nadávky a urážanie, na jednej strane stav bezzákonnosti a zvlô a na druhej úplná bezbrannosť, bezmocnosť, nemožnosť dovolať sa nápravy, zákona, akejkoľvek spravodlivosti – to charakterizovalo pomery v ružynskej vyšetrov.[acej] väznici Ministerstva bezpečnosti. To lámalo charaktery ľudí, viedlo k „doznaniam“ a falošným svedectvám. Keď som sa dovoľával zákonitých metód u veliteľa Ružyne pplk. Doubka⁵⁹, tento sa zachoval ešte surovejšie, ako referenti: osobne ma viackrát bil, v septembri 1951 mi spôsobil pri týraní krvavé zranenia, ktoré musel ošetrovať väz.[enský] lekár, a tieto sadistické spôsoby prenášal a schvaľoval u referentov. Toto všetko, spojené s podvýživou, nedostatkom vzduchu (za 500 dní som nebol pustený ani raz na vychádzku), viedlo k fyzickej vyčerpanosti, k podlomeniu zdravia. Váhou som klesol na 52 kg⁶⁰ (pri výške 175 cm) a jednu dobu som sa nevedel udržať na nohách.

V čom spočívalo obvinenie? K čomu som sa mal priznať? Že som nikdy nebol komunistom. Že úchylka sa rovná nepriateľstvu, zradcovskej a velezradnej činnosti. Že nár.[odné] povstanie, ktoré som rok pripravoval a spolu s inými viedol, som vlastne zradil a sabotoval. Že oslobodenie polit.[ických] väzňov, pre ktoré som urobil osobne viacej, ako ktorýkoľvek jednotlivec – som odsabotoval.⁶¹ Že politika NF⁶², bola v mojom prípade zrada, pomoc buržoázii. Že som bol div nie kolaborantom Macha, ktorého som nikdy nevidel, s ním sa nestýkal, nehovoril a vždy proti nemu bojoval. Všetky objektívne nedostatky alebo práca reakcie na Slovensku v oblasti zemedelskej, výživy, kádrov a pod.[obne] – že to je moja sabotáž. Atd'. Z takýchto lží, falzifikácií, prekrucovania historických faktov i línie strany, z násilného konštruovania

- 54 Nezákonné vyšetrovacie metódy, ktoré používali vyšetrovatelia popísal G. Husák vo svojej žiadosti o rehabilitáciu z 20. 12. 1963. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 11 – 17.
- 55 Zámok Koloděje pri Prahe. G. Husák tu bol vyšetrovaný od 7. do 24. 2. 1951 – správne 18 dní.
- 56 Protokol z 13. 2. 1951. ABS, f. MNB, a. j. 62/1 MNB, zv. Zvláštní příloha k č. j. B/4–V–1441. Zápis o výpovedi G. Husáka z 13. februára 1951.
- 57 Na slávnostnom zasadnutí ÚV KSČ 21. až 24. februára 1951 generálny tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský predniesol prejav Odhalenie špiónážnej záškodníckej činnosti V. Clementisa a o frakčnej protistraníckej skupine buržoáznych nacionalistov v KSS, v ktorom o. i. kriminalizoval aj činnosť G. Husáka. BAŠŤOVANSKÝ, Š.: Odhalenie špiónážnej záškodníckej činnosti V. Clementisa a o frakčnej protistraníckej skupine buržoáznych nacionalistov v KSS. In: Zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Československa v dňoch 21. – 24. februára 1951 na Pražskom hrade. Bratislava 1951, s. 169 – 177; Odhalenie špiónážnej záškodníckej činnosti V. Clementisa a o frakčnej protistraníckej skupine buržoáznych nacionalistov v KSS. Pravda, roč. 32, 1951, č. 49, s. 9 – 10.
- 58 Ako prvý 5. 4. 1951 opätovne podpísal protokol z 13. 2. 1951 a na druhý deň aj tzv. priznanie. Tamže. Priznanie G. Husáka zo 6. 4. 1951. Posledný vykonštruovaný protokol podpísal 7. 11. 1951. NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv. Protokol o výpovedi G. Husáka zo 7. 11. 1951.
- 59 Bohumil Doubek, veliteľ sektora VI/A (vyšetrovacieho) a veliteľ tzv. Kolodějskej akcie. Podčiarknuté červenou ceruzkou neznámou osobou.
- 60 Podľa výpisu zo zdravotnej karty mal G. Husák 1. 6. 1953 hmotnosť 56 kg. Bolo to najmenej za jeho celý pobyt vo vyšetrovacej väzbe. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Správa o zdravotnom stave G. Husáka z 2. 3. 1954, s. 2.
- 61 K problematike oslobodenia politických väzňov z Nitry, ktoré mal na starosti G. Husák pozri JABLONICKÝ, J.: Samizdat o odboji. Štúdie a články. Bratislava 2004, s. 173 – 182.
- 62 Národný front.

Väznica Mírov (Zdroj: Internet)

falošných obvinení, ničím nepodložených, sa skladalo obvinenie a vyšetrowanie proti mne – a nakoniec i obžaloba. Niekoľko rokov sa všemožne usilovali urobiť zo mňa jugoslávského špióna.

Tisíckrát som si kládol otázku, ako je toto všetko možné, komu to osoží, urobiť zo starého, poctivého funkcionára strany umele a proti pravde nepriateľa. Pritom vyšetrujúce orgány toto všetko vydávali za príkaz strany, a každé odmietanie lži ako protistranícku činnosť. Po celé roky mi stavali túto alternatívu: buď sa priznať a potom počítat' na shovievavosť strany a záchranu života, alebo skončiť na šibeni.

Keď som sa žiadnej nápravy dovolať nemohol, rozhodol som sa pevne na žiadne lži a podvody nepristúpiť, držať sa dôsledne pravdy i za cenu života. V tomto presvedčení, že skončím na šibeni, že ako nepohodlného svedka protizákonných metód a násilností sa ma vyšetrujúce orgány budú chcieť zbaviť, som žil celé roky, až do konca procesu. Jediné čo ma držalo, bola pevná viera, že strana skôr lebo neskôr tieto provokácie a násilnosti odhalí a aj moje meno a meno mojich detí očistí. Nevedel som si predstaviť, že by strana, ktorej tisíce členov a funkcionárov som poznal, mohla natrvalo sa smieriť s takýmto komunizmus urážajúcim stavom.

Poctivý protokol, v ktorom by boli moje skutočné výpovedi, bezpečnostné orgány odmietli písať. A falšované protokoly som ja odmietol podpísať. Tak bola po 39 mesiacoch vyšetrovacej väzby podaná obžaloba – bez môjho protokolu.

Vyšetrovacie orgány vedeli, že jediné čo ma drží, čo mi dáva morálnu silu, je dôvera v stranu. Aby aj túto zlomili, dovolili mi 14 dní pred procesom napísať prezidentovi republiky a generálnej prokuratúre. Asi 18. marca 1954 napísal som prezidentovi republiky v dovolenom rozsahu sťažnosť, kde som konkrétne vylíčil nezákonné, násilnícke metódy vyšetrujúcich orgánov, písal som o svojej nevine a mal som jedinú prosbu: aby mi bolo umožnené pred straníckym alebo iným objektívnym fórom dokázať svoju nevinu. Že som plne schopný vyvrátiť všetky obvinenia a konkrétne dokázať svoju úplnú nevinu. Podobne som písal aj gen.[erálnej] prokuratúre.

Či tieto žiadosti boli doručené neviem. Na to 28. III. 1954 mi nový veliteľ Ruzyne, nástupca Doubka,⁶³ oznámil: že sa ma strana zriekla, že ma hodila cez palubu a že prezident rozhodol, aby som bol súdený a prísne odsúdený. Na to bol podniknutý nový útok, aby som sa „priznal“ a zachránil si život. Za takú cenu som však život zachraňovať nechcel.

Ďalším hlbokým sklamaním bol pre mňa styk s orgánmi súdu a prokuratúry. Od jesene 1953 asi 10x sa u mňa objavil zástupca gen.[erálnej] prokuratúry – mladý kapitán.⁶⁴ Nechcel som veriť, že ide o justičný orgán. Choval sa úplne v ruzyňskom štýle, ako vyšetrovacie orgány a v plnej shode s nimi. Odmietol spísať so mnou protokol o mojom prípade. Spolupodpisoval s vyš.[etrovacími] orgánmi falšované protokoly, hlúpo a bezdôvodne ma trestal, aby zvýšil nátlak na mňa (zákaz dopisov rodine, zákaz fajčiť na 6 mesiacov, zákaz čítať, odňatie okuliarov a pod.[obne]). Tento muž, ktorý podobne ako vyšetrovacie orgány bezpečnosti, šlapal po zákonoch ako po hnoji, bol hlavným prokurátorom v mojom procese.

Predseda senátu NS⁶⁵, ktorý ma súdil, Dr. Uhrín⁶⁶, sa zachoval podobne. Obžalobu mi nedal, prečítal z nej čo chcel. Odmietol so mnou spísať protokol o mojom prípade, ačkoľvek som ho upozornil, že idem k súdu bez protokolu, a že nezákonnými metódami bolo vedené celé vyšetrovanie. Odmietol so mnou spísať môj návrh na súdne dokazovanie. Odmietol mi povoliť trestný zákon, tužku a papier, aby som sám návrh súdu napísal. Odmietol mi právo zvoliť si obhájcu a vnútil mi za obhájcu⁶⁷ človeka, ktorého som výslovne odmietol pre osobnú zaujatosť.⁶⁸ Tento „obhájca“, cez moje protesty asistoval pri celom procese a robil pomocníka prokurátorovi. Proste, predseda senátu Uhrín, odmietol a znemožnil mi všetko, čo zákon výslovne priznáva obvinenému ako jeho právo.

Tak prišlo k procesu. Tie isté bezpečnostné orgány a tí istí dozorcovia z Ruzyne, ktorí ma mali v rukách vyše 3 roky, mali obsadenú súdnu budovu a v úplnej moci mňa, spoluobvinených a svedkov až do konca procesu. Poslednú noc pred procesom vytiahli ma z postele a ruzyňský veliteľ, pplk. Doubkov nástupca, mi oznámil, že hovorí zo zmocnenia vedenia strany a vlády: ak chcem si zachrániť hlavu, aby som pri procese neprovokoval a zmenil svoje stanovisko. Povedal som mu, že som si sám vložil rezervu nespomínať fakty a osoby, ktoré – i keď by mne mohli pomôcť – mohli by poškodiť strane a že neurobím behom procesu nič, čo by mohlo strane ublížiť. Ovšem svoje stanovisko k obvineniam, ako ľživým a nepravdivým, zmeniť nemôžem.

Proces sám bol formálnym opakovaním hry, v Ruzyňi za 3 roky pripravenej, naštudovanej a bezp.[ečnostnými] orgánmi za zatvorenými dverami predvádzanej. Pred žiadnou verejnosťou by takýto proces nemohol obstáť, nutne by poškodil dobré meno strany a štátu. Bolo to hrubé pošliapanie zákonov, výsmech každej spravodlivosti. Spoluobvinení predniesli svoje za 3 roky nacvičené, v Ruzyňi zrežirované, a nazpamäť naučené výpovedi. Falošní svedkovia, zvlášť v Ruzyňi vybraní, pripravení, predniesli svoje dokázateľné falošné svedectvá. Aj falošné doklady nechýbovali, dokument, podpísaný a vydaný Dr. Viktorom⁶⁹, bol predložený a súdom prijatý, ako odo mňa vydaný.⁷⁰ Dekrét pre Kazára⁷¹, vydaný Dr. Pietorom⁷² v dobe, keď som bol v Moskve, bol prečítaný jakoby s mojím podpisom, a pod.[obne]⁷³

63 Novým vedúcim vyšetrovania sa po B. Doubkovi stal Vladimír Kohoutek.

64 Na vyšetrovaní a aj na procese s G. Husákom a spol. sa ako zástupca generálneho prokurátora zúčastňoval Ladislav Gešo.

65 Najvyšší súd.

66 Predsedom kolégia Najvyššieho súdu bol predseda Krajského súdu v Bratislave Juraj Uhrín.

67 G. Husáka na procese obhajoval Konrád Glatz.

68 G. Husák vzniesol námietku, že ešte počas jeho pobytu na slobode sa K. Glatz o ňom „nepriaznivo vyjadroval.“ ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB. zv. Zápisnica spísaná na hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti obvinenému Husákovi a spol., ktoré sa konalo pred Najvyšším súdom v Bratislave v dňoch od 21. 4. 1954 do 24. apríla 1954, s. 3.

69 Július Viktor, nástupca G. Husáka vo funkcii povereníka pre veci vnútorné (september 1945 – august 1946).

70 G. Husák tu má na mysli dokument z 27. 7. 1945, v ktorom si vyhradzuje právo na menovanie veliteľov Národnej bezpečnosti. Tento dokument bol na súdnom pojednávaní proti G. Husákovi a spol. zaevidovaný ako dokument č. 9. NA, f. ÚV KSČ, nezaradené materiály MV o G. Husákovi, zv. Doličný materiál. Dokument č. 9.

71 Juraj Kazár.

72 Ivan Pietor, zástupca povereníka pre veci vnútorné G. Husáka.

73 Tento dekrét, resp. dôkazový materiál bol na súdnom pojednávaní proti G. Husákovi a spol. zaevidovaný ako dokument č. 12. Tamže. Dokument č. 12.

Predseda súdu a prokurátor mi znemožnili klásť spoluobvineným a svedkom otázky, dotýkajúce sa priamo môjho obvinenia, prokurátor ma hrubo urážal a ponižoval, „dokumenty“ mi neboli ukázané k nahliadnutiu a pod.[obne] Predložil som návrh na vypočutie asi 60 svedkov, ktorí by mohli vyvrátiť jednotlivé obvinenia, návrh na písomné dokumenty, napr.[íklad] na texty zákonov, ktoré priamo vyvracali obvinenia. Všetky moje návrhy, ktoré mohli obžalobu zvrátiť, dokázať moju nevinu – bez výnimky boli zamietnuté. Bol som súdený podľa zákona č. 85/50, platného od 1. VIII. [19]50, ačkoľvek ani obžaloba netvrdila, že by som sa bol čohokoľvek dopustil po 1. VIII. [19]50. Bol som súdený za údajnú sabotáž pred r.[okom] 1948 – údajne vo výžive – ačkoľvek vtedy žiadnej trestnej normy na podobný čin nebolo. I tu moje námietky boli márne a odôvodnenie súdu je tak protiprávne a smiešne, že mohlo iba kompromitovať našu justíciu. Bol som daný do súvislosti trestnej so Slánskym, s tým Slánskym, ktorý dal dávno zbierať proti mne materiál, ktorý mal hlavný podiel na mojom odstavení z verejného života a hlavné slovo na mojom zaistení.

Za takýchto trápnych a nezákonných okolností vyniesol senát Najvyššieho súdu 24. IV. 1954 rozsudok a odsúdil ma na doživotné väzenie a iné tresty. Jak pri vyšetovaní, tak aj pri súdení bola hrubo porušená socialistická zákonnosť, použité nezákonné metódy, chyby násilne prekruované a vydávané za trestnú činnosť, použitý provokačný a lživý materiál a fabrikované falošné svedectvá. Nešlo o zistenie pravdy, nešlo o objasnenie mojej činnosti, ale proste na základe umele konštruovaných falošných obvinení, o vyhlásenie za zradcu a nepriateľa.

Od tej doby dva roky žijem ako väzeň, zbavený nielen slobody, ale aj cti, v prostredí vrahov, zlodejov, gardistov, esesákov, nepriateľov komunizmu, ktorí mi denne, ako človeku, ktorý zostal neochvejne verný svojmu komunistickému presvedčeniu a netají sa s tým, ztrpčujú väzenský život, ako sa len dá.

Pred rokom, v máji 1955, vypočúvala ma nejaká komisia na Pankráci. Kládli mi asi tie isté otázky ako pri procese. Protokol so mnou spísaný nebol.⁷⁴ Na vyjadrenie okolností, v tejto žiadosti spomínaných, som nemal príležitosť.

Už šiesty rok som vo väzení, z toho štyri roky som strávil v samoväzbe a izolácii. Keď mi bol aspoň život zachovaný, nestratil som vieru, že strana raz spravodlivosť presadí a ťažkú krivdu, ktorá sa stala v mojom prípade, napraví. S hlbokým pohnutím som čítal zprávy o XX. sjazde KSSS a o zasadnutí ÚV KSC, ktorý je odhodlaný vyvodit' dôsledné závery z poučení sjazdu, napraviť omyly a prehmaty z minulosti.

Preto sa teraz obraciam na ÚV KSC s prosbou, aby celý môj prípad bol prešetrený. Na všetky tvrdenia, ktoré som tu uviedol, môžem ponúknuť konkrétne dôkazy. Opakujem znovu, ako v žiadosti prezidentovi republiky z marca 1954, že môžem dôkazmi vyvrátiť všetky lživé obvinenia, že môžem dokázať pred každým objektívnym fórom, svoju úplnú nevinu.

Ak môj prípad není snád' ešte celkom jasný, ak snád' sú ešte nejaké pochybnosti, prosím, aby som bol stránickou komisiou podrobne vyšetrený, aby som na každý bod svojho tvrdenia, proti každému bodu obvinení a rozsudku mohol navrhnuť konkrétne dôkazy.

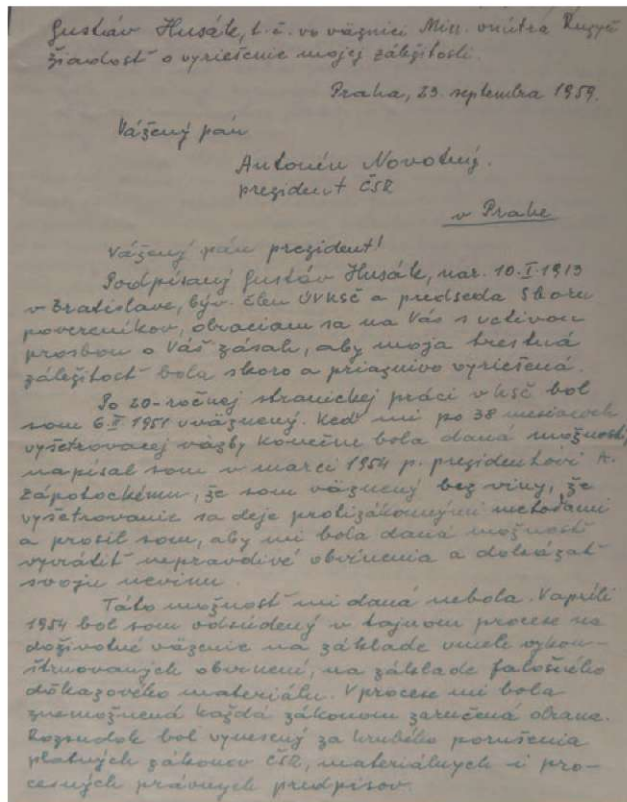
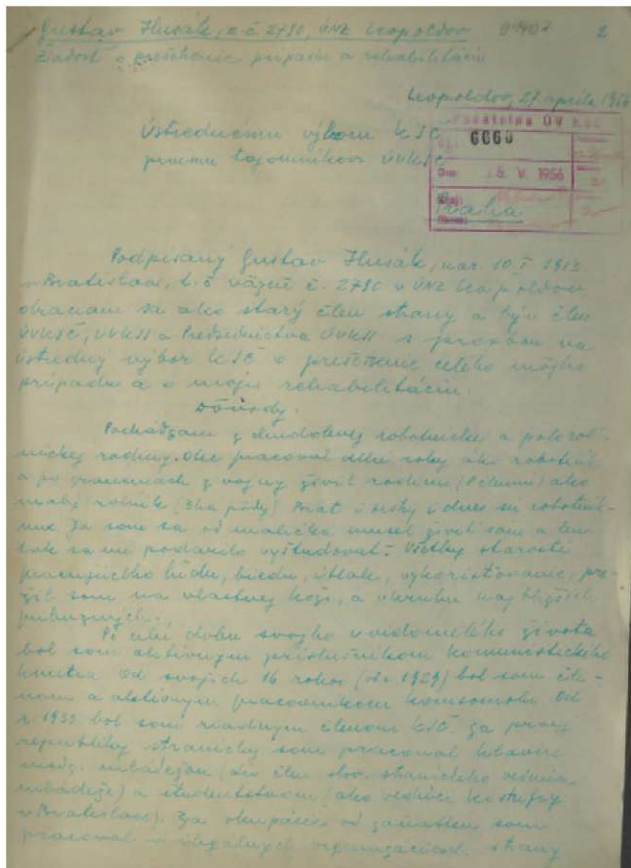
Na základe všetkého, čo som vyššie uviedol, prosím, aby rozsudok Najvyššieho súdu zo dňa 24. IV. 1954 bol zrušený ako protiprávny a aby som bol zo všetkých tvrdených obvinení oslobodený a rehabilitovaný.⁷⁵

II.

Na základe falošných obvinení a nepravdivých materiálov, vyfabrikovaných bezpečnostnými orgánmi, v dobe pôsobenia Slánskeho, ako gen.[erálneho] tajomníka strany, bol aj ÚV KSC mylne informovaný o mojej činnosti, a tri týždne po mojom zaistení, v dobe, keď som prežíval peklo v sklepeniach zámku bezpečnostných orgánov, bol som koncom februára 1951 vylúčený z ÚV KSC, a zo strany ako nepriateľ a zradca.

74 Išlo o tzv. Barákovu rehabilitačnú komisiu, ktorá v rokoch 1955 – 1957 prešetrovala politické procesy z rokov 1949–1954. Jej členovia 5. a 6. 5. 1955 vypočúvali aj odsúdeného G. Husáka. Z jeho výpovede sa zachoval 6 stranový protokol. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Gustava Husáka z 5. a 6. 5. 1955.

75 Podčiarknuté G. Husákom.

Titulné strany žiadostí z 27. apríla 1956 a 23. septembra 1959
(Zdroj: NA Praha a AKPR)

Napriek všetkému, čo som prežil, zostal som neochvejne verný m strane a jej marxleninskému učeniu a ničím ani vo väzení som strane neublížil. Usiloval som sa, pokiaľ mi to bolo možné, doplniť si teoretické vedomosti z marxizmu. Bol by som nevýslovne šťastný, keby mi bolo umožnené byť zase členom strany, a v jej radoch pracovať a bojovať za splnenie úloh a programu strany a medzinárodného komunistického hnutia. Z chýb, ktoré boli v mojej práci, pokiaľ snád som ich neprekonal pred zaistením, som dokonale vyličený. Nevidím väčšieho zmyslu a cieľa v mojom živote, ako zo všetkých síl pomáhať strane, komunistickému hnutiu, v ktorom som od malička vyrástol a 21 rokov v jeho strede poctivo pracoval.

Prosím ÚV KSČ, aby preskúmal znovu moje vylúčenie zo strany a umožnil mi v jej radoch znova pracovať.⁷⁶

V pevnej viere vo víťazstvo leninského ducha a metód práce, v dôslednú nápravu chýb a prehmatov z minulých rokov, očakávam priaznivé vybavenie tejto žiadosti a ukončenie tragického osudu mňa a mojej rodiny.

Strane a pracujúcemu ľudu
verne oddaný
Gustáv Husák v. r.

DOKUMENT Č. 2

1959, 23. september, Praha. Žiadosť G. Husáka o vyriešenie jeho záležitosti, ručne písaný originál.

AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61–T3082/59 Gustáv Husák, prešetření v trestní věci. Žiadosť G. Husáka o vyriešenie jeho záležitosti z 23. 9. 1959.

Gustáv Husák⁷⁷, t.[oho] č.[asu] vo väznici Min.[isterstva] vnútra, Ruzyň
žiadosť o vyriešenie mojej záležitosti.

Praha 23. septembra 1959

Vážený pán

Antonín Novotný,
prezident ČSR⁷⁸

V Prahe

Vážený pán prezident!

Podpísaný Gustáv Husák, nar.[odený] 10. I. 1913 v Bratislave, býv.[alý] člen ÚV KSČ a predseda Sboru povereníkov, obraciam sa na Vás s úctivou prosbou o Váš zásah, aby moja trestná záležitosť bola skoro a priaznivo vyriešená.

Po 20-ročnej straníckej práci v KSČ bol som 6. II. 1951 uväznený. Keď mi po 38 mesiacoch vyšetrovacej väzby konečne bola daná možnosť, napísal som v marci 1954 p.[ánovi] prezidentovi A. Zápotockému, že som väznený bez viny, že vyšetrovanie sa deje protizákonnými metódami a prosil som, aby mi bola daná možnosť vyvrátiť nepravdivé obvinenia a dokázať svoju nevinu.

Táto možnosť mi daná nebola. V apríli 1954 bol som odsúdený v tajnom procese na doživotné väzenie na základe umele vykonštruovaných obvinení, na základe falošného dôkazového materiálu. V procese mi bola znemožnená každá zákonom zaručená obrana. Rozsudok bol vynesený za hrubého porušenia platných zákonov ČSR, materiálových i procesných právnych predpisov.

V máji 1956⁷⁹ obrátil som sa na Vás, ako na prvého tajomníka ÚV KSČ s prosbou, aby moja záležitosť bola znovu prešetrená a rozsudok zrušený. Uviedol som v žiadosti aspoň niektoré konkrétne fakty o porušení socialistickej zákonnosti.

V máji 1957, domnievajúc sa, že môžem urýchliť prešetrenie mojej veci, napísal som Generálnemu prokurátorovi žiadosť o revíziu a podrobne som uviedol konkrétne skutočnosti o porušení soc.[ialistickej] zákonnosti. Navrhol som o tom dôkazy. Táto žiadosť bola v Leopoldove zadržaná, nebola odoslaná s formálnym odôvodnením, že presahuje štyri stránky.⁸⁰

Napísal som preto v júni 1957 stručnú žiadosť Gen.[erálnemu] prokurátorovi o revíziu mojej veci s prosbou, aby som bol na dôvody žiadosti vypočutý. Dodnes neviem, či táto žiadosť bola vôbec doručená.⁸¹

Od podania mojich žiadostí uplynuli celé roky a nič sa nedeje. Žiadne oznámenie som nedostal, nikto ma nevypočul. V náprave justičného omylu v mojej veci sa asi nič nerobí.

Tak som v tragickom položení človeka, nevinne odsúdeného na najvyšší trest na slobode, ktorý sa nikde nemôže dovolať nápravy a spravodlivosti.

Preto sa, pán prezident, v zúfalej osobnej situácii obraciam na Vás s touto prosbou.

Som vo väzení 9 rokov (bez 4 mes.[iacov]) a za túto dobu som mal skoro vždy horšie a prísnejšie podmienky, ako iní politickí či kriminálni väzni. Z tých 9 rokov som prežil 6 rokov v úplnej izolácii.

77 Podčiarknuté červenou ceruzkou neznámou osobou.

78 Československá republika.

79 Správne 27. apríla 1956.

80 Nezachovaná.

81 Nezachovaná.

a samoväzbe, zbavený možnosti práce, zárobku, podporovania detí, tlače, rozhlasu,⁸² normálnych vychádzok, atď., proste mne bolo odopreté skoro všetko, čo je u nás vo väzniciach bežné a čo robí dlhú väzbu trochu znesiteľnou.

Za 9 rokov väzenia som mal možnosť len dva a pol roka (v Leopoldove) pracovať, podporovať svoje malé deti a používať ostatných uľahčení v NPT⁸³. Prvá návšteva manželky a detí mi bola povolená až po 4 rokoch (9 mesiacov po rozsudku)⁸⁴ na pol hodiny a cez sklo.⁸⁵ Za celé dlhé roky pred procesom i po ňom v samoväzbe som sa skoro vôbec nedostal na vychádzky, na čerstvý vzduch. Vždy som sa choval slušne, ukázněne, nemal som žiadne disciplinárne tresty, preto tieto tvrdé a prísne podmienky väzby nijak neboli zapríčinené mnou.

V Leopoldove som pracoval manuálne na lise so železom, mohol som podporovať deti, i rodina z Bratislavy ma mohla ľahšie navštíviť. V marci 1958 bol som zase presunutý do pražských väzníc, najprv na Pankrác, potom do Ružyne, a to zase do podmienok najprísnejšej izolácie a samoväzby. Tak som už zase vyše 18 mesiacov v samoväzbe, bez práce, bez zárobku, bez normálnych vychádzok, atď. Rodinu podporovať nemôžem a som jej aj finančne na príťaž.

Nikto mi za tých 18 mesiacov nepovedal dôvody tejto novej samoväzby. Nikto ma nevyšetroval na moju vec. A tak trčím zase celé dni sám na väzenskej cele – zase vyše 500 dní – bez práce, bez vyšetrovania, bez možnosti rozptýlenia a prakticky bez prístupu na čerstvý vzduch.

Hovorím si každý deň, musím byť trpezlivý, čakať, veriť, že sa aj moja vec vyrieši. Ale ľudské sily majú hranice. Deväť rokov väzenia, aké som ja zažil, zvlášť keď je človek istý, že bol odsúdený nevinne, justičným omylom, šesť rokov izolácie a samoväzby a mnoho iných okolností, ktoré mi tie roky väzenia zvlášť zhoršovali, to všetko nutne ruiniuje každý nervový systém, vážne podlomí zdravotný stav.

Keď som bol uväznený, bolo mi 38 rokov, a cítil som sa mladý a plný telesných a duševných síl. Tých 9 rokov väzenia je trest viac ako dvojnásobný vzhľadom na prísne podmienky. Dnes, potom všetkom, som starý človek, s podlomeným zdravím, so schátralým a vyčerpaným telesným organizmom, duševne podlomený a ubitý. To vedie u mňa stále častejšie k nervovým krízam, depresiám a zúfalstvu. Začínam cítiť, že sa mi už niekedy nedostáva síl znášať tento osud.

Väznica na Pankráci (Zdroj: Internet)

Väznica v Leopoldove (Zdroj: Internet)

82 Podčiarknuté neznámou osobou.

83 Nápravno-pracovný tábor.

84 Prvú návštevu vo väzení mal G. Husák 7. 2. 1955. Navštívila ho manželka Magda s deťmi a jeho sestra Štefánia. AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Evidencia návštev odsúdeného G. Husáka.

85 Podčiarknuté neznámou osobou.

Chápem, že pri posudzovaní môjho prípadu môžu byť rôzne politické aspekty, neodvislé od mojej osoby a situácie. Domnievam sa však, že nemožno obísť ani prosté ľudské hľadisko, hľadisko tragickej situácie človeka, do ktorej sa dostal v súhre mnohých okolností bez osobnej viny.

Nikdy som sa nedopustil zlomyseľných činov proti strane, alebo trestných činov proti ČSR. Toto nielen tvrdím, to som schopný aj dokázať. A tieto dôkazy ponúkam od prvého dňa väzenia po celých 9 rokov, všade, kam mi bolo dovolené sa obrátiť. Nikde som však nenašiel sluchu a trochu ľudského porozumenia.

Strana má plné právo prísne posudzovať chyby, omyly a nedostatky v mojej politickej práci. Ja som svoj sebekritický postoj verejne vyjadril na stranických fórach, na IX. sjazde KSS. Domnievam sa však, že strana ma nechce trestať za to, čoho som sa nikdy nedopustil, t.[o] j.[est] protištátnej činnosti. Preto sa dovolávam spravodlivosti. Za 20 rokov mojej činnosti v komunistickom hnutí snáď som urobil aj kúsok pozitívnej práce. Snáď som za tých 9 rokov ťažkého väzenia svoje politické chyby už odpykal, aby som mohol zbytok života dožiť na slobode. Veci socializmu, marx-leninskému učeniu, ku ktorým som prilnul vo svojich 16. rokoch, som zostal verný po celý svoj život, aj vo väzení. Strane som nikdy nechcel škodiť a nikdy nebudem.

Preto sa obraciam na Vás, pán prezident, s prosbou o pomoc, o zásah do mojej veci, aby sa konečne vyriešila, aby som sa mohol vrátiť k svojim deťom a rodine.

Ak by nebolo z nejakých dôvodov vhodné či možné riešiť moju záležitosť revíziou lebo obnovou, prosím Vás, p.[án] prezident, aby ste použili svojho práva amnestičného a odpustili mi zbytok trestu.

Prosím, aby do riešenia veci boli mi zmiernené terajšie prísne podmienky samoväzby a väzenský život aby mi bol trochu uľahčený.

Dúfajúc vo Vašu pomoc a skoré riešenie mojej záležitosti, som

s prejavom hlbokoj úcty

G. Husák v. r.

Branislav Kinčok • Gustáv Husák's Request to Examine his Case and Rehabilitate him Written during his Imprisonment (from 1954 till 1960)

When Juraj Uhrín, the Chairman of the Supreme Court Board in Bratislava announced the sentence on 24 April 1954 in a political show trial against a group of so-called Slovak bourgeois nationalists (the case of Husák and others) the period of their imprisonment began. The worst verdict from five sentenced persons was the one against G. Husák, the head of the group who was sentenced for life. But even after the verdict was announced, he did not give up and refused to accept any kind of criminal law responsibility and he vehemently demanded his case to be revised. His life sentence was changed in 25 years of prison by the amnesty of the President Antonín Zápotocký, but that fact had no influence on his efforts resulting in five requests to revise his case. Two of them were preserved, the one of 27 April 1956 and the second of 23 September 1959. This contribution presents and analyses these two requests that have not been published in their authentic form till now. Both documents do reflect the personal feelings of G. Husák, showing the influence of many years imprisonment on that former Communist leading functionary.

Mgr. Branislav Kinčok (1979)

Absolvent histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939–1945* a autorom viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov.

STALINOVE SVIEČKY NAD MESTOM

NÁLET NA PREŠOV PRED VIANOCAMI 1944 OČAMI PAMÄTNÍKOV

ĽUDOVÍT PETRAŠKO

Leteckými bitkami sa počas druhej svetovej vojny usilovali bojujúce strany dosiahnuť vzdušnú prevahu a využiť ju tak, aby sa dosiahli taktické, operačné a strategické ciele, efektívne sa zničila infraštruktúra protivníka a vlastné vojsko mohlo rozvinúť aktívnu bojovú činnosť. Vojnu vo vzduchu naplno rozpútal A. Hitler už pri útoku na Poľsko 1. septembra 1939 a pokračoval v nej počas celého ťaženia v západnej a východnej Európe. Avšak aj spojenci nehumánne používali letectvo proti civilnému obyvateľstvu, napríklad bezdôvodným bombardovaním nemeckých miest paralelne s postupom frontu. Na základe skúseností z prvej svetovej vojny sa Briti a Američania leteckými útokmi usilovali vyhnúť zákopovej a pozičnej vojne, ušetriť vlastné obyvateľstvo a čo najviac znížiť počet obetí na svojej strane. Na druhej strane Sovietsky zväz upustil v priebehu vojny od výroby veľkých bombardérov v prospech taktických lietadiel a navyše mu chýbala výzbroj i náležite vycvičené posádky.

Lietadlá mali nielen vybojovať nadvládu vo vzduchu, ale vysielali ich na prieskum, mali podporovať vlastné vojská, bombardovať, plniť zásobovacie a spojovacie úlohy i rad ďalších, nešpecifikovaných. Ako bombardovanie vopred stanovených cieľov na taktickej a strategickej úrovni sa označuje útok na nepriateľské postavenie či priemyslové aglomerácie na území protivníka, prípadne i na civilné ciele, čím sa má podlomiť morálka obyvateľstva. Uskutočňujú ho najčastejšie strategické alebo stíhacie bombardéry, schopné napadnúť ciele na nepriateľskom území na fronte i hlboko za nepriateľskou líniou a spôsobiť maximálne materiálne a morálne škody. Zasiahnúť sa majú nie jednotlivé ciele, ale cieľové zóny, vojenské alebo civilné, kde je sústredená vojská a špeciálna výroba. Cieľom útoku sú prevažne mestá, najmä veľkomestá,

pričom sa počíta s civilnými obeťami (kolaterálne škody), ba toto môže byť priamo cieľom útoku.

Podľa propagandy boli vzdušné nálety Spojencov namierené výlučne proti priemyselným zariadeniam dôležitým pre zbrojársku výrobu. Zdôvodňovali sa strategickými faktormi (podporiť postup Červenej armády) alebo psychologickými cieľmi (demoralizovať obyvateľstvo, podnieť ho k zvrhnutiu režimu, tzv. moral bombing). V skutočnosti bombardovanie, tento mimoriadne nehumánny spôsob vedenia vojny bolo na oboch stranách do značnej miery namierené práve proti civilnému obyvateľstvu, traumatizovalo ho a nedbalo ani na kultúrne dedičstvo. Letecké nálety pripúšťalo navyše aj vojnové právo.¹

Na sklonku vojny mu boli vystavené aj viaceré slovenské mestá. Ibaže skôr ako sa stihli osvetliť príčiny a pozadie

bombardovania, zinventarizovať rozsah škôd a najmä zistiť počet obetí, ocitla sa aj táto téma medzi tabuizovanými, z hľadiska bádania nežiaducimi. Začas ešte uchovávali spomienku na prežité hrôzy pamätníci, najmä tí, ktorí ich bezprostredne pocítili, časom však bledla zároveň s tým, ako redli ich rady. Napokon za štyri desaťročia upadli nálety fakticky do zabudnutia tak ako napríklad masové deportácie obyvateľstva do sovietskych gulagov. V oboch prípadoch bola príčina rovnaká: nekritické, nereflektované vzdávanie vďaka sovietskym osloboditeľom by si vyžiadalo istú revíziu. S výnimkou sporadických náletov na Bratislavu a juhozápad krajiny (najtragickejšie bolo bombardovanie Nových Zámkov), ktoré podnikli Angloameričania, bombardovalo Slovensko predovšetkým letectvo Červenej armády, mesto Prešov opakovane od jesene 1944.

1 Plošné bombardovanie explicitne zakazuje až od roku 1977 dodatkový protokol k Ženevským konvenciám.

Cieľom bombardovania sa nestávali len priemyselné objekty, ale žiaľ v mnohých prípadoch aj civilné (Zdroj: Internet)

Po strate Košíc na jeseň 1938 ako dôsledku Viedenskej arbitráže sa vcelku úspešne začala z Prešova, sídla Šarišsko-zemplínskej župy, vytvárať administratívna protiváha k hlavnému mestu na opačnom konci okypenej krajiny. Hneď na jeseň 1939 tu začali stavať letisko, v nasledujúcom roku, aj zo strategických dôvodov, dlho odkladanú železničnú trať do Vranova nad Topľou a Strážskeho.² Celkovo 14 miliónov stál Justičný palác – najväčšia investícia v meste.³

Až do leta 1944 obyvateľstvo Slovenska z väčšej časti nepocíťovalo bezprostredne dôsledky vojnových udalostí. Životné podmienky boli na-

najvyššie prijateľné (najmä v porovnaní s okolitými krajinami), perzekúcie sa týkali iba špecifikovaných minorít, osobitne židovskej.⁴ Ešte v januári 1944 otvorili v Prešove profesionálne divadlo založené na družstevnom základe. Jednako označuje pamätník Ivan Fecko – v tom čase vo Veľkom Šariši, kde bol jeho otec správcom školy – rok 1944 za „veľmi dramatický. Už koncom jari premiestnili na dvor štyri poľné pekárne slovenskej armády, strážiho ich jedno družstvo vojakov. Raz v noci strážneho prepadli partizáni a vojakov, ktorých zastihli v spánku, odzbrojili, ešte aj opasky im zobrali. Ráno sa vojaci v obave pred trestom rozutekali,

niektorí domov, niektorí do lesa k partizánom. Onedlho sa do školy nasťahovala vojenská nemocnica z Prešova a ostala tu, až kým nevy-puklo povstanie.“⁵

Pomery v krajine sa zásadne zmenili v auguste 1944. Popoludní 31. augusta 1944 obsadilo Prešov a okolie nemecké vojsko, v Solivare (dnes časť Prešova) sa usadilo poľné veliteľstvo. V núdzovej situácii vymenovala vláda poverenca pre tie územia krajiny, ktoré mali sťažený kontakt s ústrednou štátnou správou a dala mu rozsiahle právomoci. Vládnym poverencom pre východnú oblasť so sídlom v Prešove sa stal mešťanosta Sabol-Palko.⁶

Hoci bol východ odrezaný od ostatného územia, tunajší nemecký konzul prejavil paniku nezaznamenal. Pritom bol v septembri trh už nedostatočne zásobený, ako usúdil, nielen preto, že sa vyprázdnil sklady, ale aj v dôsledku špekulácií. Takisto sa bolo treba obávať, či bude

Gabriela Uhlárová (s F. Kmecom) v hre F. Urbánka „Škriatok“, prvej premiére Slovenského divadla v Prešove v januári 1944 (Zdroj: Archív B. Uhlára)

- 2 Do prevádzky ju slávnostne, za účasti prezidenta, uviedli 5. 9. 1943. Nemecká armáda na ústupe na niekoľkých miestach trať, budovy, mosty a tunely zničila.
- 3 Zásadný podiel na jeho postavení mal minister pravosúdia Gejza Fritz, ktorý žil v Solivare.
- 4 Zo Šariša deportovali židovské obyvateľstvo od marca 1942, rasovo prenasledovaných nasadili aj na stavbu trate.
- 5 Výpovede svedkov sú reprodukované podľa písomného alebo zvukového záznamu, ktorý vyhotovil autor.
- 6 PEKÁR, M.: Vývoj politických a správnych pomerov v Prešove v rokoch 1938 – 1945. In: Annales historici presovienses, Diel 9. Prešov 2010, s. 237.

dost' uhlia pre elektrárne a trebišovský cukrovar. Jednako zásobovanie potravinami prebieha plynu, hlásil, aj úrodu, priemerne dobrú, stihli zviezť z polí bez prekážok. Nálada medzi obyvateľstvom je vraj vo všeobecnosti „veľmi stiesnená“, a to najmä po sovietskych leteckých náletoch, ktoré si vyžiadali desať mŕtvych a tridsať ranených. „Zato strach je obrovský. Bardejov, Svidník a Medzilaborce utrpeli zrejme väčšie škody.“⁷

K všeobecnej atmosfére neistoty prispievali menšie bombardovania.⁸ Anna Hutyróvá, rodená Kaletová, chodila roku 1944 do 2. ročníka Odbornej školy pre ženské povolania. „Ako sa priblížil front, cez železničnú stanicu neprestajne prechádzali vlaky preplnené vojakmi, zajatcami, utečencami. Školský rok sa nečakane skončil už koncom mája. Kto mohol, odchádzal z mesta.“

I v tejto atmosfére fungovalo divadlo, 17. septembra 1944 uviedlo ďalšiu premiéru, „Trasovisko“ od Štefana Kráľika. „Nie večer, ale popoludní, lebo sme sa obávali nočných náletoch,“ pripomína prvý riaditeľ Andrej Chmelko. „Lenže teraz padali bomby na okraji Prešova vo dne, počas predstavenia. Herci aj obecenstvo však vydržali. Hovorilo sa, že nálety robia naši letci, ktorí prvého septembra odleteli na východ z prešovského letiska, a tí predsa mesto ušetria.“⁹

Dňa 20. septembra podnikli sovietske lietadlá nálet na „malú stanicu“, kadiaľ Nemci prepravovali vojsko a techniku; zastávku Prešov-

Anton Chmelko – prvý riaditeľ Slovenského divadla v Prešove (Zdroj: Internet)

-mesto bránilo šesť batérií protiletadlového delostrelectva.¹⁰

Annu Hutyróvu zastihol nálet pri vykopávaní zemiakov neďaleko Šalgovíka: „Počuli sme mocné výbuchy, zahučali sirény. Každé z lietadiel zhodilo po tri bomby a obrátili sa späť, vtedy začali strieľať na nás, niekoľkých, čo sme boli na poli. Stihli sme sa skrýť v kroví pri neďalekom jarku. Lenže lietadlá neodleteli ďaleko, iba k lesu za dedinou a vrátili sa smerom na Solivar a Prešov. Zasa zhadzovali bomby, sotva vybuchli prvé, zdvihol sa hustý dym a už aj padali ďalšie, z každého opäť po tri. Toto zopakovali i tretí raz, bol to pre nás strašný pohľad.“ Nálet si vyžiadaval životy jedenástich Prešovčanov.

Nemci sa presúvali na západ, zároveň prichádzali od októbra 1944

do Prešova evakuanti zo Stropkova, Svidníka, Bardejova, Humenného, peši aj na vozoch. Keďže vlaky nechodili, uviazli tu a koncom novembra bolo už sídlo župy preplnené. Hoci k humanitárnej katastrofe nedošlo, zásobovanie sa zhoršovalo zo dňa na deň. Pribudlo rekvirácií a krádeží, dodávka elektriny z elektrárne v Kropáčoch viazla.

„Žijeme tu ako na fronte,“ zaznamenal v liste biskup Pavol Gojdič, „deň a noc hotoví utekať do úkrytu. Veľká časť obyvateľstva opustila Prešov a umiestnila sa v susedných dedinách.“¹¹

Dňa 26. novembra 1944 v noci vypravili v tajnosti posledný židovský transport. Odvážali v ňom lekárov, farmaceutov, zdravotný personál, ľudí až dovtedy označovaných ako „hospodársky dôležití“.

Od začiatku decembra 1944 vykonávali sovietske dvojplôšniky zvané kukuruzníky¹² prieskumné lety nad Slovenskom. Za pomoci svetelných rakiet na padákoch, „Stalinových sviečok“, fotografovali územie, pričom protiletadlová obrana tomu nevedela zabrániť. Výsledkom prieskumu bol napokon kobercový nálet na Prešov 20. decembra 1944.

Partizánskej brigáde A. S. Sadilenka na Kojšovskej holi, ktorá udržiavala rádiové spojenie s veliteľstvom I. ukrajinského frontu v Kyjeve¹³, dodala príslušné podklady, mapky s vyznačenými objektmi osobitnej dôležitosti a to za pomoci trojice ich miestnych spolupracovníkov – Vladimíra Zorvana, jeho brat Emila a ich

7 SCHVARC, M. – PEKÁR, M.: Situačné správy prešovského konzulátu Veľkonemeckej ríše k vybraným udalostiam vojnových rokov. In: Annales historici presovienses, diel 8. Prešov 2008, s. 257.

8 Letecké poplachy sa mali signalizovať elektrickými sirénami. Prezídium Ministerstva vnútra zriadilo sedem poplachových ústrední a stanice hlásnej služby v Bratislave, Trenčíne, Zvolene, Žiline, Ružomberku, Spišskej Novej Vsi a Prešove. Už od marca 1944 platilo nariadenie o zatemnení.

9 CHMELKO, A.: V zajatí Tália. Bratislava 1989, s. 60. Skupina vzdušných zbraní odletela už ráno predošlého dňa.

10 GAPEJONOK, N. I.: Cesty víťazstva. Bojová cesta 81. gardového bombardovacieho pluku. [citované 12. marca 2014]. Dostupné na URL <<http://www.druhasvetova.sk/OLD/view.php?nazevclanku=nalet-na-zeleznicnu-stanicu-presov-20-9-1944&cisloclanku=2006090013>>

11 Archív Gréckokatolíckeho biskupstva (ďalej AGKB) v Prešove, f. prezidiálne správy, inv. č. 79, sig. 49, rok 1944. Hlásenie biskupa Gojdiča o vojnových pomeroch v Prešove a škodách na cirkevných objektoch spôsobených bombardovaním zo dňa 27. septembra 1944.

12 Polikarpov Po-2.

13 GOLEMA, A.: Zväzok partizánskych oddielov pod vedením A. S. Sadilenka. Martin 1987.

švagra Júliusa Zachariáša. Poslední dvaja boli gréckokatolícki farári. Župný veliteľ Civilnej protiletectkej ochrany V. Zorvan sa stal pol roka predtým, v apríli 1944, príslušníkom Sadilenkovho partizánskeho oddielu – pomocným rozviedčikom so zvláštnym poslaním. Terčom náletu, na ktorom sa podieľalo niekoľko leteckých rojov¹⁴, mali byť budovy obsadené Nemcami, Szirmayov palác, kde bývali spojárky, školy a internáty, obe železničné stanice a pošta.

Elena Hajdová, rodená Židovská (1928): „V septembri 1944 mňa i moju sestru zavreli Nemci. Doma v Šarišskom Jastrabí sme sa zapojili do partizánskeho odboja. Väzenie som znášala ťažko, jest' nám dávali mútnu polievku so zemiakom a čierny chlieb s marmeládou, občas konské mäso. Ale našla som si tam kamarátku Táňu, ruskú partizánku. Zhodili ju spolu s jej chlapcom Serjožom, lenže nie do lesa, ale pri Solivare, takže ich hneď chytili. Vo väzení som strávila skoro štyri mesiace. I môjho otca, ktorý bol v Šarišskom Jastrabí notár, zavreli, ale podarilo sa mu ujsť k partizánom. Od nich vedel,

že dvadsiateho budú Angličania [!] bombardovať Prešov, preto sa usiloval dostať mňa a sestru na slobodu. Využil svoje kontakty, a tak nás akurát 19. decembra pustili. Každý deň sme sa mali medzi ôsmou a deviatou hlásiť na gestape. Cestou na nás ľudia pozerali začudovaní, v treskúcej zime som šla v letných šatách a sandáloch, v tom, čo som mala na sebe, keď ma zavreli. U známych na Vajanského ulici sme sa mohli konečne vykúpať, i teplé oblečenie nám dali. Na druhý deň, v stredu večer mesto bombardovali.“

„Vianoce budú skromné, ale aj tak sme ich chceli osláviť,“ zaznamenala si do denníka štrnásťročná Elvira Bodnárová. Divadlo, ktorého sa toho podvečera stala svedkom, ju sprvu fascinovalo. „Tri svetlice sa pomaly spúšťajú na zem, ohnivé gule, za nimi ďalšie a ďalšie. Bolo sedem hodín večer, ale vidno ako vo dne. Vtom naraz tresk, že sa až celý dom otriasol. Utekali sme do bunkra, čo vykopal otec na záhrade. V strachu a úzkosti sme čakali, kedy sa na nás všetko privalí. Počuli sme strašný hukot a hvízdanie, ako dopadali bomby.“

Eva a Elvira Bodnárová sa zhodou okolností dali vyfotografovať v decembri 1944, krátko pred náletom (Zdroj: Archív autora)

Obraz, ktorý nad mestom vytvorili stovky svetlíc, pripomínal vianočný stromček a bolo ho vidno do okruhu desiatok kilometrov. „Rakety, ktoré boli zhodené nad Prešovom, osvetľovali našu obec tak, že bolo vidno ako cez deň,“ zaznamenal kronikár v Uzovskom Šalgove. „Výbuchy bômb bolo zreteľne počuť, okná sa triasli, ľudia od strachu vybehovali z domov.“¹⁵

Anna Hutyrková sa uchýlila k rodičom do Novej Ľubovne, ešte vzdialenejšej: „Sedeli sme pri večeri, keď sme začuli mocné dunenie, akoby sa zem otriasala. Vybehli sme von, smerom na juh bolo vidno žiaru. ‚Bombardujú Prešov,‘ usúdil otec. Za Rakúska tri roky slúžil na vojenčine vo Viedni, hneď nato štyri ďalšie, po celú svetovú vojnu.“

Bomby padali najmä na budovu policajného riaditeľstva na Konštantínovej ulici, kam sa nastáhovalo gestapo s poľným veliteľstvom. Jozef Štegena bol medzi nemnohými väzňami, ktorým sa podarilo ujsť: „Do nosa mi udril ostrý zápach síry, vyšľahli plamene. Vypáčili sme dvere na druhom poschodí. Časť cely sa rúti s rachotom i s ľuďmi, od ďalšej bomby sa rúca i zvyšok chodby. Zbehli sme do pivnice. Nemci ma strkajú do úzkej oddelenej cely. Na stole leží vojak, práve dokonal.“ So spoluväzňom vyniesli nadránom telo von, aj sami sa dostali na slobodu.¹⁶

V polovici šesťdesiatych rokov sa podujal rekonštruovať bombardovanie mestský kronikár, pravdaže, bez udania zdroja, zato „na podklade autentických prameňov“. V súlade s dobovou rétorikou obsahuje výsledok hojne frázy, zato málo faktov, tobôž nie spoľahlivých. Medzi mŕtvymi sa napríklad nájde veľa nositeľov židovských mien, ktoré sa opakujú ešte raz v zozname deportovaných. Výrečnejšie sú výpovede tých, ktorí nálet zažili.

14 Letci patrili k 21. a 7. gardovému leteckému pluku, vo výzbroji mal lietadlá Il-4 a B-25.

15 Dostupné na http://www.uzovskysal.gov.sk/o-obci.phtml?id_menu=63146&limited_level=1&stop_menu=62889

16 Kronika mesta Prešov, s. 46 – 47.

Elena Hajdová: „Dom bol jednoposchodový, utekali sme skryť sa do pivnice, nebolo tam ani do čoho sa zakrútiť. Triasli sme sa a nielen od strachu, aj sme sa modlili, jedna pani nás neprestajne kropila lurdkou vodou. Keď už nebolo počuť výbuchy ani hvízdanie, odvážili sme sa von. Ukázalo sa, že iba strecha je trochu

poškodená, zato však prasklo potrubie mestského vodovodu. Hlavnou ulicou sa valila voda a všade chaos.“

Ivan Fecko: „V škole zriadili Nemci poľný lazaret, od Dukly sem privádzali ranených. Keď toho večera začali bombardovať Prešov, utekali sme do pivnice pod školou, mala pevnú klenbu, pacienti s nami, tí,

čo vládali, aj personál. Pri každom zadunení sa budova zatriasla v základoch, pritom Prešov bol vzdialený sedem kilometrov. Tri či štyri bomby padli aj za našou obcou, neďaleko ihriska.“

Po vojne sa o beletrizovanú spomienku pokúsil Jozef Fecko, obchodník s literárnymi ambíciami: „Z lietadla vypadol padák, ostala na ňom visieť veľká guľa, ohnivá ako slnko. Celé mesto je osvetlené ako za dňa. V úžase pozerám na oblohu, kým som sa nespamätal. Šmykol som do pivnice, tam je už natlačených plno ľudí. Pri každom zavytí či detonácii prežehňavanie, plač, božekanie. Od výbuchov vytrhlo dvere, okná do pivnice. Múry hrubé dva metre sa trasú, ľudia učupení, v pivnici tma, aj sviečky zhasli, valí sa sem voda. Bože, vytopia nás! Našťastie, čoskoro ustala, ktosi múdry zrejme včas uzavrel prítok.“¹⁷

V pivnici prežila náleť aj Gabriela Fecková, rodená Dobrovičová, v tom čase desaťročná. „Strčili nás pod železnú posteľ s matracmi, veľkí nás zakryli telami. Vlastne som sa ani nebála. Taký pocit som mala, že nás trafiť nemôže, že je to ako za búrky: blesk a keď nenasleduje ihneď hrom, netreba sa báť. Aj teraz tak bolo: svišťanie, potom výbuch, ale nie hneď. Trvalo vyše hodiny, kým vonku nastalo ticho. Ukázalo sa, že jedna bomba spadla na kraj nášho domu, začalo horieť. Najhoršie obstáli Adamčíkovci, tí zahynuli do jedného, ešte aj akási sesternica, čo bola u nich na návšteve. Len Nemci ani jeden nie, oni už boli dávno preč. Sem-tam ešte horela tá Stalinova sviečka a že vidno bolo ako cez deň, videla som pozabíjaných vtákov, vrany, mačky, psov, neviem, skade sa ich toľko nabralo. A na konci ulice sa vraj zabitý človek hornou polovicou tela opieral o múr, dlho ešte trvalo, kým ho odpratali.“

O štyri roky staršiu Ľudmilu Leukaničovú, rod. Feckovú, zastihol

Hlavným terčom náletu bola väznica v budove policajného riaditeľstva, v tom čase sídlo gestapa (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

Zničený byt (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

17 DRIEŇOVSKÝ (Jozef Fecko): Smutná spomienka. Ozvena, časopis Demokratickej strany, roč. 1, 1945, č. 42, s. 4.

Sestry Gabriela (vľavo) a Anna Feckové
(Zdroj: A. Jochmanovej-Feckovej)

L. Milčević so sestrou a nemeckým tankistom
(Zdroj: Archív L. Milčeviča)

nálet v byte na prízemí rohového domu na hlavnej ulici, otec tu mal dva obchody, železiarstvo a cukrovinky. „Mama sa práve kúpala, keď sa ozvali sirény. Ani nás to veľmi neznepokojilo, od jesene sa ozývali často. Lenže tentoraz nešlo o zvyčajný poplach. Na ulici nastal odrazu jas ako vo dne, z prvých lietadiel sa spúšťali na padákoch svetlice. Zbehli sme so sestrou do pivnice, otec zatiaľ pomohol mame osušiť sa a obliecť. Dolu sa dostali v poslednej chvíli, tlaková vlna s lomozom pribuchla za nimi dvere. Pivnica bola rozľahlá, klenutá, jednako sme mohli iba stáť natísnutí na seba, päťdesiat-šesťdesiat ľudí. Vzápätí sa nám nad hlavami strhol hukot, nasledovalo zahvízdanie, potom výbuch, až sa múry otriasli. Na chvíľu sa rozhostilo ticho a znovu: hrozivé hučanie, hvizdot a výbuch. Čakali sme, že bomba už-už padne na nás. Všetelijaké dohady sa vyslovovali, opatrne, lebo ľudia sa báli hovoriť otvorene pred neznámymi. Oproti elektrárne a väznica tiež nebola ďaleko. Vyše hodiny trvalo peklo nad našimi hlavami, keď

odrazu nastalo ticho. Zopár mužov, medzi nimi aj náš otec, sa odvážili von, po nich aj my ostatní. Naskytl sa nám neopísateľný obraz skazy, hotová apokalypsa. I do nášho dvora spadla jedna bomba, ale nevybuchla, druhá padala šikmo, preborila sa dlážka, po výbuchu vzbĺkol oheň. Kto mohol, dal sa hasiť, i voda u nás vo vani sa zišla, tá, čo sa v nej kúpala mama. Vody však bolo málo, a tak sa vytvorila ľudská reťaz až k Mlynskému jarku, vedrá či iné nádoby sme si podávali z ruky do ruky. Pomáhali aj Nemci, vynorili sa skadesi, inak väčšina ich odišla z Prešova možno deň predtým. Ani náš byt neostal ušetrený skazy. Okná povybíjané, dvere vyrazené, stojan na noty, pri ktorom som cvičila na husle, preletel cez izbu a zapichol sa do steny. Náš domov bol odrazu všetkým na očiach, akoby sme bývali na ulici. V obchode našiel otec nevolaných zákazníkov, dostali sa sem cez rozbitý výklad. Ľudia brali, čo prišlo, nebránil im nikto. Nakoniec sa otcovi podarilo ako-tak zatĺcť výklad aj vchod do nášho bytu, lenže vrátiť sa doň sme nemohli.“

Literárne svedectvo o nálete podal A. Chmelko. Aj on sa práve kúpala, keď sa ozvali sirény. Sprvu sa nazdal, že spadne iba niekoľko bômb, tak ako osem či deväť ráz predtým, no vtom „výbuch, a priečka medzi spálňou a kúpeľnou sa zosypala. Žena zúfalo volá, schytila paplón, ja som v tme nahmatal oblek, natiahol na holé telo a bosý hybaj po schodoch, po rozdrvenom skle z poschodia do pivnice. Tam už množstvo ľudí, kričia, plačú, modlia sa. Fosfor nám vniká do pľúc. Muž v uniforme nás vyzval: Pivnica má ešte jedno poschodie, podte, tam to bude bezpečnejšie! Zišli sme, tam mokro, blato, voda odkiaľsi kvapká. Do mláky manželka prestrela paplón a naň sme sa usadili ako na ostrove v mori. A bomby hvízdali, vybuchovali. Prežili sme peklo.“¹⁸

Ladislav Milčević (1921) pracoval v tom čase ako colník v Obišovciach. Na hranicu, ktorá sa posunula, odkedy Maďari okupovali juh Slovenska, dochádzal zo Solivaru. „Sedeli sme pri večeri, okrem mňa mamka, moje dve sestry, švagor, mladší brat, okrem toho dvaja Nemci, čo u nás

Hlavná, vtedajšia Hlinkova ulica po nálete (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

Františkánsky kláštor po nálete (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

bývali. Vtom nastalo vonku jasno. Sestra sa nazlostila, vrav ktorý hlupák nám svieti reflektormi auta do okien, keď kvôli bombardovaniu všade platí zatemnenie.“ Aj oni sa uchýlili do pivnice. „Keď nastalo ticho, vyšli sme na dvor. Nášho bernardína

sme našli vystretého na zemi, z ucha mu tiekla krv, zabila ho tlaková vlna. V Solivare nespôsobil nálet skoro nijaké škody, pritom bomby padali dosť blízko naokolo, jedna na ihrisko. Keďže nevybuchla, ráno po nej deti tĺkli, či znútra predsa len nebude čosi

počuť. Na druhý deň som sa vybral do mesta. Uvidel som hrôzu: z domov popadala škridlica, aj múry boli vyvalené, tehly na chodníku, na ceste, k tomu autá poprevracané a rozbité, kôň zabitý. Pri kasárňach neďaleko stanice zasa kravy pozabijalo, lebo evakuanti od Stropkova, od Svidníka, brali so sebou aj dobytok. Zato domobrana fungovala, telá už stihli odviezť na identifikáciu. Hneď na druhý deň začali aspoň núdzovo odpratávať i trosky tak, aby sa dalo po nich prejsť. Nemci utrpeli minimálne škody, väčšina sa stade pobrala práve deň pred náletom, u nás ostali už len dvaja. Na Štefana bolo v meste všade pusto, ticho, odrazu začujem kdesi vyhrávať. Bol som zvedavý, kto si v takomto čase, keď sa mesto obrátilo na ruinu, dovoľí zabávať sa. Muzika sa ozývala z jednej pivnice, konala sa tam svadba. Zhora som videl nevestu v bielom vykrúcať sa v tanci, všetci sa družne bavili. Svadby boli vopred naplánované, konali sa bez ohľadu na to, čo sa medzitým stalo.“

Vladimír Ilkovič mal v tom čase štyri mesiace a hoci ho nemožno pokladať za pamätníka, ničivé dôsledky náletu pocítil aj on. Jeho otec žil pod policajným dozorom od návratu z Budapešti, kde pôsobil v rozhlasе ako hlásateľ v slovenskom a rusínskom vysielaní. „Režim pokladal Rusínov za čosi ako piatu kolónu vzhľadom na ich tradičné sympatie k Rusku a otec bol podozrivý už tým, že prišiel z Maďarska. V septembri 1944, po potlačení povstania ho zatkli, príčinu sme sa nikdy nedozvedeli. Uvázni ho Nemci, zabila ho sovietska bomba.“

Jaroslav Jančík (1930) sa dostal do Prešova ako evakuant. Rodina sem prišla z Veľopolia od Humenného, uchýlili sa k príbuzným do domu na Železniárskej ulici. „Toho večera sme hrali karty s Rudom a Ctiborom od susedov. Bolo asi sedem hodín, keď vtom vojde mama a hovorí, vy sa tu zabávate, a ani neviete, čo sa robí vonku. Tak sme vybehli na ulicu a vidíme, celý Prešov je osvetlený, akési padáčky so svetlicami sa pomaly

Jaroslava Jančíka až po hodinách vyslobodili z trosiek...

... jeho 12 ročný brat Vojtech v troskách domu zahynul...

... podobne aj ich 36 ročná matka Irena Jančíková (Zdroj: Archív J. Jančíka)

znášali dolu, Stalinove sviečky sme ich volali. Radi by sme boli počkali, kým dopadnú na zem, že sa na ne pozrieme, ale mama nás už hnala do krytu. Ten bol v práčovni nášho domu. Ledva sme sa usadili, už aj začali padať bomby. Všetci šiesti sme čupeli v kúte, modlili sme sa. Lenže nepomohlo, náš dom dostal priamy zásah, hneď jedna z prvých bômb padla na roh nášho domu. Mama s bratom boli na mieste mŕtvi, mala tridsaťpäť rokov, on dvanásť. Mňa vyhodilo na chodbu, mal som rozbitú hlavu, ranu na kolene a práve tak i teta, navyše som sa nemohol hýbať, lebo na hrudi som mal ťažký kváder. Hneď ako nastala prestávka, pribehli chlapi. Prepchali sa k nám do pivnice, ale pomôcť mi nemohli, ani dvaja nevládali zdvihnúť ten balvan. Prišiel však druhý nálet, a tak sa vrátili, až keď sa bombardovanie skončilo. Vtedy doviedol jeden pán z našej ulice ruských zajatcov, tí potom čakanmi a lopatami odpratávali sutiny. Vyslobodili najskôr mňa, potom aj ostatných. Štvorročná sesternica vyviazla bez zranenia, jej matka, moja teta ju prikryla telom, no sama mala rozbitú hlavu. Na babku spadlo koryto, ledva pod ním mohla dýchať, zato ju ochránilo pred padajúcim

múrom. Otec a strýko boli v tom čase v Košiciach, autom sa ani nemohli dostať na našu ulicu, také krátery boli na cestách. Preniesli nás k susedom, odtiaľ nás odviezli do novej nemocnice na Hollého ulici. Strašný neporiadok všade, chaos, črepiny z okenných tabulí a ľudia v panike, rozchýrilo sa, že sa lietadlá vrátia. Lekári sa venovali iba najvážnejším prípadom, nás jeden zbežne ošetril. Odchádzali sme na nákladnom aute, strýko ma zobral do Križovian, tam sme ostali až do konca vojny. Na tretí či štvrtý deň bol pohreb, išiel tam len otec, strýko a starý otec, ja ani teta sme nemohli. Vykonal ho dekan doktor Štefan Hések, poznali sme ho ešte z Veľopoľa, sobášil mojich rodičov, nás krstil. Teraz pochovával moju mamku a brata.“

Rodina Marty Kobulskej, rod. Staškovej (1927) mala gazdovstvo na kraji mesta. „Toho večera sa u nás ako obvykle zišli susedia, pretriasala sa politická situácia. Že Nemci vojnu prehrávajú, to už vedel každý, aj že sem onedlho prídu Rusi. Išlo len o to, v zdraví sa dočkať konca. Odrazu sme vonku uvideli obrovskú žiaru, zároveň sme počuli hučať lietadlá. Prvé výbuchy sa ozvali. Užasli sme, ako je vonku vidno, ako vo dne, iba-

že toto svetlo bolo akési prízračné, strašidelné. Utekali sme do pivnice, mohlo nás tam byť pätnásť-dvadsať ľudí. Mali sme prichystané deky i stružliaky, keby bolo treba prenocovať, k tomu sviečky a zápalky, ale nijaký lampáš, nech od petroleja nevzbĺkne oheň. V pivnici sme prečkali nekonečnú hodinu a štvrt. Pri výbuchoch sa nám na hlavy začala sypať omietka, vlčiak Lordi, ktorého sused zobral so sebou, neprestajne skuvíňal a driapal sa na stenu. Modlili sme sa, až kým dunenie vonku neutíchlo.“ Keď sa po vyše hodine odvážili von, aj im sa naskytol obraz skazy. „Okná boli porozbíjané, kam človek stúpil, všade škripalo pod nohami sklo. Neďaleko, tam, kde dnes stojí nákupné stredisko Centrál, vytvorila bomba obrovský kráter. Naš dobytok ostal nažive, tlaková vlna ho v stajni nezasiahla. Môj budúci muž sa pobral za bratancom na Jarkovú ulicu. Nebolo to ďaleko, ale trvalo mu dlho, kým sa ta dostal, lebo na most cez Torysu padla bomba. Ľudia rabovali obchody. V dome sa nedalo bývať, škridlovú strechu nám zničilo, museli sme ostať v pivnici. Tam sme prežili i Vianoce, bez akejkoľvek ozdoby. Že Prešov bombardovali Rusi, o tom nikto nepochyboval.

Marta Kobulská (Zdroj: Archív G. Kobulskej)

Ján Slávik (Zdroj: Archív rodiny Slávikovej)

Vyháňajú Nemcov, tak sa hovorilo. Najviac bômb padlo na Feldkomando, čo malo sídlo vo väznici za župným domom. Tam zahynul Adamčák, bol komunista, Nemci ho zobrali. Ale v tom čase boli už na ústupe, v Prešove ich veľa neostalo. Nasledujúceho leta som sa vydávala, nebolo ničoho, alebo iba ak na čiernom trhu za nekresťanské ceny. Päťsto korún stálo kilo cukru, inak všetko na prídel. Na opravu domu sme nedostali žiadne peniaze, otec musel predat' kravu, aby sme mali z čoho uhradiť výdavky."

Gabriela Uhlárová, rodená Kožušková (1921) bombardovanie osobne nezažila, evakuovala k svokrovcom do Veľkých Bielic pri Baťovanoch, dnes Partizánskom. Ako prebiehalo, dozvedela sa o týždeň od matky, ktorá sem za ňou prišla. „Keď potom náhle nastalo ticho, chvíľu ešte načúvali, skôr ako sa odvážili von. Mama poslala pomocnicu zavrieť bránu, no tá sa o chvíľu vrátila ohromená: ‚Ta kapuri ňit, milosepaňi.‘ Ukázalo sa,

že dom dostal zásah práve tam, kde nebol podpivničený, i domová brána si to odniesla.“

Ani Ján Slávik (1920) nebol priamym svedkom bombardovania. Učil v Klembarku, dnešnom Klenove, ale nezvyčajnú žiaru bolo vidno ešte aj pätnásť kilometrov od Prešova. „Pochopiteľne, strachoval som sa o našich doma, hneď ráno som sa vybral na bicykli do Prešova. Boli v poriadku, prečkali v pivnici, mama i obidvaja Nemci, čo u nás bývali, dôstojníci, vychádzali sme dobre. Tri-štyri metre od nášho domu padla menšia bomba, preborilo nám strechu a porozbýjalo okná. V stajni zahynul jeden kôň a jedna krava, druhý kôň i krava ostali nažive. Nemci sa už sťahovali na západ. Keď sa pri ústupe chystali vyhodit' do vzduchu most cez Torysu, upozornili nás, nech pootvárame okná, aby ich tlaková vlna nerozbila. Dom bol poistený, mali sme z čoho neskôr uhradiť škody. Nie každý mal také šťastie, väčšina musela platiť zo svojho.“

Ivan Fecko: „Najhoršie obišiel druhý strýko, čo býval na Hlinkovej ulici. Dom dostal zásah, začal horieť. Keď sa zdalo, že lietadlá už odleteli, zišlo mu na um, že v byte ostala celá denná tržba, u De Rosiho mal v prenájme výčap. Vybehol hore, kôpka bankoviek, okolo šesťdesiat tisíc slovenských korún tlela. Nabral ju na lopatku, zniesol do pivnice a uložil na piesok, do ktorého sa na zimu ukladala koreňová zelenina. Ráno sa všetko naše pribuzenstvo pobralo do Šariša. K nám šiestim pribudli takto desiaty ďalší, žili sme ako v kasárňach. Popoludní si strýko spomenul na peniaze v pivnici. Poslali po ne môjho brata Ladislava, mal šesťnásť rokov, ktovie čo mu slúbili za odmenu. Na bicykli sa vybral do mesta. Ľudia, čo ostali v pivnici, tí, čo nemali kam ísť, iba začudovane pozerali na brata, ako v strýkovom kumbále naberá na lopatku obhorenú kôpku peňazi a kladie ju do obálky. Potom sa čo najrýchlejšie pustil nazad, lebo všetci boli presvedčení,

Poškodená Slovenská ulica (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

že aj tento večer budú bombardovať.“

Elvíra Bodnárová si o pár dní znamenala do denníka: „Po nálete sa strhol veľký hurháj, ľudia utekali z mesta s kuframi a taškami. Rozchýrilo sa, že lietadlá sa onedlho vrátia. Bol to planý poplach našťastie. Stačilo už to, čo tu po sebe zanechali. Lebo obraz, čo sa mi naskytol, neodporúčala by som vidieť nikomu.“

„Ligotavé sviečky nehybne viseli a svietili nad nešťastným Prešovom,“ písalo sa o rok, už po vojne, vo vianočnej prílohe *Ozveny*, týždenníku miestnych demokratov.

„Tu a tam zhasla jedna, miesto nej sa objavili nové a nové. Ľudia s vyjavenými očami dívali sa jeden na druhého, učupení v kútikoch pivníc, každý tam, kde ho prišerné divadlo zastihlo alebo kde sa ešte stačil uchýliť. Zdalo sa im, že všetky bom-

by sú namierené na to miesto, kde sa schovali.“¹⁹

Mnohí sa už ukryť nestihli, smrť si nevyberala. Na Poľnej ulici bomba vyhasila životy troch bulharských záhradníkov, na Veselej, kde tradične žili Cigáni, zahynuli štyria Tulejovci, medzi nimi osemmesačný Maximilián a trojročná Anna. Na Jarkovej ulici prišli o život piati Adamčíkovci (najmladšia Oľga mala tri roky), šiesti z rodiny Pavelčákovcov, rodičia a ich štyri deti.

Vo väzení gestapa, zato pod bombami lietadiel, ktoré im mali priniesť slobodu, vyhasol život stolárskeho pomocníka Hajdua, šoféra Baldoviča, kníhtlačiaru Muchu, holiča Benka, advokáta Klča, redaktora Ilkoviča, robotníka Dulka. Padajúca stena zasiahla Albína Kohúta, študenta z Michaloviec, bratov Danielovcov, robotníkov z Hanušoviec, i náhod-

ných chodcov: povozníka Krasa, knihárskeho pomocníka Šmajdu, robotníka Vujčika. Medzi obeťami sa nachádzala tak dvojročná Mária Veselovská ako osemdesiatjedenročná Hedviga Annauová alebo Anna Sýkorová, povolaním, ako uvádza matrika, žobráčka. O manželku prišiel toho večera Maximilián Kurth, nemecký maliar, ktorý sa pred prvou svetovou vojnou usadil v meste. Spolu s matkou, starou matkou a dvoma bratmi zahynul päťmesačný Rudolf Majdák v rovnakom čase ako osemdesiatdvaročná Margita Seredayová, najmladšia a najstaršia obeť náletu.²⁰

Z krátkeho časového odstupu, pri druhom výročí sugestívne evokuje demokratická *Ozvena* atmosféru, aká zavládla po nálete: „Je štvrt' na deväť a orkán, ktorý sa prehnal Prešovom, stráca na sile, prechádza vo víchor, potom vo vietor, vánok a nakoniec

19 DRIEŇOVSKÝ: Smutná spomienka, s. 4.

20 Údaje sa opierajú o záznamy v matrikách miestnych cirkví.

Zničený dom na Slovenskej ulici
(Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

Pomník zo 70. rokov na mieste niekdajšej
väznice (Zdroj: Internet)

nastane tíšina. Ticho a tma, iba zďaleka počuť unavený štekot psa. Dom stojí, našťastie nebol zasiahnutý. Veľká čiastka škridli zo strechy je sfúknutá, ale to nič po takej hroznej búrke. V úkryte sme síce zabudli kľúč od dverí, ale ani nám ho netreba: dvere otvorené dokorán, obloky takisto, všetky bez skla. Zo záclon visia franforce, vietor nimi voľne povieva. Horia domy, nikto ich nehasí. Chodíme po ulici, po troskách mesta, pri každom kroku praští pod nohami sklo, ľudia chodia nemí, ako zarezaní.“

Riaditeľ Chmelka osobitne zaujímal, v akom stave nájde budovu divadla. „Postihnutý bol celý priestor mesta, utrpel aj zadný trakt divadla. Herci sa postupne schádzali, straty nie sú. A predsa trúchlivá správa. Do Službohoncov chodievalo ako štafáž šesť detí z jednej chudobnej rodiny. Ich dom dostal priamy zásah a celá

rodina zahynula. Márne chodíme z úkrytu do úkrytu. Nemecké vojská už poutekali z mesta, vo dne sa odsťahovala aj Panzer Scala²¹, žiaľ, s mnohými našimi kostýmami. Prelety trvali celý deň za štekotu guľometov. Nútená evakuácia stroskotala. Ale ľudia odchodili. Nebolo strechy nad hlavou, obloky bez kúska skla, úkryty zväčša nevyhovujúce a hrôza, čo bude v nasledujúcu noc, ba aj obavy pred hladom.“²²

„Denne pochovávame desať až dvadsať, viac sa nedá,“ píše kňaz Andrej Slaninka spolubratovi Štefanovi Hlaváčovi 28. decembra 1944 do Michaloviec. „Nemáme trún, potom lekár nevládze a hrobári tiež nie. Veľa pochovávajú i grécki katolíci a pravoslávni, lebo veľa Bulharov pobilo. Luteráni tiež majú mŕtvych, tí boli pozatváraní ako Čechoslováci. S nimi zahynuli i členovia bývalej

komunistickej strany, tí tam, chudáci, všetci ostali.“²³

„Po veľkom bombardovaní 20. decembra 1944, pri ktorom zahynuli celé rodiny, sa veľká časť mesta premenila na rumoviská,“ píše sa v prešovskej kronike. „Rozrušené komunikácie, zničené železnice, do povetria vyhodené viadukty a mosty v Kysaku, Kendiciach a Haniske, všetky zdemolované mosty v meste odrezali Prešov od ostatného zázemia, od zásobovacích stredísk. [...] Vybrakované sklady obilia a potravín, prázdne obchody, zdecimované stavy hospodárskych zvierat – to boli výhľady, ktoré poskytoval zbombardovaný Prešov svojim obyvateľom.“²⁴

„Len sem-tam sme videli celý dom alebo takú ulicu, kde nepadla v posledných dňoch bomba,“ konštatoval po vojne Hlas ľudu, denník miestnych komunistov. Podľa neho ostalo

21 Nemecký frontový divadelný súbor zložený prevažne z ukrajinských emigrantov, ktorý hosťoval v Prešove na jeseň 1944.

22 CHMELKO, A.: V zajatí, s. 64.

23 LAZORNÍK, B.: Prešov po bombardovaní v jeseni 1944. Moje mesto Prešov, 2007, č. 1, s. 53.

24 Kronika mesta Prešova, s. 47.

z dvatisícpäťdesiat domov iba tristo-päťdesiat nepoškodených, na pätnástich miestach vypukli požiare.²⁵

Najviac postihnutý bol stred mesta, historické jadro. Bomby ťažko poškodili obe kiná, kasárne, františkánsky kostol s kláštorom aj evanjelickú faru v susedstve. Železničnú stanicu zasiahli, ale nie transport, ktorý sem došiel z východu. Dôležitejšie vojenské objekty ujmu neutrpeľi, zato bol ťažko poškodený napríklad ateliér Karola Divalda, priekopníka umeleckej fotografie; zničili sa sklenené negatívy nevyčísliteľnej umelecko-historickej hodnoty.

Bomby zhadzovali, ako prišlo, nazdáva sa Magdaléna Sakalová, v tom čase dvanásťročná, nestarali sa, kam dopadnú. „Keď sme vyšli von, všetko naokolo na našej ulici, na Baštovej, bolo v troskách. Akurát internát, kam sa nasťahovali Nemci, ostal nedotknutý. Až neskôr sme sa dozvedeli,

že práve ten mali Rusi zničiť.“²⁶ Na rohu Jarkovej ulice zasiahla bomba menšieho kalibru gréckokatolícky biskupský palác, v jeho suteréne sa nachádzal nemecký poľný lazaret.

Uchránená neostala ani periféria. Na futbalovom ihrisku, kde Nemci parkovali svoje vozidlá, tri bomby vytvorili veľké krátery. Ďalšie padli na okolí, do lesov na Dúbrave a v Borkúte, inak by boli škody ešte väčšie a následky tragickejšie.

Pustá dolina, Dúbrava, lokality v blízkosti mesta, ostali od pustošenia uchránené. Emília Havadejová, rod. Ťukotová: „*Tunajší ľudia prijali u seba toľkých, koľko mohli. Ubytovani boli aj v škole. Do nášho domu prišiel otec Andrej Zima, gréckokatolícky kňaz s rodinou. Komusi zišlo na um, že by sa tu mohla slúžiť poľnočná. Pripravili oltár, ešte dôkladnejšie zatemnili okná. O polnoci sa tu napriek zákazu zišlo plno ľudí,*

aj štyria nemeckí dôstojníci prišli, a keď sa spievala Tichá noc, všetci mali v očiach slzy. Konal sa tu i jeden sobáš a pokrstili dieťa, čo sa narodilo evakuantom.“

V Prešove sa poľnočná omša konala už o šiestej večer v poloprázdnych kostoloch, keďže pretrvávala obava z nového náletu.²⁷ O týždeň ostali v meste iba dve pätiny jeho obyvateľov, ktorí zápasili so zúfalými životnými podmienkami.

Až po Vianociach sa objavila v novinách prvá správa – v nemčine. *Grenzbote*, denník karpatskonemeckej menšiny, referoval, že „asi 150 nepriateľských bojových lietadiel uskutočnilo teroristický nálet na centrum slovenského východu Prešov... Vyžiadalo si vyše 70 mŕtvych. Na budovách, vrátane gazdovstiev spôsobil rozsiahle škody.“²⁸ O deň neskôr sa správa o tragédii objavila v *Slovenskej pravde*.²⁹ Nielen na Prešov, ale aj na Nitru padali toho dňa bomby, dalo sa zároveň dozvedieť zo *Slovenskej politiky*.³⁰

Nasledujúceho dňa i *Gardista*, orgán vlády, prelomil konečne mlčanie a ponúkol za „hrst’ dojmov z ťažko navštíveného mesta“: „*Nebolo veľkého vianočného stromu na námestí, ani v oblokoch nerozžiarili sa drobné sviečky, nezasadli rodiny okolo štedrovečerného stola, neozval sa detský smiech, ani vianočná pieseň. Iba chladný decembrový vietor víril prázdnymi priestranstvami a v blýskavom svetle mesiaca trčali k nebu ako strašidlá rozvaliny a rumoviská domov. Ježiško neprišiel tohto roku k nám do Prešova.*“³¹

V nasledujúcich dňoch pribúdalo podrobností, uvádza sa aj čoraz vyšší počet obetí. „*Do predvečerajška z trosiek vytiahli 116 mŕtvov,*“ píše *Slovák*

Na mieste zničenej pošty postavili po vojne hotel Dukla (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

25 Hlas ľudu, 20. 12. 1945, s. 2.

26 Nasťahoval sa doň Sicherheitsdienst, bezpečnostná služba so školou agentov.

27 K tretiemu výročiu oslobodenia Prešova. Ozvena, roč. 3, 18. 1. 1948, s. 2.

28 Angriff auf Preschau. Grenzbote, 27. 12. 1944, s. 1.

29 150 lietadiel na Prešov. Slovenská pravda, 28. 12. 1944, s. 1.

30 Nálet na Prešov a Nitru. Slovenská politika, 28. 12. 1944, s. 1.

31 Smutné Vianoce Prešova, Gardista, 29. 12. 1944, s. 3.

deň pred Silvestrom.³² Gardista zas obširne vymenúva materiálne škody: „Náleť nemohol mať vojenský účel, lebo ved' čo má spoločného s vojnou františkánsky kostol a františkánsky kláštor, ktorý dostal tri plné zásahy. Zasiahnuté boli školy, ako napr. priemyselná, ďalej ruské gymnázium a tam sa nachádzajúca nemocnica. [...] Ťažko bol poškodený sociálny dom mesta Prešova, ktorý bol odovzdaný svojmu poslaniu len pred rokom. [...] Dôkazom bezplánovitého bombardovania sú zásahy na maloroľníckej usadlosti na okraji mesta alebo napr. zničenie cigánskej štvrte.“³³

Na Silvestra priniesla podrobnosti o „bombardovaní metropoly východu“ *Slovenská pravda* s podtitulkami: Vyše hodinový nálet – Jasno ako za bieleho dňa – Vyše tisícjednosto zasiahnutých domov – Doteraz 116 mŕtvych – Pod troskami sa očakávajú ďalší. „Po bombardovaní bolo -10 stupňov C a v tejto zime stálo 25 000 obyvateľov pred zničenými alebo demolovanými bytmi.“³⁴

Noviny vyšli i na Nový rok. Rozsah skazy *Slovenská politika* na prvej strane nezatajuje ani nezmiernuje: „Náleť previedol nepriateľ takzvaným kobercovým spôsobom, pričom aj z palubných zbraní ostrel'oval ľudí na cestách a uliciach. [...] Po tomto pirátskom kúsku bolševických pirátov na celom Slovensku zavládlo veľké rozhorčenie.“³⁵

Konečne 3. januára 1945 uverejnil *Slovák* menný zoznam 102 obetí, menej, ako sa uvádzalo dosiaľ. „Z tohto počtu bolo úradne identifikovaných 78 osôb a neidentifikovaných 24 osôb. Podľa doterajších výsledkov a priebehu sa predpokladá, že v zasypaných pivniciach a pod troskami nebude už veľa mŕtvych.“³⁶

Pohľad na mesto z Kmeťovho stromoradia (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

O to, že ako-tak začal fungovať verejný život, sa pričínilo vyše 500 robotníkov, „montérov a remeselníkov“, ktorých na Štefana nasadili na odstraňovanie škôd. „Stredom záujmu šarišských občianskych kruhov sú sviečky a petrolej, lebo elektrický prúd po pretrhnutí primárneho rozvodového vedenia bolo treba vypnúť.“ Väčšina obchodníkov, potešil sa pisateľ, situáciu nevyužila, sviečky a zápalky predáva za „normálne ceny“. Dva týždne po nálete poskytoval pisateľovi obraz mesta dokonca dôvod na istý optimizmus: „Okrem nepatrných výnimiek sú už opravené všetky bombardovaním roztrhané vodovodné potrubia. [...] Do ulíc sa vracia živší ruch: vidieť v nich viac ľudí a vozidiel.“³⁶ O 114 mŕtvych informuje *Slovák* o týždeň neskôr, z nich identifikovali 91.³⁷ Podľa *Slovenskej politiky* z nasledujúceho dňa bolo ich síce až 128, jednako nie stovky, ba poldruha tisícky, ako tvrdili „vymyslené správy o Prešove“.³⁸

32 Práca červených „osloboditeľov“, *Slovák*, 30. 12. 1944, s. 2.

33 Doteraz 116 mŕtvych v Prešove. *Gardista*, 30.12.1944, s. 3.

34 Večer hrôzy v Prešove. *Slovenská pravda*, 31. 12. 1944, s. 2.

35 Prešov ťažko poškodený. *Slovenská politika*, Nový rok 1945, s. 1.

36 Obete teroristického náletu na Prešov. *Slovák*, 3. 1. 1945, s. 3.

37 114 obetí teroristického náletu na Prešov. *Slovák*, 11. 1. 1945, s. 3.

38 Vymyslené zprávy o Prešove. *Slovenská politika*, 12. 1. 1945, s. 1.

Zoznam obetí uverejnili 4. januára 1945 aj *Slovenská pravda*, *Gardista* a *Grenzbote* (ten mená promptne ponemčil), o deň neskôr i *Slovenská politika*.

„Bezhraničné ničenie a pustošenie Prešova nezostalo bez ozveny v srdciach tých Prešovčanov, ku ktorým osud bol milostivejší a uchránil ich pred pohromou.“ oceňuje *Slovák* 18. januára 1945. K darom od firiem i jednotlivcov prispelo mesto „sumou *Ks* 24.132,—, takže do 13. januára t. r. celková suma činí *Ks* 68.332,—.“

Ešte 19. januára 1945, keď už do mesta vstúpila Červená armáda, informuje *Slovenská pravda* o vyplatení mimoriadnej podpory 175 tisíc korún pre postihnutých z fondu vládneho poverenca, okrem toho „Prešovčania sami nazbierali vyše 68.000 *Ks*.“ Najchudobnejší dostali palivové drevo, hotovosť na najnutnejšie potreby, ale aj „6 párov kapcí a 6 párov papučí.“³⁹

O mesto sa nebojovalo a pri jeho dobýjaní sa takmer neozval výstrel. Ďalšie boje sa rozpúťali až v okolí Liptovského Mikuláša. Príchod jednotiek 4. ukrajinskému frontu a s nimi i 1. československého armádneho zboru opísal očitý svedok podstatne odlišnejšie ako propaganda v nasledujúcich desaťročiach: „Osamelý nemecký gazík a malý nákladník došli na križovatku a pustili sa ďalej po Levočskej ulici smerom na západ. O chvíľu nová detonácia, to vyhodili most cez *Torysu*. A zas hrobové ticho. O hodinu nato sa na križovatke, kde sa zbiehajú cesty od *Bardejova*, *Sabinova*, *Košíc* a *Tatier*, objavil ruský tank. Niekoľko ráz sa otočil a zastal – ako boh pomstiteľ.“⁴⁰

Vojna mala síce trvať ešte tri mesiace, ale pre väčšinu Prešovčanov sa skončila. Sotvakto tušil, že sa práve začína nová tragédia, nové

deportácie, tentoraz do gulagov na Východe.⁴¹

Na druhý deň po nálete sa už sestry Hajdové, pochopiteľne, nešli hlásiť na gestapo, ale skrývali sa v *Malej Lodine*. „Až keď v januári prišli Rusi, mohli sme sa vrátiť do Prešova. Pri bombardovaní veľa väzňov zahynulo vo väznici, dozvedela som sa, medzi nimi aj *Táňa*, tá, čo som s ňou bola v cele.“

Aj rodinu *L. Feckovej-Leukaničovej* zastihli Vianoce v pivnici: „Tisli sme sa pri piecke, spomínam si aj na akúsi skromnú výzdobu. Neboli sme tu sami, ľudia spali na poschodových pričiach, vytvorili sa akési kóje, aby sme mali aké-také súkromie. O neceľý mesiac prišli do Prešova Rusi. Všetcičo sa o nich hovorilo, najmä že znásilňujú ženy, mama nám preto zakázala vychádzať z pivnice. *Nakvartielovali* sa v našom byte, ale ukázalo sa, že sa s nimi dá vyjsť. Keď neskôr začali odpratávať nevybuchnutú municiu, zbierali sme na povale zápalné bomby veľké ako vajce. Pätnásť-dvadsať

sme ich naukladali vedľa seba. Aj nevybuchnutú bombu u nás na dvore konečne odpratali. Nijaké zvláštne bezpečnostné opatrenia sa pritom nerobili, prosto ju naložili na voz.“

Ladislava Milčeviča chránil až dovtedy pred povolaním do armády či evakuáciou doklad, že je zamestnaný ako colník, zato mnohí muži sa radšej uchýlili do lesov. „Nakoniec ani mne neostalo iné, keď hrozilo, že sa s ustupujúcimi Nemcami tiež budeme musieť vydať na cestu. Noc sme strávili na snehu, ráno sme dostali správu, že v Prešove sú už Rusi. A tak sme sa pohli z lesa domov. Na naše prekvapenie bol to veľký zástup mužov, štyri až päťtisíc, hotová procesia. Tešili sme sa, že sme sa vyhli evakuácii, že sme prosto prežili.“

Na *Dúbrave* naďalej ostávali Prešovčania postihnutí bombardovaním. „Aj 20. januára ráno sa v škole konala omša. Vtom sme vylakaní zbadali približovať sa na koni ruského vojaka. Vošiel dovnútra, chcel vedieť, čo tu robíme. Otec *Zima* so zmiešanými

Centrum mesta – na mieste zničenej besiedky po vojne postavili pomník sovietskym osloboditeľom (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

39 Doteraz vyplatili 175 tisíc pre postihnutých v Prešove. *Slovenská politika*, 19. 1. 1945, s. 1.

40 PETRAŠKO, Ľ.: Z drobnej mozaiky veľké svedectvo histórie – Listujeme v beletrizovaných spomienkach Jozefa Fecka. *Prešovský večerník*, 8. 5. 1995, s. 3.

41 Od januára do apríla 1945 bolo z Prešova odvečených dvestošesťdesiatštyri ľudí, nevrátil sa každý tretí. Podľa iného údaju sa ich nevrátilo až stodvadsať.

pocitmi prerušil omšu a vysvetlil mu, o čo ide. Vojak, bol mladý, nebránil nám, ba vyzval, nech pokračujeme a pobral sa ďalej smerom ku Kanašu smerom na Veľký Šariš.“ (E. Hava-dejová)

Gabriela Fecková sa hneď po nálete pobrala s matkou a sestrami do Demjaty k tete. „Mysleli sme, že tu sa vyhneme najhoršiemu, ale stalo sa naopak, práve tam sme zažili front. V kaštieli boli ešte Nemci, pán Semsey sa chystal na odchod. Kadečo porozdával, komenciášov vyplatil skôr, ako sa pobral do Maďarska či kde. Hneď nato sa ľudia pustili rabovať horný kaštieľ. Po Nemcoch prišli Rusi, vrhli sa na ovce v košiarí, rezali ich, hoci aj kotné, mnohé podrezané ešte rodili. Dačo hrozné to bolo, jedli všetko, šak boli vyhľadovaní, nie? I druhý kaštieľ ľudia vyrabovali, pobrali všetko, čo tam bolo. Možno až v máji sme sa vrátili do Prešova. To už bol koniec vojny a skoro ešte strašnejšie ako vojna, každý bral, čo mohol. My sme sa dozvedali, jak vykradli koho, i ku nám sa vlámali.“

Rodine Jančíkovej sa naopak stalo osudným, že sa z vidieka, akokoľvek nedobrovoľne, vybrali do Prešova. Keď sa na jar vrátili do zbombardovaného domu, netušili, aké prekvapenie ich tu čaká. „Strýko choval dve prasatá, ako bolo vtedy zvykom. Vypravili sa aspoň po zrno. Keď boli vrecia naložené na voze, zišiel ešte do pivnice pozrieť, čo ostalo z prasiat. Odrazu začujeme výkrik. Ako sa strýko jednej dotkol, pohla sa, aj sa ozvala a on sa pustil vnohy, košelu si roztrhol na plechu. Potom sviňu vyslobodili, mala päťdesiat kíľ, predtým dvestodvadsať, po celý čas ju pri živote udržiavali vlastné zásoby. Babka sa zotavovala, požila ešte osem rokov, ale posledné už len na posteli. Nespamätala sa viac z toho šoku, keď naraz prišla o dcéru i vnuka.“

A. Hutyróvá sa až v lete vybrala do Prešova. „Z Kysaku som musela ísť pešo, lebo vlak ešte stále nechodil, mosty neopravili. V meste samá jama po výbuchoch, na domoch stopy po streľbe, omietka opadaná, okná iba kde-tu zasklené. Všade bolo plno Rusov i evakuantov, čo sa vracali domov.“

Spoločensko-politická atmosféra po vojne nedovolila vracat' sa prívelmi podrobne k tragickej udalosti, ktorá postihla mesto. Nielenže by nebolo možné nezmeniť sa o pôvodcovi, ale vzhľadom na ničivé dôsledky musela by sa nastoliť aj otázka o jeho zmysle.

Na prvé výročie sa pred niekdajším sídlom gestapa, na mieste, ktoré nálet postihol najväčšmi, konala spomienková slávnosť. Začala sa o pol siedmej, zhruba v čase, kedy začali padať bomby. „Táto dojímavá smútočná trýzna zakončená bola hymnami ČSR a SSSR“, informuje o nej o dva dni neskôr miestny komunistický denník *Hlas ľudu*.⁴² Inak sa kobercový nálet na mesto pripomínal výlučne v miestnej tlači, a to bez ohľadu na politické zameranie tak, ako keby šlo o prírodnú katastrofu, za ktorú nemožno vlastne nikoho obviniť.

Jednako sa téme venovali tak demokrati ako aj komunisti. Prekvapujúco veľký priestor venoval náletu spreď roka komunistický *Hlas ľudu*. Za „strašné a nečakané“ označuje bombardovanie – začalo sa o 18.47 a bolo ho vidno až pri Poprade a Snine – autor článku, ktorý sa vďaka nemu v poslednej chvíli vyhol odvečneniu do armády. Prináša zaujímavú, ojedinelú informáciu: „Zahynulo veľa ľudí. Bolo ich asi viac, než hlási na tretí deň nemecký lokaj Tido J. Gašpar, ktorý povedal, že v Prešove zahynulo asi 60 – 70 ľudí, v to rátajú aj obeť nemeckej armády.“ Tých malo byť podľa pisateľa 300.⁴³

Jána Keselička, predsedu miestnej organizácie KSS zastihlo bombardovanie vo väznici. Tu si podľa neho vyžiadalo sedemdesiat obetí, mnohých uvádza menovite, ako mu utkveli v pamäti. „Múry padali a zasypávali nás všetkých. Zem sa triasla... Na jednom konci mŕtvi, tí ľudia, ktorí ešte pred chvíľou žili a tešili sa, že sa predsa len vrátia domov. Ozýva sa kvílenie a plač. Dospeli ľudia plačú. Jeden nemá nohu, iný je dolámaný, tretí zasypáný.“⁴⁴

„Pokoľ, večný Bože, daj Vám všetkým drahým. / Nám pomôž za-

Zabitý kôň v blízkosti Bardejovského mosta (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

42 Prešov spomínal. *Hlas ľudu*, 22. 12. 1945, s. 1.

43 MARTIN, J.: 20. december 1945. *Hlas ľudu*, 20. 12. 1945, s. 2.

44 KESELIČKO, J.: Pred rokom sme sedeli vo väznici prešovského gestapa. *Hlas ľudu*, 20. 12. 1945, s. 2.

Odpratávanie trosiek zasiahnutej synagógy (Zdroj: Vlastivedné múzeum Prešov)

hladiť bolesti, / žijúcim dopraj pokoj svätý, / daj dobrej vôle-sily / by hnev Tvoj ni my, ni deti viacej nezažili,“ neobratne, zato úprimne zažialil za obeťami príležitostný básnik Ján Fecko-Drieňovský pri prvom výročí.⁴⁵

„Rany sa zaceľujú,“ konštatovala *Ozvena* na jeseň nasledujúceho roku. „Stopy strašného bombardovania Prešova už temer zmizli.“ Zároveň ho ilustrovala dvoma snímkami.⁴⁶ Pripomenula ho aj pri druhom výročí vo vianočnej prílohe. Zato tribúna miestnych komunistov sa vtedy už pokúsila kobercový nálet, nebudaj barbarický, ospravedlniť. Očividne reaguje či polemizuje so všeobecnou mienkou: „Útok nebol namierený proti obyvateľstvu, ale proti tým, ktorých ináč nebolo možné rozbiť, zahnať iba hroznými zbraňami. Prešov

musel priniesť veľkú obeť na oltár slobody a novej Republiky.“⁴⁷

Medzičasom sa mohli zinventarizovať škody: „... zničených 207 bytových jednotiek, poškodených 3503 bytových jednotiek.“⁴⁸ Posledná pripomienka tragédie sa nájde v demokratickej *Ozvene*, a to pri treťom výročí od skončenia vojny.⁴⁹ Zároveň tak akoby už predznamenávala radikálnu zmenu režimu.

Vojnové škody v Prešove sa odhadovali na 560 miliónov korún. Poškodených malo byť 1234 bytov, veľa z nich celkom zničených a neobývatel'ných⁵⁰. Neskôr sa údaje rôznili, zrejme v závislosti od toho, aké kritériá sa uplatnili. Bilancia by mohla vyzerat' aj takto: zničených alebo ťažko poškodených bolo 400 objektov, 207 bytov bolo úplne zničených, 3503 poškodených.⁵¹ Z 2050 domov

iba 450 ostalo málo či celkom nepoškodených, celkom zničených bolo 85 domov, silno poškodených 250⁵², menej poškodených 347 a 1018 malo poškodené okná a krytinu. Úhrnná škoda bola 35 miliónov, škody na kanalizácii, vodovodoch a komunikáciách 12 miliónov korún.⁵³

Odlišujú sa aj údaje o tom, koľko obyvateľov ostalo v tom čase v meste – 8 či 12 tisíc z pôvodných 25 až 30 tisíc – aj o počte evakuantov, ktorí sa v kritickom čase zdržiavali v sídle župy a práve tak i o počte obetí náletu. Identifikovali a oficiálne pochovali 140 osôb, okolo 30 z nich pochádzalo z obcí Prešovského okresu. Na hromadnom hrobe na mestskom cintoríne sa neuvádza, koľko neidentifikovaných obetí doň uložili. Podľa údajov na pamätníku, ktorý sa nachádza na mieste niekdajšej väznice gestapa, zahynulo tu 120 väzňov, okrem toho údajne vyše 300 Nemcov.

S prihliadnutím na rozličné pramene sa celkové straty na životoch následkom bombardovania spreď Vianoc 1944 v Prešove dajú odhadnúť na 250. Celkovo si 24 náletov podľa dobového tvrdenia vyžiadalo 306 ľudských životov. Zopár obetí pribudlo po vojne pri hľadaní príbuzných v troskách.

Odstraňovanie škôd v meste sa financovalo z osobitného fondu práve tak ako aj obnova obce Zlatá Baňa, ktorú vypálili Nemci. S následkami bombardovania sa však domáci museli ponajviac vyrovnávat' sami. Nárok na podporu mal iba majiteľ domu, kde nebolo viac ako dve bytové jednotky, ostatní vraj majú dost' peňazí na to, aby škody uhradili z vlastného.

45 DRIEŇOVSKÝ: 22. december 1944 (báseň). *Ozvena*, Vianoce 1945, s. 4.

46 Rany sa zaceľujú. *Ozvena*, 1. 9. 1946, s. 3.

47 Prešov – 20. december 1944. *Hlas ľudu*, 20. 12. 1946, s. 2.

48 *Ozvena*, 6. 7. 1947, s. 3.

49 K tretiemu výročiu oslobodenia Prešova. *Ozvena*, 18. 1. 1948, s. 2.

50 *Demokrat*, 18. 7. 1946, s. 4.

51 Inde sa uvádza celkový počet 4433 bytov okrem obchodných a prevádzkových miestností.

52 Uvádza sa aj 347, respektíve 312.

53 Vojnové škody na celom území Slovenska za roky 1939 – 1945 sa odhadovali na 114 461 miliónov Kčs.

Dosiahol vôbec nálet pôvodný zámer?⁵⁴ Bolo či nebolo bombardovanie potrebné? Ing. Milčevič to jednoznačne popiera. „Prakticky skoro celé mesto zničili, ale to, čo chceli zbombardovať, sa im nepodarilo: železničnú stanicu ani telefónnu centrálu, ktorá spájala východný front a viedla z Východného Pruska cez Prešov na Balkán. Nemci telefónne linky káblovali a zakopávali do zeme, to bola vtedy novota. Veľká centrála v Prešove, obsluhovali ju nemecké dievčatá, Blitzmädel, tá zasiahnutá nebola. Nemci, čo bývali u nás, sa stade pobrali zväčša akurát deň pred náletom, aj s tankom, ktorý parkoval na našom dvore.“

V 50. rokoch sa sporadicky objavili pokusy pripísať nálet na vrub samotným Nemcom, či aspoň západným spojencom, ale časom sa na túto udalosť uvalilo mlčanie. Inak by sa muselo pripustiť, že smrť „protifašis-

tických bojovníkov väznených a týraných gestapom“⁵⁵ zapríčinili tí, ktorí podľa oficiálnej rétoriky priniesli slobodu. Obete z radov civilného obyvateľstva sa fakticky nepripomínajú ani dnes. Historik Martin Pekár: „Mesto, jeden z oporných bodov nemeckej armády, sa stalo terčom pre sovietske lietadlá, preto sa o ňom mlčalo. Bližšie okolnosti a súvislosti tohto bombardovania, či bolo z vojenského hľadiska nevyhnutné alebo nie, dodnes zostávajú neobjasnené. A tak ostáva paradoxne aj naďalej dost málo známou kapitolou v dejinách mesta, ale aj v celkových vojenských dejinách Slovenska.“⁵⁶

Vladimíra Zorvana, jedného z trojice, ktorá sa pričínila o uskutočnenie náletu a nositeľa početných vyznamenaní, ani po desaťročiach netrúpili pochybnosti. „Vojna nešetří nikoho, teda ani civilné obyvateľstvo,“ konštatoval z časového odstupu na

otázku miestneho novinára. A dodal: „Neradno spomínať na ťažké časy druhej svetovej vojny. Bol to heroický zápas.“⁵⁷

Keď sa na začiatku 60. rokov hlbili na mieste voľakedajšej väznice základu Ústavu geodézie a kartografie, dostali sa na povrch ostatky posledných obetí, skoro dve desaťročia pochované pod troskami. Nevybuchnuté bomby sa našli ešte dlho po vojne, napríklad jedna roku 1986 pri stavbe mestskej haly. Pri odpálení v kameňolome vytvorila kráter široký desať a hlboký osem metrov. Zatiaľ poslednú objavili roku 2006 pri výkopových prácach na železničnej stanici.

O ničivých následkoch plošného bombardovania Prešova pred Vianocami 1944 sa dnes už vie dostatočne veľa, aspoň približne poznáme i počet obetí. Nezodpovedaná však ostáva otázka Prečo?

Ľudovít Petraško • Stalin's Candles over the Town. Air-raid on Prešov at Christmas 1944 through the Eyes of Witnesses

Prešov, similarly as other Slovak towns, was repeatedly attacked by Red Army air-forces since autumn 1944, what caused number of casualties among civilians. The most devastating, almost one hour long air-raid took place on 20 December 1944. Collaborators of the Soviet partisans provided them with maps and supporting documents that were sent to Kiev. This contribution reports on the testimonies of witnesses who consistently consider that the air-attack was directed against local citizens, including high number of evacuated persons, as the major part of German troops had left the town shortly before the attack. The main target of the raid was Gestapo prison located at Konštantínova street and right the bombs that hit that locality killed high number of imprisoned persons. The bombardment in which 250 people lost their lives (in Prešov more than 300 people in total died due to the air-raids) had been remembered for a certain period of time, but from the very beginning it was not mentioned who bombed the town. Later this historical event was omitted and it was in fact forgotten.

doc. PhDr. Ľudovít Petraško, PhD. (1949)

Študoval na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove a na Univerzite Rostock, študijný odbor nemčina – slovenčina. Pôsobí na Inštitúte germanistiky FF Prešovskej univerzity, venuje sa dejinám klasickej nemeckej literatúry a teórii prekladu, literárnej vede a umeleckej literatúre. Priebežne prispieva do odborných periodík, spolupracuje s médiami, je autorom niekoľkých knižne vydaných próz, naposledy románu *Lanské snehy* (2009). Príspevky z oblasti histórie publikuje v odborných aj populárno-náučných periodikách, zaujímajú ho tabuizované témy, je autorom scenára k televízному dokumentu *Stalinove sviečky nad Prešovom* (2010).

54 Toho dňa bombardovala Červená armáda aj Nitru, Zvolen a Brezno, nie však v takom rozsahu.

55 Z nápisu na pamätníku na Konštantínovej ulici.

56 V televíznom dokumente *Stalinove sviečky nad Prešovom*, RTVS, premiéra 7. 12. 2011.

57 SEDLÁK, I.: Vladimír Zorvan – muž ktorý stál v zákulisí predvianočného bombardovania Prešova („S internáciou do gulagov nemám nič spoločné...“). Prešovský večerník, 15. 3. 1995, s. 4.

„NAŠA GENERÁCIA NEVERILA SOCIALIZMU S ĽUDSKOU TVÁROU, OČAKÁVALI SME PARTIZÁNSKU VOJNU“

ROZHOVOR S FILMOVÝM VEDCOM
MARTINOM CIELOM

FRANTIŠEK NEUPAUER

V tomto roku si pripomíname 25. výročie od pádu Berlínskeho múru. Pri tejto príležitosti sa viacerí historici, sociológovia, filozofi zamýšľajú nad tým, ktoré udalosti, či osobnosti mali významný podiel na páde totalitného režimu pod kuratelou ZSSR. Viac v zahraničí (v Nemecku, v Rakúsku) ako na Slovensku zaznievajú interpretácie poukazujúce na prelomový 25. marec 1988 a mesto Bratislavu. Cesta k pádu Berlínskeho múru viedla podľa Barbary Coudenhove-Kalergiovej¹ „od Sviečkovej manifestácie“. Táto rakúska televízna reportérka sa na manifestácii priamo zúčastnila a viackrát zdôraznila úlohu Slovákov ako „pionierov revolúcie.“² V deň výročia manifestácie 25. marca 2011 na Hviezdoslavovom námestí povedala: „A dodnes, my v Rakousku jsme nezapomněli, že jste to byli vy, že vy jste byli ti první, kteří se proti totalitnímu režimu postavili. To vám už nikdy nikdo nemůže vzít.“

Sviečková manifestácia je prezentovaná ako akcia najvýraznejšieho, a teda kresťanského disentu, no medzi jej účastníkmi boli aj občianski aktivisti, agnosticci, či ateisti. Aj samotný priebeh manifestácie sa mal niesť v čisto občianskej rovine. František Mikloško v liste Obvodnému národnému výboru Bratislava 1, dňa 10. marca 1988, napísal: „Predpokladá sa, že účastníci zhromaždenia vyjadria svoj súhlas s programom zhromaždenia držaním horiacich sviečok.“³ Priebeh bol zo strany väčšiny účastníkov poňatý viac religiózne (či priamo katolícky), a to hlavne cez modlitbu svätého

Martin Ciel (Zdroj: Internet)

ruženca v čase od 18.00 do 18.30 hod. Mienka účastníkov manifestácie bez religiózneho ukotvenia (rovnako podstatnej, aj keď menšinovej časti manifestujúcich) na najväčšej demonštrácii vo východnej Európe na konci 80. rokov, je takisto dôležitá a potrebná. Rozhovor s Martinom Cielom nám umožňuje pozrieť sa na túto udalosť aj z tejto perspektívy.

Doc. PhDr. Martin Ciel, PhD. (1963, Nitra) patrí medzi významných filmových teoretikov a kritikov. Vyštudoval odbor filmová a divadelná veda na Vysokej škole múzických umení v Bratislave. Do roku 1990 pôsobil v Akadémii

- 1 Barbara Coudenhove-Kalergi (1932, Praha), publicistka a spoluzakladateľka legendárnej televíznej redakcie ORF východná Európa. Je považovaná za „prvú dámu rakúskej žurnalistiky“ a „svedomie dobrého Rakúska“. Je tiež autorkou niekoľkých kníh, ktoré sa venujú dejinám východoeurópskych krajín a autobiografie Doma je všade.
- 2 „Vlastne boli Slováci prví, Bratislava bola pred Prahou, to boli pionieri revolúcie.“
Bližšie pozri: COUDENHOVE-KALERGI, B.: Zuhause ist überall [Doma je všade]. Viedeň 2013.
- 3 Bližšie pozri: www.svieckovamanifestacia.sk

vied, neskôr vo Filmovom ústave ako vedúci oddelenia výskumu. Od roku 1998 do roku 2004 bol prorektorom VŠMU a v súčasnosti pôsobí ako pedagóg VŠMU na Katedre filmovej vedy, kde zabezpečuje výučbu dejín filmových teórií, filmových žánrov a súčasnej problematiky filmovej vedy. Zároveň je spisovateľ, milovník červeného vína, jazzu a hôr. Má za sebou prednáškové cykly v New Yorku, Prahe, Amsterdame, Tel Avive, Minsku. Knižne publikoval *Film. Ilúzia a akcia* (1992), *Odborná reflexia filmu na Slovensku* (1997), *Pohyblivé obrázky* (2007), *Metódy a možnosti analýzy filmového obrazu* (2011) a štúdie v odborných periodikách a zborníkoch. Ako programový poradca spolupracuje s niekoľkými medzinárodnými filmovými festivalmi.

Rozhovor s Martinom Cielom sme neorientovali na jeho odbornú a filmovú činnosť, ale na jeho spomienky na poslednú dekádu komunistického reži-

mu v Československu. Naším zámerom bolo odkryť čitateľom myslenie a dobu upadajúceho režimu očami (v tom čase) mladého človeka - študenta, vysokoškolačka, vojaka a neskôr člena ilegálnych hudobných skupín konca 80. rokov. Sledované obdobie (od roku 1978 do roku 1989) je v ČSSR charakterizované slovom „normalizácia“, no je aj obdobím občianskeho disentu poukazujúceho na nedodržovanie základných ľudských práv – Charta 77 a vzniku Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných (1978). V Poľsku vzniklo (v roku 1980) a vzápätí bolo zakázané (1981) nezávislé odborové hnutie Solidarita. Rok 1981 bol aj rokom atentátov na poľského pápeža (13. máj 1981) i amerického prezidenta Ronalda Regana (30. marec 1981). Až v roku 1985 nastúpila v ZSSR éra perestrojky (prestavby) a glasnosti (otvorenosti) zosobnená reformnou politikou Michaila Gorbačova. Na túto vlnu zmien naskočili komunistickí lídri

v Maďarsku, v Poľsku, no Československo akoby očakávalo, že tvrdá ruka režimu odstráni sovietskeho nositeľa socializmu s ľudskou tvárou...

Brutálne vraždy veriacich na Slovensku sa stali mobilizujúcim prejavom nesúhlasu Slovákov v zahraničí. Demonštráciami pred ambasádami ČSSR chceli poukázať na zločinecký totalitný režim na Slovensku. „Cielom tohto prejavu nesúhlasu budú brutálne vraždy predstaviteľov cirkvi na Slovensku, upieranie náboženských práv v praxi, ako aj ostatných ľudských práv“, napísal v liste z decembra 1987 Marián Šťastný.⁴ Demonštrácie v zahraničí sa neuskutočnili, no tento podnet viedol k iniciatíve Františka Mikloška, Jána Čarnogurského a Spoločenstva Fatima k zorganizovaniu Sviečkovej manifestácie, ktorú si na Slovensku pripomíname ako pamätný deň SR – Deň zápasu za ľudské práva. Účastníkom pohnutých udalostí bol aj Martin Ciel.

Vo filme *Občiansky preukaz* (ďalej OP) sú predstavené 15-ročné deti ako uvedomelí narušitelia socialistickej spoločnosti. Na znak nesúhlasu so závermi XIV. zjazdu KSČ vytrhli 14. stranu v občianskom preukaze. Pociťovali ste aj Vy v roku 1978, keď ste dostali občiansky preukaz podobnú rebéliu (vd'aka rodinnému, či školskému prostrediu)?

Nie, keď som mal pätnásť, tú stranu z OP som nevytrhol ani ja ani nikto z môjho okolia. Ale samozrejme sme vedeli, že všetko je zle – už desať rokov tu boli Rusi⁵, zároveň ale len desať rokov uplynulo od šesťdesiateho ôsmeho, takže v domácnostiach bola ešte dostupná literatúra zo 60. rokov a tá pre nás znamenala veľmi veľa. Rozdiel medzi slobodným duchom

Pioniersky oddiel ZŠ Nedbalova na Námestí SNP (Zdroj: Archív M. Ciela)

4 Marián Šťastný (1953, Bratislava), hokejista, majster sveta z rokov 1976, 1977. Spolu s bratmi Petrom a Antonom vybojoval pre hokejový klub Slovan Bratislava v roku 1979 titul majstrov ČSSR. V roku 1981 emigroval do Kanady. Bol výkonným podpredsedom a neskôr predsedom Svetového kongresu Slovákov (ďalej SKS).

5 Sovietsi, resp. vojská Varšavskej zmluvy.

tejto „zakázanej“ literatúry (noviny, časopisy, knihy) a ustrašeným duchom doby 70. rokov bol obrovský.

„Ak máš dlhý vlas, nechod' medzi nás...“⁶ hovorilo o. i. heslo zväzkov. Boli ste už ako „nást'- ročný“ takto označený?

Na gymnáziu sme mali viacerí veľké problémy nielen kvôli dlhým vlasom (prebiehali pravidelné kontroly a učitelia nás posielali ostrihať sa, výsledkom boli okrem krátkych vlasov aj neospravedlnené hodiny), ale aj kvôli oblečeniu a kvôli hudbe, ktorú sme počúvali. Nešlo len o Krylove⁷ pesničky, ale v podstate o akúkoľvek alternatívu k socialistickému popu.

Po gymnaziálnych štúdiách ste sa ocitli na vysokej škole. Aká tam bola atmosféra? Na jednej strane medzi študentmi a na druhej strane medzi pedagógmi...

Na Vysokej škole múzických umení (ďalej VŠMU) bola vtedy úžasná atmosféra. Bola to škola, kde sa dokonca pedagógovia nemuseli oslovovať slovom súdruh, ale pán docent alebo pán profesor, premietali sa tam zakázané trezorové filmy⁸, samozrejme na veľmi uzavretých projekciách len pre nás študentov, pretože podľa pedagógov boli súčasťou histórie, učila sa filozofia... Vládla tam síce opatrná, ale všeobecná protikomunistická

Matuš Peško (s gitarou) a Martin Ciel (so saxofónom) v sklade v roku 1987
(Zdroj: Archív M. Ciela)

atmosféra. VŠMU bola v polovici 80. rokov veľmi malá a veľmi špecializovaná škola... na veľkých univerzitách by niečo také nebolo možné.

Na jednej strane ste boli členom undergroundu⁹, no tvoriť ste do istej miery mali, či museli v duchu požiadaviek doby...

Nedá sa povedať, že som bol priamo členom undergroundu. Ale ako vedecký aspirant Slovenskej akadémie

vied (ďalej SAV) som zažíval rôzne paradoxné veci. V akadémii vied som napísal historickú prácu *Teoretická reflexia filmu na Slovensku*. Jej súčasťou bolo aj to, ako fungovala filmová teória v období 1968. Napísal som ako začala okupácia príchodom vojsk Varšavskej zmluvy¹⁰, ako nastala normalizácia¹¹ atď. Natvrdo som to vtedy napísal, veď mne to bolo jedno, mal som vtedy 24 rokov, povedal som si: „Čo sa mi môže stať, maximálne ma môžu vyhodit' z akadémie vied.“ Napriek tomu som za to získal – čo je mimoriadne paradoxné – ako mladý vedec výročnú cenu akadémie vied. Keď som si išiel cenu prevziať od predsedníctva akadémie vied, dostal som za to aj 500 korún, čo bol vtedy dosť veľký peniaz. Povedali mi tí akademici, ktorých som si mimochodom naozaj veľmi vážil: „Viete, pán doktor, ale toto nebudete môcť nikdy publikovať.“ Odpovedal som: „Áno, viem, že to nebudem môcť nikdy publikovať.“ Čiže oni vedeli, že je to ako keby protištátne, ale cenu mi dali, lebo sa im to zdalo fajn. V podstate to bola úplne zvrátená situácia v tom, že všetci vedeli, že sa niečo mení, všetci chceli, aby sa to menilo, a nikto nevedel ako to dopadne, a aby som nehovoril všeobecne a bol úplne osobný, tak naozaj som si nemyslel, že to pôjde tak rýchlo a tak radikálne.

- 6 V tomto duchu sa niesla aj televízna kampaň: „Máš-li dlouhý vlas, nechod' mezi nás“, ktorej dôsledkom bolo napríklad vylúčenie mužov, ktorí nosili dlhé vlasy zo spoločenského (vybrané reštaurácie, kaviarne), kultúrneho (zákaz vstupu do kín, či divadiel) života, ale aj z prepravy v hromadnej doprave. Bližšie pozri: NEMEC, O. a spol.: Háro. Vzpomínky a dokumenty. Dlouhý vlas mezi nás! Praha 2010.
- 7 Karel Kryl (1944, Kroměříž – 1994, Mníchov), novinár, spevák, básnik. Bol jedným z najvýznamnejších predstaviteľov československých protestných piesní v rokoch 1968 – 1993. V Československu vydal jediný album s názvom Bratříčku, zavírej vrátka (1969) a následne emigroval. Pracoval v redakcii rádia Slobodná Európa.
- 8 Tzv. trezorové filmy boli filmové diela, ktoré sa oficiálne v ČSSR nemohli premietiť buď kvôli protitotalitnému obsahu alebo kvôli emigrácii ich tvorcov. Po roku 1987 sa niektoré z nich (napríklad film Dušana Hanáka: Ja milujem, ty miluješ, z roku 1980) začali pomaly dostávať do kín.
- 9 Underground (ang. podzemie). Za najvýznamnejšiu československú undergroundovú hudobnú skupinu, ktorá sa usilovala vytvoriť tzv. paralelnú kultúru bola na konci roku 1968 považovaná skupina The Plastic People Of The Universe.
- 10 V noci z 20. na 21. augusta 1968.
- 11 Termín „normalizácia“ pochádza z textu Moskovského protokolu podpísaného 27. augusta 1968. „... normalizáciu pomerov v našej krajine na základe marxizmu-leninizmu, obnoviť vedúcu úlohu strany a autoritu štátnej moci robotníckej triedy, vyradiť kontrarevolučné organizácie z politického života a upevniť medzinárodné zväzky ČSSR so Sovietskym zväzom a ďalšími socialistickými spojencami.“ Československí predstavitelia sa zaviazali odstrániť výdobytky a predstaviteľov Pražskej jari. V užšom zmysle je týmto termínom chápané obdobie do XIV. zjazdu KSČ v roku 1971, v širšom zmysle obdobie do roku 1989.

Vo vojenskom útvare ozbrojenej ochrany transportov v severných Čechách
(Zdroj: Archív M. Ciela)

„PF 1985“ jednotky psovodov
(Zdroj: Archív M. Ciela)

Ako si celkove spomínate na koniec 80. rokov 20. storočia?

V tom čase som sa vrátil z armády, pretože vtedy bola povinná vojenská služba.¹² Bol som tam rok, keďže som predtým skončil vysokú školu. Následne som sa zamestnal v akadémii vied. A akokoľvek sa to môže zdať z dnešného pohľadu divné, obdobie tesne pred rokom 1989 bolo jedno z najzaujímavejších v mojom živote. Pretože to, čo sa stalo v Rusku¹³ – Gorbačovova línia prestavby a glasnosti tu veľmi silno rezonovali. To znamená, že všetci očakávali výrazné zmeny, ktoré sa ale u nás nediali až tak výrazne...

V tom čase boli prvé veľké punkové¹⁴ koncerty, džezové koncerty a premietanie trezorových filmov. Keď ich (nás) objavili eštabáci, tak už nás nepozatvárali všetkých. Čiže sa (nám) zdalo že ŠtB už je v rozpakoch, v chaose a nevie ako reagovať. Bolo cítiť zmenu. Šlo to pomaly, ale niečo sa dialo.

Ako vyzerali stretnutia punkových kapiel? Ako sa podarilo udržať ich v tajnosti?

Celé stretnutia a organizácia koncertov prebiehali z dnešného pohľadu veľmi zaujímavo. Neboli komunikačné možnosti, ako sú teraz – neboli mobilné telefóny, internet, nič. Všetko sa šírilo ústne. Ale zase, aby to nevyzeralo ako nejaký stredovek – boli aj telefónne búdky, odkiaľ sa dalo zavolať. Zároveň si treba uvedomiť, že v Československu vtedy neboli veľké koncertné možnosti, nebolo to tak, ako je dnes, keď sú v Bratislave denne štyri koncerty.

Všetko to bolo výlučné, osobité a zaujímavé. Štandardne sa informácie šírili tak, že človek povedal inému človeku, ktorému dôveroval, nejakú informáciu; ten to povedal iným ľuďom, ktorým dôveroval a odrazu ste sa ocitli v nejakej krčme, kde bolo 500 ľudí, z toho 300 vašich kamarátov a nejaká kapela.

Zaujímavé v tej dobe bolo, že v spoločnosti, v ktorej som sa pohyboval som nepoznal ani jediného človeka, ktorý by bol „za komunizmus“. Všetci boli proti vtedajšej vláde, a proti tomu zriadeniu. Určite tam boli aj nejakí tajní, ktorí hrali s nami rôzne hry, ale ak by v tejto našej spoločnosti bol niekto povedal: „Ten komunizmus je fajn“, tak by bol vyzeral ako idiot.

V spoločnosti, v ktorej ste sa pohybovali, ste vnímali pozitívne signály, ale dá sa to povedať aj o politickej klíme? Gustáv Husák, ako výrazný symbol normalizácie a predstaviteľia režimu u nás cenzurovali i to, čo prichádzalo zo Sovietskeho zväzu. Ako ste to vnímali?

Cenzúra toho, čo prichádzalo zo Sovietskeho zväzu bola veľmi silná, ale predsa len to prichádzalo zo Sovietskeho zväzu. To znamená, že tá cenzúra bola v tom, že sa nemohli prekladať veci, a ak, tak len načierno,

12 Základná vojenská služba bola koncom 80. rokov dvojočná. Vysokoškoláci (ďalej VŠ) boli na vojenčine jeden rok, pretože počas vysokoškolského štúdia absolvovali aj štúdium na vojenskej katedre.

13 Myslí sa Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR).

14 Punk (ang. nezmysel, výtržník). Punk je hudobný a životný štýl. Vznikol v roku 1976.

M. Ciel (vľavo) so svojimi spolubojníkmi (Zdroj: Archív M. Ciela)

ale zasa keď to vyšlo v ruštine, tak to zakázať nemohli, pretože nemohli zakázať sovietsku literatúru, čiže my sme veľa čítali o „prestavbe“ v ruštine. Absurdná situácia.

V skupine ľudí, v ktorej som sa pohyboval, sme to nevnímali tak, že sa niečo radikálne zmení. Minimálne do roku 1988, resp. do Sviečkovej manifestácie sme si mysleli, že vtedajší systém nemôže skončiť... V tom režime sme sa narodili, vyrastali sme v ňom. Aj preto moja generácia neverila ani nejakému socializmu s ľudskou tvárou. Mysleli sme si, že tento režim nemôže skončiť, keďže máme hranice so Sovietskym zväzom, s celou tou Červenou armádou¹⁵ na našom území. V Československu bolo dislokovaných niekoľko divízií, veď sme boli okupovanou krajinou. Takže sme si nemysleli, že príde nejaký November 1989 a všetko to skončí, ale boli sme presvedčení, že sa to nejakým spôsobom uvoľní – že

bude menšia cenzúra, budú môcť prichádzať informácie zo západu, bude sa môcť prekladať literatúra, lebo tie náznaky tu už boli. V také zmeny sme dúfali.

Vy ste boli členom kultúrneho disentu, rovnako ste čítali samizdaty. Aké samizdaty sa k Vám dostali? Vnímali ste, že sú okrem Vás aj iní odporcovia ako napr. ekológovia či kresťanský disent?

Samizdatov bolo veľa, napríklad *Súostrovie Gulag*¹⁶ som čítal v strojopisnej kópii a o 48 hodín som to musel posunúť ďalej. Veľmi dôležitá bola publikácia *Bratislava nahlas*¹⁷. Bola to úplne zásadná vec, čo sa týka obsahu. Tam boli fakty, ktoré keď sme čítali, tak nám skoro oči vypadli... šlo tam o priame, otvorené, podložené a zdokumentované informácie o nekvalite života v ČSSR.

Bratislava nahlas bola v priamej opozícii s proklamáciami komunis-

tickej strany o šťastnom živote v socializme. Znamenalo to, že existuje istá skupina ľudí, ktorí niečo aj robia, a nerozprávajú len po krčmách ako my, že akí sú komunisti zlí. My sme „len“ strhávali sovietske zástavy, ale poznanie, že existujú seriózni dospelí ľudia, ktorí sa seriózne zaoberajú problémami, bola úplne zásadná vec. Cez Zuzanu Tatárovú¹⁸ a Petra Tatára¹⁹ som sa zoznámil s týmito ľuďmi a vtedy sa to začalo sieťovať. Napríklad: v Prahe sme sa v tom čase v nejakej pivárni iba tak medzi rečou dohodli s českými kolegami, že v každej oficiálne publikovanej filmovej kritike by mala byť nejaká metafora alebo inotaj orientované proti diktatúre a Komančom, ako sa vtedy slangovo hovorilo komunistom.

O existencii katolíckeho disentu vedel asi každý, ale v porovnaní s ekológmi okolo *Bratislavy nahlas* bol katolícky disent oveľa uzavretejší. Sem-tam zverejňoval nejaké

15 Od roku 1946 bol oficiálnym názvom armády ZSSR Sovietska armáda.

16 Publikáciu Alexandra Solženicina označil americký diplomat a historik George F. Kennan za „najväčšie a najsilnejšie jednotlivé svedectvo o politickom režime, aké sa v modernej dobe objavilo.“ SOLŽENICIN, A.: *Súostrovie Gulag*. Bratislava 2012.

17 „*Bratislava nahlas*“ bola neveľká knižka s rozsahom 64 strán formátu A4. Zostavovateľom bol Ján Budaj.

18 Zuzana Tatárová (1956, Bratislava), scenáristka, prvá „hovorkyňa“ Verejnosti proti násiliu (ďalej VPN).

19 Peter Tatár (1953, Bratislava), lekár, konzervatívny politik, poslanec NR SR, jeden z „mužov Novembra 89“.

informácie. Sieťovanie však prebiehalo a skupiny sa trochu dekonšpirovali, aby mohli vplyvať a pôsobiť na verejnosť, ktorou sme v podstate boli aj my. Vďaka tomu som sa dozvedel aj o Sviečkovej manifestácii, čo bolo mimochodom tiež veľmi zaujímavé, lebo už ani neviem presne odkiaľ som sa to dozvedel... Nejako to každý vedel – v televízii mala ísť *Angelika*²⁰, vysokoškólači dostali voľno – čo nasvedčovalo, že sa niečo pripravuje – a potom mi povedal môj priateľ, ktorý mal kontakty s katolíckym disentom, že sa bude niečo diať na Hviezdoslavovom námestí.

Ako to bolo so strhávaním sovietskych vlajok? Chytili Vás pri tom?

Za socializmu sa pri každom výročí vešali československé a sovietske zástavy. Bolo viac-menej vecou chlapčenskej cti tie červené zástavy strhávať a zahadzovať do smetí. Cítili sme sa ako veľkí odbojár, partizáni, bojovníci proti okupácii. Z dnešného pohľadu je to pravdaže veľmi smiešne. Policajti²¹ to nenávideli, ale my sme im vždy vedeli ujsť, poznali sme všetky dvory a prepojenia medzi Heydukovou, Jedlíkovou a Obchodnou ulicou²², nemali šancu nás chytiť... Vtedy sa, mimochodom, dvory ani brány domov nezamykali, všetko bolo pootvárané, všetky priechody a pasáže voľné.

V marci 1988 ste mali niečo viac ako 20 rokov...

Áno, boli sme veľmi mladí. Keď sme boli na námestí 25. marca, bola už skoro tma. Ísť tam sme chápali ako svoju povinnosť: „*bude niečo proti komunistom, tak sa musíme toho zúčastniť.*“ Informácia bola v podstate

dostupná, podobne ako predtým, keď sa podpisovalo *Niekoľko viet*²³. Vždy ste poznali niekoho, kto ich už podpísal, a tak ste si text mohli vypýtať a tiež podpísať. Hovorilo sa o tom aj na Hlase Ameriky²⁴. Najpresnejšie by som to formuloval – ak ste chceli, tak ste sa to dozvedeli.

Poznali ste vtedy aj požiadavky, za ktoré sa malo manifestovať (na Sviečkovej manifestácii)?

Nie, nepoznal som ich. Dozvedel som sa ich potom, alebo v priebehu toho večera. Išiel som tam preto, lebo to bol nejaký protest, čo bola pre mňa principiálna vec. Bolo mi jasné, že tento štát je chorý, naozaj sa tu nežilo dobre, darmo ma bude niekto presvedčať, že boli sociálne istoty, že každý mal prácu, atď. To sú všetko hlúposti. Dá sa to možno takto zjednodušiť, ale zmena, ktorá sa udiala po roku 1989 je pozitívna, obrovská a radikálna. Netvrdím, že sa teraz máme fantasticky, ale je to neporovnateľný rozdiel. Čiže, keď niekto hovorí, že predtým bolo dobre, tak je to volovina. Dobre nebolo, väčšina mala nejakého známeho, ktorý bol „popoťahovaný“ – buď bol vyhodený zo školy, alebo bol zavretý, alebo mal politické problémy, a mnohé ďalšie morbidnosti, o ktorých ani nechcem hovoriť. Bola to naozaj taká vnútorná občianska povinnosť niečo urobiť. Bolo jasné, že je to niečo pozitívne, aj keď tie požiadavky som vtedy nepoznal, vedel som, že to organizujú katolíci, ktorých sme si vážili, pretože sme o nich vedeli, že niečo robia. Zároveň nejakým spôsobom presiakla informácia, že tam budú policajti a nakoniec to tak aj dopadlo, že tam boli policajti, ktorí si chceli udržať svoje mocenské postavenie...

Videl som to na vlastné oči, ako sa z toho tešili a huckali sa navzájom, aby tie babičky a deduškov ponižovali a robili im zle.

V tých rokoch, ktoré som vtedy mal, a na takom niečom sa nezúčastniť, to by som sa doteraz hanbil, keďže som vedel, že na Hviezdoslavovo námestie prídu ľudia vyjadriť nesúhlas s režimom. No jasné, keby som o tom nebol vedel, tak by mi to bolo ľúto, ale keďže som to vedel a nešiel by som tam, tak by som mal divný pocit, že tam nie som. Hovorím to možno zbytočne zložito, ale myslím, že je to jasné.

Ako vyzeral ten „deň D“? Dohodli ste sa nejaká partia, že sa stretnete alebo ste išli sám za seba?

Dohodli sme sa v ten deň s jedným kamarátom, že sa tam stretneme, ale to len tak rámcovo, lebo sme vedeli, že tam stretneme ďalších známych. Aj sme stretli, ale potom, ako začal ten zásah, tak sme sa okamžite roztratil. Po akcii sme si telefonovali, kto ako dopadol, či už je doma – z tých mojich známych nikto nebol zaistený, všetci sme to prežili bez väčších problémov, len sme boli, samozrejme, mokří, pretože tam používali vodné delá.

Bol to inak úplne bežný deň – išli ste do práce, potom s niekým na kávu, s tým, že niekto vedel, že večer ide ako obvykle o 6-tej do kina alebo do vinárne. No a my sme vedeli, že večer o 6-tej ideme na nejakú akciu. Čiže bežný štandardný deň.

Zásah verejnej bezpečnosti, vodné delá? Ako ste to vnímali?

Priznám sa, že každý z nás bol zaskočený reakciou polície, ktorá bola

20 V čase konania manifestácie televízia pripravila odpuťovacíu akciu – vysielanie filmu *Angelika*.

21 V danom období bola vtedajšia polícia označovaná názvom „Verejná bezpečnosť“ (VB).

22 Ulice v mestskej časti Bratislava-Staré Mesto.

23 Niekoľko viet – najznámejšia petícia proti komunistickému režimu, ktorú do Novembra 89 podpísalo vyše 40 000 ľudí.

24 Rozhlasová stanica Hlas Ameriky – Voice Of America vysielala počas druhej svetovej vojny, a to v nemčine. Takmer okamžite začala vysielat aj pre rozpadnuté Československo. Hlas Ameriky si na Slovensku počas komunistického režimu vyslúžil postavenie tzv. štvavej vysielacky. Jeho signál, podobne ako aj vysielanie Slobodnej Európy, Rádia Vatikán, bol na našom území dlhé roky rušený. V slovenčine bolo vysielanie ukončené v piatok 27. 2. 2004 po 62 rokoch vysielania.

Zábery zo Sviečkovej manifestácie (Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

absolútne neadekvátne. To bolo niečo nenormálne, dokonca aj na ten typ štátu, ktorý tu bol. Pamätám si, že som mal myšlienku, a nebol som sám, keď pustili tie vodné delá a začal ten chaos, ešte aj pršalo, tma bola, hnusné počasie, tak som si uvedomil: „Krucinál, tu je ten Dunaj, však to stačí preplávať a budem v Rakúsku.“

Tu nemôžem ďalej žiť, to nie je možné, takto tu fungovať.“ Až taká silná emócia to bola.

Môžete popísať čo sa okolo Vás dialo? Aký bol zásah polície? Už keď ste prichádzali na námestie, bolo vidieť prípravu polície (Verejnej bezpečnosti), že je v pohotovosti?

Nie, z môjho pohľadu to vyzeralo bezpečne, prichádzal som okolo mliečného baru²⁵. Mimochodom, mne sa o tom dnes ťažko hovorí, lebo teraz mám už veľa informácií, ktoré som vtedy nemal. Viem, napríklad, že pri tom mliečnom bare boli tajní, a tiež príslušníci VB v civile, ale vtedy som to netušil. Vtedy ste tých tajných nemali ako vnímať, jedine raz, keď som bol na Bradle, začiatkom mája, keď bolo Štefánikovo výročie²⁶, čo bolo vlastne tiež zakázané, tak vtedy ste tých tajných odhadli ľahko, lebo mali také pumpky z obchodu ešte s cenovkami, takí to boli amatéri... My sme tam prišli, trampí v kanadách a boli tam takíto divní ľudia, tak bolo jasné, že to sú tajní. Ale v ten večer Sviečkovej manifestácie to vyzeralo úplne normálne, prišli sme tam, videli sme starších ľudí so sviečkami... Nechcel som sa medzi nich pliesť, čiže bol som tak na kraji, všetko vyzeralo fajn. Potom tam niekto asi aj povedal tie požiadavky, ale ani nie také: „Preč s vládou!“, to v žiadnom prípade, to bolo všetko veľmi mierne, čiže som to takto mierne aj vnímal.

Cítil som sa fajn, že som jeden z toho davu a že je nás viac. Bol som spokojný, že som prišiel, no zrazu sa strhla tá mela a ako mávnutím prútika sa situácia zmenila. Prišiel ten zásah, dokonca som aj videl tú akciu s autami – potom sa hovorilo, ako policajti narážali autami do ľudí, ono to pôsobí tak dramaticky – ale nebolo to tak, že tými žltobielymi autami vyslovene narážali do ľudí, aby ich zrážali a jazdili po nich, to tak bezprostredne pri mne nebolo. Niekedy išli veľmi pomaly, zjavne nechceli dolámať nikomu nohy, ale chceli ten dav v podstate rozdeliť a potom odchyťovali, nadháňali účastníkov manifestácie ako na love zvierat.

25 Mliečny bar (dnes reštaurácia McDonald) bol na rohu ulice medzi Hlavným námestím a Hviezdoslavovým námestím.

26 Na výročie Štefánikovej smrti sa na mohyle na Bradle stretávali mnohí, hlavne trampí. Samozrejme, nelegálne. M. R. Štefánik bol z pohľadu komunistckej strany ako predstaviteľ prvej, demokratickej republiky veľmi nepopulárnu postavou a nesmelo sa o ňom verejne hovoriť ani písať.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

František Neupauer • „Naša generácia neverila socializmu s ľudskou tvárou, očakávali sme partizánsku vojnu.“

Rozhovor s filmovým vedcom Martinom Cielom

Sviečková manifestácia zaznamenala značný ohlas v západných médiách (Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

Vodné delá som videl v akcii prvýkrát. Hrozná vec, lebo to zhodí človeka na zem, to je naozaj extrémne silné. Dovtedy som ani nevedel, že československá polícia niečo také má. Obrnené transportéry zhora striekali a do toho sa vyrojili tajní. Už bolo jasné, kto sú to, keď začali mlátiť ľudí a úplne ma zamrazilo, s akou chuťou to robili.

Ako ste potom neskôr hodnotili situáciu? Aj po tom zásahu ste verili, že sa systém zmení alebo ste si mysleli, že bude ešte ostrejší? Ako ste to vyhodnocovali s pohľadom do budúcnosti?

Vyhodnocoval som to tak, že toto jednoducho nemôže v dlhodobej perspektíve prejsť. Zdalo sa mi – teraz, samozrejme, trochu prežiením – že keď sa situácia uvoľňuje a otvára aj v Maďarsku, Poľsku²⁷ a dokonca aj v tom nešťastnom Sovietskom zväze a u nás budú komunisti takto blbnúť, tak to bude vyzerat' na nejakú partizánsku vojnu. Buď teda polovica Česko-Slovenska emigruje alebo polovica Česko-Slovenska pôjde do Tatier do nejakého lesa... Mne sa to naozaj zdalo tak, že to ďalej nemôže

tak ist', že toto si nemôžu vo vtedajšej globálnej politicko-spoločenskej situácii dovoliť. A ak pôjdu týmito smerom, tak sa mi zdalo z politologického pohľadu, že ich jediná cesta bude opevniť sa, odtrhnúť sa dokonca aj od vplyvu Sovietskeho zväzu a vymyslieť obdobnú diktatúru, aká je teraz v Severnej Kórei alebo aká bola vtedy v Albánsku. Zároveň bolo jasné, že nie je možné, aby sa Česko-Slovensku podarilo úplne uzavrieť hranice a urobiť nejakú baštu komunizmu medzi krajinami, ktoré už komunizmus začínali uvoľňovať.

Možno sa opakujem, ale... ten zásah bol proste šokujúci, zbytočne brutálny, nepochopiteľný. Utvrdil, podľa mňa, plno ľudí v tom, že na tej druhej strane sú proste všetko idioti, ktorí sú zrejme tiež v nejakej panike. A keď si budú chcieť držať ďalej svoje miesta a zabetónovať sa v nich, tak bude treba prejsť do nejakého naozaj seriózneho odporu, nie iba so sviečkami. Teraz by som nechcel, aby to vyzeralo, že sme chceli zobrať nejaké samopaly a zaútočiť na nich, však kde by sme ich aj vzali, ale zdalo sa, že buď teda oni ustúpia, alebo my im budeme musieť podpáliť to ÚV²⁸ alebo čo...

A Ján Čarnogurský na druhý deň pre rakúsku televíziu ORF povedal, že to je iba začiatok a že budeme pokračovať ďalej a ďalej takýmito štrajkami. Na druhej strane katolícky disent v tom nepokračoval... Myslíte si, že bolo správne, že sa v tých manifestáciách nepokračovalo až do pádu režimu a železnej opony?

Myslím si, že sa v tom pokračovať asi malo (aj keby to bolo v menších skupinkách...), pretože katolícky disent bol zjavne perfektne zorganizovaný. Už tou Sviečkovou manifestáciou ukázali, že sa netreba báť. Všetci sme sa samozrejme báli, ale od toho momentu sa už vlastne mnoho ľudí báť prestalo, pretože pochopili, že komunisti strácajú moc. Bola to už zjavne kríza, situácia sa stávala pod tlakom nových prvkov netolerovateľnou. V diktatúrach sa dianie vymyká vplyvu náhody a slobodnej vôle – ale toto už prestávalo v roku 1988 platiť.

Čiže, keby sa pokračovalo v týchto vystúpeniach, tak by malo Slovensko v rámci Česko-Slovenska oveľa, oveľa lepšiu pozíciu v Novembri 89 a tesne po Novembri 89, pretože sa zdá, a v podstate oprávnené, že No-

27 Na čele s predstaviteľmi moci: János Kádár (Maďarsko) a Wojciech Jaruzelski (Poľsko).
28 ÚV KSČ – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa.

vember a celá tá zamatová revolúcia²⁹ bola ako keby z veľkej časti česká záležitosť a aj bola, povedzme si rovno. Tam ten disent bol oveľa silnejší. Tým, že u nás na Slovensku sa v tom nepokračovalo, sme sa potom sčasti zviezli vlastne na tých českých disidentoch. Na druhej strane zase veľmi dobre chápem logiku tej časti katolíckej obce, ktorá povedala, že áno, na tej Sviečkovej manifestácii sme to povedali, a tým pádom to je jasné, pretože, hm... opakujem, ja som bol mladý chalan, ale možno keby som mal vtedy 50, 60 alebo 70 rokov, tak by som fakt už nechcel zažiť ešte raz ako ma nejakí 18-roční policajti mlátia obuškom. Takže nehľadiac na to, či by bolo správne v tom pokračovať alebo nie, tak samotné to gesto bolo veľmi silné a otvorilo mnohým ľuďom oči. Naozaj si vážim, že sa to udialo. Aj keď si uvedomujem, že spomienky sú vlastne také klebety mozgu a niekedy sa zdá predstava pravdy realistickejšia ako pravda samotná, tak ale v tomto ma, myslím, pamäť určite neklame.

Sledovali ste neskôr v zahraničných médiách alebo aj v domácich, čo sa o tom písalo? Ako to na vás pôsobilo?

Samozrejme, to bola úplná povinná jazda. Úplnou nevyhnutnosťou bolo sledovať úplne všetko, či už teda ten Hlas Ameriky, Slobodnú Európu, rakúsku televíziu, ktorá sa v Bratislave dala chytiť na rôzne antény a úplne zásadné bolo sledovať „nepriateľa“, a to *Rudé právo* a *Pravdu*, čo boli hlavné komunistické denníky, pretože z ich interpretácie ste sa dozvedeli v podstate najviac. Keď oni napísali, že skupinka študentov pobláznených západnými spravodajskými službami na gymnáziu zafarbila Leninovu sochu, tak bolo jasné, že to teda nebola skupinka, ale že ich bolo tisíc, že teda to neboli západné služby, ale že to bolo spontánne... no proste banálne

dezinterpretácie a proklamatívne kliše, museli ste vedieť čítať medzi riadkami.

Chápem aj vďaka svojej profesii naozaj veľmi dobre, ako fungujú tie interpretačné stratégie, ako funguje propaganda, kontrapropaganda, atď. Ale v tých zahraničných zdrojoch, teda v slobodných zdrojoch, rakúskych, amerických sa mi zdalo, že to možno aj prehávajú, myslím tie dni potom. Mne sa zdalo, že áno, bolo to silné, dramatické. Ale z môjho vtedajšieho pohľadu to bola len skupina ľudí v Bratislave, ktorých mlátili policajti. Na západe hovorili, že sa otvára sloboda a neviem, čo všetko... Mne v podstate až potom došlo cez tie médiá, aké to je zásadné a dôležité nielen pre Česko-Slovensko, ale v podstate pre svet. To silné posolstvo, odkaz, ktorý ste si v podstate ani neuvedomili, keď ste tam priamo boli.

Vráťme sa ešte k zásahu polície. Videli ste v tom svojom okolí konkrétne, že nejakú ženu alebo nejakého muža bili alebo ste to vnímali tak, že tajných bolo zrazu veľa a začali ich masovo mlátiť?

Áno. Okolo mňa bolo zrazu veľa tajných a veľa uniforiem, a mam taký pocit, že boli hrozne nervózni. Myslím si, že policajti boli nervóznejší ako demonštranti, ktorí v podstate pokojne stáli a potom boli prekvapení, čo sa deje. Ale že by som si pamätal konkrétne ako niekoho tlčú ležiaceho na ulici, tak to nie, videl som len, ako tých ľudí sácali.

Nosil som takú zelenú bundu, vtedy sa ma niekto snažil ťahať za rukáv, že chce, aby som ukázal občiansky alebo niečo, ale tam bol taký chaos, že sa mi podarilo nejakú sa vytrhnúť. Tak som zase išiel ďalej, neveriacky som na to pozeral. No a samozrejme proti tejto policajnej akcii nemohla byť žiadna organizovaná protiakcia, čiže pomerne ľahko

sa podarilo ľudí rozohnať. Zase my sme neboli takí hrdinovia, že sme tam stáli a nechali sa mlátiť, samozrejme každý sa presúval, ja som išiel smerom k Tescu, vtedy sa to volalo Prior. Zistil som, že až tam to pokračuje, že tam chytili nejakých ľudí. Ale mňa nie, mňa nejakú zjavne nevyhodnotili ako obeť alebo si kvôli tej starej vojenskej bunde mysleli, že patrí k nim. Alebo kvôli zásade, ktorú ovládal každý bratislavský chuligán – keď stretneš príslušníka VB, neutekaj, pohyb priťahuje pozornosť policajtov, choď pomaly. Ale pravda bude najskôr tá, že si ma jednoducho nevšimli. Potom som išiel domov. Zatelefonoval som kamarátom, ktorých som tam videl, že či je všetko v poriadku a či všetci prišli dobre domov. To bola taká povinnosť... kontrolovať sa navzájom, či niekoho nezatkli.

Aká bola reakcia kamarátov?

Vtedy sme mali zo všetkého srandu. Ale toto bola prvá vec, kedy to sranda nebola. Žiadna z reakcií nebola sranda. To teda nie. Na nejakých tých zakázaných koncertoch, keď prišli policajti, to bola pre nás v istom zmysle zábava, ale toto už nie. To už sme neboli iba my, bolo tam veľa starších ľudí, mohli to byť koniec koncov naši rodičia, alebo starí rodičia, to teda smiešne nebolo. Takže bola to obrovsky kontraproduktívna vec od vlády, použiť políciu tam na tom mieste, pretože tým nielen že utvrdili, ale myslím, že úplne zásadne prehĺbili nechut' mladých ľudí k totalite. Upevnili v nás pocit, že takto to ďalej nemôže ísť. Nemyslím si, že Sviečková manifestácia priamo rozbehla November 1989, ale bola to jedna z mnohých zápalných šnúr, ktorá k tomu viedla. Pretože som na sto percent presvedčený, že na úplne prvých stretnutiach na námestí SNP v Novembri 1989 boli takmer všetci ľudia, čo boli na Hviezdoslavovom námestí 25. marca 1988.

Koľko odhadujete, že tam bolo ľudí?

Vôbec to neviem odhadnúť. Viackrát som sa nad tým zamýšľal. Po roku 1989 boli zverejnené nejaké čísla, ale nedokážem to odhadnúť, pretože do toho momentu, kým policajti zaútočili, mi to ani nenapadlo počítať a potom – netvrdím, že to bol šok, ale vznikol taký chaos, že nemám ani predstavu, koľko tam mohlo byť ľudí.

Prišli ste na tú manifestáciu, a na druhej strane, ľudia sa tam začali modliť a spievať, ako ste aj toto vnímali?

Som vlastne agnostik, nie som si istý, ako to je s tým Bohom, a to znamená, že nemám dar viery. Vnímam som, že v podstate viera v takej tej svojej ozajstnej autentickej podobe v princípe musí byť proti diktatúre a proti totalitnému režimu. Mne ako nie katolíkov a nie hlboko veriacemu človeku bolo automaticky blízke niečo takéto, pretože zjavne sme mali spoločného nepriateľa. Keď si tam ľudia oveľa starší ako ja kľakli a začali sa modliť, ja som ostal stáť viac menej v pozore, s úctou som ich sledoval, nechcel som ich nejako rušiť. Takých, ako ja, tam bolo samozrejme veľmi veľa, čiže modliaci sa boli ako keby taký vnútorný kruh a my, nieže by sme robili dajakú ochranku, ale stáli sme viac menej okolo nich. Bolo to pôsobivé. Do toho ten dážd' a to zmrákanie a plno ľudí seriózných, starších, nebojácnych, ľudí so sviečkami, ktorí vyjadrili svoj postoj. Dnes sa to nezdá také dramatické, ale vtedy... ved' posledná manifestácia, teda posledná demonštrácia proti režimu, bola niekedy v 60. rokoch. Čiže ja som nič také vo svojom dospelom živote nezažil, to bolo prvýkrát, kedy som

zažil vlastne nepovolenú, neoficiálnu demonštráciu, pretože povolené boli povinné vždy 1. máje³⁰, na ktorých sme sa museli všetci zúčastňovať. Dnes môžeme na námestie zvolať kamarátov a demonštrovať, a nič sa nestane, ale vtedy to bolo naozaj niečo nevidané, neslýchane.

Rakúska novinárka Barbara Coudenhove-Kalergi povedala myšlienku: „My v Rakúsku nikdy nezabudneme, že Vy – na Slovensku ste to začali.“ Povedala, že Slovensko bolo pionierom na tej ceste k slobode. Ako by ste komentovali tieto jej myšlienky? Dali by ste jej za pravdu, alebo nie?

V prvom rade chcem povedať, že Barbaru Coudenhove-Kalergiovú si veľmi vážim, pretože ona bola už v tej dobe veľmi známa z rakúskej televízie, vedeli sme, že je to taký „náš“ človek. Bola veľmi odvážna novinárka a mala autoritu.

Nie som si celkom istý, či Slovensko bolo nejakým pionierom. V každom prípade by som súhlasil s tým, že to bol jeden z veľmi, veľmi dôležitých kamienkov, jeden z mnohých kamienkov, ktorý tú lavínu spustil. Samozrejme, bolo by skvelé, keby som mohol vyhlásiť: „Áno, my sme to na Slovensku začali“, ale nie, musíme byť objektívni a racionálni. Bolo to určite dôležité a bol to jeden z mnohých spúšťačov.

Koho považujete za hlavných predstaviteľov, ktorí nastolili tú zmenu u nás aj vo svete?

Hlavných predstaviteľov tej neuveriteľnej zmeny plus-mínus v roku 1989 (v Maďarsku to bolo skôr, v Rumunsku neskôr – to sme sledovali už cez naše médiá) je veľmi ťažko konkrétne pomenovať, lebo ich bolo veľmi

veľa. Niekoľko mien je však úplne zásadných. Určite by sa nemohlo nič také odohrať bez toho, keby sa Gorbačov nebol stal generálnym tajomníkom Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Gorbačov prišiel s takým bezprecedentným uvažovaním, že vlastne zmiatol aj tých svojich kolegov v politbyre³¹. Ale ešte podstatnejšie je, že keď sa ho pýtali jednotliví vedúci predstavitelia komunistických strán v satelitných krajinách, čo majú robiť, tak im povedal: „Urobte si to ako chcete.“ To by nikto z jeho predchodcov neurobil – ani Brežnev ani Černenko. Gorbačov povedal, vyriešte si to sami, aj keď tu boli tie okupačné armády s tankami. A to znamenalo, že nezasiahnu.

Druhou osobnosťou bol Ronald Reagan³², aj keď veľmi často ironizovaná postava – bývalý hollywoodsky herec, ani nie veľmi dobrý herec, ktorý sa stal prezidentom. Ale bol to prvý prezident, ktorý prvýkrát priamo pomenoval Rusko³³ ako ríšu zla. Rozhodol, že USA musia ZSSR predbehnúť v zbrojení. Vymyslel hviezdne vojny, čím ich (ZSSR) vlastne ekonomicky položil. Pre mňa a pre mnohých mojich kamarátov je Ronald Reagan veľký človek. Rozhodne to nie je človek, s ktorým by som si chcel intelektuálne pokecať, ale stretnúť ho v tej dobe, tak by mi bolo veľkou ctou pozvať ho na pohárik whisky, pretože striktno, priamo, svojím konzervatívnym pravicovým postojom jednoznačne identifikoval, čo je dobré a čo je zlé. V súčasnosti sa to mimochodom nedeje. Dnes každý hovorí, že treba, trochu ustúpiť v duchu: „Ved' oni sa upokojia, treba sa dohodnúť.“ Kalkuluje sa s ústupkami, relativizujúcou diplomaciou. Reagan, samozrejme, tiež používal diplomáciu, ale v princípe pomenoval, toto je čierne, toto je biele.

30 Dokonca aj 1. mája 1986, pár dní po výbuchu jadrovej elektrárne Černobyľ na Ukrajine.

31 Politbyro – skratka názvu politické byro (Политическое бюро [politickéskoje bjuro], politická kancelária) – najvyšší orgán a najužšie vedenie komunistického strany (v tomto prípade) v ZSSR.

32 Ronald Regan (1911, Tampico – 2004, Bel-Air) bol 40. prezidentom USA (1981 – 1989). Pred vstupom do politiky bol hercom a rozhlasovým moderátorom. Bližšie pozri autobiografiu: REAGAN, R.: Život jedného Američana: pamäti prezidenta. Praha 1998.

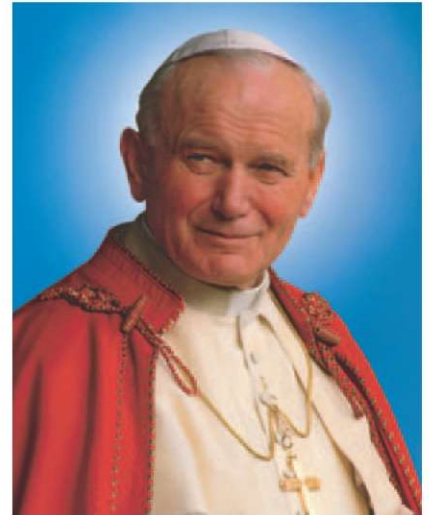
33 Myslí sa ZSSR.

Michail S. Gorbačov (Zdroj: Internet)

Ronald W. Reagan (Zdroj: Internet)

Pápež Ján Pavol II. (Zdroj: Internet)

Tretí človek, bez ktorého by zmeny boli vylúčené, bol podľa mňa Ján Pavol II. Bol to Poliak, prichádzal z našich komunistických krajín – aj pre nás neveriacich ľudí, nekatolíkov, bol úplne zásadná postava. On sa z tej svojej funkcie (aj keď Stalin niekedy povedal, no čo to je, koľko má ten pápež divízií) vyjadroval jednoznačne, že by bolo dobré, aby ľudia boli slobodní a majú právo rozhodovať sami o sebe.

Pre mňa sú toto tri mená, ktoré sú úplne zásadné a ešte by som k nim určite pridal teritoriálne nám bližších: Lech Walesa v Poľsku a Václav Havel. Obaja dodnes nielen pre nás, ale celosvetovo fungujú ako symboly toho, čo sa stalo.

Slovensko má nejaký taký symbol?

Či má Slovensko symbol tých zmien v roku 1989? To je veľmi ťažko povedať, pretože má veľa symbolov, ale ako keby pre každého znamenali niečo iné. V tom momente, keď sa to dialo, tak to bolo pomerne jednoznačné: Jano Budaj ako zásadná postava zmeny, Agnès, myslím teda Snopka, určite Milan Kňažko, ako hovorca tribún, ktorý sa vôbec ničoho nebál, na rozdiel od mnohých svojich kolegov. Ďalším z týchto mien, ktoré zosobňujú a symbolizujú zmenu je, žiaľ, nebolhý Jano Langoš, veľmi múdry človek, veľmi konzekventný. Vedel

spolu s Petrom Tatárom a ďalšími, s Mikloškom, Čarnogurským, že sa to musí zmeniť. My sme boli mladší, my sme nevedeli takmer nič, ale oni áno. Vedeli aj ako to urobiť, ako k tomu smerovať. Opakujem, možno niekto iný by uviedol iné mená.

V rozhovore sme sa dotkli vašej mladosti. Čo by ste chceli odkázať mladým pri pohľade, či spomienkach na dobu, ktorú ste prežili?

Veľkým problémom je niečo odkázať ľuďom mladším od vás, ktorí to nezažili na vlastnej koži, lebo skúsenosť je naozaj neprenosná. Naši starí rodičia alebo rodičia nám hovorili: „My sme zažili vojnu a vy nič.“ Nevedeli sme vlastne, o čom hovoria. My sme zažili osemdesiaty deviaty rok relatívne v dospelosti. Vedeli sme už roznášať rôzne letáky, aktívne sme sa na tom zúčastnili, čiže môžeme povedať, že sme aktívne zažili revolúciu. Hovorím za seba – prežil som revolúciu, ktorá dobre dopadla. Tieto dečka, ktoré to nezažili, tiež chcú niečo zažiť, chcú byť účastní na nejakej zmene, dobre tomu rozumiem, veľmi dobre som rozumel aj tým protestom ohľadom kauzy Gorila. Pravdepodobne teraz je už ďalšia generácia, ktorá by chcela zažiť takú skúsenosť, niečo vylepšiť. Chápem ich dôvody. Uvedomujem si, že nežijeme v nejakej ideálnej spoločnosti, ani v eko-

nomickej ani v politickej, ale som presvedčený, že je to rozhodne lepšie ako to bolo pred rokom 1989.

Ak by tí súčasní dvadsiatnici chceli mať takúto skúsenosť, možno dnes a teraz by bolo dobre, keby demonštrovali proti absolútne neospravedlinateľnej imperiálnej ruskej invázii na Ukrajinu. Putinovo Rusko zjavne nejde správnym smerom. Akákoľvek diktatúra, akákoľvek totalita je neospravedlinateľná. Skúsenosti, ktoré svet s nimi má sú neodškriepiteľné: bol Hitler, Stalin, zomreli milióny ľudí len preto, že si niekto vymyslel totalitný štát s totalitnou ideológiou – či Sovietsky zväz alebo nacistické Nemecko. Dúfam, že to už nikdy nebude.

Tým, že dnešní mladí ľudia pokus o komunizmus nezažili, a vďaka Bohu, že to nezažili, ako keby boli presvedčení, že demokracia a sloboda sú dané a nezvratné. Aj u svojich študentov vidím (a to sú skvelí, vzdelaní mladí ľudia), ako keby neverili, čo všetko hrozné sa môže stať. My, ktorí sme v dospelosti zažili totalitný režim si skutočne vážime, že sme v EÚ, že sme v NATO. Pretože svet dnes možno vyzerá z pohľadu mladej stredoeurópskej generácie bezpečne. Ale to je len zdanie. Svet nie je bezpečný ani zďaleka.

Ďakujem za rozhovor.

STEFAN KARNER

**HALT!
TRAGÖDIEN AM EISERNEN
VORHANG
DIE VERSCHLUSSAKTEN**

Salzburg 2013, 213 s.

Renomovaný rakúsky historik, vedúci Inštitútu hospodárskych, sociálnych a obchodných dejín Univerzity v Grazi, nepublikuje o súdobých dejinách bývalého Československa po prvý raz. V roku 2008 vyšla z jeho iniciatívy v súvislosti so 40. výročím Pražskej jari významná dvojzväzková publikácia.¹ Edícia prvého zväzku vedeckých štúdií sa už aj podľa svojho názvu zameriava najmä na medzinárodnopolitický kontext krízy východného bloku v roku 1968. Otázkou zostáva, prečo sa v tomto doteraz najobsiahlejšom zborníku o fenoméne tzv. Pražskej jari publikovanom v zahraničí, ktorý zachytáva široké spektrum aspektov, podarilo uverejniť jednu jedinou štúdiu z pera slovenského vedca – filozofa Tibora Pichlera.

Recenzovaná publikácia je súčasťou širšieho vedeckého projektu „Operácie československých spravodajských služieb v Rakúsku 1945 – 1989“, na ktorom medzi inými spolupracuje aj Ústav pamäti národa v Bratislave. Na zabezpečenie projektu financovaného Rakúskou národnou bankou a Dolno-rakúskou vládou bola v pohraničnom mestečku Raabs založená pobočka Inštitútu Ludwiga Boltzmannu pre výskum následkov vojny Graz–Viedeň–Klagenfurt, ktorého riaditeľom je autor publikácie. Je to podľa slov autora populárno-vedecká štúdia, ktorá má byť prvým významnejším výstupom projektu, pričom v centre záujmu stoja samotné tragédie ľudí-utečencov, ako aj niektorých spravodajských spolupracovníkov zabitých na hranici.

Predkladaná najnovšia monografia Stefana Karnera, ktorá vznikla v spolupráci s historikmi Inštitútu Ludwiga Boltzmannu D. Bacherom, H. Knollom, P. Lesiakom, K. Lozoviuovou a M. Söhnovou mapuje oblasť bilaterálnych vzťahov Československa a Rakúska v rokoch 1945 – 1955. Tieto dva štáty totiž oddeľovala jedna z najprísnejšie chránených hraníc medzi východom a západom počas studenej vojny – povestná „železná opona“. Je evidentné, že dejiny „železnej opony“ nie je možné chápať iba ako akési metaforické rozdelenie Európy na dva bloky. Naopak – a táto kniha to dokazuje, sú to konkrétne dejiny ostnatého drôtu so všetkými hrôzami a nešťastiami; skutočné osudy ľudí, ktorí s ním prišli do styku. Pritom je zarážajúce, že pozdĺž hraníc Československa s Rakúskom a Nemeckou spolkovou republikou bolo zabitých viac ľudí, ako pri samotnom Berlínskom múre – symbole studenej vojny. Autor tento fakt zdôrazňuje a toto vysoké číslo je zrejme dostatočnou motiváciou zaoberať sa dejinami „železnej opony“. Ved' len v hraničnom pásme s Rakúskom zahynulo v rokoch 1948 – 1989 129 ľudí pri pokuse o útek, pozdĺž celej hranice Československa

s Rakúskom a západným Nemeckom nechalo životy 390 civilistov (z toho 280 pri pokuse o útek, ako aj 648 členov pohraničnej stráže. Vysoké číslo mŕtvych službukonajúcich pohraničníkov dokazuje, o aký životunebezpečný systém ochrany hraníc išlo, keďže len 12 pohraničníkov bolo zabitých pri priamom kontakte s utečencami (s. 30). Mimoriadne vysoký je počet obetí, ktoré v priamom styku s elektrifikovanou drôtenou zátarasou s vysokým napätím dosahujúcim 2000 – 4000 V, spáchalo samovraždu. Motívy, ktoré jednotlivých príslušníkov pohraničnej stráže k samovražde viedli, nie sú dodnes dostatočne objasnené.

Tragédie, ktoré sa odohrali pozdĺž „železnej opony“, je možné na základe dostupných archívnych prameňov pomerne podrobne zrekonštruovať. Autor v závere knihy menuje celkom 14 archívov (s. 201), čo je dostatočne široká báza pre fundovaný vedecký výskum. Bádateľský tím sa pritom nezamerával iba na pramenný výskum v rakúskych (Rakúsky štátny archív, Archív Inštitútu Ludwiga Boltzmannu pre následky vojny), v českých (najmä Archiv bezpečnostních složek [ABS] v Prahe), ako aj slovenských archívoch (Slovenský národný archív [SNA] v Bratislave, Archív Ústavu pamäti národa), ale mieril aj do zahraničných archívov v Moskve (Ruský štátny vojenský archív – RGVA), vo Washingtone (National Archives and Records Administration – NARA). Takto široko koncipovaný archívny výskum dáva garancie na úspešné zvládnutie menovaného projektu, čo by malo byť príkladom pre slovenských historikov, aby sa pramenná základňa nezužovala na jeden-dva archívy, poprípade niekoľko málo fondov jediného archívu.

V úvodnej časti autor ponúka prehľad dejín „železnej opony“ z publikovanej, sekundárnej literatúry so zreteľom na špecifický vývoj v povojnovom Rakúsku. V skratke rekapituluje udalosti v Československu po roku

1 KARNER, S. – TOMILINA, N. – TSCHUBARJAN, A. et al.: Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968 [Pražská jar. Medzinárodná kríza v roku 1968]. Zv. 1 štúdiu, zv. 2 pramene. Köln/Weimar/Wien 2008.

1945, pričom z jeho hodnotenia možno vydedukovať určité interpretačné kliše: od roku 1945 pracovali komunisti pod vedením Klementa Gottwalda na demontáži demokratického systému zavedeného po druhej svetovej vojne (s. 18). V tomto zmysle necháva citovať Oscara Pollaka, šéfredaktora *Arbeiter-Zeitung*², ktorý videl v komunistickom puči ukončenie demokracie v Československu a nástup ľudovej demokracie (s. 22). Politický systém komunistami kontrolovaného a usmerňovaného Národného frontu, ktorý po dohode so Sovietmi bol v Československu inštalovaný, nielen, že nespĺňal kritériá fungovania demokratického systému, navyše štát, ktorému bol naktrojovaný, nepožíval plnú medzinárodnopolitickú suverenitu, keďže úzko spolupracoval so ZSSR. Porušovanie ľudských práv bolo, žiaľ, realitou dávno pred februárovým prevratom. Historiografická terminológia by pre obdobie rokov 1945 – 1948 nemala pripúšťať označenie – „demokratický systém“, už aj na základe toho faktu, že samotný režim sám seba definoval ako „ľudovodemokratický“, ktorý možno charakterizovať ako prechodný model smerom ku komunistickému totalitarizmu.

Povojnové Rakúsko obsadené štyrmi víťaznými veľmocami vytváralo špecifické podmienky pre pôsobenie spravodajských služieb, keďže spolu s vládnymi orgánmi a ich mocenskými štruktúrami operovali na jeho území, resp. v jednotlivých zónach, tajné služby dohodových mocností. Pre sovietske ako aj československé spravodajské služby, ktoré najmä po roku 1948 na území sovietskej zóny úzko spolupracovali (aj keď o presnej forme spolupráce sa stále ešte relatívne málo vie, s. 48), zohrávalo Rakúsko ako „operačné územie v predpolí železnej opony“ kľúčovú úlohu (s. 36). V období studenej vojny sa neutrálne

Rakúsko stáva až do roku 1989 dôležitým uzlom spravodajských aktivít; Rakúsko však vo väčšine prípadov nebolo cieľom operácií, skôr javiskom (s. 37). V americkej okupačnej zóne pôsobila ako kontrarozvedka americkej armády CIC (Counter Intelligence Corps) – čo je mimochodom jedna z najznámejších spravodajských služieb, s ktorou mnohí slovenskí utečenci pravidelne prichádzali do styku. Zaujímavé je, že od roku 1951 pôsobila najmä v severnom Štajersku aj CIA, ktorá tu zakladala tajné depozity zbraní. V prípade vypuknutia vojenského konfliktu so Sovietskym zväzom, sa tieto mali použiť na partizánsky boj proti Sovietskej armáde. Existencia tajných depozitov bola definitívne potvrdená až v roku 1996, následne boli úložiská zbraní zneškodnené (s. 48). Zjednodušenia sa autor dopúšťa, keď v súvislosti so stručnou charakteristikou britských tajných služieb operujúcich v britskej okupačnej zóne spomína „Special Operations Executive“ (SOE – Zvláštna operačná výkonná jednotka – špeciálna sekcia britskej SIS počas druhej svetovej vojny), ktorá sa aktívne podieľala na operácii „Anthropoid“ zameranej na likvidáciu zastupujúceho ríšskeho protektora Reinharda Heydricha, 27. mája 1942. „Obsadené Československo“ („die besetzte Tschechoslowakei“), ako autor doslovne uvádza, nemohlo byť dôležitým cieľom britských tajných operácií (s. 41), pretože v danom období ako štátny útvar neexistovalo.

V úvode kapitoly venovanej organizácii československej tajnej služby autor konštatuje, že významnejšiu činnosť na území Rakúska začala vyvíjať až po Februári 1948. Je to zaiste správne konštatovanie, treba však spomenúť, že najmä nesovietske okupačné zóny slúžili ako operačné územie pre tzv. repatriačných dôstojníkov pracujúcich pre československého delegáta v Komisii pre stíhanie vojnových zločinov,

generála Bohuslava Ečera. Samotné repatriácie slovenských a českých utečencov, prevedené v mnohých prípadoch násilne a za výdatnej pomoci spravodajských sietí, sú veľmi problematické a majú za následok mnohé ľudské tragédie. Na vysledenie slovenských a českých emigrantov bolo nasadené aj vojenské obranné spravodajstvo pod vedením obávaného Bedřicha Reicina. Jeden zo známych Ečerových spolupracovníkov, Alexander Doman, pomáhal pri pátraní po bývalom prezidentovi Slovenského štátu Jozefovi Tisovi a bol zodpovedný za jeho eskortovanie (v putách) do Bratislavy, proti čomu protestovalo predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Alexander Doman bol z Wiesbadenu, kde sídlila ústredná kancelária Úradu pre vyšetrovanie vojnových zločincov, na určitý čas odvolaný, čím sa aj pátranie po bývalých exponentoch Slovenského štátu pozastavilo, po jeho opätovnom nasadení však pokračovalo.³ Po roku 1948 sa československá rozvedka zamerala na území Rakúska prevažne na budovanie rozsiahlych sietí informátorov. Rakúski (a nemeckí) informátori, zaškolení ŠtB, neslúžili len na získavanie informácií alebo ako cezhraniční kuriéri, ale sami mali vyhľadávať a navrhovať vhodných kandidátov na spoluprácu. O tom, že táto činnosť bola mimoriadne úspešná svedčí vysoké číslo osobných spisov založených ŠtB, celkovo 12 000 Rakúšanov a Rakúšaniek, ktorí z nejakého dôvodu mali byť pre rozvedku zaujímaví: buď pre ňu pracovali alebo boli objektom sledovania (s. 13 a s. 70). Pri samotnom získavaní informátorov, pričom v niektorých prípadoch inkriminovaná osoba o svojej spolupráci s československou rozvedkou nemusela vedieť, sa brali do úvahy rodinné zväzky, ktoré siahali ešte do čias habsburskej monarchie. Predovšetkým, ak išlo o verbovanie vysokopostavených úradníkov na ministerstve alebo

2 Robotnícke noviny.

3 Blížšie pozri: KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, B.: Das slowakische politische Exil in Österreich 1945 – 1955 [Slovenský politický exil v Rakúsku 1945 – 1955]. In: HRABOVEC, E. – KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, B.: Slowakei und Österreich im 20. Jh. Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive. [Slovensko a Rakúsko v 20. storočí. Susedstvo v historicko-literárnej perspektíve]. Viedeň 2008, s. 185.

v polícii, bola spoločná minulosť z čias monarchie veľkou výhodou (s. 71). Břizantným prípadom je naverbovanie známeho rakúskeho žurnalistu a politika, bývalého starostu mesta Viedne, Helmuta Zilka. Tento prípad okrem mediálneho „škandálu“, ktorý svojho času vyvolal, nebol dodnes dostatočne objasnený. Je možné, že spoluautori publikácie sa o to v blízkej budúcnosti pokúsia.

Druhú časť knihy tvoria konkrétne prípady, ktoré sa odohrali na „železnej opone“ a ktoré zväčša skončili tragicky. Sú to osudy ľudí, ktoré spolu zdanlivo nesúvisia, v prípade utečencov ich spája najmä spoločná túžba po slobode za „ostnatým drôtom“. Kritériá výberu vystihuje najmä možnosť pomerne podrobnej rekonštrukcie, vytvorenia kompletného obrazu na základe dostupných materiálov. V niektorých prípadoch je podrobnosť rekonštrukcie až neuveriteľná. Cenným historickým prameňom sa javí súdobá tlač, najmä *Arbeiter-Zeitung* – tlačový orgán rakúskych sociálnych demokratov – pričom práve tieto noviny jednotlivým tragickým udalostiam na hranici venovali široký priestor. Zo 129 usmrtených utečencov autor vyberá tri konkrétne prípady: Jarmila Pospíšilová, 20-ročná Pražanka bola zastrelená 3. októbra 1953 priamo na štátnej hranici Vysoká pri Morave pri pokuse o útek. Na Ludvíka Duroňa (25 rokov), Otakara Králička (22 rokov) a Zdeňka Štastného (23 rokov) z Južných Čiech bolo 16. augusta 1950 pri Mikulove vystrelených 26 rán zo samopalu, jediný Štastný – ťažko ranený prežil, zomrel však krátko na to 25. mája 1951 v nemocnici v Brne. Najznámejším z prípadov je tragédia, ktorá sa odohrala 8. decembra na slovenskom úseku hranice pri Janíkovom Dvore, neďaleko Petržalky a Kittsee. Z 19 utečencov – deviati z nich pochádzali z Nitry a Piešťan – bolo priamo na hranici zastrelených 10, medzi nimi 15-ročná Katarína Ehrenfeldová spolu s rodičmi Eugenom Ehrenfel-

dom a Fridou-Olgou Ehrenfeldovou, jej mladší brat, 5-ročný Milan Ehrenfeld bol ťažko postrelený do hrudníka (s. 100 – 101). U žiadneho z utečencov nebola po vykonaní prehliadky nájdená strelná zbraň, príkaz „strieľať“ bol teda vykonaný na neozbrojených ľuďoch, v dvoch prípadoch na maloletých. Veliteľom 11. brigády Pohraničnej stráže bol Florián Čambal, pod jeho velením sa na slovensko-rakúskom úseku hranice udiali mnohé tragédie. Čambal nesie zodpovednosť aj za úmrtia na elektro-drôtenej zátarase.⁴

Tragické sú aj mnohé prípady tzv. agentov-šleperov, pracujúcich pre západné spravodajské služby. V rámci svojej výzvednej činnosti, ktorá zväčša z hľadiska bezpečnostného rizika pre Československý štát bola zanedbateľná, boli nútení viackrát ilegálne prekročiť štátne hranice. Jeden takýto prípad Karla Bednářa a Karla Grubera, posledný bol v politickom procese 27. apríla 1954 odsúdený na smrť obesením, autor podrobne opisuje. Prípad Karla Grubera je zaujímavý aj tým, že sa môže javiť ako typický životný osud človeka pochádzajúceho zo Sudet (Třeboň, Južné Čechy) ovládajúceho ako nemčinu, tak aj češtinu. Jeho rodičia sa po pripojení Sudet k Nemeckej ríši vyhlásili za Nemcov, čím dostali ríšske štátne občianstvo, ktoré ich syna Karla zaväzovalo k narukovaniu do Wehrmachtu. Ku koncu vojny pri prvej príležitosti dezertoval a nechal sa pri poľskej Poznani zajať jednotkami Červenej armády, vyhlásil sa za Čecha a prihlásil sa k I. Československému armádnemu zboru (s. 112). Po návraťte do rodného Rapšachu bol však ako bývalý nemecký vojak zajatý a odvečnený do sovietskych zajateckých lágrov GUPVI (vojnoví zajatci boli umiestňovaní do špeciálnych zajateckých táborov). Po prepustení 31. decembra 1949 sa usadil v Dolnom Rakúsku (jeho rodičia neboli z Rapšachu vysídlení), načas zostal bývať u svojej tety v Alt-Nagelbergu, blízko československej hranice, potom odišiel bývať do Vied-

ne. Niekoľkokrát, zrejme z osobných dôvodov, prekročil hranice, neskôr začal spolupracovať s odbojovou skupinou Františka Moravca (s. 113). Až do svojho zatknutia 10. októbra 1952 vo Viedni na Florianigasse, vykonal 35 ilegálnych prechodov cez hranice, pričom si počínal vysoko profesionálne, čo dokazuje aj fakt, že ŠtB nebola schopná ho zaistiť priamo na hranici, ale bola nútená k únosu (s. 115). Jeho vysokú profesionalitu podmieňovala zrejme skutočnosť, že spolupracoval s Moravcom, ktorý počas vojny viedol spravodajskú ústredňu v Londýne. Moravec, jedna z najvýznamnejších osobností čs. zahraničného odboja, ku ktorému sa zbíhali spravodajské informácie mimoriadnej hodnoty, sa po februárovom prevrate v exile zapojil do činnosti protikomunistického odboja v CIC, najprv na území západného Nemecka, neskôr v USA. Tvrdenie, že Moravec počas svojho pôsobenia na americkom ministerstve obrany v Pentagone pracoval zároveň aj pre sovietskú vojenskú rozvedku GRU (s. 118), je nanajvýš šokujúce. Autori publikácie sa pritom opierajú o sekundárnu literatúru z pera ruských odborníkov na sovietske vojenské spravodajstvo.

Pritom československo-rakúska hranica na východnom úseku, teda tam, kde sa z rakúskej strany nachádzala sovietska okupačná zóna, netvorila klasickú štátnu hranicu dvoch suverénnych štátov. V sovietskej okupačnej zóne mal byť podľa kontrolného Dohovoru aliančných mocností z 28. júna 1946 každý zadržaný utečenec odovzdaný okupačným úradom, ktoré utečencov odovzdávali československým úradom. Azylové právo, ktoré síce bolo v platnosti, nebolo uplatňované, rakúski colníci a žandári, ak si plnili svoju povinnosť, mali zadržaných utečencov vydať sovietskym úradom. Evidentne boli utečenci o tejto praxi informovaní, bolo totiž bežné, že si so sebou brali zbraň, aby sa ozbrojením „prebojovali“ do nesovietskych okupačných zón (s. 129 – 130). Príklad opätovného

4 Bližšie pozri: MORBACHER, L.: Smrť robotníka na elektrických drôtoch. Pamäť národa, roč. 2, 2006, č. 3, s. 80 – 84.

vydania do Československa dokazuje prípad manželov Bohumíra Koubu a Jiřiny Koubovej, ktorí cez Rakúsko chceli emigrovať do Austrálie. Po prekročení hranice 9. decembra 1949 boli bezprostredne zadržaní rakúskou colnou správou. Po sedemdnovom väzení v Gmünde boli vydaní sovietskej komandatúre a následne prevezení späť do Československa, kde boli odsúdení na niekoľkomesačné väzenie (s. 134 – 136). Utečenecká politika v sovietskej okupačnej zóne, ktorá bola v rozpore s právom na azyl zakotveným vo Všeobecnej deklarácii o ľudských právach, dodatočne podčiarkuje nesmiernu psychickú a fyzickú náročnosť plánovaného úteku a má na svedomí mnohé ľudské tragédie. Inou kapitolou je postoj obyčajného rakúskeho občana k českým a slovenským utečencom, ktorý sa dnešnému človeku môže javiť ako zlyhanie ľudského faktora. Mnohí utečenci boli totiž vydaní po udaní bežnými Rakúšanmi, s ktorými prišli do styku a pri troche solidarity k tomu nemuselo dôjsť.

V poslednej kapitole sa autor venuje problematike slovenského protikomunistického odboja vedeného z územia Rakúska, konkrétne Bielej légii ako aj jednému z hlavných protagonistov organizácie, Jozefovi Vicenovi. Biela Légia bola najširšou formou organizovaného a individuálneho protikomunistického odboja v rokoch 1948 – 1955, slovenskému čitateľovi je dostatočne známa – napísalo sa o nej niekoľko štúdií, hoci ucelená monografia dodnes absentuje. Slovenská tajná ochrana, ktorej spoluzakladateľom bol aj J. Vicen, nebola výlučne akousi tajnou službou exprezidenta Jozefa Tisa, ktorý pred postupom Červenej Armády koncom apríla emigroval do rakúskeho Kremsmünsteru, ako to autor na s. 165 naznačuje. Ako ilegálna protikomunistická organizácia mala oveľa širšie zameranie, predovšetkým vybudovať

funkčnú sieť utajených organizácií na Slovensku, čím bol poverený J. Vicen. Túto úlohu však nevykonal a počas celého pobytu na Slovensku a Česku od augusta 1945 do mája 1946 neposkytol zahraničnej Slovenskej tajnej ochrane, ktorá sídlila v Raurise, žiadne informácie o svojej práci.⁵ Jeho nečinnosť, ako aj neskoršie politické nezhody viedli napokon k pozastaveniu jej činnosti a celkovej reorganizácii slovenského politického exilu. Jednou z nesporne najväčších zásluh Vicena bolo organizovanie pomoci pre mnohých slovenských utečencov, ako aj vysielanie vlastným vysielateľom, ktorý mal cez éter prekonať „železnú oponu“ (s. 166). Vysielanie Bielej légie sa začalo napokon v apríli 1950 – o jeden rok skôr, ako začalo vysielat' Radio Free Europe podporované americkou vládou – trvalo s prestávkami do mája 1955 a dosiahlo na území Slovenska pomerne veľkú popularitu.

Nie je celkom jasné, prečo autor označuje Vicena za slovenského nacionalistu (s. 164), používajúc pritom nemecký výraz „Nationalist“, ktorý má predovšetkým negatívne konotácie. Je to azda preto, že Vicen bol členom Hlinkovej mládeže (s. 164), alebo azda preto, že Vicen sa po obnovení Československa vytrvalo hlásil k myšlienke samostatného Slovenského štátu, na čo mal minimálne v zmysle Atlantickej charty podpísanej Rooseveltom a Churchillom 14. augusta 1941 legitímne právo. Je pravda, že Vicenovo pohnuté detstvo v národnostne zmiešanom Komárne, odkiaľ musela celá rodina po Viedenskej arbitráži v novembri 1938 odísť, ako aj uvedomené vlastenectvo jeho otca, prispeli k Vicenovej proslovenskej orientácii. V jeho spomienkach na vlastné detstvo prežité v spoločnosti maďarských, českých a židovských detí však žiadne negatívne postoje nevyznievajú, naopak ako sám píše: „Vyrastal som

v prostredí národnostnej, náboženskej a sociálnej tolerancie.“⁶ Až odstúpenie južného Slovenska Maďarsku spôsobilo narastajúce napätie medzi národnosťami, teda v dôsledku zásahov veľmocenskej politiky, ktorej on ako malý chlapec rozumieť nemohol a ak sa aj snažil odlišiť od ostatných nosením trikolóry nebolo to z nenávidi.⁷ O Vicenovi je takisto známe, že sa po vojne pomerne rýchlo distancoval od radikálnej protikomunistickej činnosti Ferdinanda Ďurčanského. Bol zástancom širokej spolupráce všetkých ľudí protikomunistického zmýšľania. Myšlienka Bielej légie nie je preto vôbec postavená na princípe štátnej samostatnosti Slovenska, ani nekalkuluje s použitím násilia. Jej cieľom bolo čeliť komunistickej diktatúre nenásilnými prostriedkami podľa definície ako „*hnutie svojpomoci obyvateľstva na ochranu ľudských práv proti komunistickému štátnemu terorizmu*.“⁸

Veľkým prínosom tejto kapitoly je, že autor osvetľuje pozadie, ako k Vicenovu únosu z Viedne konkrétne došlo. Je evidentné, že na tento účel musel byť zo strany ŠtB približne dva roky dopredu vypracovaný podrobný plán, pričom hlavnú úlohu v ňom zohral rakúsky štátny príslušník Hubert S. Pôvodom z Tyrolska, bývalý zamestnanec Rakúskej železničnej spoločnosti, dvojitý agent, Hubert S. pracoval súbežne pre CIC, a teda pre Vicena, ako aj pre ŠtB (II. Správa Ministerstva vnútra ho v roku 1956 zaregistrovala pod krycím menom „ARNO“, s. 170). Vicenov únos sa pripravoval dokonca v spolupráci s ÁVO, maďarskou tajnou službou, ktorá ako agenta-únoscu navrhovala agenta pod krycím menom „BUDVÁRI“ (s. 171). Kvôli revolúcii v Maďarsku na jeseň 1956 musela byť spolupráca medzi ŠtB a ÁVO zrušená. Vicenov únos bol napokon vykonaný až 2. mája 1957 za pomoci agenta Huberta S. (s. 172). Je zaujímavé, že

5 Bližšie pozri: KOMANDERA, R.: *Denník 1945 – 1947*. Bratislava 2012, s. 12 – 13.

6 VICEN, J.: *Vo víroch rokov 1938 – 1988*. Bratislava 1999, s. 19.

7 Tamže, s. 22.

8 BARTL, J. et al.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1997, s. 190.

Hubert S. do konca roku 1957 udržiaval kontakty so CIC, bez toho, aby CIC tušil o jeho spolupráci s ŠtB. Spolupráca so CIC bola ukončená, pretože kontakty s osobami v blízkosti Vicena boli pre americkú tajnú službu neželateľné (s. 174). Zaujímavé sú aj jeho ďalšie osudy. Po Vicenovom únose sa vyprofiloval na jedného z najvýkonnejších agentov ŠtB (neskôr registrovaný pod krycím menom „KAREL“), bol napr. nasadený aj na Josefa Mašína, jeho únos sa však do roku 1968 nepodarilo zorganizovať (s. 176). Na nelegálnom obchode pritom nazhromaždil obrovský majetok. Jeho pravá identita nebola do jeho smrti v roku 1991 zverejnená.

Kniha je určená pre široké publikum, tak nemecky hovoriace ako aj slovenského a českého čitateľa. Udalosti, ktoré sa v knihe opisujú, sa odohrali v nedávnej minulosti, dotýkajú sa mnohých z nás a ich poznávanie a uchovávanie pre budúce generácie by malo byť samozrejmosťou. Veď ľudia, ktorí, či už pri pokuse o útek alebo kvôli priveľkej psychickej záťaži položili svoje životy, patria nepochybne do dlhého radu obetí komunizmu. Treba len dúfať, že si preklad knihy do slovenčiny ľahšie nájde cestu k slovenskému čitateľovi.

V knihe sa vyskytli drobnejšie chyby: J. Urválek má krstné meno „Josef“

ako sa na s. 109 nesprávne uvádza, takisto píše sa „Novajovský“, nie „Novajovský“ (s. 80). Rozsiahly Vicenov vyšetrovací spis sa nenachádza v ABS, ale v archíve ÚPN (pozn. pod čiarou 242 na s. 200). V prípade GRU nešlo o ruskú vojenskú rozvedku, ale o sovietsku (s. 118). Pozitívom knihy je podrobný zoznam skratiek, podrobný poznámkový aparát, zoznam archívov, zoznam použitej literatúry, ako aj menný a miestny register, ktoré sa nachádzajú v prílohe knihy. Jednoznačným prínosom sú aj mnohé fotografie, plány a mapy z evidencie bezpečnostných zložiek, ale aj autorovho osobného archívu.

Beáta Katrebová-Bleňová

70 ROKOV OD VYDANIA OSVIENČIMSKEJ SPRÁVY A. WETZLERA A R. VRBU

Ústav pamäti národa v spolupráci s Poľským inštitútom zorganizovali v rámci cyklu diskusné večery Ústavu pamäti národa dňa 23. apríla 2014 besedu o svedkoch holokaustu. V priestoroch Poľského inštitútu na Námestí SNP v Bratislave diskutovali Dr. Slawomir Łukasiewicz z Ústavu národnej pamäti v poľskom Lubline, Mgr. Pavol Makyna z Ústavu pamäti národa a prof. PhDr. Eduard Nižňanský, CSc. z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. V diskusii sa všetci traja postupne pokúsili verejnosti priblížiť osobnosť Jana Karského, ktorý v roku 1942 vydal správu pre poľskú exilovú vládu a západných spojencov o varšavskom gete a koncentračných táboroch, ďalej útek slovenských Židov Alfréda Wetzlera a Rudolfa Vrba z koncentračného tábora v Osvienčime a ich Správu, a osudy menej známej poľsko-slovenskej dvojice utečencov Czesława Mordowicza a Arnošta Rosina.

Dňa 7. apríla 2014 uplynulo 70 rokov od úteku Alfréda Wetzlera a Rudolfa Vrba z vyhladzovacieho tábo-

Rudolf Vrba (Zdroj: Internet)

Alfréd Wetzler (Zdroj: Internet)

ra v Osvienčime na území dnešného Poľska. Pre slovenské a celosvetové dejiny sa útek stal významným najmä tým, že dvojica, takmer okamžite potom, ako dorazila na Slovensko, podala výpoveď o nacistických zverstvách. Dovtedy neoverené a neuveriteľné udalosti detailne zaznamenali do písomnej správy, ktorá bola ďalej distribuovaná kompetentným na celom svete, aby sa zabránilo ďalším masovým vraždám.

Trnavčan Alfréd Wetzler (1918) bol v apríli 1942 deportovaný do koncentračného tábora v Sereďi a následne odtiaľ do tzv. tábora smrti v Osvienčime, kde pracoval v márnici. Tu sa stretol s Walterom Rosenbergom (1924) (neskôr prijal meno Rudolf Vrba) z Topoľčian, ktorý bol zadržaný pri pokuse o útek za hranice Slovenskej republiky. Rosenberg bol deportovaný do zberného tábora v Novákoch a ďalej cez tábor

Účastníci odbornej diskusie (Foto: Branislav Kinčok)

Majdanek dopravený do Osvienčimu, kde pracoval pri triedení osobných vecí, ktoré si ľudia priviezli so sebou v tzv. dobytých vagónoch. Po tom, ako obaja takmer 2 roky v tábore pracovali a poznávali jeho vnútorný systém fungovania, si naplánovali útek. V uvedený deň sa s pomocou ďalších uväznených skryli za plotom vnútorného okruhu tábora, v malom priestore medzi naskladanými drevenými dielcami, ktoré slúžili na výstavbu nových barakov pre väzňov. Aby ich nevypátrali strážne psy, okolie úkrytu posypali aromatickým tabakom namočeným v petroleji a taktiež ním potreli aj seba. Po troch dňoch, kedy sa skončila táborová pátracia akcia po utečencoch, v noci opustili úkryt a dali sa na útek južným smerom. Po 10 dňoch a asi 135 prejdených kilometroch prekročili poľsko-slovenskú hranicu v katastri obce Skalité. Na poľskej strane im pomohol vrchár z Milówky a na slovenskej strane hraníc sedliak Ondrej Čanecký. Ten im poskytol odevy, jedlo, dočasné ubytovanie a následne ich priviedol k židovskému doktorovi Pollackovi v Čadci. O tom, čo videli v Osvienčime vypovedali v dňoch 25. – 28. apríla 1944 pred tzv. Pracovnou radou v Žiline, ktorá bola zložená z predstaviteľov židovskej komunity na Slovensku. Z dôvodu overenia si vtedy len veľmi ťažko uveriteľných a pochopiteľných informácií boli Wetzler a Rosenberg vypočúvaní zvlášť, v oddelených miestnostiach.

Následne obaja tieto informácie spísali do 32 stranovej správy, známej pod názvami: Správa o Osvienčime a Brzezinke, Osvienčimská správa, dnes známa najmä ako Správa Wetzlera a Vrba. Správa bola následne preložená aj do nemčiny. Okrem iného obsahovala napr. nákres táborov v Osvienčime a Brzezinke, odhad počtu ľudí, ktorí zahynuli v plynových komorách z jednotlivých krajín, systém evidencie väzňov a fungovania táborov, náčrt krematória a plynovej komory a ďalšie detailné údaje. Správa bola po dokončení dopravená do Bratislavy a odtiaľ distribuovaná do Maďarska, kde práve v tomto období začínali deportácie približne 750 tisíc maďarských Židov do vyhladzovacieho tábora v Osvienčime. Prostredníctvom vatikánskeho charge d'affaires v Bratislave Giuseppe Burzia sa správa dostala v októbri 1944 aj do Vatikánu. Taktiež bratislavský rabín Dov Weissmandel odoslal správu predstaviteľom medzinárodných židovských organizácií do Ženevy, kam však správa nedorazila. V Ženeve sa však nemecká verzia správy dostala do rúk československému exilovému diplomatovi Jaromírovi Kopeckému. Ten zabezpečil odoslanie krátkej depeše čs. exilovej vláde do Londýna a publikovanie správy v českom a slovenskom vysielaní BBC, aby sa spolu s inými pokúsil zachrániť Židov z koncentračného tábora v Terezíne, čo sa však nakoniec nepodarilo. Kopecký

správu poskytol aj medzinárodným židovským organizáciám, poverencovi americkej diplomatickej misie McClellandovi a Medzinárodnému výboru Červeného kríža. Verejné šírenie tejto a ďalších podobných správ v tom čase bolo značne komplikované, a to najmä z dôvodu cenzúry, neuveriteľnosti opísaných udalostí a množstva zavraždených, uvádzaných v jej obsahu. Neskôr bola správa na Slovensku doplnená aj o ďalšie informácie z výpovede Arnošta Rosina a Czesława Mordowicza, ktorí z Osvienčimu utiekli takmer rovnakým spôsobom ako Wetzler a Vrba.

Obaja hlavní aktéri úteku z Osvienčimu dostali v Žiline falošné doklady s novými identitami. Alfréd Wetzler používal meno Jozef Lánik, ktoré neskôr využil ako literárny pseudonym pri písaní autobiografického románu *Čo Dante nevidel*. Walter Rosenberg dostal doklady s menom Rudolf Vrba, pod ktorým už vystupoval do konca života. Svoje spomienky spísal v knihe s českým názvom *Utekl jsem z Osvětimi*. Po skončení druhej svetovej vojny začal Vrba študovať na univerzite v Prahe a napokon sa stal uznávaným profesorom v oblasti biochémie mozgu. V roku 1958 z Československa emigroval a pôsobil v Izraeli, Veľkej Británii, USA a Kanade, kde v roku 2006 zomrel. Alfréd Wetzler ďalej žil a pôsobil v Bratislave ako redaktor, robotník a obchodník až do svojej smrti v roku 1988. Obaja sa po celý život snažili šíriť osvetu o udalostiach, ktorých boli priamymi svedkami a aktérmi.

Význam Správy Wetzlera a Vrba má niekoľko rovín. Pri množstve asi 400 úspešných útekov z Osvienčimu sa informácie spísané spomínanou dvojicou v Žiline stretli s najväčším ohlasom. Na jar roku 1944 boli vo svete už známe informácie o vraždách miliónov ľudí, no výpoveď týchto dvoch Slovákov do detailu opísala systém a mechanizmus priemyselného vraždenia, čím dovtedy mnohé fámy pretransformovala do faktov. V neposlednom rade bol význam správy v jej podiele na záchrane ďalších ľudských životov.

Pavol Makyna

PREZENTÁCIA PUBLIKÁCIE INŠTITÚTU LUDWIGA BOLTZMANNA

Dňa 19. marca 2014 sa predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák spolu s povereným riaditeľom Sekcie dokumentácie Mariánom Gulom v Rakúskom kultúrnom fóre v Bratislave zúčastnili na slávnostnej prezentácii publikácie nesúcej názov *Stoj!* s podtitulom *Tragédie pozdĺž Železnej opony*.

Utajené spisy. Obsahuje prípadové štúdie o smrteľných tragédiách na štátnej hranici medzi Rakúskom a bývalým Československom v období studenej vojny. Spracoval ich tím prof. Stefana Karnera, riaditeľa Inštitútu hospodárskych, sociálnych a obchodných dejín Univerzity v Grazi a súčasne riaditeľa a zakladateľa Inštitútu Ludwiga Boltzmann pre výskum následkov vojny Graz–Viedeň–Klagenfurt. Autori štúdií sa dostali k tajným spisom bývalých

československých bezpečnostných zložiek v archívoch v Bratislave i v Prahe. Pracovali tiež s podkladmi z rakúskej dobovej tlače a dlhodobu vedú výskum i v moskovských archívoch. Publikácia poskytuje pohľad na tragédie z „opačnej (rakúskej) strany“. Bola vydaná v nemeckom jazyku. Ústav pamäti národa sa bude snažiť priblížiť tento nový pohľad aj slovenskému čitateľovi prostredníctvom zabezpečenia prekladu publikácie.

PIETNA SPOMIENKA NA BARBARSKÚ NOC A ZRUŠENIE VOJENSKÝCH TÁBOROV NÚTENÝCH PRÁC – POMOCNÝCH TECHNICKÝCH PRÁPOROV

Pri príležitosti 64. výročia Barbarskej noci a 60. výročia zrušenia Vojenských táborov nútených prác – pomocných technických práporov (VTNP PTP) sa 29. apríla 2014 v Podolínci uskutočnila pietna spomienková akcia a celoslovenské stretnutie účastníkov VTNP. Za ÚPN sa na nej zúčastnil aj predseda SpR ÚPN Ondrej Krajňák. Začiatok podujatia patrilo sv. omši, ktorú za zosnulých členov VTNP a obeť Barbarskej noci celebroidal spišský

diecézny biskup Mons. Štefan Sečka spolu s prítomnými kňazmi. Účastníci spomienky po liturgickej slávnosti položili vence k pamätníku na nádvorí miestneho kláštora, v ktorom pred 64 rokmi internovali rehoľníkov. Účastníkom spomienky sa prihovarili predseda Slovenského zväzu VTNP PTP Ing. Ferdinand Varga, člen VTNP PTP Dr. Jaroslav Václavek, zástupca Českej organizácie PTP Ing. František Možný, predseda Svetového združenia bývalých čl. politických väzňov František Bednár, podpredseda VÚC Prešov a primátor Spišskej Belej JUDr. Štefan Bielač, primátorka Podolínce Mgr. Iveta Bachledová a predseda Správnej rady ÚPN PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.

Ten vo svojom príhovore vyjadril príslušníkom PTP, politickým väzňom, internovaným kňazom a rehoľníkom vďaku a uznanie za svedectvo viery, za odvahu, dobrý príklad a statočnosť. Pripomenul, že „zriadením *Pomocných technických práporov sa komunistická štátna moc bez súdneho rozhodnutia rozhodla izolovať politicky nespôhlivých občanov, kňazov, kulakov, umelcov, učiteľov alebo intelektuálov. Pod zámienkou ‚pracovnej prevýchovy‘, boli títo ľudia využívaní ako lacná pracovná sila pre potreby armády a národného hospodárstva. Stojíme na miestach, ktoré nás nútia omnoho hlbšie zamyslieť sa nad hodnotami, akými sú viera, obeta, sloboda a demokracia.*“

ODOVZDÁVANIE DEKRÉTOV VETERÁNOM PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA V TRENČÍNE

Ústav pamäti národa v spolupráci s Trenčianskym samosprávnym krajom uskutočnil 5. mája 2014, tentoraz v Trenčíne, v poradí už druhé slávnostné odovzdávanie dekrétov veteránom protikomunistického odboja z Trenčianskeho kraja. V úvode slávnostného aktu sa prítomným veteránom, ich príbuzným, a tiež prítomným študentom Gymnázia Ľudovíta Štúra prihovarili predseda Trenčianskeho VÚC Jaroslav

Baška a predseda SpR ÚPN Ondrej Krajňák. Jaroslav Baška vyjadril radosť z možnosti oceniť veteránov protikomunistického odboja v Trenčíne a uctiť si ich za boj za slobodu a demokraciu aj za prítomnosti mládeže, pre ktorú je toto odkazom, aby poznala minulosť. V závere sa poďakoval slovami: „*S úctou a pokorou sa skláňam pred vašou odvahou a silou.*“ Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák vo svojom príhovore okrem iného spomenul 241 popravených, 600 umučených, 400 zastrelených na hraniciach Československa s Rakúskom a vtedajším západným Nemeckom, 250 tisíc

protiprávne väznených, tisíce emigrantov, či státisíce perzekvovaných z radov občanov vtedajšieho Československa. Zdôraznil: „*Drahí veteráni protikomunistického odboja, sme si vedomí krívd, ktoré aj vám boli takto spôsobené. Vami prežitým utrpením a svedectvom života ste sa výraznou mierou zaslúžili o našu slobodnú súčasnosť a dnešné budovanie demokratickej spoločnosti. V mene Ústavu pamäti národa vám za to vyslovujem úprimné poďakovanie.*“ V mene účastníkov protikomunistického odboja sa prítomným prihovaril Rudolf Dobiáš a zvlášť pre prítomných študentov opísal niekoľko príbehov mladých obetí

komunistickej totality z Trenčianskeho kraja. V reprezentatívnych priestoroch sídla Trenčianskeho samosprávneho kraja následne odovzdali 19 dekrétov veteránom protikomunistického odboja, 12 žijúcim veteránom a 7 dekrétov in memoriam. Ako prejav vďaky a úcty si spolu s dekrétmi prevzali aj kvety a spomienkové dary v podobe publikácií a filmov z produkcie Ústavu pamäti národa a publikáciu od vedenia Trenčianskeho samosprávneho kraja. Slávnostné podujatie obohatilo kultúrne vystúpenie komorného súboru Laugarissimo a žiakov miestnej ZUŠ K. Pádivého.

Dekréty veteránom protikomunistického odboja odovzdal predseda SpR ÚPN O. Krajňák a predseda Trenčianskeho VÚC Jaroslav Baška (Foto: Tibor Ujlacký)

DISKUSNÝ VEČER V KOŠICIACH NA TÉMU „DRAHO ZAPLATENÁ SLOBODA“

Ústav pamäti národa a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, v spo-

lupráci s Verejnou knižnicou Jána Bocatia v Košiciach, v rámci cyklu Diskusné večery Ústavu pamäti národa a katedry histórie, 22. mája 2014 usporiadal besedu na tému „Draho zaplatená sloboda. Prechod frontu územím Slovenska 1944 – 1945.“

O problematike pôsobenia nemeckej, sovietskej a rumunskej armády na území Slovenska s prítomnými účastníkmi odborne diskutovali doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. z Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach a Mgr. Branislav Kinčok z ÚPN.

VÝSLEDKY SÚŤAŽE „PÁD KOMUNIZMU V POĽSKU ZO SLOVENSKEJ PERSPEKTÍVY“

V Bratislave 29. mája 2014 vyhlásili výsledky súťaže, ktorú pri príležitosti blížiaceho sa 25. výročia pádu komunistickeho režimu v Poľsku vyhlásilo Veľvyslanectvo Poľskej republiky v SR v spolupráci s Ústavom pamäti národa pre študentov stredných škôl na Slovensku v napísaní eseje na tému „Pád komunizmu v Poľsku zo slovenskej perspektívy“. Slávnostný program sa v historickej budove Slovenskej národnej rady uskutočnil za účasti bývalej predsedníčky vlády Poľskej republiky

Hanny Suchockej, bývalej veľvyslankyne SR v Poľsku Magdalény Vášáryovej, prezidenta IVO Martina Bútoru, veľvyslanca Poľskej republiky na Slovensku Tomasza Chłoňa, predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka a ďalších hostí. Veľvyslanec Tomasz Chłoň počas otvorenia podujatia poďakoval súťažiacim a zvlášť Ústavu pamäti národa, pričom vyzdvihol vzájomnú spoluprácu oboch subjektov. Po príhovoroch a diskusií prítomných s hosťami výsledky súťaže vyhlásili predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák s riaditeľom Poľského inštitútu v Bratislave Andrzejom Jagodzińskim. Ondrej Krajňák pred vyhlásením výsledkov poďakoval sú-

ťažiacim za účasť a snahu, zablahoželal víťazom a veľvyslancovi Chłoňovi vyjadril vďaku a potešenie z úspešnej spolupráce aj do budúcnosti.

Víťazkou súťaže sa stala Vanesa Lippová z Gymnázia na Grösslingovej v Bratislave, na druhom mieste skončila Alexandra Kredátusová z Gymnázia Jána Adama Raymana v Prešove a na treťom mieste sa umiestnil Juraj Kasarda z Gymnázia v Stropkove. Všetci ocenení účastníci získali čestné uznanie a publikácie a víťazi boli odmenení aj cenou v podobe poznávacieho zájazdu do Poľskej republiky a ročným jazykovým kurzom poľštiny v Poľskom inštitúte v Bratislave.

DISKUSNÝ VEČER V BRATISLAVE NA TÉMU „ZRADCOVIA A ZAPREDANCI!“

Ústav pamäti národa v rámci cyklu Diskusné večery Ústavu pamäti národa

zorganizoval 29. mája 2014 besedu na tému „Zradcovia a zapredanci! Proces s tzv. buržoáznymi nacionalistami na Slovensku.“ O príprave, samotnom priebehu a výsledkoch procesu proti bývalým komunistickým funkcion-

árom na čele s Gustávom Husákom s prítomnými účastníkmi odborne diskutovali PhDr. Jan Kalous, PhD. z Ústavu pro studium totalitních režimů v Prahe a Mgr. Branislav Kinčok z Ústavu pamäti národa v Bratislave.

**PREDSEDA SPRÁVNEJ RADY
ÚPN NA MINISTERSTVE
ZAHRAŇIČNÝCH VECÍ SR**

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák vyvíja snahu o získanie chýbajúcich dokumentov slovenskej proveniencie do archívu ÚPN. Ide o časť personálnej dokumentácie príslušníkov ŠtB, a všetkých fondov III. správy ZNB – vojenskej kontrarozviedky na Slovensku lokalizovaných útvarov, ktorých pôvodcom bola ŠtB v bývalej SSR. Spisy sa doteraz nachádzajú v Českej republike v Archíve bezpečnostných

složek v Kaniciach a doteraz neboli delimitované na Slovensko, napriek zmluve medzi ministerstvami obrany oboch štátov z roku 2007. Uviedol to počas pracovného rokovania s podpredsedom vlády SR a ministrom zahraničných vecí a európskych záležitostí Miroslavom Lajčákom, ktoré sa uskutočnilo 2. júna 2014 v Bratislave. Požiadal ho o riešenie nedodržania dohody o delimitácii dokumentov zo strany Českej republiky. Dokumenty boli v rozpore so zmluvou delimitované na jeseň roku 2007 do novovzniknutého Ústavu pro studium totalitních režimů a Archívu

bezpečnostních složek v Prahe a všetky doterajšie rokovania s predstaviteľmi uvedeného ústavu boli neúspešné. Predseda Správnej rady ÚPN bude vo svojej iniciatíve pokračovať aj rokovaním na Ministerstve obrany SR, Ministerstve vnútra SR, ako aj v Ústave pro studium totalitních režimů v Prahe. S ministrom M. Lajčákom prerokovali aj možnosti vzájomnej spolupráce pri zahraničných aktivitách ÚPN, ale aj pomoci súvisiacej so záchranou historických pozostalostí po Slovákoch žijúcich v zahraničí a ich presune do archívu ÚPN.

**PREDSEDA SPRÁVNEJ RADY
ÚPN VYSTÚPIV V SENÁTE ČESKEJ
REPUBLIKY**

Na základe pozvania predsedu Výboru pre vzdelávanie, vedu, kultúru, ľudské práva a petície, senátora Jaromíra Jermáňa, sa predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák 3. júna 2014 zúčastnil na tzv. „veřejném slyšení“ v Senáte Českej republiky v Prahe. Vo Valdštejnskom paláci vystúpil s prednáškou v programe, ktorý sa venoval aktuálnej situácii v Ústave pro studium totalitních režimů (ÚSTR) a jeho budúcnosti v Českej republike. Za účasti senátorov, historikov, pracovníkov ÚSTR, ako aj zástupcov organizácií politických väzňov a ďalších hostí O. Krajňák počas svojho vystúpenia priblížil význam a pôsobenie Ústavu pamäti národa na Slovensku pre zachovanie živej pamäti na totalitné režimy pre súčasnú i budúce generá-

cie. Neobišiel ani hodnotenie veľmi dobrej dvojstrannej spolupráce oboch inštitúcií a podporil tak partnerskú inštitúciu a jej významnú úlohu u našich západných susedov. Ako povedal: „ÚPN vníma český ÚSTR ako důležitú ustanovizeň aj pre spoločne prežité obdobie totalit, zvlášť komunistickéj. Želám našim partnerom, aby budovali ÚSTR ako stabilnú a váženu inštitúciu aj v záujme ďalšej spolupráce pri dokumentovaní zločinov nacizmu a komunizmu.“ Krajňák pri tejto príležitosti spomenul aj potrebu doriešenia otázky nevydania chýbajúcich dokumentov po bývalej Vojenskej kontrarozviedke zo strany Českej republiky do archívu ÚPN. Jeho vystúpenie tak vhodne zapadlo do miestami búrlivej diskusie, ktorá sa týkala hodnotenia aktuálnej situácie po personálnych zmenách v ÚSTR a kritizovanej činnosti členov jeho správnej rady a ich rozhodnutí.

Ondrej Krajňák v Prahe navštívil aj zmieňovaný partnerský ÚSTR, kde rokoval s jeho riaditeľom Zdeňkom Hazdrom a riaditeľkou Archívu bezpečnostních složek ČR Světlanou Ptáčnickovou o vzájomnej spolupráci oboch inštitúcií, poskytovaní archívnych dokumentov bádateľom a historikom z ÚPN, ale hlavne o vydaní spisovnej agendy, ktorá sa týka personálu ŠtB a všetkých fondov III. správy ZNB – vojenskej kontrarozviedky na Slovensku lokalizovaných útvarov. Požiadal ich o pomoc a ústretovú spoluprácu pri riešení spôsobu jej vydania na Slovensko v súlade so zmluvou medzi ministerstvami obrany oboch štátov z roku 2007. Riaditeľ ústavu Hazdra prisľúbil O. Krajňákovi hľadanie riešenia v záujme uspokojenia a splnenia nárokov ÚPN. Obaja potvrdili záujem o ďalšiu intenzívnu spoluprácu v prospech zachovania pamäti oboch národov na totalitné obdobia neslobody.

Ondrej Krajňák v Senáte Českej republiky v Prahe (Foto: Tibor Ujlacký)

Predseda SpR ÚPN O. Krajňák a M. Gula na rokovaní s riaditeľom ÚSTR v Prahe Z. Hazdrom a riaditeľkou ABS ČR S. Ptáčnickovou (Foto: Tibor Ujlacký)

SPOMIENKA NA KATOLÍCKU AKCIU V BORSKOM MIKULÁŠI

Predseda Správnej rady ÚPN O. Krajňák sa 8. júna 2014 zúčastnil na pietnej spomienke pri príležitosti 65. výročia udalostí tzv. Katolíckej akcie v Borskom Mikuláši. Tá sa uskutočnila ako súčasť osláv 620. výročia prvej písomnej zmienky o obci. Spolu so starostom obce Vladimírom Bízekom a ďalšími hosťami sa zúčastnili na slávnostnej sv. omši v miestnom farskom Kostole sv. Mikuláša, po ktorej položili vence k pamätníku venovanému udalostiam spojeným s tzv. Katolíckou akciou. Vo svojom príhovore O. Krajňák okrem iného povedal: „Prevažná časť spomenutých obrancov viery prenasledova-

ných komunistickou mocou už nežije, no všetci slúžia príkladom a sú vážnym mementom pre ďalšie generácie. Za toto svedectvo Vašich spoluobčanov Vám tu a teraz chcem poďakovať, lebo toto svedectvo bolo síce jedným z mnohých, ale bolo podstatným pre postupný a konečný pád totalitného komunistického režimu na Slovensku. Je chvályhodné, že si túto obeť Vašich spoluobčanov takto pripomínate a tým zachováate toto svedectvo aj pre súčasnú a budúce generácie. Robíte veľkú službu budúcnosti národa, aby sa tak už nikdy nič podobné ako pred 65. rokmi nemohlo opakovať.“ Po násilnom uchopení moci sústredili komunisti svoj boj zvlášť proti kresťanom a hlavne proti katolíckej cirkvi, ktorá mala veľký vplyv na oby-

vateľov na Slovensku. Prenasledovali kňazov, biskupov, zrušili cirkevné ustanovizne, školy, spolky, obmedzili katolícku tlač, zabrali majetky. Napokon si z cirkvi chceli urobiť poslušný nástroj na presadzovanie svojej politiky. Keď vedenie KSCZ zistilo, že cirkev len tak ľahko nátlaku nepodľahne, rozhodli sa rozložiť ju. K vnútornému rozkladu málo slúžiť hnutie pokrokových katolíkov tzv. Katolícka akcia. V mnohých obciach na Slovensku prišlo k otvoreným protestným akciám, ktoré komunistická moc potlačila. Medzi prvé komunistami vyprovokované akcie patria i udalosti, ktoré sa odohrali 3. a 8. júla 1949 aj v Borskom Mikuláši. O život vtedy prišli dvaja občania a mnohí utrpeli ujmu na zdraví, ktorú si niesli po celý život.

PIETNE SPOMIENKY NA ZAKLADATEĽA ÚPN JÁNA LANGOŠA V BRATISLAVE A BANSKEJ BYSTRICI

Pracovníci Ústavu pamäti národa za účasti predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka si 13. júna 2014 položením venca k pamätnej tabuli na námestí SNP pripomenuli 8. výročie úmrtia Jána Langoša. Spoločne si tak uctili pamiatku zakladateľa ÚPN, ktorý tragicky zahynul 14. júna 2006 pri autohavárii. Prítomným sa prihovorel predseda ÚPN Ondrej Krajňák. Ná-

sledne na cintoríne v Slávičom údolí položili v mene pracovníkov ústavu kyticu kvetov aj k hrobu Jána Langoša.

Podobne 15. júna 2014 usporiadalo kultúrne centrum Záhrada v Banskej Bystrici druhý ročník spomienky na Jána Langoša s názvom Odkrývanie. Partnermi podujatia boli organizácie Amnesty International Slovensko, Nadácia Jána Langoša, Ústav pamäti národa, Mesto Banská Bystrica a iniciatíva „Nie v našom meste“.

Účasťou na pietnej spomienke v Banskej Bystrici si zástupcovia ÚPN

pripomenuli osobnosť Jána Langoša ako človeka, ktorému boli vlastné hodnoty ako ľudskosť a sloboda. K pamätníku Odkrývanie položili v mene zamestnancov ústavu veniec a prihovoreli sa k účastníkom so svojimi spomienkami. Tí mali možnosť vypočuť si aj svedectvá o osudoch ľudí z obdobia komunistickej totality príslušníka bývalých PTP Štefana Paulínyho a Jozefa Karvaša, synovca Imricha Karvaša. V následnej diskusii si účastníci vymenili názory na témy ľudských práv, vzťahu totalitných režimov k nim a ich uplatňovaní v súčasnosti.

PREZIDENT ANDREJ KISKA SI UCTIL OBETE KOMUNISTICKEJ TOTALITY V DEVÍNE

Predseda SpR ÚPN O. Krajňák v debate s prezidentom SR A. Kiskom (Foto: Eugen Korda)

Súčasťou programu inaugurácie novozvoleného prezidenta Slovenskej republiky Andreja Kisku 15. júna

2014 bola aj návšteva Devína, kde si uctil pamiatku obetí totality. Pri tejto príležitosti sa stretol aj s predsedom Správnej rady ÚPN Ondrejom Krajňákom, ktorý sa zúčastnil na slávnostnej inaugurácii prezidenta republiky. Po krátkom rozhovore počas pietneho aktu v prítomnosti Ondreja Krajňáka a detí bývalých politických väzňov položil prezident Andrej Kiska veniec k pamätníku Brána slobody a kyticu k pamätníku obetiam Železnej opony v Devíne. V krátkom čase navštívi predseda O. Krajňák novozvoleného prezidenta, aby spolu prerokovali otázky budúcej úzkej spolupráce medzi ÚPN a prezidentským palácom.

ZA ŠEBASTIÁNOM LABOM SJ

Vždy usmievavý a pozitívne naladený, plný životného elánu a srsiaci príslovečným humorom. Tak poznali priatelia a známi pátra Šebastiána Laba SJ, významného slovenského kňaza a spisovateľa, ktorý dlhé obdobie svojho života prežil vo vynútenom exile. Po návrate na milované Slovensko pôsobil dlhší čas v jezuitskom kláštore v Trnave, kde ho bolo možné stretnúť na prechádzke kláštornou záhradou stále s jemu vlastným úsmevom. Stretnutia s ním boli vždy zaujímavé a prínosné. Vedel pútavo rozprávať, mal nevšedný talent reči, ktorý v mene spravodlivosti a pravdy neváhal mnohokrát využiť pri rozhovoroch, ale aj v kázňach, a v poslednom rade ho uplatnil aj vo svojich viac ako dvadsiatich knižných tituloch. Jeho život je svedectvom pravdy významného slovenského kňaza a intelektuála, ktorý bol režimom prinútený odísť z vlasti a celý život bojoval za lepšie postavenie cirkvi a národa, ktorý tak miloval.

Kto pátra Šebastiána poznal, vie, že okrem toho, že to bol človek otvorený, s úžasným zmyslom pre humor, v prípadoch, keď si to situácia vyžadovala, dokázal sa pre spravodlivú vec vždy pustiť do otvoreného zápasu za pravdu, často i bez ohľadu na osobný prospech a možné následky. Táto cnosť bola pátrovi Šebastiánovi vlastná počas celého jeho života. V mnohých prípadoch sa aj napriek nepriazni predstavených či možnosti urážok, alebo osočovania rozhodol povedať svetu pravdu. Čas a pravda ho odmenili. Pre pátra Šebastiána bolo totiž heslo „pravda nás oslobodí“ na prvom mieste. Ako tomu

bolo v prípade jeho známej kritiky tzv. východnej politiky arcibiskupa Agostina Casaroliho, v ktorom mu história dala jednoznačne za pravdu. Hoci si vtedajšieho arcibiskupa vážil a prechovával k nemu úctu, predsa len vedel, že falošná ohľaduplnosť voči nemu by znamenala zradu hodnôt, ktorým veril. Podobne, ako tomu bolo až do jeho smrti 22. mája 2014, kedy vo veku nedožitých 83 rokov uprostred rehoľnej komunity seniorátu Spoločnosti Ježišovej, v Ivanke pri Dunaji, páter Šebastián vydýchol naposledy. Verejnosť sa s ním rozlúčila 27. mája v Trnave a rodnej Valaskej Belej, kde je aj pochovaný. Na vzácneho človeka, na ktorého zostane trvalou spomienkou jeho sympatický humor a životný elán, spomínala rodina, priatelia, stovky známych a veriacich. Zádušnú svätú omšu za zosnulého kňaza celebroidal v jezuitskom Kostole Najsvätejšej Trojice v Trnave trnavský arcibiskup Mons. Ján Orosch, koncelebrovali prešovský arcibiskup Mons. Ján Babjak a desiatky diecéznych i rehoľných kňazov z viacerých častí Slovenska i zo zahraničia.

Hoci páter Šebastián vyštudoval archívniectvo a historické vedy, dokonca na prelome 50. a 60. rokov pracoval v Štátnom slovenskom ústrednom archíve ako archivár, keď v ňom dozrela túžba stať sa kňazom, vidiac nemožnosť jej naplnenia v socialistickom Československu, bol nútený emigrovať do zahraničia. V Ríme na Pápežskej Lateránskej univerzite študoval filozofiu a teológiu a dňa 1. marca 1969 bol biskupom Pavlom Hnilicom SJ vysvätený za kňaza. Vstúpil k jezuitom a stal

sa blízky spolupracovníkom biskupa P. Hnilicu v jeho diele *Pro fratribus*, ktorého zameraním bolo pomáhať prenasledovaným kresťanom v krajinách východného bloku. V roku 1971 začal v nemeckom Koblenzi vydávať časopis *Pro fratribus – Stimme der schweizerischen Kirche*, ktorý v prvom rade informoval o dianí a prenasledovaní cirkvi v socialistických krajinách. Známym sa stal aj na literárnom poli. Jeho kniha *Zabijem pastiera!*, ktorá vyšla v roku 1982 najprv po nemecky (*Das Attentat auf den Papst*), bola preložená do viacerých svetových jazykov. Popri vyše tridsaťročnej redaktorskej práci a rozsiahlej kazateľskej činnosti v Nemecku, Rakúsku, Taliansku, Švajčiarsku a Luxembursku, kde sa prihovril bezmála miliónu veriacich, je tiež autorom dvadsiatich kníh, najmä o apoštolských cestách pápežov: dnes už svätého Jána Pavla II. a žijúceho emeritného pápeža Benedikta XVI.

Páter Šebastián je tiež nositeľom viacerých vyznamenaní. V roku 2007 mu Trnavská univerzita udelila titul Doctor honoris causa. Je čestným občanom rodnej obce a laureátom štátneho vyznamenania Pribinov kríž. Ústav pamäti národa si jeho životné dielo uctil publikovaním rozsiahleho rozhovoru, ktorý bol na stránkach časopisu *Pamäť národa* uverejnený v prvom čísle roka 2013. Slovensko jeho smrťou stratilo veľkého obrancu pravdy a spravodlivosti, skvelého človeka a pre mnohých z nás dobrého priateľa. Nech odpočíva v pokoji!

Peter Sokolovič

1989 – ROK ZMENY Vedecká konferencia

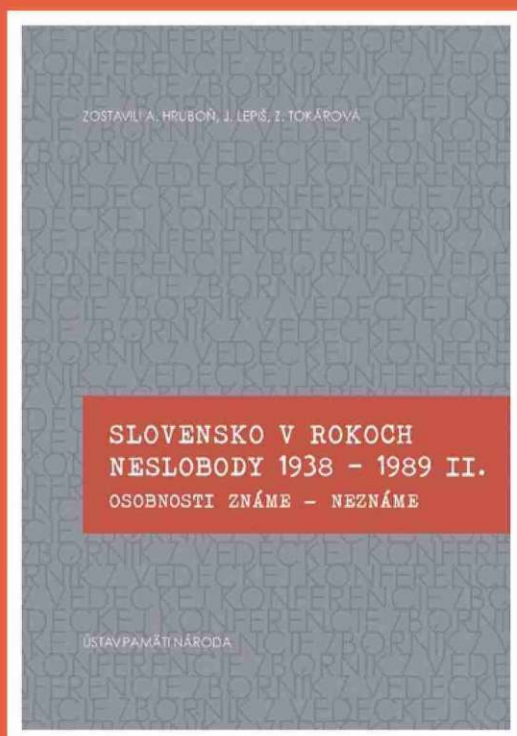
25. výročie Novembra 1989 poskytuje vhodnú príležitosť analyzovať procesy, ktoré v roku 1989 bezprostredne viedli k pádu totalitného komunistického režimu, samotný priebeh jeho pádu ako aj dôsledky, ktoré so sebou táto historická udalosť priniesla. Sprístupnenie mnohých archívnych fondov, publikovanie viacerých spomienok aktérov a živá spoločenská diskusia umožňujú hlbšie analyzovať prelomové udalosti, doplniť mozaiku známych udalostí a ponúknuť rôzne interpretácie procesu, ktorý priniesol návrat demokracie na Slovensko aj do ďalších štátov strednej a východnej Európy.

Cieľom konferencie teda bude predovšetkým osvetliť genézu, priebeh a dôsledky pádu komunistického režimu na Slovensku (v Československu) v širšom medzinárodnom kontexte. Osobitná pozornosť bude venovaná aktivitám tajných služieb a úlohe, ktorú zohrali počas prelomových dní. Konferencia bude mať interdisciplinárny charakter a poskytne priestor pre bádateľov zo širokého spektra spoločenských vied (historikov, sociológov, politológov a pod.). Súčasťou dvojdňovej konferencie bude aj okrúhly stôl aktérov historických udalostí. Konferencia bude voľne nadväzovať na konferenciu *1988. Rok pred zmenou*, ktorú ÚPN zorganizoval v roku 2008.

Konferencia sa bude konať v dňoch
4. – 5. novembra 2014 v Bratislave.

Rokovacími jazykmi konferencie
budú slovenský (český)
a anglický.

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2014
ISBN 978-80-89335-64-0

ZBORNÍK SLOVENSKO V ROKOCH NESLOBODY 1938 – 1989 II. Osobnosti známe – neznáme

Anton Hruboň, Juraj Lepiš, Zuzana Tokárová (zost.)

Zborník Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 II. je voľným pokračovaním edície konferenčných zborníkov z podujatí organizovaných Katedrou histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a jej partnermi. Druhý ročník, na ktorom sa s banskobystrickou katedrou histórie spolupodieľal Ústav pamäti národa, Múzeum Slovenského národného povstania a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, zacielil svoju pozornosť na tému Osobnosti známe – neznáme. Snahou autorov súboru publikovaných štúdií je zmapovať zástoj vybraných osobností v kontexte obdobia neslobody. Čitateľ sa dozvie o viac či menej známych stránkach pôsobenia osobností ako Štefan Polakovič, Milo Urban, János Esterházy, Vojtech Tvrдый, Józef Kuraś-Ogień, Andrej Marsina, Vasil Biľak, Gustáv Husák a mnohých ďalších. Špeciálnu časť publikácie tvorí záznam z panelovej diskusie historikov Karola Fremala, Stanislava Mičeva, Martina Lacka a Martina Pekára o hodnotení osobností v historiografickej perspektíve posledných desaťročí.